

МОВОЗНАВСТВО

УДК

Роман Помірко

З ІСТОРІЇ ВИКЛАДАННЯ РОМАНСЬКИХ МОВ І РОМАГІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ЛЬВІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Місто Львів багате на традиції з низки гуманітарних наук. Особливий поштовх для розвитку гуманітарної освіти в Галичині дали наприкінці XIX й на початку XX ст. університет і Товариство Осолінських. Обидва центри мали високий авторитет як і у Польщі, так і в Центральній Європі. Навколо університету і культурно-просвітницького осередку Осолінських гуртувалася наукова та філософсько-просвітницька думка. Приватні фонди видатного польського колекціонера, бібліофіла, історика літератури, мецената науки та культури Йозефа Максиміліана Осолінського сприяли тому, що Львів разом із Краковом, Варшавою, Берліном, Віднем та Прагою, став провідним центром створення наукових шкіл, які з часом стали відомими у всій Європі.

У 1938 р. бібліотека Осолінських (Осолінеум) налічувала 207 тисяч книг і 13500 рукописів. Відкриття друкарні (1833), а також випуск низки періодичних видань та ініціювання культурних заходів створило у Львові особливу творчу атмосферу, значно пліднішу і за характером цікавішу, ніж у Варшаві чи інших польських містах. Видавнича справа Осолінських не обмежувалася суто науковою діяльністю. Тією чи іншою мірою важливим було видання підручників для вищих інституцій та середніх закладів.

У гуманітарній освіті Львова XIX - початку XX ст. поряд з динамічним розвитком полоністики в університеті була започаткована діяльність інших філологій. Так, зросла кількість кафедр і розширилось викладання європейських та східних мов (санскрит, арайська, давньоєврейська, старовірменська). Низка факультативних курсів і семінарів з германських, іранських, кельтських, семітських мов мали значну наукову основу та авторитетних фахівців з мовної практики, які отримали університетську освіту у Відні, Берліні, Кракові, Парижі та інших престижних навчальних закладах Європи.

У цей час україністика розгортала свою діяльність в особах таких авторитетних учених, як О. Колесса, О. Огоновський, Я. Головацький та ін [1].

Наприкінці XIX ст., а саме 1897 р. у Львівському університеті започаткувала свою роботу кафедра романської філології. Її відкриттю передувало викладання низки фахових і факультативних романських мов. До перших належали французька, італійська, іспанська мови та літератури. До других – португальська, каталанська, провансальська, румунська мови. За Австрійської імперії традиційною і особливо поширеною в Галичині була німецька мова. Другу сходинку зайняла французька мова. Значною мірою це було зумовлене тим, що інші європейські народи

ототожнювали Францію з цивілізацією, що змогла зберегти свою ідентичність і одночасно відкрила рівноправний доступ для інших культур.

У численних дослідженнях цей феномен авторитету французької культури пояснюється ясністю, чистотою і чіткістю (*clarté, netteté, précision*) французької мови. В науково-культурній площині сама лише згадка про Ампера, Пастера, Вольтера, Руссо, Монтеня, Жоліо-Кюрі, Марію Склодовську-Кюрі, сповнює людину гордістю за народ, який дав світу такі постаті. Завдяки їхнім геніальним зусиллям Франція упродовж століть була на передньому плані розвитку науки, культури, індустрії. XIX ст. засвідчує апогей французької мови і культури в Європі. Варто нагадати, що польський принц Чарторизький, міністр зовнішніх справ російського царя Олександра I, визнавав французьку мову офіційною для російської дипломатії. В цей час усі європейські монархії вели нею офіційне листування. Генерал Бернадот (*Bernadotte*), що посідав королівський трон Швеції, не вважав за потрібне вивчити мову країни, якою він правив [17].

Не було держави у Європі, в якій би не знаходились французькі філософи, інженери, артисти, живописці, архітектори, лікарі [11]. Саме тісні культурні і політичні зв'язки Франції з Австро-Угорською імперією та Польщею були тією передумовою, яка сприяла відкриттю французького консульства у Львові і поширенню викладання французької мови у вищих інститутах, а також у школах.

Викладання інших романських мов у Галичині, а саме італійської та іспанської, було сконцентровано в університеті. Інтерес до італійської мови та італійської цивілізації підсилювався не лише католицькою релігією, а й величчю Данте, Петрарки, Бокаччо, Мікеланджело, Леонардо да Вінчі.

Доречно нагадати також, що фундатор кафедри романської філології у Львові (1897) Едвард Порембович був видатним дантологом. Е. Порембович і Данте – це тема окремого дослідження, ми ж зазначимо, що італійська культура у наукових дослідженнях ученого і Львівського університету – могутній струмінь для всієї його творчої діяльності і сенс його життя. За висловом його сучасників, ця пристрасть визначала теми не лише його наукових праць, перекладах, а й керованих ним семінарів, власних поетичних творів і публічних лекцій для аматорів італійської словесності і живопису [8].

Викладання іспанської, португальської, каталанської, румунської та провансальської мов і літератур започаткувалося насамперед завдяки особистості Едварда Порембовича. Вченого щорічно запрошували на етно-лінгвістичні польові експедиції в Каталонію, Прованс та Галісію. Вивчення говірок, фольклору, просторічних компонентів, приказок, спонукало згодом до видання антологій каталонських і провансальських народних поезій, збірників і пісень. Відомі поети і друзі Е. Порембовича Містраль, Ауванель, Руманіль та інші запрошували львівського знавця романського світу на так звані квіткові збори (поетичні конкурси *Jacs florans*). Тобто відстань не була перешкодою для зв'язків львівського вченого з науковою громадськістю інших країн. Участь Порембовича в Першому світовому конгресі каталанської мови (1906) засвідчила високий авторитет львівської романістики вже на початку століття.

Живильним підґрунтям для розвитку наукової і видавничої діяльності послужило відкриття у Львові наукових товариств гуманітарного профілю (1830), які

були осередками вироблення стратегічних методологічного характеру напрямів наукового пошуку.

До перших товариств належало літературне товариство імені Адама Міцкевича, а також історичне, філософське, нумізматичне і філологічне товариства. Останнє сформувалось 1893 р. і об'єднувало спочатку вчених і викладачів грецької та латинської мов. Згодом Львів ініціював відкриття наукового товариства ім. Тараса Шевченка, яке разом з Товариством ім. Адама Міцкевича було найпопулярнішим, своєрідним науковим культом обох народів. Цей культ виявлявся в різних зацікавленнях науково-літературного та соціально-політичного характеру. Зокрема геніальна особистість Тараса Шевченка дала поштовх длягуртування української молоді навколо своїх ідеалів і поглиблення вивчення творчої спадщини поета. Саме наприкінці XIX - на початку XX ст. у Галичині і Буковині створилась сприятлива духовна атмосфера для розвитку рідної української культури під впливом таких постатей, як Іван Франко, Ольга Кобилянська, Леся Українка, Василь Стефаник, Степан Смаль-Стоцький, сформувалась духовна еліта, що упродовж усього століття була натхненником активної прогресивної діяльності українського студентства і вчених, які у радянський період через ідеологічні упередження були штучно вилучені з культурної історії українського народу.

Наукова продукція кожного товариства друкувалася у періодичних виданнях. Філологічні дослідження виходили у журналі "Eos", а після Другої світової війни це наукове періодичне видання продовжувало своє життя у Варшаві і Вроцлаві, який став своєрідним післявоєнним П'ємонтом, осередком польської науки і мистецтва, а також творчою колонією митців - колишніх львів'ян.

Викладання індоєвропейських та східних мов сприяло появі низки досліджень, які полемічним характером суджень і методологічною основою стали в ряд визначних у розвитку філологічної науки першої половини XX ст. На початку століття вийшли друком дослідження зі санскриту, іранських, кельтських мов і порівняльна граматики індоєвропейських мов професора Густава Блятта (1906-1910). Професор славістики Адам Кринський тривалий час співпрацював з Бодуеном де Куртене і разом з ним видав низку праць у Варшаві і Львові. В коло його наукових інтересів входили не тільки індоєвропейстика, а й аглютинативні алтайські, а також семітські мови. Адам Кринський був автором численних енциклопедичного характеру статей про творчу спадщину Бодуена де Куртене, Боба, Брандта, Бреалю, братів Грімм, Гумбольдта, Юнгмана, Куртіуса, Делбрюка та ін. Професор Т. Лер-Сплавінський – учений-лінгвіст з широкою науковою орієнтацією. Крім західнослов'янських мов, він досліджував українську, даючи, як зазначають дослідники, глибокий лінгвістичний аналіз давньоукраїнських пам'яток, а також пізніх літературних та діалектних текстів, фонетичних і морфологічних явищ [1].

Приїзд з Кракова до Львова (1887) Едварда Порембовича водночас означав створення потужного центру романських мов у Східній Галичині. В оточенні таких корифеїв Львівської лінгвістичної школи, як Г. Блятт, А. Гавронський, Т. Лер-Сплавінський, Т. Гертнер, засновника логіко-філософської школи всесвітньо відомого вченого Казимира Твардовського та спеціаліста з естетики професора Романа Інгардена, Едвард Порембович посів чільне місце і мав високий авторитет.

Наукова діяльність Порембовича охоплювала широкий спектр досліджень: літературознавство, мовознавство, художній переклад та перекладознавство, мистецтво Стародавньої і Нової Романії. Як поет, яскравий публіцист і досконалий майстер літературного стилю Е. Порембович привертав увагу широкої громадськості міста [12]. Творче та особисте спілкування вченого з видатними вченими Заходу (Мейер-Любке, Морель Фатіо, Гастон Паріс, Антуан Тома) дало йому змогу орієнтуватися у філологічних наукових досягненнях. Без глибокого вивчення досліджень своїх сучасників та копіткої аналітичної роботи над новітніми матеріалами низка його праць, на наш погляд, могли б не мати актуального значення для теперішнього покоління вчених.

Вивчення напрямів наукових інтересів Е. Порембовича ілюструє важливу особливість усіх його робіт. Учений завжди був зайнятий цілісними задумами. У цьому можна переконатись на прикладі як літературознавчих, так і мовознавчих праць. Літературознавчі дослідження Е. Порембовича - це насамперед монографічні дослідження які отримали визнання і були предметом критичних оглядів за його життя і пізніше. Цьому вченому притаманне тонке відчуття синтезу у побудові мовних картин світу за допомогою їх систематизації та упорядкування. Таке поєднання принесло Е. Порембовичу чудові результати. Переклад "Божественної комедії" Данте [6] з коментарями і роз'ясненнями є зразком синтезу, який дає змогу зберегти в пам'яті читача багатопланові явища середньовічної Італії. Вміння поєднувати чіткість систематизованих висновків з образним, художнім мисленням є його основним творчим кредо. Наукові праці Е. Порембовича (*Historia literatury włoskiej XV-XVIII w.-1899; Histotia literatury francuskiej, hispańskiej i portugalskiej XVII wieku (jako części dziejow literatury powszechnej). Warszawa, Lwów; Rola teatru Moliera w cywilizacji francuzskiej. Lwów, 1922; Literatura łacińska wiekow średnich. Warszawa, Lwów, 1932-33; Andrzej Morsztyn przedstawiciel baroku w poezji polskiej. Krakow, 1899; Nouvelle interpretation du vers de la Divine Comédie, Lwów, 1912 та інші*) репрезентують ту філологічну галузь знань, яка стала в його творчості домінуючою. У літературній концепції Е. Порембовича немає різкого розмежування поезики і естетики. Своєрідний і цікавий поет-символіст (саме у Львові започаткувалася польська поетична символіка), вчений розглядає поезику з точки зору естетики як важливого елемента культури. У публічних лекціях та семінарах Е. Порембович визнавав символізм як невід'ємну її сутність. Естетичні категорії іронії, комічного, трагічного мають свої джерела в поезиці. Однак невідомо, до якої сфери пізнання - поезики чи естетики - вони тяжіють більше. Саме у такому поєднанні поезики і естетики написані роботи Е. Порембовича, присвячені як середньовічній так і ренесансній та бароковій літературі. У них знаходимо авторські простори фрагменти, присвячені буттю, образності та міфу як своєрідному відображенню дійсності. Досвід, набутий автором у співпраці з різними культурами і новими для того часу напрямками думки, відкрив перспективи в порівняльній літературі, які, випереджуючи час, були для початку століття незрозумілі. Проте вони давали доступ для сприйняття всієї європейської культури. Тут звернемося до праць ученого, які розкрили потенціал його панорамного мислення. Насамперед це антологія провансальської поезії трубадурів (*Antologia prowansalska. Wybor poezji trubadurów. Warszawa, 1887*), підручники з старопровансальської літератури (*Literatura*

staroprowańska. Warszawa, 1932-33), а також збірник антологій кельтських, германських та романських народних пісень (Pieśni ludowe celtskie, germańskie, romańskie. Lwów 1909) і літературно-критичні есе про середньовічну європейську літературу (Studja do dziejów literatury sredniowiecznej.-Lwów, 1904) та літературний рух південно-західної Європи (Ruch literacki południow-zachodniej Europy, Kraków, 1889).

Аналізуючи літературну творчість Е. Порембовича, не можна обійти його інтерес до стародруків, які вчений трактує як невід'ємну частину першоджерел об'єктивної правди про етнос, міф та символ, хоч в них важко вбачати що-небудь образне, художнє. Як результат копіткої праці в архівах окремим виданням був видрукований збірник невідомих іспанських стародруків (Zbiór nieznaných hispańskich druków. Kraków, 1891). Проте повним тріумфом літературознавчої діяльності Едварда Порембовича стали його художні переклади та особиста поезія, численні літературні есе і лекторська діяльність на теми романських та германських мов. 1906-1907 роки увійшли в його творчу біографію насамперед перекладами творів Данте. Монографія про Данте та переклади "Божественної комедії" (Comedia divina) і "Нового життя" (Vita nuova) розкрили глибокий зміст його філологічної творчості. Інші переклади: низки драм Кальдерона, п'єс Шекспіра і поеми "Дон-Жуан" Байрона проілюстрували талант сприйняття іншомовних художніх текстів, чуття гармонії, стилю і масштабності завершених задумів.

Е. Порембович увійшов в літературне життя Львова органічно і назавжди. Навіть нетривала відсутність вченого у Львові (праця в Парижі, Варшаві), як зазначають його друзі та учні, була помітною і відривала вченого від ритмічного пульсу творчого життя міста, від його друзів, а це були відомі вчені, професори-інтелектуали Казимир Твардовський, Станіслав Закревський, Ян Каспарович [5]. Як організатор і керівник міждисциплінарного наукового семінару Е. Порембович згуртував навколо себе плеяду молодих учених, запрошуючи до участі в ньому поетів, художників, пристрасно вивчав і проповідував нові системи мислення в естетиці і поезії.

Теоретична літературна школа у Львові своїми досягненнями зобов'язана передусім Е. Порембовичу. Без його допомоги, натхнення та впливу вона була б другорядною і не готовою для сприйняття новітніх художніх напрямів, творчих ідей.

Ще одним важливим вектором творчості Е. Порембовича є мовознавство. Він мовознавець романіст і водночас філолог-класик, бо класичну філологію вивчав паралельно з романістикою. Порівняльно-зіставні мовознавчі дослідження привели вченого до цікавих теоретичних узагальнень і віртуальних напрямів мовної еволюції. Винятковий хист до синтезування, логічність інтерпретації мовних фактів і великий досвід у праці з античними мовами, а також новітнім романським матеріалом дали змогу вченому дійти цікавих результатів в аналізі мовних явищ, трактування яких у мовознавчій літературі мають дотепер полемічний характер.

Передусім варто зазначити його мовознавчі есе в галузі порівняльно-історичної фонетики: "Revision de la loi des voyelles finales en ancien Espagnol". Paris, 1897 і "Znaczenie synkopy dla ustroju form romanskich". EOS, 1898.-Т 5. Хоча ці праці були предметом аналізу автора цієї статті на різних лінгвістичних форумах і в наукових виданнях [3; 4; 14;15] все-ж доцільно ще раз повернутися до них, лише

зараз з відстані часу видно, що вони цікавіші від праць, які опублікували пізніше провідні вчені-романісти різних поколінь.

Дослідження Е. Порембовича присвячені вивченню фонетичних змін у структурі іспанського слова на тлі інших романських мов та діалектів у переломний (критичний) період еволюції силабіко-просодичної будови лексем. Вступити у полеміку з іншими лінгвістами того часу (Meyer-Lübke, Grasserie R de, R. Menéndez Pidal) ученому дозволили багатий досвід роботи з іншими мовами і здобутки Львівської наукової лінгвістичної школи. Передусім це праці Г. Блятта, А. Гавронського та А. Кринського в галузі індоевропеїстики і порівняльно-історичного мовознавства. Е. Порембович запропонував своє розв'язання цієї проблеми, виходячи переважно з іманентних (внутрішніх) передумов мовного розвитку. Він довів, що динамічна кристалізація лексемних структур проходить певні стадії, активно рухаючись від одного стану до іншого з одночасним збереженням перервності і неперервності в еволюції мовних елементів на шляху до встановлення норми. Зовнішній мовний вплив може лише інтенсифікувати варіювання нюансів і ймовірно спричинити якісне зрушення – структурну інновацію.

На відміну від Е. Порембовича, Менендес Пидаль, згодом Рафаель Лапеса, Т. Монтгомері та інші аналізують структурно-фонетичні зміни більш фактологічно і зосереджуючись здебільшого на французькому мовному впливі (XI-XII). Тобто загальномовознавчі висновки Е. Порембовича є вагоміші, структурованіші та наскрізь пронизані синтезом. Перевірка висновків ученого на матеріалі інших мов підтвердила універсальність і достовірність вихідних постулатів львівського романіста.

Окреслена Е. Порембовичем наукова тематика кафедри львівської романістики визначилася також діяльністю таких учених, як Казимир Ярецький і Зигмунд Черни. Щоправда, в науковій літературі знаходимо скупі відомості про К. Ярецького, за якими можна побачити глибоко ерудованого літературознавця і мовознавця, тонкого знавця романських мов і літератури.

Літературознавчі здобутки К. Ярецького присвячені старофранцузькій та польській літературі. Навчання в Сорбонні (1901-1902) дало йому змогу досконало вивчити старо- та середньофранцузьку культуру і літературу. Результатом цих студій був вихід у світ досліджень монографічного характеру (*O początkach poezji barbarzyńskiej i epopiei narodowej we Francji*. Lwów, 1910; *O bajkach La Fontaine'a*. Lwów, 1922) та низки літературних есе, присвячених *chansons de geste*.

Як літературний критик і знавець французької філософії К. Ярецький не тільки дав ґрунтовну критичну оцінку творчості Мольєра і польського перекладу твору Паскаля “*Les Pensées*”, а й під впливом ідей Паскаля написав філософсько-психологічний трактат “*Skarb człowieka w życiu* (Lwów, 1938). Цей твір є підсумком всієї наукової діяльності вченого. Автор загострив увагу на творчому індивідуалізмі епохи у всіх її виявах, зазначаючи той факт, що не було у світовій історії епохи, яка б так яскраво демонструвала бунтівний індивідуалізм, не визнаючи ніяких меж і абсолютизуючи необмежену силу людини.

Лінгвістичні праці К. Ярецького висвітлюють найраніші етапи формування романських мов, природно, органічно поєднаних з латиною. До найкращих можна віднести дослідження “*Sur l'Appendix Probi* (Lwów, EOS, 1927) та *Itinerarium ad loca*

sancta (Lwów, EOS, 1929-1930). Відшукана у Віденських архівах національної бібліотеки праця "Sur l'Appendix Probi", яка відтворює латинське мовлення (латинське койне) IV-VII ст., була предметом дослідження багатьох лінгвістів (Gaston Paris, 1897; 1903; Karl Barwick, 1905; M. Foester, 1912; W. Baehrens 1922; M. Ullmann 1892 та інші). Цей ґрунтовний аналіз лексикографічної пам'ятки раннього протороманського періоду вважається однією з найвидатніших пам'яток пізньої латини (sermus plebeius). Дослідження К. Ярецьким історії окремих слів (топонімів, антропонімів, граматико-синтаксичних конструкцій, орфографічних альтернатив) поставили її в ряд найавторитетніших джерел пізнання історії латини, а також окремих суспільних стосунків, військової справи, релігійних вірувань, традицій і етнічних понять Стародавньої Романії.

Плеяду визначних львівських учених-романістів довоєнного періоду завершує постать Зигмунда Черни. Учень Е. Порембовича, З. Черни очолив кафедру французької філології (1920) і продовжував традиції львівської романістики, поєднуючи в науці літературознавство і мовознавство. Хоча творча і педагогічна діяльність З. Черни отримала резонанс у різних виданнях [13; 7; 16; 15], ми дозволимо собі ще раз звернути увагу на універсалізм професора. Конкретною ілюстрацією до цієї тези служать його усебічні наукові інтереси, дидактична і просвітницька праця.

Глибока індивідуальність ученого особливо відчутна в праці "L'Esthetique de Louis Claude de Saint Martin" (Lwów, 1920), в якій він робить спробу охопити, відчутти і відтворити події далекого минулого (IV), а також оцінити і сприйняти духовно-естетичні принципи святого Мартина. Пройнявшись ідеєю просвітництва, З. Черни видав цикл творів популярного характеру для шкіл та населення, видав низку підручників з французької мови, літератури і культури. Завдяки зусиллям З. Черни у Львові були започатковані лекції і семінари з французької філології, новаторські для університетської освіти того часу. Передусім це цикл семінарів і наукових досліджень з проблем версифікації, семантико-стилістичної інтерпретації поетичних та прозових текстів, особливостей французької метрики та ін., тобто основою навчання була не тільки концепція твору, але і форма подання матеріалу, впровадження нових методів аналізу літературних жанрів. Діяльність З. Черни в лінгвістиці, на перший погляд, виглядає не такою ефективною порівняно з його літературними дослідженнями, проте вражає свіжістю думки та пошуком нових методів мовного аналізу, які перетиналися з іншими галузями знань. Саме З. Черни пропагував досягнення французьких мовознавців у лінгвогеографії, що у підсумку забезпечувало точніший і строгіший опис мовного матеріалу, підвищувало роль діалектів в еволюції мов. Відкриття З. Черни експериментальної фонетичної лабораторії та видання підручника "Normy wymowy francuskiej" (Lwów, 1926), отримали схвалення широкою науковою громадськістю міста, засвідчили вагомий науково-методологічний потенціал Львівської школи романістів.

Історія Львівської довоєнної романістики була б неповною, якщо не зупинитись на діяльності Єжи Куриловича. Саме в романістичному середовищі зароджувались та кристалізувались теоретичні концепції Єжи Куриловича, славетного учня Е. Порембовича. У галузі романістики Є. Курилович захистив докторську роботу (керівник - професор Е. Порембович). Згодом індоевропеїстика та

загальне мовознавство послужили доброю стартовою позицією для сприйняття вченим модерних мовознавчих теорій, які з часом стали магістральними в його науковій діяльності і принесли йому світову славу.

Відомо, що у 20-30-ті роки під впливом Фердинанда де Сосюра відбулася переорієнтація традиційного порівняльно-історичного методу аналізу в бік структурних методів дослідження мови, її сприйняття як знакової системи. Критерії, згідно з якими функціональні особливості мови залежать від співвідношення між окремо взятим знаком і рештою знакових елементів, стали вихідними, домінуючими в мовознавчих ученнях. В 30-ті роки структуралізм був поширений у всій Західній Європі. Методи Женевської, Празької та Копенгагенської лінгвістичних шкіл почали використовуватися для аналізу як індоєвропейських, так і інших мовних систем. Тобто в лінгвістичній науці сформувались ті позиції, які забезпечували точний і строгий опис мовного матеріалу, а саме його системність і структурованість.

Проте ще наприкінці XIX ст. польський лінгвіст Бодуен де Куртене (його переслідував царський уряд) та його учень Микола Крушевський створили в Казані лінгвістичну наукову школу і згодом розробили принципи аналізу, які випереджували західноєвропейську науку і дали поштовх розвитку майбутнього структуралізму в лінгвістиці [2]. Вдале поєднання компаративізму і структуралізму було для них методологічною основою аналізу.

Яскравий приклад такого ж синтезу обох методів показав відомий польський лінгвіст Тадеуш Мілевський. У його працях спостерігається поступовий перехід від компаративізму (*Zarys językoznawstwa ogólnego*. Warszawa, 1947-1948) до повноцінного використання методів структурної лінгвістики (*Językoznawstwo*. Warszawa, 1969).

Творчість Є. Куриловича також можна поділити на два етапи. Перший присвячений порівняльно-історичним дослідженням. Це зокрема його теорія ларінгальних звуків і праця про індоєвропейське акцентування [10]. Другий етап за проблематикою і осмисленням належить до структуралізму, його раннього, не асемантичного періоду [9]. Принагідно зауважимо, що будь-який учений не може бути ізольований від загальних наукових тенденцій. Тому вважаємо, що прискорене сприйняття Є. Куриловичем новаторських методів аналізу і генерування власних частково зумовлене творчою атмосферою, яка панувала в університеті зокрема, і у Львові взагалі. Досягнення логіки і математики, а саме введення в науковий обіг системи абстрактних символів (метамова) як субститутів конкретних явищ, забезпечували точність наукових досліджень, полегшували логічне сприйняття результатів дослідження. Методологічна основа всесвітньо відомої львівської логіко-семантичної школи, створеної у період між двома війнами, була пріоритетною в побудові принципів логічної семантики. Авторитет Львівських засновників школи - Твардовського, Айдукевича, Лукасевича і Тярського - сягає рівня структурних методів у лінгвістиці. Лінгвістичні теорії Є. Куриловича в науковій літературі отримали схвальну оцінку і вважалися оригінальними. Це стосується передусім теорії внутрішньої реконструкції, концепції синтаксичної деривації та інших. Особливо цікавою є його теорія мовного ізоморфізму, яка ілюструє тонкий механізм міжрівневих відношень мовних одиниць, особливо між граматичними і фонологічними елементами.

Як лінгвіст-новатор Є. Курилович, на думку багатьох мовознавців, знаходився на півдорозі між празькою і копенгагенською лінгвістичними школами.

1. Бацевич Ф., Галенко І. Мовознавство у Львівському університеті (1661-1939) // Романістичні дослідження: сучасний стан та перспективи. Львів, 1977.
2. Бацевич Ф., Помірко Р. Образ языка в науке конца XX века. // Вестник Моск. ун-та. Сер 9. Филология. 1996. № 4.
3. Помірко Р. Едвард Порембович і традиції львівської романістики. Збірник праць ін-ту українських студій. Едмонтон, 1991. Т. 14.
4. Помірко Р. Фонетико-граматичні вчення Львівських філологів-романістів та їх вклад в романське мовознавство // Тези республіканської конференції. Львів, 1989.
5. Czowska A. Działalność literacka i naukowa Edwarda Porembowicza // Neofilolog. 1933. T. IV. № 2.
6. Dante Aligheri. Boska komedia. Tłumaczone ze wstępem i objaśnieniami. Warszawa; Lwów, 1898.
7. Gniadek S. Zygmund Czerny w 50 rocznicę doctoratu // Ruch literacki. 1968. № 5.
8. Goldman J. La philologie romane en Pologne. Kraków, 1937.
9. Jirzi Černy. Dejiny linguistiky. Olomouc, 1996.
10. Kurylowicz J. Esquisses linguistiques. Wrocław; Kraków, 1960.
11. Mermet G. Francoscopie. Larousse, 1986.
12. Nicliborg A. Z dziejów romanistyki na uniwersytecie Lwowskim. 1897-1939 – Sprawozdania wrocławskiego Towarzystwa naukowego. 1965. № 40.
13. Pieczara S. Bibliografia prac profesora Zygmunta Czernego // Ruch Literacki. 1968. № 5.
14. Pomirko R. Edward Porembowicz y la linguística española // Europa del Centro y del Este y el Mundo hispanico. Cracovia, 1996.
15. Pomirko R. Les traditions et l'actualité de la philologie romane à Lviv (en honneur du centenaire de la chaire).-Романістичні дослідження: сучасний стан та перспективи. Львів, 1997.
16. Rzakowska E. Zygmund Czerny. 1888-1975 // Kwartalnik neofilologiczny. 1975 № 4;
17. Soukotlinov M. Sur la linguistique de l'ancienne Russie. Saint-Petersbourg, 1854.

TO THE HISTORY OF TEACHING ROMANCE LANGUAGES AND ROMANCE STUDIES AT THE IVAN FRANKO LVIV NATIONAL UNIVERSITY

R. Pomirko

Romance studies at Lviv University are known to have started at the turn of the 19th century, French being the second most commonly taught foreign language in Halychyna. Much attention in the article is paid to the scholarly legacy of Edward Porembowicz who was a renowned scholar in the field of Romance literary and language studies as well as Spanish dialectology. He also contributed to the teaching of other Romance languages at Lviv University. The most popular of them was Italian. A detailed study of the works of other scholars is also given.

Key words: Romance studies; Edward Porembowicz; Romance literary and language studies; L'viv.

*Стаття надійшла
до редколегії
16.01.1999*

УДК

Gilles Luquet

**DE LA NON-TEMPORALITÉ DE L'IMPARFAIT ET DU CONDITIONNEL
EN ESPAGNOL ET EN FRANÇAIS: ESSAI DE REDÉFINITION DES MODES
VERBAUX DANS CES DEUX LANGUES**

Lorsqu'on entreprend de décrire l'histoire du verbe espagnol, la difficulté majeure à laquelle on se trouve confronté est d'expliquer l'étrange destin de ce qu'il est convenu d'appeler l'imparfait du subjonctif en *-ra* (*cantara, comiera, subiera*). Il n'est pas facile en effet d'expliquer l'évolution d'un "temps" de la conjugaison qui remonte à un plus-que-parfait de l'indicatif latin – si on en croit la définition des grammaires latines –, alors qu'on le retrouve aujourd'hui dans la partie subjonctive de n'importe quel tableau de conjugaison espagnole. Historiquement, pourtant, il ne fait aucun doute que l'origine de *cantara, cantaras, cantara...*, pour ne prendre qu'un exemple, est à chercher dans le "plus-que-parfait" de "l'indicatif" latin CANTAVERAM, CANTAVERAS, CANTAVERAT... et le passage de l'un à l'autre de ces paradigmes est rigoureusement conforme aux lois de la phonétique évolutive espagnole. Il n'est pas facile d'expliquer que ce qui sert à exprimer aujourd'hui toute sorte d'irréels, toute sorte d'événements virtuels – que ce soit dans le passé, dans le présent ou dans le futur –, était utilisé dans les plus anciens documents de la langue – ceux des XIème et XIIème siècles, ainsi que ceux de la première moitié du XIIIème – pour exprimer des événements du passé dont la réalité, dans l'expérience à laquelle ils appartiennent, ne saurait être niée : des événements auxquels on serait tenté de référer aujourd'hui au moyen du plus-que-parfait de l'indicatif. Il n'est pas facile enfin d'expliquer que de nos jours, en dépit de son apparent changement de valeur modale, il est encore permis d'utiliser cette forme verbale comme on le faisait ordinairement au début du XIIIème siècle : il est encore permis de s'en servir dans des constructions qui admettraient aussi bien des plus-que-parfaits de l'indicatif ou de simples prétérits.

Décrire l'histoire d'une telle forme, cela revient à décrire l'histoire d'un signe dont les valeurs d'emploi ont changé à plusieurs reprises au fil des siècles – dans le sens d'une virtualisation de plus en plus poussée – et ont changé de façon telle que des valeurs que l'on croyait disparues depuis la fin du Moyen Age semblent pouvoir être réactivées dans l'usage moderne.

Pour expliquer une telle évolution, tous les historiens de la langue espagnole ont considéré jusqu'ici que dans ce que l'on appelle la forme en *-ra*, il fallait distinguer en fait plusieurs signes de langue : un signe propre au mode indicatif jusque vers la fin du XVème siècle et un signe propre au mode subjonctif à partir de cette date (le changement de valeur commençant à se faire un siècle et demi avant, vers le milieu du XIIIème). Pour expliquer en outre l'accroissement considérable des compétences discursives de la forme en *-ra* dite subjonctive, certains chercheurs n'hésitent pas à lui assigner plusieurs valeurs différentes – on en compte jusqu'à cinq [13] –, ce qui fait que sous un seul et même signifiant – celui qui se matérialise à travers le thème en *-ra* –, il faudrait distinguer cinq signes différents

dans l'histoire du verbe espagnol. Une telle façon de voir les choses présente des inconvénients dont deux au moins méritent qu'on leur accorde une attention particulière.

Admettre que la forme en *-ra* a changé de valeur au cours de son histoire – admettre notamment qu'elle a changé de valeur modale –, c'est admettre qu'entre l'époque où elle était exclusivement indicative et celle où elle est devenue exclusivement subjunctive, il y a eu une période de transition durant laquelle elle était à la fois indicative et subjunctive : une période d'un peu plus de deux siècles – du milieu du XIIIe jusque vers la fin du XVe – durant laquelle il faut considérer qu'elle était indicative dans certains de ses emplois et subjunctive dans d'autres.

Cette position est certes défendable – les changements linguistiques impliquent toujours des périodes de transition plus ou moins longues – mais elle pose des problèmes insolubles à celui qui, armé d'une théorie ainsi construite, se propose d'identifier une forme en *-ra* dans un document espagnol des XIVème et XVème siècles. En se fondant conjointement sur ce à quoi réfère cette forme et sur ses propriétés syntaxiques, il pourra sans doute dresser la liste des occurrences dans lesquelles il a de bonnes raisons de la croire indicative. Il pourra aussi dresser la liste des occurrences dans lesquelles il a de bonnes raisons de la croire subjunctive. Mais il restera toujours des occurrences dans lesquelles la valeur de cette forme ne pourra pas être déterminée – des occurrences dans lesquelles le contenu d'expérience auquel elle réfère se laisse représenter aussi bien sous forme indicative que sous forme subjunctive. En d'autres termes, il restera toujours des occurrences dans lesquelles la forme *-ra* restera un signe linguistique non identifiable.

Le deuxième inconvénient auquel il était fait allusion plus haut tient à la contradiction dans laquelle on s'enferme lorsqu'on décrit la forme en *-ra* de l'espagnol moderne comme un imparfait du subjunctif tout en admettant – comme le fait la Real Academia Española, par exemple – que cette forme verbale prend la valeur d'un passé de l'indicatif dans des énoncés du type *se comenta el discurso que pronunciara anoche el Presidente*[6]. On peut certes contourner la difficulté en faisant apparaître qu'un imparfait du subjunctif – dans ces circonstances de discours bien déterminées – peut fort bien s'employer avec une valeur qui fait de lui un pseudo-passé de l'indicatif [14]. Une description suffisamment détaillée des pseudo-passés en *-ra* de la langue moderne fait d'ailleurs ressortir que leurs conditions d'emploi ne sont pas exactement celles de la forme en *-ra* dite indicative du vieil espagnol. Il n'en reste pas moins qu'en procédant de la sorte, on accrédite l'idée que la valeur modale de la forme en *-ra* a changé au cours des siècles et que ce changement est irréversible. Ce faisant on érige en postulat que les variations du signifié d'une forme linguistique ne s'accompagnent pas nécessairement de variations de son signifiant. On érige en postulat qu'un seul et même signifiant peut véhiculer dans une langue, à différents moments de son histoire, des signifiés différents.

Sans remettre en cause la validité même de ce postulat, on peut se demander si la pratique à laquelle il conduit – la tendance à minimiser le rôle des signifiants dans l'histoire des langues – n'est pas à l'origine des difficultés d'ordre théorique dont il vient d'être fait état. On peut se demander si une théorie du verbe espagnol ne devrait pas accorder au signifiant de la forme en *-ra* une importance qui lui a été refusée jusqu'ici. On peut se demander, tout simplement, si l'invariabilité historique de ce signifiant – qui est une propriété objectivement observable (Il n'y a que la 2ème personne du pluriel du paradigme en *-ra* qui présente aujourd'hui des désinences différentes, en l'occurrence des

désinences contractées (*-árades > -arais, -iérades > -ierais*). Ce phénomène n'est cependant pas spécifique à la forme en *-ra*. C'est dans l'ensemble de la conjugaison espagnole que les deuxièmes personnes du pluriel ont évolué par contraction.) – n'est pas à mettre au compte de l'invariabilité du signifié qu'il véhicule. Postuler que c'est le même signe qui se matérialise sous la forme en *-ra* dans toute l'histoire du verbe espagnol, voilà ce qu'il y aurait peut-être lieu de faire aujourd'hui.

C'est la raison pour laquelle on aurait peut-être intérêt à décrire la forme en *-ra* du système verbal espagnol en se fondant prioritairement sur l'une des propriétés de son signifiant, une propriété qui la met objectivement en relation avec d'autres formes de la conjugaison espagnole.

Il est banal, en effet, de décrire les formes personnelles de cette conjugaison en faisant remarquer que les paradigmes auxquels elles appartiennent sont de deux sortes : ceux qui permettent de distinguer entre elles les 1re et 3ème personnes du singulier et ceux qui ne le permettent pas. *Cantara*, pour ne prendre qu'un exemple, est un signe linguistique qui permet de référer indifféremment à une première ou à une troisième personne du singulier - de même que *cante, cantare, cantase, cantaba* ou *cantaría* -, tandis que *canto* et *canta, canté* et *cantó, cantaré* et *cantaré* sont des signes que l'espagnol associe de façon spécifique à une première ou à une troisième personne du singulier. Cette organisation sémiologique pourrait bien être le reflet de l'opposition qui s'établit entre les deux modes personnels du système verbal espagnol : ceux que, provisoirement, on pourrait appeler le mode de *l'actuel* et le mode de *l'inactuel* (ou le mode *actualisant* et le mode *inactualisant*) (Les termes d'*actuel* et d'*inactuel* sont en effet largement connotés dans la littérature grammaticale de la deuxième moitié du XXe siècle. De nombreux malentendus seront peut-être évités si l'on veut bien considérer que l'actualité et l'inactualité dont il est question ici ne concernent que des représentations d'événements, et non ces événements eux-mêmes. Il ne fait aucun doute que l'événement auquel réfère le verbe *llover* dans l'énoncé *lamento que llovera ayer* est tout aussi "réel" que celui auquel on réfère dans un énoncé du type *ayer llovió*. La différence entre les deux énoncés ne tient qu'à la représentation que l'on se donne de cet événement : elle est inactuelle dans un cas, actuelle dans l'autre.).

Conformément au statut que l'espagnol accorde à la représentation des 1ère et 3ème personnes du singulier, il y aurait lieu d'inclure ainsi dans *l'actuel* trois des paradigmes de conjugaison que la tradition grammaticale rattache à "l'indicatif" :

- le présent (*canto*) ;
- le prétérit (*canté*, c'est-à-dire le *pretérito perfecto simple* ou *pretérito indefinido* des grammairiens espagnols) ;

- le futur (*cantaré*).

Il y aurait lieu d'inclure dans *l'inactuel* :

- ce que la tradition appelle l'imparfait de "l'indicatif" (*cantaba*) ;
- ce qu'elle appelle le conditionnel (*cantaría*, paradigme de conjugaison que la RAE a considéré tantôt comme un temps du subjonctif, tantôt comme un mode à part, tantôt comme un temps de l'indicatif)

- et enfin ce qu'on appelle les temps du subjonctif (*cante, cantare, cantara, cantase*).

Avec ses formes verbales actualisantes, l'espagnol semble en effet offrir à tout sujet parlant les moyens de se représenter une opération *à partir* du lieu du temps dans lequel il se voit exister. Il lui offre les moyens de se représenter avec un présent (*canto*), une opération qui tient dans ce lieu d'extension subjective ; il lui offre avec un prétérit et un futur (*canté, cantaré*) les moyens de se représenter des opérations qui tiennent respectivement dans l'avant et dans l'après de ce repère. Bref, il lui offre les moyens de se représenter un univers de type tripartite (passé/présent/futur) dont *l'actualité* tient, d'une part, au fait qu'il se construit directement sur le présent d'époque et, d'autre part, au fait que tout ce qu'on y loge est appréhendé *à partir* de ce repère.

Avec les autres formes personnelles de son système verbal, l'espagnol semble offrir à tout sujet parlant les moyens *d'inactualiser* la représentation d'une opération, c'est-à-dire les moyens de se représenter cette opération dans un univers à l'intérieur duquel elle prend place :

- parce qu'elle *n'est plus* actuelle ;
- parce qu'elle *n'est pas encore* actuelle
- ou parce qu'elle se conçoit purement et simplement *en dehors de l'actualité*.

Un sujet parlant semble disposer en fait de deux façons différentes d'inactualiser l'image d'une opération en espagnol :

Il inactualise cette image lorsqu'il l'associe à une représentation du temps dont le présent ne fait pas partie: une représentation qui n'est pas du type passé/présent/futur mais du type révolu/non-révolu, par exemple, voire même une représentation indivise, une représentation dépourvue de tout repère. Ces représentations du temps sont celles qu'impliquent les formes verbales traditionnellement appelées subjunctives. Il est bien connu en effet que le mal nommé "présent" et le mal nommé "futur" du subjonctif indifférent le présent et le futur et n'impliquent dans leur contenu que du non-révolu. L'imparfait du subjonctif, quant à lui, indifférencie passé, présent et futur: il est indifférent à la localisation temporelle de son contenu de représentation.

Mais un sujet parlant inactualise également l'image d'une opération lorsqu'il l'appréhende non plus à partir du présent mais à partir d'un instant-repère qui n'est pas le présent. C'est ce qui se produit notamment lorsqu'il se transporte dans le passé pour y appréhender une opération contemporaine de l'instant de saisie qu'il se donne ("ayer, a las tres, *llovía*") ou pour y appréhender une opération située dans l'au-delà de cet instant de saisie ("Pedro dijo que *volvería*").

Il est évidemment exclu que toutes les implications de cette théorie puissent être passées en revue dans le cadre du présent travail. Il faudrait faire ressortir entre autres choses que la forme en *-ra* du système verbal espagnol n'est que la forme marquée de l'inactuel, celle qui permet à un sujet parlant de se représenter un événement en prenant le maximum de distance par rapport à l'actualité. Il faudrait faire ressortir que c'est en tant que forme marquée de l'inactuel que l'on avait recours à elle, en espagnol ancien, pour exprimer un passé de passé, c'est-à-dire pour inactualiser, en un instant donné du passé, la représentation d'un événement situé dans un passé plus reculé ; il faudrait faire ressortir que c'est en tant que forme marquée de l'inactuel qu'on fait appel à cette forme pour exprimer, de nos jours encore, un événement du passé inopérant et donc coupé de l'actualité présente ; que c'est en tant que forme marquée de l'inactuel que l'on recourait à elle, en espagnol ancien, pour exprimer des notions puissancielles telles que la volonté, la

possibilité ou l'obligation, lorsque celles-ci se représentaient dans leur inefficacité passée ; que c'est en tant que forme marquée de l'inactuel que l'on a recouru à elle pour exprimer des irréels du passé dans les plus anciens documents de la langue (d'abord en apodose, puis en protase de phrase conditionnelle), des irréels du présent à partir des XIVème et XVème siècles, puis des irréels du futur à partir du XVIème.

Il ne sera question ici que d'une seule implication de la théorie présentée : celle que constitue la non-temporalité de l'imparfait et du conditionnel. Tels qu'ils viennent d'être définis, en effet, ces deux paradigmes ne sont associés à aucune des époques que le présent permet de distinguer dans le temps d'univers. Ils ne sont associés ni au passé, ni au présent, ni au futur mais à la représentation de l'inactuel, selon des modalités propres à chacun d'eux. L'imparfait est associé à la représentation de ce qui n'est *plus actuel* ; le conditionnel est associé à la représentation de ce qui n'est *pas encore actuel*. L'imparfait n'est pas un temps du passé ; le conditionnel n'est pas un temps du futur. Ni l'un ni l'autre n'expriment le temps "chronologique".

L'illusion de leur valeur temporelle – celle de l'imparfait, notamment – est cependant tenace et elle persiste dans les grammaires les plus récentes, y compris celles qui admettent qu'une forme verbale puisse exprimer un "temps" autre que celui que la tradition lui associe de façon consubstantielle (Dans sa récente *Gramática de la lengua española*, par exemple, Alarcos Llorach propose de renoncer à l'usage du terme métalinguistique *tiempo*, comme instrument de description des formes verbales, et de lui substituer celui de *perspectiva temporal*. Cette substitution lui permet notamment d'expliquer qu'un événement, objectivement rattachable à un segment concret du temps chronologique, puisse être exprimé au moyen d'une forme linguistique qui correspond à un autre segment : "... es preferible renunciar al término *tiempo* para designar los morfemas que consideramos, y adoptar el de *perspectiva temporal*. El hablante sitúa el acontecimiento que comunica o bien en la esfera de su circunstancia viva, en la que participa física o psicológicamente (perspectiva de presente o de participación) o bien lo relega a zona ajena a su circunstancia vital, por alejamiento físico o psicológico (perspectiva de pretérito o alejamiento). Unos mismos sucesos, acaecidos objetivamente en un segmento concreto del decurso cronológico, pueden expresarse, según la intención participativa o inhibidora del hablante, con cualquiera de las dos perspectivas morfológicas" [12].

A quelle sorte de temps peut-on référer au moyen d'un imparfait, par exemple ? Au passé, bien entendu. C'est ce que l'on fait dans un énoncé du type *ayer, a las tres, llovía*. Mais on peut aussi référer au présent ou au futur :

- On peut le faire dans le cadre du discours indirect : *Me dijeron que el plazo vencía hoy ; Me dijeron que el plazo vencía mañana*.

- On peut le faire en phrase conditionnelle : *Yo que tú, me marchaba ahora mismo; Yo que tú, me marchaba mañana*.

- On peut même le faire dans certaines propositions indépendantes du discours direct, comme dans cet exemple emprunté à E. Alarcos Llorach : *Esta tarde había concierto, pero el pianista está enfermo*[13].

Il faut déployer de véritables talents d'illusionniste pour faire admettre que l'imparfait de ces énoncés est un temps du passé. Il n'en coûte guère, au contraire, de faire ressortir que ce qui s'exprime à travers ces imparfaits relève de l'inactuel. Il n'en coûte

guère de faire ressortir en outre que chacun d'eux met en cause un événement qui – indépendamment de sa localisation dans le temps – apparaît déchu de son actualité.

L'imparfait de *me dijeron que el plazo vencía hoy / me dijeron que el plazo vencía mañana* ne fait que reproduire le présent des énoncés *el plazo vence hoy / el plazo vence mañana*. Il reproduit un présent qui n'est plus actuel, parce qu'il appartient à un dire qui, lui-même, ne l'est plus.

L'imparfait de *yo que tú, me marchaba ahora mismo / yo que tú, me marchaba mañana* exprime une opération qui n'a aucune chance de se réaliser, parce qu'elle est placée dans la dépendance d'une condition qui contredit une réalité d'expérience : "je ne partirai pas aujourd'hui / je ne partirai pas demain, parce que je ne suis pas toi". *Me marchaba* exprime une opération qui n'a aucune chance de s'actualiser dans le présent ou dans le futur auxquels l'énonciateur les associe. *Me marchaba* exprime une hypothèse caduque, une hypothèse qui, aux yeux de celui qui s'en donne la représentation, n'est déjà plus d'actualité au moment même où il l'énonce.

L'imparfait de *esta tarde había concierto, pero el pianista está enfermo* signifie qu'on ne peut plus dire *esta tarde hay concierto*. Il déclare, dans une sorte de discours indirect libre, que ce qui s'exprime au présent dans l'énoncé *esta tarde hay concierto* n'est plus d'actualité, le contexte se chargeant de dire pourquoi (Il importe peu, en l'occurrence, que cet énoncé au présent ait été effectivement produit dans l'antériorité du moment où est émis *esta tarde había concierto*).

Tous ces imparfaits expriment en fait des événements qu'un sujet parlant se représente dans leur durée vive – à partir d'un instant de saisie situé quelque part entre leur commencement et leur fin – mais dans un univers de représentation qui est celui d'un présent *fictif* : un présent *déchu de son actualité*, un présent *devenu inactuel*.

Il va de soi qu'une telle représentation linguistique se prête en discours à l'expression de toute sorte de "temps" : elle est en fait *atemporelle*. On pourra certes exprimer le passé au moyen de cette représentation – c'est même ce que l'on pourra faire de plus naturel – mais ce n'est là qu'une possibilité d'exploitation parmi d'autres. L'imparfait, à proprement parler, est une forme verbale dont le signifié de langue – le signifié de puissance – *ne lui interdit pas* la référence au passé [2; 9].

La non-temporalité du conditionnel semble poser moins de problèmes que celle de l'imparfait dans la description du verbe espagnol. Depuis l'époque de Bello, en effet, il est d'usage, dans la tradition grammaticale espagnole, de voir dans cette forme verbale un *pos-pretérito* [1], c'est-à-dire un signe dont le propre est d'associer l'image d'un événement à l'au-delà temporel d'un repère situé dans le passé, l'événement lui-même pouvant donc appartenir au passé, au présent ou au futur du sujet qui en fait usage. Il n'y a guère que dans la tradition guillaumiste que le conditionnel se définit comme un temps du futur, d'une façon qui permet certes d'expliquer l'étendue de ses compétences temporelles mais qui pose aussi un certain nombre de problèmes aux guillaumistes eux-mêmes (Le principal de ces problèmes est d'expliquer que cette forme verbale – symétrique de l'imparfait par rapport au présent – implique l'image d'un temps intérieur partiellement incompatible avec celle du temps extérieur qui lui est associé : la représentation d'accompli, que suppose la "décadence" du conditionnel, est en effet quelque chose qui s'exclut de l'époque future.).

La difficulté majeure à laquelle se heurtent grammairiens et linguistes dans leur définition du conditionnel est de rendre compte à la fois de son emploi en tant que futur du

passé et de ses emplois dits modaux, c'est-à-dire ceux dans lesquels on l'amène à exprimer un événement dont la réalisation dépend d'une condition explicite ou implicite, ou bien encore un événement qui, sans dépendre de quoi que ce soit, apparaît comme imaginaire, hypothétique, virtuel, incertain... pour n'employer que les plus fréquents des termes qui servent à le qualifier.

Cette difficulté semble pouvoir être surmontée aisément si on postule que le conditionnel renvoie, comme l'imparfait, à l'univers modal de l'inactuel, à la différence près que l'événement qu'il inscrit dans cet univers n'est *pas encore actuel*. C'est un événement dont l'actualisation est *différée*, et ce quelle que soit sa localisation dans le temps. Quelques exemples permettront d'illustrer cette valeur.

Dans un énoncé du type *Pedro dijo que volvería*, il est simplement dit par le conditionnel que par rapport au lieu du temps dans lequel s'inscrit la représentation d'un dire, le retour auquel il est fait référence est un événement dont l'actualisation est *différée*. Il n'est pas dit que le contenu de *volver* s'actualisera ou ne s'actualisera pas. Il est simplement dit que, par rapport à l'instant du passé dont *decir* implique la représentation, ce contenu apparaît comme n'étant pas encore actuel.

Dans un énoncé du type *yo que tú, me marcharía ahora mismo* ou *yo que tú, me marcharía mañana*, il est simplement dit par *me marcharía* que le départ dont il est question n'est pas encore actuel, sans que rien ne soit précisé par ailleurs de ses chances d'actualisation. Il suffit du reste de comparer *yo que tú, me marcharía ahora mismo* à *yo que tú, me marchaba ahora mismo* pour voir s'opposer un énoncé dans lequel le caractère irréalisable d'un départ se déduit exclusivement du contexte (*me marcharía ahora mismo, pero no me marchaba porque no soy tú*) et un énoncé dans lequel ce caractère est explicitement signifié par le recours à l'imparfait, c'est-à-dire le recours à la représentation linguistique de ce qui – n'étant plus actuel – est nécessairement inactualisable. Quant à la différence d'expressivité que l'on relève d'une phrase à l'autre, elle est imputable au fait que l'image d'événement que véhicule l'imparfait est sécante – c'est celle d'un événement saisi de l'intérieur, saisi dans sa durée vive –, tandis que celle que véhicule le conditionnel ne l'est pas. L'image d'un événement exprimé au conditionnel est associée – sans plus – à l'au-delà notionnel d'un présent fictif, un présent imaginaire ; elle est associée – sans plus – à l'au-delà notionnel d'un présent inactuel (Cette indifférence du conditionnel au caractère particulier de l'endochronie d'une opération le rend évidemment compatible avec des contextes de discours qui appellent une représentation d'événement de type sécant. Dans un énoncé du type *si no hubiéramos salido tan tarde, estaríamos ya en Madrid*, il est bien fait référence à une situation dans laquelle le contenu de *estar* est appréhendé dans son intériorité inactuelle mais c'est à *ya* que l'on doit cet effet de sens, et non au conditionnel lui-même. Lorsqu'un sujet parlant s'installe dans un présent inactuel pour y appréhender une opération de l'intérieur – et lorsqu'il veut amener son interlocuteur à faire de même –, il n'a d'autre choix que d'employer l'imparfait, seule représentation de l'inactuel qui soit de type sécant. C'est ce que font, par exemple, les enfants espagnols, lorsqu'ils posent les règles d'un jeu : *yo era la mamá, tú eras el papá*.)

Dans des énoncés du type *podrías tener más cuidado* ou *¿sería usted tan amable de ayudarme a llevar esto ?*, il est explicitement fait usage d'une forme linguistique dont l'intérêt est de donner l'illusion que la critique ou la demande qu'elle véhicule sont rejetées hors de l'actualité présente, dans un domaine notionnel à l'intérieur duquel elles n'ont pas

encore de véritable consistance, un domaine à l'intérieur duquel elles ne sont pas encore actuelles. C'est le conditionnel dit d'atténuation ou de politesse. Il est d'ailleurs intéressant de comparer les différents moyens dont on dispose en espagnol pour atténuer la portée d'un énoncé aux yeux de celui qui en est le destinataire. Comment doit-on s'y prendre, par exemple, pour présenter de façon polie une demande du type *quiero pedirle un favor* ? On peut le faire à l'imparfait, au conditionnel ou à la forme en *-ra*, sachant que le conditionnel sera plus "poli" que l'imparfait et que la forme en *-ra* sera elle-même plus "polie" que le conditionnel : *quería pedirle un favor* / *querría pedirle un favor* / *quisiera pedirle un favor*. Cette gradation dans l'effet produit est facilement explicable à partir du signifié de langue des formes verbales utilisées. Avec l'imparfait, on donne au destinataire de la demande l'illusion que celle-ci n'est plus d'actualité (un peu comme si on y avait renoncé). Avec le conditionnel, on lui donne l'illusion qu'elle n'est pas encore d'actualité (un peu comme si ce n'était qu'un projet pas encore mûr). Avec la forme en *-ra*, on lui donne l'illusion que c'est une pure fiction.

Dans un énoncé du type *según fuentes no gubernamentales, el tratado estaría a punto de ser firmado*, considéré comme un gallicisme par les grammairiens mais banal dans la langue journalistique, il est fait usage de la représentation linguistique qui, dans le verbe espagnol, se prête le mieux à l'expression d'une information en attente de confirmation. Ce qui n'est *pas encore confirmé* se laisse représenter le plus simplement du monde sous la forme de ce qui n'est *pas encore actuel*, sous la forme de ce dont l'actualisation est différée. Ce type d'emploi se rattache en fait à ce que la tradition grammaticale appelle le conditionnel de probabilité. Celui de *serían las tres cuando ocurrió el accidente*, par exemple, sert à probabiliser dans le passé l'événement *ser las tres*. Ce que l'on considère comme probable se laisse en effet représenter comme ce qui a plus de chances d'être que de chances de ne pas être, c'est-à-dire comme ce qui, dans l'inactuel, est purement et simplement actualisable. Or, le conditionnel est la représentation linguistique de l'actualisable (On remarquera que pour probabiliser un événement dans le présent, il faut recourir en espagnol au futur de l'indicatif, c'est-à-dire à une forme verbale dont on exploite les propriétés temporelles à des fins modales. Dans la mesure où l'époque future, en vertu de la mobilité du temps, se conçoit comme le lieu de ce qui est appelé à être – littéralement, le lieu de ce qui *doit être* –, il est tout naturel d'employer un futur de l'indicatif pour exprimer la probabilité. L'espagnol, comme bon nombre de langues romanes, se sert d'ailleurs de la représentation lexicale du *devoir être* pour l'expression de ce qui est probable : *deber* en espagnol (*deben de ser las nueve*), *devoir* en français (*il doit être neuf heures*), *dovere* en italien (*dévonno essere le nove*), etc.).

Bien d'autres exemples pourraient certes étayer la théorie proposée dans ces pages mais il semble que le caractère unitaire et la portée explicative de cette théorie se dégagent de façon suffisamment claire de tout ce qui précède. Conditionnel et imparfait ne sont pas en espagnol des moyens de représentation du temps chronologique mais des moyens de représentation de l'inactuel. Ils ne conduisent pas, comme le ferait une forme subjonctive, à abolir tout rapport entre une représentation d'événement et l'actualité : ils permettent de construire cette représentation à *distance* de l'actualité, que ce soit par approche ou par éloignement. On tend vers l'actualité avec un conditionnel, on s'en écarte avec un imparfait.

Il ne sera pas inutile, pour conclure, de revenir sur l'importance qu'il convient d'accorder aux signifiants, lorsqu'on décrit la morphologie d'une langue, et de se demander par ailleurs si la théorie des modes ici présentée peut s'appliquer à des langues voisines de l'espagnol.

Cette théorie, on l'a vu, ne fait qu'asseoir la distinction des modes personnels du verbe espagnol sur une propriété inscrite dans les signifiants de ce type de mot. Elle se fonde sur la façon dont se représentent les 1ère et 3ème personnes du singulier et, plus particulièrement, sur la façon dont elles s'indiscriminent à l'imparfait, au conditionnel et aux temps du subjonctif. Comment décrire cette indiscrimination ? Déclarer qu'il y a identité de forme entre deux des termes d'un système, les termes A et B, c'est déclarer un rapport qui peut se concevoir de deux façons différentes. C'est déclarer que A est identique à B, ou que B est identique à A. Dans les paradigmes de conjugaison dont il est question ici, c'est déclarer que la 1ère personne du singulier se présente sous les traits de la 3ème ou que la 3ème se présente sous les traits de la 1ère. Or, dans les paradigmes de la conjugaison espagnole qui distinguent ces deux personnes, c'est la 1ère qui, la plupart du temps, est affectée d'une particularité qui fait d'elle une exception – une particularité qui fait que c'est elle qui se distingue de la 3ème et non l'inverse. Au présent de l'indicatif, par exemple, la 1ère personne est affectée d'un *-o* désinentiel qui se substitue à la voyelle thématique caractéristique de toutes les autres personnes et donc de la 3ème. Au futur, elle est affectée d'un *-e* désinentiel qui se substitue au *-a* caractéristique des personnes 2, 3 et 6. Cela revient à dire que dans les paradigmes de conjugaison de l'inactuel – c'est-à-dire à l'imparfait, au conditionnel et dans le sous-ensemble subjonctif – c'est le signifiant de la 3ème personne du singulier – personne inactuelle par définition – qui véhicule aussi la représentation de la 1ère du singulier. C'est un fait de sémiologie qu'il paraît difficile d'imputer à hasard.

Peut-on alors étendre la description des modes ici proposée à d'autres langues que l'espagnol, des langues proches, bien entendu, c'est-à-dire des langues dans lesquelles il existe des paradigmes de conjugaison qui ressemblent à ceux de l'espagnol ? Peut-on l'étendre à d'autres langues romanes, par exemple, et notamment à celles qui, à l'instar du français, discriminent et indiscriminent les personnes 1 et 3 selon un modèle qui n'est pas exactement celui de l'espagnol ? Ce n'est certes pas le cadre imparti à ce travail qui permettra de répondre à cette question de façon circonstanciée. On ne peut manquer d'observer cependant que dans le cas du français – pour ne parler que de lui –, il ne manque pas de raisons de rattacher l'imparfait et le conditionnel au sous-ensemble modal de l'inactuel, c'est-à-dire à un sous-ensemble dont les éléments ne se définissent pas au moyen de leurs propriétés temporelles. Sans aller jusqu'à un tel rattachement, c'est dans cette direction qu'allaient déjà, dans les années 20, les travaux de Damourette et Pichon sur le toncal [5]. C'est dans cette direction que vont, plus récemment, les travaux de Culioli sur les repères énonciatifs du discours et notamment sur le repère énonciatif fictif [3]. C'est encore dans cette direction que vont les tout récents travaux de Paul Larreya sur les mécanismes de présupposition logico-fonctionnelle qui sous-tendent le choix des modes verbaux en français [7; 8]. Et la liste n'est pas close...[10]. Pourquoi ne pas aller plus loin encore en s'inspirant des principes descriptifs utilisés ici ? C'est une question en forme de programme de travail.

1. Bello A. Gramática de la lengua española, Buenos-Aires, 2^a ed. 1964, § 634.
2. Chevalier J. C., Launay M., Molho M. "Sur la nature et la fonction de l'homonymie, de la synonymie et de la paronymie", L'ambiguïté et la paraphrase. Opérations linguistiques, processus cognitifs, traitements informatiques (Actes du colloque de Caen, 9-11 novembre 1987), 1987, pp. 45-52.
3. Culioli A., "Valeurs aspectuelles et opérations énonciatives" // J. David.
4. Culioli A., "Valeurs modales et opérations énonciatives", Le français moderne, 46, 1978, pp. 300-317.
5. Damourette J., Pichon E., Des mots à la pensée. Essai de grammaire de la langue française, 7 vols., P., 1991-1936. paragraphes 1703, 1708, 1709, 1749 et 1837.
6. Esbozo de una nueva gramática de la Real Academia Española, Madrid, 1973, § 3.15.6.b.
7. Larreya Paul "Le subjonctif et l'expression du virtuel", à paraître dans les Actes du XVIème congrès international de linguistique. P., 1997.
8. Larreya Paul, "Le temps grammatical : une question de mode ?" // Dynamique du temps, Centre de recherches sur les littératures modernes et contemporaines, Université Blaise Pascal, 1996, pp. 139-153.
9. Launay M., "Effet de sens: produit de quoi ?", Langages, 82, 1986, p. 13-39.
10. Le Goffic P. "Que l'imparfait n'est pas un temps du passé", // Pierre Le Goffic, Points de vue sur l'imparfait, Caen, 1986, p. 55-69.
11. Luquet Gilles, Systématique historique du mode subjonctif espagnol, P., 1988.
12. Martin R., La notion d'aspect. Actes du colloque organisé par le Centre d'Analyse syntaxique de l'Université de Metz (1978), P., 1980, pp. 181-193.
13. Molho M., Sistemática del verbo español, Madrid, 1975, pp. 649-661.
14. Suárez Irene Andrés, El verbo español, Madrid, 1994.

**THE NON-TEMPORAL NATURE OF THE SPANISH IMPERFECTIVE AND
SUBJUNCTIVE MOOD FORMS INCLUDING THOSE IN –RA ARE
CONTRASTED WITH THEIR COUNTERPARTS IN FRENCH**

G. Luquet

*Université de la Sorbonne Nouvelle, Paris
17, rue de la Sorbonne 75230 Paris*

The imperfective aspect of imperfective aspect and subjunctive mood of the Spanish verb including those in *-ra* are contracted with their counterparts in French. In the course of the 11th-13th cc. the forms in *-ra* used to perform a syncretic function. They correlated with the forms of the imperfective indicative mood. Likewise, in contemporary Spanish the forms in *-ra* are also grammatically ambiguous. Some general observations as to the rise of the system of verbal temporal forms in Romance languages have also been made.

Key words: imperfective aspect; imperfective aspect; Spanish verb; syncretic function.

*Стаття надійшла
до редколегії
24.02.1998*

УДК

**НЕКОТОРЫЕ ХАРАКТЕРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ
СТАРОПОРТУГАЛЬСКОГО ЯЗЫКА НА МАТЕРИАЛЕ ПИСЬМА ПЕРУ
ВАШ ДЕ КАМИНЬЯ К КОРОЛЮ МАНУЭЛУ I**

Г. Зененко

*Московский государственный лингвистический университет
119034, Москва, Остоженка ул., 38*

Величайшие географические открытия сыграли значительную роль в судьбе португальского языка. Как известно, галисийский и португальский языки в плане диахронии представляли одно целое - галисийско-португальский язык, на котором были созданы шедевры галисийско-португальской лирики. Однако поздний ход исторического развития predetermined их дальнейшее расхождение, вплоть до образования двух самостоятельных языков в плане синхронии.

Считается, что начало расхождений между галисийским и португальским языками относится к началу XV века, а к концу XV - началу XVI века происходит завершение этого процесса.

Исторической причиной разобщения этих двух языков явилось становление Португалии в середине XII века как могущественной морской державы, рост ее интересов к морским завоеваниям. Тесные контакты с Францией, Англией и Фландрией обусловили различие интересов между Португалией и Галисией. Единство литературных традиций в Галисии и Португалии сохраняется до конца XV - начала XVI века. Этот период положил начало экспансии португальского языка на другие континенты и его дальнейшее развитие в новой социологической среде.

До нашего времени дошло много исторических и документальных памятников португальской культуры того периода. Одним из таких памятников времен Великих географических открытий является письмо Перу Ваш де Каминья (Pero Vaz de Caminha) от 1 мая 1500 года, адресованное королю Мануэлу I с сообщением об открытии Бразилии. Письмо Перу Ваш де Каминья было написано в поздний старопортугальский период (конец XV - первая половина XVI века) и, таким образом, содержит в себе орфографические, лексические, морфологические и синтаксические особенности, характерные для португальского языка того периода, что, несомненно, представляет интерес для лингвистического анализа, который может отразить особенности португальского языка того времени.

Перу Ваш де Каминья происходил из знатной семьи, был человеком образованным, владел латынью, имел литературные способности. Он был одним из участников экспедиции из 30 кораблей под руководством Педру Кабрала. Письмо Перу Ваш де Каминья было написано под глубоким впечатлением от новой земли и знакомства с ее людьми.

Рассматривая данное письмо, как образец старопортугальского языка позднего периода, мы отмечаем в нем ряд характерных признаков, которые свидетельствуют о тенденции к нормализации языка, хотя еще наблюдается вариативность фонетики,

морфологии и особенно орфографии, что было типично для становления любого языка.

"Письмо королю Мануэлу", написанное Перу Ваш де Каминья, наглядно демонстрирует особенности позднего старопортугальского периода. Следует отметить, что текст писем отличается графической непосредственностью в написании одного и того же звука, а иногда и слова.

В орфографии письма можно отметить:

1. Двойные гласные, которые чаще всего отражают еще не стянувшееся хиато (зияние). Так, например: meesmo>mesmo; huum>um; pees>pes; seer>ser; veer>ver; teer>ter; homēs>homens; maão>mao; soomente>somente.

2. Можно отметить появление h перед хиато или слова, начинающегося с гласной. Так например: huum>um, nhuũa>uma; ele começou pera la d'hir: os quaaes heram muija samtidade или отсутствие h в словах, в которых h употребляется сегодня: a oras de bespera ouunemos. Буква h не имела звукового коррелята, что отражало несоответствие графики и фонетики на письме.

3. Назализация могла выражаться разными способами: знаком тил, графемами m и n. Как например: alguũa abrigada, huũa maão, alguiũs samarçodes; или tambem, gramde, capitam, manhaam, nom, tomaram, entam.

4. Не всегда дифференцировались в написании i, u, j. Например в одном тексте встречаются все три варианта: emcjma, coxjs, dormjram, naujos, njcollao, mujtos, vijnham, vijno, miu etc. Можно отметить тот факт, что употребление в написании букв i, u, j не дифференцировалось.

5. В старопортугальском языке не было единого диграфа для выражения палатального звука l. В данном тексте можно видеть два варианта выражения этого звука ll, lh. Как например: vella, lhes, lhe, enbrullo, naquillo, manjlhas.

6. Графема u могла изображать гласный звук u и согласный v. Например: E leuasern aqueles dous homeēs soomente lauaram as bocas. E alguũa coussa se a proauam lamçauam na logo fora trouueran lhes vinho per hũa taça.

В плане морфологии и синтаксиса можно отметить:

1. Типичное для того времени употребление homem в системе местоимений, с неопределенно-личным и обобщенно-личным значением. К концу XVI века эта конструкция постепенно выходит из употребления в португальском языке. Как например:

Davam-nos daqueles arcos e setas por sombreiros e carapuças de linho e por qualquer coisa **que lhes homem queria dar.**

Они отдавали нам луки и стрелы в обмен на широкополые шляпы, полотняные шапки и любые другие вещи, **которые мы** им предлагали.

E homem não lhes ousa falar de rijo por se mais não esquivarem.

Никто не отваживается говорить с ними строго, чтобы они опять не убежали.

Ali ficamos um pedaço bebendo e folgando ao longo dela, entre esse arvoredado, que e tanto e tamanho e tão basto e de tantas prumagens, **que lbe não pode homem dar conto.**

На берегу этого ручья мы провели некоторое время, пили и веселились. Лес вокруг нас был большим и густым, и в нем росло столько разных деревьев и растений, **что их просто невозможно описать.**

Parece-me gente de tal inocência que, **se os homem entendesse e eles a nós**, que seriam logo cristãos, porque eles não têm nom entendem em nenhuma crença, segundo parese.

Они мне кажутся настолько добрыми людьми, что, **если бы мы понимали их, а они - нас**, то очень скоро они стали бы христианами. Тем более, как мне кажется, они не исповедывают никакой веры и не понимают, что это такое.

Как можно видеть из примеров, неопределенно-личное и обобщенно-личное **homem** на русский язык переводится как безличное предложение или как повествовательное двусоставное предложение, выбор подлежащего в котором зависит от контекста.

Отмечается употребление в португальском языке анафорической частицы hi(i), которая произошла от латинского наречия **ibi** (там).

Andamos por i vende a ribeira, a quaí é de muita água e muito boa.

Там мы ходили и осматривали ручей, вода в котором имела в изобилии и была пригодна для питья.

3. Употребление конструкции с партитивным **de**, которая означает часть от целого либо неопределенное количество.

Deram-lhes ali de comer pão e pescado cozido, confeitos, fartéis, mel e figos passados. Não **quiseram comer daquilo** quase nada.

На корабле им дали отведать хлеба и вареной рыбы, орехов в сахаре, сладких пирожков, меда и сухих фиг; из того угощения они почти ничего не захотели отведать.

Eles **davam** desses arcos com suas setas por sombreiros e carapuças de linho e por quaiquer coisa que lhes davarn.

Эти люди отдавали свои луки со стрелами в обмен на широкополые шляпы, полотняные шапки и любые другие вещи, которые им предлагали.

Еще в этот период употребляется причинно-изъяснительный союз cá, употреблявшийся в значении que, porque, pois que, do que.

E, tanto que o capitão fez tornar todos, vieram alguns deles a ele, não por o conhecerem por senhor, cá rne parece que não entenderem nem tornam disso conhecimento, mas porque a gente nossa passava já para aquém do rio.

После того, как капитан заставил всех вернуться, несколько человек подошло к нему: не потому, что признали в нем господина, чего, как мне кажется, они не знают и не понимают, а из-за того, что наши люди уже переходили на эту сторону реки.

Объектное личное местоимение lhe употребляется как для единственного, так и множественного числа, что наблюдается в португальском языке и сегодня, особенно в сложных формах прямого и косвенного объектов.

E embarcámos e fomos assim todos contra terra para passarmos ao longo por onde eles estavarn, indo Bertolarneu Diis em seu esquife, por mandado do capitão, diante, com um pau duma almadia. que lhes o mar levava, para lho dar...

Мы сели на лодки и направились к берегу, чтобы проплыть мимо того места, где находились эти люди. По приказу капитана Бертоломеу Диис плыл на своем

ялике впереди и вез для тех людей бревно, которое волнами было оторвано от их лодки.

E segundo o que a mim e a todos pareceu, esta gente não lhes falece outra cousa para ser ioda cristã que entenderem-nos, porque assim tornavam aquilo que nos viam fazer, como nós mesmos, por onde pareceu a todos que nenhuma idolatria nem adoração têm.

Как показалось мне и остальным моим товарищам, единственное, что мешает этим людям стать истинными христианами, это то, что они не понимают нас. Так как им нравилось делать то же самое, что делали мы, всем нам показалось, что они не поклоняются идолам или другим богам.

Nela até agora não pudemos saber que haja ouro, nem prata, nem nenhuma cousa de metal, nem de ferro; **nem lho vimos.**

До сих пор нам не удалось узнать, есть ли на этой земле золото, серебро, какие-нибудь предметы из других металлов, потому что мы ничего подобного здесь не видели.

E levaram dali um tubarão que Bertolameu Diis matou e **levava-lho** e lançou-o na praia.

Они забрали оттуда тушу акулы, которую Бертоламеу Диис убил и оставил для них на берегу.

2. Следует отметить употребление 2-х конкурирующих вспомогательных глаголов **ter** и **baver**. К концу старопортугальского периода глагол **ter** стал вытеснять **haver** из употребления. Как известно, эта конкуренция имеет место и сегодня.

Так в старопортугальский период чаще употреблялась конструкция **haver + de + inf.**, в то время как сегодня более употребима в этом значении конструкция **ter + de + 4- inf.**

E, portanto, Senhor, do que **hei-de** falar começo e digo que a partida de Belém, como Vossa Alteza sabe, foi segunda-feira, 9 de Marco.

Таким образом. Сеньор, то, о чем мне надлежит рассказать, я начну с отплытия из порта Белен, которое, как знают Ваше Высочество, было в понедельник 9 марта.

Mas, se ele queria dizer que levaria as contas e mais o colar, isto não queríamos nós entender, porque **lhos não havíamos de dar.**

Но если он хотел сказать, что он заберет с собой эти четки и к ним в придачу ожерелье, мы сделали бы вид, что не поняли этого, потому что мы не были обязаны делать им такие дары.

б) Как вспомогательный глагол в сложных временах чаще употреблялся глагол **haver**, а также он употреблялся в безличном обороте.

E domingo, 22 do dito mês, às 10 horas, pouco mais ou pouco menos, **houvemos vista** das ilhas do Cabo Verde, isto é, da ilha de S. Nicolau, segundo dito de Pêro Escolar, piloto.

В воскресенье, 22 числа того же месяца, приблизительно в 10 часов, мы проходили в виду одного из островов Кабу Верде, который, как нам сообщил лоцман Перу Ешколар, называется островом Сан Николау.

Mostraram-lhes uma galinha, quase **havia medo dela** e não lhe queriam pôr a mão e depois a tomaram como espantados.

Показали им курицу, которая чуть было не вселила в них страх. Сперва они не хотели к ней притронуться, а, после, дивясь, взяли ее в руки.

E depois a (pedra) houve o capitão, creio para com as outras coisas a mandar a Vossa Alteza.

Позже капитан взял камень себе, как я полагаю, для того чтобы отослать его Вашему Высочеству вместе с прочими находками.

Двойное отрицание было характерной особенностью старопортугальского синтаксиса.

Nenhum deles não era fanado, mas todos assim como nos.

Никто из тех мужей не был обрезан, и в этом все они походили на нас.

A tarde saiu o capitão-rnor em seu batel com todos nós outros e com os outros capitães das naus em seus bateis a folgar pela baía, a carão da praia, mas **ninguém saiu em terra por o capitão não querer...**

Вечером старший капитан вместе со всеми нами отправился на лодочную прогулку вдоль берега. Капитаны других кораблей плыли на своих шлюпках. Но на берег никто не сошел, потому что капитан этого не пожелал, хотя на берегу никого не было.

Частое употребление герундия с предлогом в препозиции.

E, em nós assim vindo, asenaram-nos que tomássemos e tornámos.

И когда мы начали отплывать, они замахали нам, чтобы мы вернулись. И мы вернулись.

E, em querendo o capitão sair desta nau, chegou Sancho de Toar com seus dous hóspedes.

И когда капитан уже собирался сойти с корабля, вернулся Саншу де Тоар и с ним были два его гостя.

Alguns deles, por o sol ser grande, **em nós estando comungando**, alevantaram -se, e outros estiveram e ficaram.

Пока мы причащались, некоторые **из них** поднялись на ноги, поскольку солнце светило очень сильно. Другие остались и никуда не уходили.

В тексте письма Перу Ваш де Каминья следует отметить порядок слов в предложении, характерный для старопортугальского периода португальского языка. Как можно видеть из примеров дополнение и обстоятельство помещаются перед главными членами предложения, что свидетельствует о том, что автор письма опирается на устную речь.

Da marinhagem e singraduras do caminho não darei aqui conia a Vossa Alteza, porque o não saberei fazer e os pilotos devern ter esse cuidado.

Мне будет не под силу давать Вашему Высочеству отчет о ходе плавания и пройденном расстоянии. Об этом следует позаботиться нашим лоцманам.

E alguma coisa, se a proavam, lançavam-na logo fora.

Если они и пробовали что-нибудь, то сразу же это выплевывали.

E aos degredados mandou que ficássem lá esta nouete.

А каторжникам капитан сказал оставаться там и на ночь.

Mandou **naquele ilhéu** armar um esperável e dentro nele alevantar altar mui bem corregido...

Капитан повелел соорудить на том острове шатер, установить внутри него алтарь, который был прекрасно сделан, и служить там мессу.

Из текста письма следует, что содержание связей между фразами не всегда оформлено, между ними функционирует союз **e**. Перевод таких сложных периодов на русский язык требует деления их на несколько предложений.

Antes disse ele que lhe tomara um deles urnas continhas amarelas que ele levava e fugia com elas e eie se queixou e os outros forain logo após ele e lhes tomaram e tornaram-lhas a dar.

Он сказал, что сначала один из тех людей забрал у него несколько желтых бусинок и убежал с ними. Афонсу пожаловался остальным и они сразу же отправились вслед за тем мужем. Они забрали у него бусинки и отдали их Афонсу.

A isto acordaram que não era necessário tomar força homens, porque gérai costume era dos que assim levavain por força para alguma parte dizerem que há aí tudo o que lhes perguntam, e que melhor e muito melhor informação da terra dariam dous homens destes degredados que aqui deixasseni do que eles dariam, se os levassern, por ser gente que ninguém entende.

Все согласились в том, что незачем было пленять этих людей, потому что обычно те люди, кого брали в плен и куда-нибудь увозили, о чем бы их не спрашивали, говорили, что это есть у них на родине; а эти два каторжника, которых мы здесь оставим, дадут намного лучшие сведения об этой земле, чем пленники из числа местных жителей, так как их язык никто не понимает.

Итак, весьма поверхностный анализ письма Перу Ваш де Каминья, написанного в 1500 году, демонстрирует орфографические, морфологические и синтаксические особенности, характерные для языка старопортугальского периода. Вне всякого сомнения, это произведение должно стать предметом более тщательного изучения. Лингвистическая ценность письма королю Мануэлу I позволяет создать картину языка, который стал исходной точкой для эволюции в варианты португальского языка на других континентах.

I. Pêro Vaz de Caminha. "Carta a el-rei D.Manuel" Imprensa Nacional - Casa da Moeda. Lisboa, 1974.

SOME PECULIARITIES OF OLD PORTUGUESE (BASED ON THE LETTER OF PERU VAZ DE CAMINHA ADDRESSED TO KING MANUEL I)

G. Zenenko

*Московский государственный лингвистический университет
119034, Москва, Остоженка ул., 38*

Spelling, lexical as well as morphological and syntactic peculiarities of Old Portuguese as reflected in the letter from Peru vaz de Camihna to King Manuel I are considered. A synchronic layer which might be taken for the linguistic state of Portuguese disseminating outside Portugal has been reconstructed.

Key words: spelling; Portugal; semantics; morphology, syntactic peculiarities; of Old Portuguese.

*Стаття надійшла
до редколегії
01.09.1998*

VJK

W. VON HUMBOLDT: DEL PENSAMIENTO GRAMATICAL A LA GRAMÁTICA DEL PENSAMIENTO

C. Galán Rodríguez

*Universidad de Extremadura, Cáceres, ESPAÑA
Plaza de Caldereros, 10071 Cáceres*

Humboldt es un espíritu por completo sistemático, pero enemigo de toda técnica exterior de sistematización. Así ocurre que en el esfuerzo de presentarnos en cada punto aislado de su investigación la totalidad de su concepción lingüística, se opone a la neta y clara diferenciación de esa totalidad. Sus conceptos no son jamás productos desprendidos y puros del análisis lógico, sino que late en ellos un ostensible tono estético, un talante artístico, que vivifica la comprensión, pero que oscurece al propio tiempo la articulación del pensamiento[12] (*E. Cassirer*)

Quizá sea esta una de las pocas citas que sin pretender o simular una luminosa hermenéutica mejor describe el talante y el estilo de W. von Humboldt. Y es que su obra - como afirma José Mª Valverde [4] - es la expresión compleja de múltiples perspectivas (estética, antropológica, filosófica y lingüística) sobre la asimétrica identidad entre pensamiento y lenguaje.

Sus ideas lingüísticas, metáforas teñidas en algunos casos de un excesivo fervor romántico, han servido de referencia o justificación de autoridad a lingüistas tan dispares como Cassirer, Chomsky o Coseriu. Y todos, en algún momento, nos hemos sentido plenamente humboldtianos y hemos citado con mayor o menor propiedad términos como 'forma interior', 'visión del mundo', 'ergon' o 'energeia'. Sin duda alguna el carácter ambivalente de la teoría de Humboldt, sus titubeos, intuiciones y contradicciones han propiciado no tanto la exégesis esclarecedora cuanto la paráfrasis que late oculta en muchas aportaciones actuales con pretensiones innovadoras. El propósito de este trabajo se centra precisamente en mostrar algunas de estas vacilaciones o imprecisiones humboldtianas que afectan a la relación entre gramática y lógica (lenguaje-pensamiento). El texto de referencia (leído en la Academia de las Ciencias de Berlín en enero de 1822) lleva por título *Sobre la génesis de las formas gramaticales y su influencia en la evolución de las ideas* [4 P.P. 67-100].

Ya el título es fuente de confusión, pues se plantean dos posibilidades que el texto en conjunto no aclara a no ser que se cotejen otros trabajos del autor; estas dos lecturas son las siguientes: a) las ideas son previas a las formas que las engarzan; b) ideas y formas se presuponen mutuamente. Independientemente de la solución por la que se opte, ¿qué entiende Humboldt por "forma gramatical"? ¿se trata de formas e ideas universales? y

además ¿se trata de una forma lógica de pensar? La respuesta a estas cuestiones es importante porque aclararía desde qué perspectiva se acerca Humboldt al estudio de la gramática.

1. La idea de 'forma'

La forma es la designación de una relación gramatical y, en cierto sentido, un índice de la perfección alcanzada por una lengua en la expresión del pensamiento. Parece, pues, que el lenguaje no participa de la génesis de las ideas, sino que se limita a ser su soporte, a conferirles una forma sensible que permita su comunicación. Sin embargo, Humboldt advierte con rapidez de la pretensión de establecer un tipo universal de conformación lingüística que sirva para juzgar todos los fenómenos singulares (*EL*, 67); es más, antes de analizar la constitución de las formas, sugiere eliminar dos malentendidos tradicionales.

El primer malentendido afecta a la relación lengua-individuo. Las lenguas son diversas y singulares a un tiempo: Son diversas tanto por su constitución histórica como por su peculiaridad nacional, de ahí que Humboldt recrimine las intromisiones sectarias en otras lenguas calificadas de toscas e imperfectas porque se obvia la singularidad propia de cada una de ellas. Una lengua es más perfecta que otra no por su caudal léxico o por su precisión semántica, sino por la ductilidad con que sus relaciones gramaticales puedan reflejar la interrelación entre la lengua y los individuos que la habitan. Es decir, la riqueza de una lengua debe juzgarse tanto por la claridad de ideas (facilidades para el pensamiento) que despierte en la nación a que pertenece como por la influencia que dicha nación ejerce sobre aquella, de manera que la lengua sea al mismo tiempo formada y formativa (una forma *formans*) (Este primer malentendido parece ponernos sobre aviso ante la cuestión del conocimiento de varias lenguas: es cierto que un hablante de una lengua puede aprender otra menos perfecta y potenciar en ella aspectos insólitos (incluso "traspasarle" gramática). Ahora bien, en este caso se rompería la relación lengua-individuo, pues ya no sería recíproca sino que iría en un único sentido, desde el individuo a la lengua:

Y cuando alguien que ha obtenido su formación en otras lenguas estudia una lengua cualquiera menos perfecta y la domina, ese alguien puede producir mediante ella un efecto que en sí y por sí le resulta ajeno; lo que con ello se hace es traspasar a esa lengua una vista del mundo que es completamente distinta de la que con respecto a ella alberga la nación que se halla únicamente bajo su influencia (*EL*, 69)).

El segundo malentendido advierte contra el estudio de las lenguas mediante los filtros gramático-categoriales de otras que imponen no sólo sus designaciones, sino también sus formas. Humboldt aconseja estudiar las peculiaridades de cada lengua, su estructura interna (En *EL*, 71-76 se ofrecen ejemplos de lenguas americanas y del antiguo indio que ponen de manifiesto el error de método cometido frecuentemente en las traducciones que ignoran la constitución interna de cada sistema particular e imponen una visión gramatical completamente ajena):

(...) con mucha frecuencia ocurre que en la lengua extraña no están presentes en absoluto esas formas, sino que son sustituidas o parafraseadas por otras. De ahí que para evitar el citado error, sea menester estudiar cada lengua en su peculiaridad, de tal manera que por el análisis riguroso de sus partes se conozca la forma precisa con la cual ella designa, de acuerdo con su estructura, cada una de las relaciones gramaticales (*EL*, 71).

2. Génesis de las formas

Todas las lenguas poseen relaciones gramaticales más o menos perfectas que vinculan las palabras en el discurso. Estas relaciones son de tres tipos: enlaces no materiales, formas falsas (análogas) y formas verdaderas. Los enlaces no materiales (EL, 69 y 74) no pertenecen a la lengua sino que se añaden mentalmente en el acto de comunicación, lo que dificulta enormemente la fluidez y riqueza del pensamiento que ha de suplir o deducir los vínculos gramaticales no expresos. Las formas falsas análogas (EL, 74-5) son elementos fónicos individualizados (palabras o morfemas delimitados) que marcan una relación; pero tampoco ayudan al desarrollo del pensamiento porque realmente son palabras, objetos aislados que precisan de nuevos enlaces (como las palabras de la lengua) para sostener el encadenamiento de las ideas. Las formas verdaderas son las más perfectas porque no son objetos aislados en su significado y en su significante, sino procedimientos (Se trata, en suma, de modificar la constitución de una palabra que designa un objeto para que -sin yuxtaponer ningún signo gramatical- designe una relación, como ocurre, por ejemplo, con la modificación vocálica de algunos radicales: Blume ('flor') es un objeto del que puede derivarse Blüten ('florecer') que designa la idea de acción.) mediante los cuales el sonido refleja la acción del pensamiento (Las formas verdaderas, como expresión lingüística de pura relación, se diferencian notablemente de las palabras gramaticales -conjunciones y preposiciones- pues estas últimas no son entidades abstractas de relación, sino conceptos que necesitan un reflejo empírico como el espacio y el tiempo.):

Si esos dos medios, a saber: la ordenación de las palabras, con la relación añadida mentalmente, por un lado, y la designación de las cosas, por otro, quedan excluidos de la auténtica designación de las relaciones gramaticales, entonces lo único que le queda a ésta es la modificación de las palabras que designan cosas, y sólo éste es el verdadero concepto de una forma gramatical. Hacia eso se lanzan las palabras gramaticales, esto es, aquellas que en general no designan en absoluto un objeto, sino meramente una relación y, en concreto, una relación gramatical (EL, 75).

Esto es, sólo en estas formas (cuyo reflejo lingüístico es la aglutinación) se produce verdaderamente la síntesis entre pensamiento-lenguaje. La aglutinación, despreciada por Schlegel como muestra de primitivismo, es considerada por Humboldt como la forma original de las palabras de todas las lenguas. Y puede servir para la expresión completa de una relación a condición de que las leyes fonéticas (la evolución histórica) hayan oscurecido la "separación" entre radical y afijos; es decir, a condición de que el término se interprete como una unidad y no como un compuesto de partes separables (Humboldt no percibe la evolución de las lenguas como un proceso degenerativo que desdibuja las fronteras entre el radical y las marcas gramaticales provocando amalgamas (o incluso la desaparición) de las diferentes marcas, como mantiene Bopp. Tampoco considera -como lo hará Schleicher posteriormente- que la "destrucción" de la palabra primigenia significa la preeminencia de la comunicación sobre la función representativa y el triunfo colectivo de lo arbitrario: en el momento en que el hombre pierde interés por la lengua -como manifestación de la unidad del espíritu- y empieza a interesarse por lo que puede hacer con ella comienza la decadencia y desorganización de dicha lengua. Humboldt entiende que la evolución no es negativa porque implica un acercamiento a la idea de perfección (tendencia hacia la síntesis) y el desarrollo de la reflexión (la vuelta del espíritu sobre sí

mismo): cuanto más se desarrolle el pensamiento a través de la lengua que le sirve de soporte, más se imprimirá su imagen en dicha lengua, pues esta es el espejo de su propio movimiento. Véase también el análisis de este pasaje que propone O. Ducrot (1989): “Humboldt et l’arbitraire linguistique”, en *Logique, structure, énonciation*. Paris: Minuit. P. 97-111.):

La designación de la relación, por muy autónoma y significativa que pueda haber sido, se transforma ahora, como debe, en la mera modificación que se adhiere al concepto siempre idéntico. La relación, que primero tenía que ser añadida mentalmente a los elementos significativos, está ahora realmente presente en la lengua, merced precisamente al crecimiento conjunto de las partes para formar un todo fijo, y es oída con los oídos y vista con los ojos (EL, 85).

Las razones que justifican la preferencia de Humboldt por este procedimiento de conformación lingüística son de índole filosófica. Todas las lenguas -a pesar de sus apariencias diversas- son en su origen la expresión de una síntesis perfecta entre el pensamiento (mundo subjetivo) y la realidad (mundo objetivo). Esto es, es el lenguaje el que permite que el mundo se conceptualice en el pensamiento y sea comunicable mediante el sonido lingüístico articulado. Esta fusión es consustancial, de manera que ni el concepto ni el sonido pueden tener una existencia independiente (Para una exposición detallada de esta fusión pueden consultarse los siguientes trabajos: O. Hansen-Løve (1972): *La révolution copernicienne du langage dans l’oeuvre de W. Von Humboldt*. Paris: Librairie Philosophique J. Vrin; E. Bustos (1987): “La filosofía del lenguaje de W. von Humboldt”, en *Introducción histórica a la Filosofía del Lenguaje*. Madrid: Cuadernos de la U.N.E.D., pp. 109-128; J. Trabant (1992): *Humboldt ou le sens du langage*. Liège: P. Mardaga (ed.); C. Galán Rodríguez (1994): “La teoría lingüística de Wilhelm von Humboldt”, en *Anuario de Estudios Filológicos*, XVII. P. 165-185.):

La idea tan limitada de que el lenguaje nace por convención y que la palabra no es más que el signo de una cosa que existe independientemente de él o de un concepto determinado ha ejercido la influencia más negativa y perniciosa sobre las aproximaciones a las cuestiones más interesantes de todo estudio lingüístico [6].

La lengua es a la vez imagen y signo, ni totalmente producto de la impresión provocada por los objetos, ni totalmente producción de la arbitrariedad de los hablantes (GS. IV. 29).

El resultado de esta síntesis es la palabra, la forma esencial que no debe coincidir con ninguno de los extremos que la conforman: no puede ser un símbolo o una copia exacta de la realidad -porque entonces como ocurre en los símbolos, la forma natural que representa la idea tendría una existencia independiente de dicha idea- ni puede ser tampoco mero signo arbitrario del pensamiento porque -como ocurre en los signos lo designado sería independiente del sonido (Esta polémica sobre el carácter de los signos ha tenido varias manifestaciones. La racional (Platón) aboga por el lenguaje como sistema arbitrario de signos, mientras que la adámica (Leibniz) defiende una teoría sensual del conocimiento (si los sentidos son la única fuente de conocimiento, el lenguaje no puede ser más que una imagen del mundo). Humboldt adopta las dos perspectivas y las sintetiza, cuestión en la que había fracasado Platón. [10. P. 69]). Al contrario, esta palabra o forma esencial sirve para producir un mundo propio que se instaura en el mismo momento en que manejamos el lenguaje. Es más, no hay un “punto cero” en la relación lenguaje-

pensamiento: si nacemos hombres, nacemos ya con un lenguaje que posibilita la conformación de ideas.

Este carácter conformador del lenguaje es la condición necesaria para la instauración de la actividad comunicativa:

El hombre tiende, aun a instancia de su pensamiento aislado, hacia un tú que corresponda al yo; el concepto sólo le parece que consigue determinación y certeza cuando viene reflejado desde una mente ajena (*GS. III. 138-9*).

Con lo que Humboldt invierte la relación tradicional entre lenguaje y comunicación, pues no es esta la que reclama el lenguaje, sino que es el lenguaje, en virtud de una necesidad subjetiva, el que produce y permite la comunicación [2. P. 102-103]. Ahora bien, el anteponer la función representativa a la interrelación de subjetividades no debe ser entendido como una concesión a la tradición logicista que afirma que las palabras son signos de las ideas y el lenguaje el signo de la representación. Esta concepción instrumental del lenguaje -que Humboldt rechaza abiertamente en otros trabajos [6] - defiende que para comunicar y significar nuestros pensamientos es preciso que estos existan ya en la lengua. Se deduce por tanto que las estructuras gramaticales deben reproducir la estructura de los juicios. Sin embargo, para Humboldt la palabra (la lengua) es al mismo tiempo imagen (copia, símbolo) y signo (arbitrario): “ni totalmente producto de la impresión provocada por los objetos, ni totalmente producción de la arbitrariedad de los hablantes” (*GS. IV. 29*).

Así pues, no cabe ninguna posibilidad al “pensar lógico”, ni incluso a la gramática lógica como reflejo de dicho pensar. Sin embargo, en *Sobre la génesis* Humboldt parece dejar entrever una vinculación al modo aristotélico entre gramática y lógica. Cuando menciona como modelo de perfección la lengua griega, señala:

La agudeza del pensar se acrecienta cuando también las formas gramaticales corresponden exactamente a las relaciones lógicas, y el espíritu es atraído con fuerza cada vez mayor hacia el pensar formal y, por tanto, hacia el pensar puro, cuando la lengua lo habitúa a la separación neta de las formas gramaticales (*EL. 77*).

Y posteriormente incide en el “carácter lógico” de la forma gramatical, pues de su mayor o menos corrección depende la capacidad para expresar el pensamiento de manera fluida:

Ya que el alcance de la construcción de los períodos depende de la configuración de las partes del discurso, el encadenamiento de los pensamientos sólo puede encontrar la libertad que necesita en lenguas con formas gramaticales designadas de una manera precisa. En consecuencia, la estructura gramatical tiene una importancia esencialísima también para la relación de la expresión del pensamiento con la exactitud y la libertad (*GS. VI. 391*).

En la forma gramatical todo es distinto. Puede ser reconocida, designada y comprendida únicamente según su carácter lógico o según un oscuro sentimiento que la acompaña (*EL. 80*).

La aparente contradicción no es más que una de las múltiples muestras de la “ausencia de sistematización” que señalaba Cassirer. Tanto en el texto que nos sirve de referencia (*EL. 71-73*) como en otras obras (*Ensayo sobre las lenguas del Nuevo Continente* (1812); *Sobre el estudio comparado de las lenguas en relación con las diversas épocas de su evolución* (1820); *Sobre el dual* (1827)) Humboldt advierte contra el

error de imponer un modelo de estudio ajeno a las lenguas que se investigan: ni la estructura gramatical de una lengua puede deducirse a partir de conceptos generales, ni las categorías particulares de una lengua pueden servir como modelo de estudio para las demás (como ha ocurrido tradicionalmente con las gramáticas griega y latina). Esto es, el estudio no puede tener una orientación exclusivamente lógica (apriorística) que se derive de la existencia de una gramática universal (cuyo prototipo es la Gramática de Port-Royal) reproducida de maneras diferentes en las lenguas [7. P. 76-79.]. Por el contrario, Humboldt reivindica un método que atienda únicamente a la coherencia interna, a la estructura (*Bau*) de cada lengua particular:

La lengua es un ser orgánico y debe ser tratado como tal. La primera regla será, por tanto, estudiar cada lengua conocida en su coherencia interna y buscar todas las analogías para clasificarlas sistemáticamente (*GS. IV. 10*) (La analogía es el instrumento, el nexo que encadena las partes integrantes de una lengua en un todo. No estamos muy lejos del principio estructural de la inmanencia que defiende la discreción de las categorías lingüísticas en función de su valor dentro del sistema.)

Tanto la gramática universal como la gramática particular son, pues, muy limitadas en su aplicación: ninguna de ellas -consideradas independientemente- pueden dar cuenta de la manera de proceder del lenguaje en su completud. La propuesta de Humboldt al respecto es de una novedad digna de admiración: mediante un proceso biunívoco y recíproco trata de engarzar los dos tipos de gramática de tal forma que lo concreto es esclarecido a través de lo general y lo general a través de lo concreto. Dicho de otra forma: la gramática general (lógica-filosófica) busca las leyes generales del lenguaje fundadas en la naturaleza del espíritu humano mientras que el estudio histórico, por su parte, debe mostrar en qué proporción y grado la diversidad del género humano ha realizado el lenguaje (Véase el trabajo de Jorge Navarro Pérez (1995): “La relación entre gramática y lógica en la filosofía del lenguaje de Wilhelm von Humboldt”, en *Estudios Filosóficos*, n° 125, XLIV, enero-abril. P. 76-79.):

Ya que ninguna investigación histórica puede conducir a la totalidad absoluta de una idea general, es el razonamiento filosófico y abstracto quien debe determinar lo que pertenece al lenguaje en general. Pero este razonamiento, cuya naturaleza es generalizar, es poco apropiado para encontrar las variedades particulares, y en consecuencia es necesario ayudarle por medio de la historia y la experiencia [*I. P. 37-75*].

En la conciliación entre lo particular y lo universal hay que situar el sentido de la forma gramatical humboldtiana. La idea de perfección no es otra que el reflejo de la estructura universal sintética del pensamiento (la síntesis primigenia lenguaje-mundo). Hacia este objetivo deben converger las lenguas. Ahora bien, aunque la estructura gramatical intente reproducir el organismo del pensamiento, las lenguas están conformadas básicamente de palabras, “objetos” que representan “la extensión de su mundo” (*EL. 94*), incluyendo también las formas análogas que son, en cierto sentido, objetos de relación. Esta doble composición produce desequilibrios o imperfecciones, pues el pensamiento ha de enfrentarse a “lagunas”, a magnitudes discontinuas que producen un razonamiento fragmentario y “distráido por conceptos accesorios” (*EL. 96*).

En el fondo, Humboldt intenta salvar uno de los escollos más controvertidos de su trabajo; a pesar de mantener que “las lenguas dotadas de formación gramatical poseen una idoneidad perfecta para la evolución de las ideas” (*EL. 97*), resulta sorprendente que dos

lenguas “gramaticalmente imperfectas” como el chino y el antiguo egipcio posean una elevada cultura científica. Ahora bien, la manifestación científica de las lenguas no deja de ser imperfecta en tanto que muestra únicamente la dimensión objetiva (la vertiente arbitraria) de las formas (signos objetuales) y obvia la dimensión subjetiva (la imagen, la copia) propia de las artes poéticas (de ahí la admiración que siente Humboldt por la retórica y dialéctica griega) (La perfección de las lenguas se logra mediante la conciliación de los dos extremos (arbitrariedad y copia) que servirá para mostrar posteriormente la posición central del lenguaje en los procesos cognitivos del hombre. El lenguaje se convierte de este modo en una instancia mediadora entre lo icónico y lo arbitrario, un puente entre sensibilidad y entendimiento.). No obstante, aunque aparezca meramente esbozado (*EL*. 99), Humboldt deja abierta una posibilidad de enriquecimiento de las lenguas que se constituirá como uno de los pilares fundamentales de sus trabajos posteriores y significará el abandono progresivo de cualquier reminiscencia logicista con pretensiones de universalidad: en el mismo instante en que los individuos hablan una lengua se apropian de ella y la “animan”, esto es, le confieren una nueva forma, de tal manera que sólo en el individuo obtiene el lenguaje su determinación última:

Esta introducción de la noción de individualidad en la teoría del lenguaje ha de tener consecuencias para el proyecto humboldtiano de entender la relación entre lo general y lo individual por medio del concepto de fuerza lingüística general y de sus distintos niveles de individualización. Pues, en efecto, el lenguaje no sirve para subir por la pirámide de los individuos, las clases y los géneros, no es el instrumento adecuado para alcanzar una teoría de lo general, sino que el lenguaje tiene una tendencia centrífuga, ahonda las diferencias e impide llegar a la unidad [*8. P. 113-124*].

Se produce, entonces, una dialéctica entre la individualidad del hablante y la universalidad de la lengua como supuesto espejo del pensamiento. Esta acción recíproca hombre-lenguaje (*Wechselwirkung*) muestra que la lengua no es activa en tanto que actúa, sino en la medida en que es “actuada” y a la inversa; esto es, hay una relación biunívoca del hombre sobre la lengua y de la lengua sobre el hombre, puesto que la lengua no puede actuar sobre el hombre más que en el momento en que este la habla (actúa sobre ella) y el hombre no puede actuar sobre la lengua más que en el momento en que habla (y es influido por ella). Es justamente esta dialéctica la que conducirá posteriormente a la teoría humboldtiana sobre la unidad/diversidad de lenguas [*5; 10; 11*].

-
1. Alonso-Cortés A. (de.) (1989): *Lecturas de Lingüística*. Madrid: Cátedra. P. 37-75 (P. 73).
 2. Ducrot O. (1989): *Humboldt et l'arbitraire linguistique // Logique, structure, énonciation*. Paris: Minuit P. 97-111.
 3. Hansen O.-Löve (1972): *La révolution copernicienne du langage dans l'oeuvre de W. Von Humboldt*. Paris: Librairie Philosophique.
 4. Humboldt W. Von: *Escritos sobre el lenguaje*, en A. Sánchez Pascual (ed. y trad.) (1991). Barcelona: Ediciones Península. P. 67-100 (en adelante *EL*).
 5. Lafont C. (1993): *La razón como lenguaje. Una revisión del 'giro lingüístico' en la filosofía del lenguaje alemana*. Madrid: Visor.
 6. Latium y Hellas, 1806. P. 35.
 7. Pérez J. N. (1995): “La relación entre gramática y lógica en la filosofía del lenguaje de Wilhelm von Humboldt” // *Estudios Filosóficos*. N° 125. XLIV. enero-abril. P. 76-79.
 8. Pérez N. J. (1995): ¿Es la teoría del lenguaje de Humboldt una alternativa a la filosofía de su época? //

Philosophica Malacitana. VIII. P. 113-124 (P. 121). 9. Rodríguez C.Galán (1994): La teoría lingüística de Wilhelm von Humboldt // Anuario de Estudios Filológicos. XVII. P. 165-185. 10. Trabant J. (1992): Humboldt ou le sens du langage. Liège: P. Mardaga (ed.). 11. Trabant J. (1995): Sprachsin: le sens du langage, de la linguistique et de la philosophie du langage // H. Meschonnic (dir.): La pensée dans la langue. Humboldt et après. Presses Universitaires de Vincennes. P. 51-72. 12. Valverde J. M^a (1955): Guillermo de Humboldt y la filosofía del lenguaje. Madrid: Gredos, P. 31. 13. Vrin J.; Bustos E. (1987): La filosofía del lenguaje de W. von Humboldt // Introducción histórica a la Filosofía del Lenguaje. Madrid: Cuadernos de la U.N.E.D. P. 109-128.

FROM GRAMMATIC COMPREHENSION TO THE GRAMMAR OF THINKING

Galan Rodrigues C.

*Extremadura University, Cáceres, ESPAÑA
Plaza de Caldereros, 10071 Cáceres*

The linguistic theory by V. Gumboldt as analysed by his report in Berlin Academy of Science in 1822 ("Pro-genesis of grammatical forms and their influence on a notion") is the point of major concern in the article.

In the form of thesis the author suggested a number of ideas and statements concerning the correct understanding of linguistic development as viewed by V. Gumboldt, exactly, the principle of a universal grammar and particular grammar.

A certain dialectics is to be felt in the article, between personality of a speaker and the universality of language. There exists a both ways influence of a man upon a language and vice versa.

Key words: linguistic theory; V. Gumboldt; linguistic development; grammar; universality of language.

*Стаття надійшла
до редколегії
15.10.1999*

УДК

NARRATIVA ESPAÑOLA DE LA TRANSICIÓN

F. J. Grande Quejigo.

*Universidad de Extremadura, Cáceres, ESPAÑA
Plaza de Caldereros, 10071 Cáceres*

1.- Nueva cultura: la sociedad de consumo en España.

La nueva sociedad de consumo, instalada en España durante los años sesenta y en claro triunfo en la década de los años setenta, será el nuevo marco socioeconómico que precipite y explique la transición hacia la democracia y la nueva cultura que triunfa en los años posteriores a la muerte de Franco. Al ser fruto de un marco sociocultural común a gran parte del Mundo Occidental, sus productos y características serán en parte similares a los que se producen en otros países. El carácter internacional de nuestra cultura actual, no sólo viene reconocido por las recientes concesiones de dos premios Nobel (a Aleixandre en 1977 y a Cela en 1989), sino por el extraordinario prestigio que tuvo a finales de los ochenta Madrid como avanzadilla de la cultura europea, denominado por *Le Monde* “nouveau pôle économique et culturel” en 1990¹.

Por ello, no es de extrañar que la crítica al abordar su caracterización haya utilizado el término *posmodernidad*, acuñado para describir la cultura reciente de Norteamérica y Europa. Por *posmodernidad* se entiende, según precisa Francisco Rico² en el terreno literario, “el rechazo de los dogmas de las vanguardias, sin la propuesta de otros equivalentes”. La literatura que surge en este nuevo marco cultural tiene como rasgo más característico la amplia libertad temática y estilística que se aleja de las tradiciones literarias anteriores : el realismo crítico de los años cincuenta, ideológicamente constreñido, o la libre experimentación formal de los sesenta, formalmente restrictiva. Esta libertad creativa permite a los autores, posteriores a la vanguardia, utilizar un eclecticismo de moldes y técnicas guiado únicamente por su pertinencia comunicativa; la forma expresiva se convierte en forma funcional, esto es, seleccionada por su acomodación al proyecto comunicativo del autor. Dentro de esta libertad, tanto el dominio de los temas íntimos como la tendencia formal al diálogo personal han servido para acusar a esta literatura de *light* o blanda, literatura sin alcance crítico ni ideológico.

Esta literatura, para mantener un lugar social en una sociedad de consumo, ha tenido que adoptar la forma de mercancía cultural, amoldándose a las necesidades del mercado cultural y, por ello, volviendo a lenguajes comprensibles que frenasen el excesivo experimentalismo formal de finales de los años sesenta que hacía ininteligibles para el lector medio gran parte de sus producciones. Fruto de esta reconversión, muy pronto la narrativa ha consolidado un mercado literario en el que las ventas aseguradas de los premios Planeta son el ejemplo más evidente. Su éxito convive con colecciones de

© F. J. Grande Quejigo, 1999

¹ Artículo del 27 de octubre de 1990.

² “De hoy para mañana: la literatura de la libertad”, *El País*, 9 de octubre de 1991 (Recogido en el volumen 9 de *Historia de la Literatura Española*. Barcelona: Crítica, 1992, P. 86-93).

subliteratura o de literatura de crónicas o ensayos cercanos al periodismo en un duro mercado en el que la obra ha de ganarse la atención de un público acostumbrado al ocio como espacio de diversión y que busca en la literatura, en primer lugar, el entretenimiento.

También el escritor ha cambiado su perfil social. En la actualidad destaca la abundancia de autores-profesores e incluso editores, como ocurre en el caso de Esther Tusquets, que inicia su producción narrativa en 1979 con *El amor es un juego solitario* y mantiene una de las editoriales de mayor prestigio cultural. La producción literaria, aunque está muy profesionalizada, no parece permitir vivir de ella, salvo a una reducida minoría. Sin embargo, da la impresión de que sólo aquellos que se vinculan a la letra impresa se atreven a iniciar el camino de la producción. El autor ha renunciado a su antigua función de intelectual, para resignarse a ser un escritor minoritario o un autor de masas, sabiendo que en ambos casos no influirá profundamente en la sociedad a la que se dirige.

Con ello la literatura ha conseguido ocupar un lugar dentro de la España democrática. Ha conseguido ser una literatura “integrada” que forma parte de un “patrimonio cultural” que se estudia en el curriculum formativo de los adolescentes. La inclusión de autores recientes en los estudios de COU, como es el caso de la novela *La verdad sobre el caso Savolta* de Eduardo Mendoza, muestra el grado de asimilación de la nueva literatura en la conciencia social y el nacimiento de un actual canon escolar imprescindible para la difusión de las nuevas creaciones. Sirva de ejemplo que hoy día en España es poeta aquel que consigue ser incluido en alguna antología de difusión universitaria. La creación reciente del premio Cervantes en 1976 venía a consolidar la creación literaria como una función social imprescindible, a condición de limitarse a ser literaria.

En este ámbito creativo, se produce un fenómeno de acumulación de generaciones activas en la literatura, quizás sólo comparable al que se dio en la Segunda República. Hasta cinco generaciones activas pueden advertirse. La Generación del 27 mantiene vivos casi hasta finales de los ochenta a Aleixandre, Guillén, Gerardo Diego, Dámaso Alonso y, actualmente, a Rafael Alberti. De la generación del 36, Delibes, Torrente Ballester y el nobel Cela son ejemplos evidentes de activa participación. La generación del medio siglo aporta nombres y ejemplos como Gil de Biedma, Carlos Barral o Fernández Santos, recientemente fallecidos. Junto a ellos, Buero Vallejo, Alfredo Sastre, Sánchez Ferlosio, Carlos Bousoño, los hermanos Goytisolo, José Ángel Valente, Claudio Rodríguez, etc.

Sin embargo, las generaciones o promociones más representativas de la nueva creación literaria son las de 1968 (los novísimos) y la nueva generación de los ochenta o del desarrollismo. La generación del 68 se caracterizó por estar formada por los niños de la posguerra. Ellos iniciaron su andadura creativa en plena década de los sesenta, con la España del desarrollo en marcha y asimilando la nueva cultura occidental que propiciaría la crisis de mayo del 68. Esa generación de protesta y modernización formal es la que actualmente ocupa la pirámide sociocultural. Nombres como Manuel Vázquez Montalbán, Per Gimferrer, Antonio Colinas, Guillermo Carnero, Manuel Martínez Mediero, Alberto Miralles, José Miguel Ullán, Eduardo Mendoza... son su muestra. Tras ella, todavía informe, se dibuja una generación de nuevos autores, que se manifiestan después de 1975 y que tienen como característica común haber nacido después de 1950 y haberse formado, por tanto, en la nueva España de la sociedad de consumo. No han de asimilarla, porque ya

nacen en ella. Son hijos de la televisión y de los nuevos planes de estudio. Entre la multitud de nombres que presentan, destacan autores como Rosa Montero, Javier Marías, Luis Antonio de Villena, Julio Llamazares, Antonio Muñoz Molina, Blanca Andreu, Almudena Guzmán...

Para completar este panorama ha de tenerse en cuenta que tras 1975 se produjo la recuperación definitiva de la España de la diáspora. Los exiliados van regresando y ocupando en la España democrática su lugar al sol. Quizás, salvo sonados regresos como el de Alberti en 1977, en pequeños rincones soleados, los agradables rincones de la memoria y de la intimidad que la nueva sociedad de consumo reserva a la creación literaria.

2.- Triunfo del mercado literario: el éxito de la novela.

Tras el éxito efímero de un conjunto de obras histórico-sociológicas que pretendían desentrañar los entresijos del antiguo régimen o ser crónica del establecimiento de la nueva sociedad democrática, la narrativa siguió la huella abierta en 1975 por un libro innovador : *La verdad sobre el caso Savolta* de Eduardo Mendoza. Su carácter revolucionario era muy simple: contaba una historia interesante de por sí, aderezada con cierta dosis de suspense.

Tras Mendoza, la narrativa de los ochenta ha consolidado la recuperación del mercado. Para ello, según denuncia cierta parte de la crítica, la novela ha debido reducirse a “la representación de un mundo superficial, *light*, que nada pone en entredicho, aunque haya hecho de la duda su refugio privilegiado”³. A tenor del éxito de público y de la calidad de muchas de las nuevas narraciones, esta valoración parece injusta. Por ello, no es de extrañar que otra parte de la crítica, como ejemplifica Sánchez Dragó⁴, defienda una novela que sea capaz de *divertir, cautivar y conmover*. Se trata, en definitiva, del triunfo del *romance* frente al *novel*, de la narración ficticia sobre el relato realista. El desarrollo de la narrativa de la transición ha dignificado la fabulación sobre el mensaje ideológico: lo que importa es saber “contar” una historia con atractivo. Y gracias a ello, la novela ha sabido labrarse un hueco en las preferencias del público lector.

En especial, destaca la importancia del relato : la intención básica de la novela es relatar historias. Por ello, el argumento y la trama son los fundamentos del relato, a los que se subordina la utilización funcional de técnicas narrativas nuevas. Como molde narrativo, se advierte una tendencia a rescatar los modelos estructurales de subgéneros en los que la intriga es esencial. La novela negra, la policíaca, la de aventuras, la de reportaje, la histórica son las más utilizadas. En todas ellas suele darse una presencia predominante del narrador con lo que la historia tiende a interiorizarse con un retorno al subjetivismo que impregna la *elocutio* narrativa de memorias, sensaciones y recuerdos.

Dentro de su amplia variedad temática, la crítica viene haciendo múltiples agrupaciones, entre las que destacan:

1) La novela policíaca, basada en intrigas detectivescas que sirven para analizar diversos problemas sociales. Abre la línea la obra de Eduardo Mendoza, aunque su gran

³ Así lo afirma Constantino Bertoldo en su “Introducción a la narrativa española actual” publicada en *Revista de Occidente*, 98-99 (1989). P. 29-60.

⁴ En su artículo “Contra la villana realidad”, en *El Viejo Topo* 35 (1979).

valedor es Manuel Vázquez Montalbán con las aventuras de Pepe Carvalho iniciadas con *Yo maté a Kennedy* (1972).

2) La novela histórica es otra de la temática narrativa dominante. La historia sirve al narrador de la transición para diversas funciones. Unas obras recrean la historia, a menudo como base de reflexión sobre el presente, como en el “ciclo de Taormina” de Raúl Ruiz. En otras domina la recreación imaginativa como en *Mansura* (1984) de Félix de Azúa. A menudo, las recreaciones históricas sirven para realizar reflexiones sobre la intimidad del personaje, como en *El bobo ilustrado* (1986) de José Antonio Gabriel y Galán o en *Urraca* (1982) de Lourdes Ortíz.

3) El tercer gran marco narrativo es el de las novelas de la intimidad, realizadas desde la angustia interior o la incertidumbre del personaje. Estas novelas tienden a diseccionar el mundo interior del protagonista como el del mundo narrativo de Juan José Millás (de *Cerberos son las sombras*, 1975, a *La soledad era esto*, 1990). Algunas de ellas se han especializado en la reflexión generacional, con personajes que son muestra de la propia generación del autor. Estas novelas, como *Los dioses de sí mismos* (1989) de J.J. Armas Marcelo o la *Historia de un idiota contada por él mismo* (1986) de Félix de Azúa, parecen reaccionar frente al excesivo intimismo narrativo abriendo en parte la temática a la reflexión social.

4) Narrativa de reportaje : Esta narrativa asimila las técnicas del periodismo y plantea el relato como una crónica de sucesos. *Las linotipias del miedo* (1977) de Alonso S. Palomares ejemplifica esta corriente progresivamente subliteraria. De ella sólo queda la importante aportación de periodistas a la narrativa en alguna de las corrientes anteriores. Jorge Martínez Reverte con obras policíacas como *Demasiado para Gálvez* (1979) o Rosa Montero con obras intimistas como *Crónica del desamor* (1979) son ejemplos de una fecunda relación entre el periodismo y la narrativa.

No es posible realizar una nómina precisa de los narradores actuales por su número. La promoción del 68 de la que venimos hablando tiene, entre otros, los siguientes nombres y obras seleccionados en la última historia de la literatura publicada en España por Felipe Pedraza y Milagros Rodríguez Cáceres⁵:

Manuel Vázquez Montalbán (*Yo maté a Kennedy*, 1972 ; *Los mares del Sur*, 1979), Javier del Amo (*El canto de las sirenas de Gaspar Hauser*, 1973), Eduardo Mendoza (*La verdad sobre el caso Savolta*, 1975), José María Guelbenzu (*El mercurio*, 1968 ; *El río de la luna*, 1981), Luis Mateo Díez (*Las estaciones provinciales*, 1982 ; *La fuente de la edad*, 1986), Javier Tomeo (*El castillo de la carta cifrada*, 1979 ; *Amado monstruo*, 1985), José Antonio Gabriel y Galán (*Punto de referencia*, 1972 ; *La memoria cautiva*, 1981), Javier Marías (*Todas las almas*, 1989 ; *Corazón tan blanco*, 1992), José María Merino (*El caldero de oro*, 1981 ; *La orilla oscura*, 1985), Juan José Millás (*Visión del ahogado*, 1977 ; *El jardín vacío*, 1981 ; *Letra muerta*, 1984), Lourdes Ortíz (*Luz de memoria*, 1976), Soledad Puértolas (*El bandido doblemente armado*, 1979 ; *Burdeos*, 1986 ; *Queda la noche*, 1989), José María Vaz de Soto (*Diálogos del anochecer*, 1972 ; *Fabián*, 1977), J.J. Armas Marcelo (*Estado de coma*, 1976 ; *Calima*, 1978), Juan Cruz (*Crónica de la nada hecha pedazos*, 1972 ; *Naranja*, 1975), Álvaro Pombo (*El héroe de las mansardas de Mansard*, 1983), Vicente Molina Foix (*Museo provincial de los horrores*, 1970 ; *La*

⁵ *Las épocas de la literatura española*. Barcelona. Ariel. 1997, P. 389.

quincena soviética, 1988), Juan Madrid (*Nada que hacer*, 1984 ; *Los días contados*, 1993), Marina Mayoral (*recóndita armonía*, 1994; *dar la vida y el alma*, 1996), etc.

Tras esta promoción, se ha abierto camino una nueva hornada de narradores nacidos después de 1950. Esta promoción, que aprovecha la demanda editorial de nuevos títulos narrativos, eclosiona entre 1984 y 1985. Sigue las líneas generales de la novela abiertas por la promoción anterior, con la que en realidad convive desde finales de los setenta. Quizás pueda observarse dentro de su diversidad una libertad de formas con predominio de un realismo complejo, esto es, de una narración que incorpora cierto experimentalismo funcional manteniendo siempre el contacto con el lector. Temáticamente predomina el intimismo desplegando en sus argumentos una ideología basada en el subjetivismo relativista. Con ello, la narrativa última sigue manteniéndose en el terreno de la novela *light*, aunque indiscutiblemente *novela*, narración ante todo.

Más provisional e imprecisa es la nómina de narradores últimos. Sirva de ejemplo la selección que realiza la historia de la literatura citada anteriormente⁶:

José Antonio Millán (*Sobre las brasas*, 1988 ; *El día intermitente*, 1990); Esther Tusquets (*El mismo mar de todos los veranos*, 1978), Rosa Montero (*Te trataré como a una reina*, 1983; *Amado amo*, 1988), Julio Llamazares (*Luna de lobos*, 1985 ; *La lluvia amarilla*, 1988), Cristina Fernández Cubas (*El año de gracia*, 1985) ; Enrique Vila-Matas (*Historia abreviada de la literatura portátil*, 1985), Miguel Sánchez-Ostiz (*El pasaje de la luna*, 1984; *La quinta del americano*, 1987), Eduardo Alonso (*Los jardines de Aranjuez*, 1986), Antonio Muñoz Molina (*El invierno en Lisboa*, 1987; *El jinete polaco*, 1991), Francisco J. Satué (*Desolación del héroe*, 1988), Daniel Múgica (*Uno se vuelve loco*, 1989), Almudena Grandes (*Las edades de Lulú*, 1989), Arturo Pérez-Reverte (*El maestro de esgrima*, 1988)...

Nos encontramos también con algunos novelistas que, aunque por su nacimiento son anteriores a esta última promoción, han irrumpido tardíamente en el panorama literario: Manuel de Lope (*El otoño del siglo*, 1988; *Octubre en el menú*, 1989), Luis Landero (*Juegos de la edad tardía*, 1989), José María Riera de Leyva (*Lejos de Marrakech*, 1989)...

Además de coincidir la obra de los creadores del 68 y de los ochenta, han seguido activos narradores de posguerra y de medio siglo, como Delibes (*Diario de un jubilado*, 1995), Torrente Ballester (*La novela de Pepe Ansúrez*, 1994), Caballero Bonald (*Campo de Agramante*, 1992), sumándose a las nuevas tendencias de la narrativa y completando con su aportación una profunda renovación de la narrativa hispánica. Con ello, hoy por hoy la novela asegura en su mercado literario la unión de éxito y calidad.

3. Renovación creativa: la literatura de consumo.

Tras este rápido repaso al desarrollo de la novela de la transición, no nos queda sino confirmar la existencia de una literatura integrada dentro de un mercado cultural a la americana. La narrativa se difunde y consume con métodos de propaganda y difusión similares a los estrenos cinematográficos. De hecho, los premios literarios se conciben más como puerta de introducción al mercado que como galardón de naturaleza cultural. La crisis de la producción editorial en España, que aumentando el número de títulos reduce

⁶ Felipe Pedraza y Milagros Rodríguez: *Opus cit.* P. 390.

sin embargo sus tiradas, se produce porque se entiende el libro como un producto mercantil al que hay que darle rápida salida. Por ello, se produce el círculo vicioso de tener que aumentar los títulos y reducir las tiradas para que la oferta literaria sea atractiva y compita con el creciente mercado de productos culturales. La literatura se torna así en literatura fungible, de escasa duración, y por tanto, poco perdurable y muy moldeable por los gustos del mercado. Esta dependencia ha disparado la alarma culturalista de la crítica ante lo que puede ser una irreversible degradación de la literatura.

El estudio de la producción actual no parece llevar por esos derroteros. Es cierto que el mercado editorial se ha revolucionado con una agrupación de editoriales y la imposición de técnicas comerciales muy agresivas que hacen de la literatura un producto perecedero. Pero también es cierto que se ha producido una especialización de parte del mercado que mantiene sellos de alta calidad, como ocurre con la editorial Anagrama.

De mayor calado e interés nos parece el fenómeno de adaptación de la literatura a las nuevas reglas del mercado. La narrativa, con gran éxito de público, ha sabido integrarse en el juego de oferta y demanda del mercado comercial. La literatura española actual se ha convertido en literatura de mercado y con ello se asegura una función social y una cuota de mercado en la cultura actual.

¿ Ello impedirá su calidad ? La crítica más purista así lo denuncia. Quizás tengan razón... aunque no estará demás recordar que el mercado del XVII produjo a Lope de Vega. La razón, no el mercado, es quien crea monstruos. Y la razón de los jóvenes creadores españoles parece aventurar una literatura comercial de extraordinaria calidad.

THE SPANISH PROSE OF THE TRANSITIONAL PERIOD

F. J. Grande Quejigo

*Extremadura University, Cáceres, ESPAÑA
Plaza de Caldereros, 10071 Cáceres*

The paper is concerned with the social-political changes in Spain in the wake of the fall of Franco's dictatorship and their reflection in the literary processes. Falling back on multiple examples an assertion is made that the present-day Spanish literature has freed itself of the post-war literary cannons revealing variance of genres and themes as well as a versatility and even eclecticism of means that are sometimes marked by pragmatic inclinations

Key words: Franco's dictatorship literary processes; post-war.

*Стаття надійшла
до редколегії
08.08.1999*

УДК

**ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДІЄСЛІВ ПРОСТОРОВОГО РОЗМІЩЕННЯ
(НА МАТЕРІАЛІ ЛАТИНСЬКОЇ МОВИ)**

М. Сенів

Донецький університет

Сучасне мовознавство характеризується помітним і зростаючим інтересом до системно-структурного вивчення словника. Тією чи іншою мірою опрацьовані критерії виділення різних класів лексико-семантичних одиниць, у загальних рисах розроблена їх типологія [1; 2; 3; 4; 11], знайдені, розвиваються та удосконалюються адекватні методи лексико-семантичного аналізу, опубліковано низку практичних досліджень словникового складу різних індоєвропейських мов [6; 8], з'явилися спроби глобальної класифікації усієї лексики і її дієслівної частини [10; 13].

До найпоширеніших у мовознавстві способів систематизації словника належить виділення і вивчення лексико-семантичних груп (ЛГС), що визначаються як об'єднання слів за спільністю їх значення [1; 12]. У світлі системного підходу до вивчення словника важливим, на нашу думку, є питання про експлікацію структури лексико-семантичних груп, оскільки ці угруповання відбивають об'єктивні зв'язки у мові.

Незважаючи на те, що мовознавці в своїх дослідженнях торкаються питання про принципи будови лексико-семантичних груп, спеціальних робіт, присвячених висвітленню цієї проблеми стосовно класів слів однієї частиномовної природи, мало. Це стосується і класичних мов, зокрема латинської, де проблем групувань дієслів взагалі і у локативних конструкціях зокрема майже не торкались дослідники.

Різні аспекти семантики дієслів просторової локалізації і їх функціонування вивчали В.Г.Гак [5], В.Л.Ібрагімова [7], Н.Ф.Клименко [9], Ф.Штольц, Й.Шмальц, М.Лойманн, Я.Гофман [15] та інші. Слід, однак, зазначити, що серед дослідників не існує єдиної думки щодо обсягу і меж цієї лексико-семантичної групи дієслів, а також немає загальноприйнятої назви групи. Найвдалішою і прийнятною, як нам видається, назвою цього групування дієслів є дієслова просторової локалізації.

Дієслова просторової локалізації означають реальну ситуацію того чи іншого статичного розміщення у просторі живих істот і неживих предметів, а також ситуацію становлення будь-якого іншого статичного положення в результаті зміни попереднього розміщення: ...mane sedere in cubiculo (Petron. Satyr. 86,14). -...вранці сидів у спальні [];...ipse Trimachio in pulvino consedit (Petron. Satyr. 59, 8). -...сам Трімальхіон сидів на подушці [] і т.п. дієслова просторової семантики утворюють у латинській мові лексико-семантичну групу, об'єднуючись на основі денотативної

співвіднесеності з типізованою ситуацією просторового відношення між предметами об'єктивної дійсності, а також спільної для усіх цих дієслів категоріальної ознаки "локалізованість у просторі", "граматико-категоріальних ознак дієслівності, суб'єктивності, локативності". Остання (ознака) передбачає також наявність у семантиці дієслів ознак контактності і опори на поверхню. У складі дієслівних лексико-семантичних груп доцільно розглядати також такі предикативні одиниці, як дієприкметники. У мові, в латинській також, немає дієслів, семантична структура яких вичерпувалась би цими ознаками. Будь-яке дієслово, додатково характеризується з точки зору відбиття в його семантиці ознак наявності того чи іншого просторового положення або його становлення. Ознака наявності просторового положення характеризує, наприклад, семантику дієслів *iacere* - *лежати* (*iacere in gramine* - лежати на траві; *iacere sub arbore* - лежати під деревом; *iacere ad pedes alicuius* - лежати у когось у ногах); *iacere* - перебувати в спокої, відпочивати [=лежати] (*iacere in lecto* - відпочивати у ліжку ;...*iacere* → *proprie est cubare, procubare, prostratus est de cubantibus in lecto quietis et somni caus.* - Forcell. т. 3, р. 337-338) []; *stare* - *стояти*, пор.: *stare ad ianuam* - стояти біля дверей (...*stare* → *proprie est rectus insisto, pedibus nixus maneo, erectus sum; est etiam consistere, manere, quiescere.* - Forcell., т. 5, р. 643-644); *sedere* - *сидіти* (*in sella sedere, in equo sedere*); *pendere* - *висіти, звисати* (*in arbore pendere* - висіти на дереві; *ex arbore pendere* - звисати з дерева; *sagittae pendebant ab umero; ex umero pendere; de collo alicuius pendere*). Дієслова типу *ponere* - *класти, ставити* (*aliquid in mensa ponere*) конкретизують абстрактну семантичну категорію "положення в просторі" в ознаці, що вказує на становлення просторового положення предмета в результаті дії якоїсь сили, що каузує, яка в цьому випадку виступає каузатором просторового положення. Ці два ряди дієслів протиставляються в рамках лексико-семантичної групи за семами буттєвості/становлення (статики/динаміки). Тому, наприклад, статичне дієслово *iacere* - *лежати* може бути інтерпретоване як : а) "бути лежачим в результаті власної дії ("лягати)":...*ut vero domum veni, iacebat miles meus in lecto tamquam bovis* (Petron.Satyr., 62, 26). -... як тільки я прийшов додому, (то побачив), що солдат мій *лежить у ліжку*, неначе бик, або б) каузуючої дії другого суб'єкта ("класти"), спрямованої на становлення вказаного просторового положення ("покласти"):

Ballio: ...*pernam, callum, glandium, sumen facito*
in aqua iaceant (Pl.Ps. 166). -

Балліон:... окіст, шлунок, копчений язик, вим'я
покладіть у воду [=зробіть, щоб лежали].

Інакше кажучи, тут можна спостерігати складну взаємодію таких семантичних категорій як дія, стан, каузація, межа і їх відбиття у граматичних категоріях статива та результатива.

Лексико-семантична група дієслів просторової локалізації у латинській мові ієрархічно організована і досить диференційована система одиниць. Ця група, що має польову природу, складається з ядра і периферійних ділянок різних рівнів ієрархії. Ядром аналізованої лексико-семантичної групи є дієслово *esse* - *бути, знаходиться, перебувати*, яке означає просторову локалізацію у загальному вигляді, здебільшого не конкретизуючи ні позиції, ні місця розташування предмета (...*sum verbum est ut diximus, substantivum, innumerum ac varium usum, cuius simplicissima notio est illa existendi*

sive in visu, sive in re et quidem tum absolute tum relative, utraque acceptione propria vel translata, et variata saepissime constructione; ad generalissimam notionem existendi. Forcell. T. 5. P. 739-740). У семантиці дієслова *esse* відбувається актуалізація локативного компонента - одного із двох найважливіших параметрів семантики екзистенціальності (параметрів простору і часу). Наслідком недиференційованості просторової семантики цього дієслова є те, що воно може виступати ідентифікатором будь-яких дієслів просторової локалізації. У необхідних випадках конкретизація просторового положення об'єкта здійснюється при них за допомогою контексту: *...ergo cum venissem, id est in Charra, ibi statim fui ad ecclesiam, aquae est intra civitate ipsa* (Peregr. Aeth. 20, 2). -... отже, коли я прийшла туди в Харри, я відразу побувала у церкві, що знаходиться в місті.

"Заядерні" периферійні ділянки цієї ЛСГ складають одиниці, у значенні яких відбувається конкретизація спільної для усіх дієслів групи абстрактної категоріальної ознаки (АКО) просторової локалізації у менш абстрактних субкатегоріальних ознаках : 1) з опорою на поверхню; б) без опори на поверхню. Ці одиниці утворюють відповідно дві підгрупи другого рівня ієрархії аналізованої лексико-семантичної групи.

У значеннях дієслів, що означають вертикальне положення предметів на поверхні, загальна субкатегоріальна семантична ознака конкретизується у семантичній ознаці "вертикально". До просторового знаходження у вертикальному положенні здатні живі істоти, що спираються на ноги, лапи, а також предмети неживої природи, які знаходяться, розміщені на поверхні, вертикально або на якій-небудь опорі. Здатність виражати вказаний тип просторового положення властива дієсловам. Ядро цієї групи утворюють дієслова *stare* - *стояти* і *causovane ponere* - *ставити, класти*: *...non longe a praecone Ascylos stabat amictus discoloria veste* (Petron. Satyr. 97, 7-8). -... недалеко від оповісника стояв Аскілт, одягнений у строкатий одяг.

Деривація дієслова здійснюється за допомогою розгалуженої системи префіксів (див. схему 1):

Схема 1

	→ <i>abstare</i>	бути на віддалі; бути віддаленим
	→ <i>antestare</i>	стояти попереду
	→ <i>astare</i>	стояти біля (поряд); стояти просто, стирчати
	→ <i>circumstare</i>	стояти довкола (з обох боків); оточувати
	→ <i>constare</i>	стояти нерухомо
	→ <i>contrastare</i>	стояти напроти
	→ <i>distare</i>	бути (стояти) на відстані
	→ <i>exstare</i>	стирчати, виступати
	→ <i>insistare</i>	ставати, ступати
<i>stare</i> - стояти →	→ <i>instare</i>	стояти; перебувати у безпосередній близькості
	→ <i>interstare</i>	знаходитися (стояти, бути) між чимось
	→ <i>obstare</i>	стояти перед; стояти на шляху
	→ <i>perstare</i>	твердо стояти; залишатися на місці

→ praestare	стояти попереду (або вище)
→ prostare	виступати, стирчати, стояти
→ restare	залишатися
→ substare	бути (в наявності); триматися
→ superstare	стояти наверху
→ superstitare	стояти просто

Дієслова *saerire* - *городити, обгороджувати тином* означає розташування певних об'єктів (звичайно це вертикально розташовані предмети або сукупність предметів) для огороження, відмежування об'єктів чи частини простору від іншої її частини, поділу простору (з якоюсь конкретною метою). У підгрупу із загальним значенням вертикального положення входять дієслова, ускладнені різними просторово-характеризуючими значеннями. Так, дієслова *acclinare* - *нахиляти, нагинати*; *flectere* - *гнути, згинати*; *proclinare* - *нахиляти вперед*; *inclinare* - *нахиляти(ся)* тощо мають у латинській мові обмежену сполучуваність: вони можуть означати або нахил живої істоти, або неістот, предметів (дерев, транспортних засобів тощо)...*lacrimisque ubertim manantibus obscuratum dextra caput super pulvinum inclinavi* (Petron. Satyr., 134, 13). -... і залившись рясними сльозами, я нахилився на подушку, закривши голову правицею.

Темпоральна характеристика дієслів цієї групи поєднується з квантитативними характеристиками, що вказують: а) на перебування протягом визначеного часу (*naves ad horam septimat in alto mari stabant* - кораблі стояли у відкритому морі до сьомої години); б) на перебування протягом не конкретного (тривалого чи нетривалого) часу:...*illa scilicet quae paulo ante cum rustico steterat* (Petron. Satyr. 16, 6). -... вона, що трохи раніше перед тим стояла із селянином.

Додаткову сему "близько" або "впритул до якого-небудь об'єкта" включають дієслова *applicari, se applicari* - *притулятися, опиратися* (*se applicari ad arborem; applicari togo*); *applicare* - *притуляти, опирати, приставляти* (*moenibus scalas applicare*). Ці дієслова могли вживатися у латинській мові і щодо сидячого (також вертикального) положення живих істот. До цієї підгрупи можна віднести дієслова, що містять вказівку на закріпленість корабля чи іншого плавучого засобу (наприклад, за допомогою *ансога - якоря*) : *appellere* - *причалювати, приставати*: *appellere navem ad litus* (і *litori*); *appellere navem ad ripam*; *applicare* - *причалювати, причалити, пристати*: *applicare navem ad terram* (і *terrae*); *applicari ignotis oris* і под.

Отже, дієслова вертикального положення можуть виражати: а) положення предмета щодо власного місця знаходження (зберігаючи вертикальне положення; відхиляючись від нормального вертикального положення; нагинаючись до земля); б) положення предмета щодо інших предметів (близько; впритул до іншого об'єкта; в одному ряду (строю) з іншими об'єктами; під яким-небудь об'єктом; перед яким-небудь об'єктом - орієнтиром і под.). Дієслова цієї підгрупи мають кількісно - часову характеристику (протягом певного, визначеного часу; протягом тривалого невизначеного часу і под.).

У семантиці підгрупи дієслів, що означають горизонтальне положення предметів на поверхні конкретизація загальної субкатегоріальної ознаки "бути, знаходитися, перебувати де-небудь з опорою на поверхню" здійснюється у вигляді вказівки на горизонтальне положення живих істот, а також багатьох предметів,

таких, як приміром, пухких, сипких субстанцій (nix, arena), різних покриттів. Ядро цієї групи складають дієслова iacere - *лежати* (ad pedes alicuius i alicui ad pedes; iacere sub arbore; iacere in gramine i под.); iacere - *лежати за столом* (iacere in conviviis); cubare (...proprie est iaceo, incurvo me, pronus sum: et dicitur de personis. - Forcell. T.2, P. 528) - *лежати; покоїтися; відпочивати* (cubare in lecto; cubare in latus dextrum; cubare in ventrem; cubare humi sub divo - *ночувати на землі під відкритим небом*); cubare - *лежати за столом* (cubare supra amicum meum; cubare infra dominum ipsum i т.п.). Дери́вація цих дієслів здійснюється за допомогою префіксів, що модифікують положення. У межах цієї модифікації розвиваються нові або трансформуються існуючі підзначення твірного слова (див. схему 2):

Схема 2.

	→ accumbere	лежати, лежати поряд
	→ accubare	лежати; бути (знаходитися) поряд
	→ concubare	лягати; лежати разом; злягати
	→ concumbere	лягати; лежати разом
	→ decubare	лежати за (поза) ким-, чим-небудь
	→ decumbere	лягати; падати на землю
	→ discumbere	лягати (кожному на своє місце)
	→ excumbere	лежати (ночувати) поза домом
	→ incubare	лежати, відпочивати; спочивати
cubare- →	→ incumbere	лягати на що-небудь; опиратися на що-небудь
лежати, відпочивати; спочивати		
	→ occubare	лежати, спочивати
	→ occumbere	падати; умирати
	→ percumbere	лягати, простягатися
	→ procumbere	нагинатися; нахилитися
	→ recubare	лежати на спині; спочивати
	→ recumbere	лягати; опускатися на що-небудь
	→ secubare	лежати окремо; спати самотньо
	→ seccumbere	опускатися; падати; злягати
	→ superincubare	лежати зверху
	→ superincumbere	лягати зверху

У значеннях дієслів sternere - *стелити, розстелити, постелити*; substernere - *підстелити, розстелити, устелити, вистилити, вистеляти* характеризуються предметами, що розташовуються на поверхні, їх відношення до самої поверхні розташування. Вони вказують на розташування покриття уздовж чого-небудь або по усій поверхні, а також на розташування покриття під ким-, чим-небудь. Ці дієслова можуть містити вказівку на конкретну мету: "для відпочинку", "для сну". У вказівному значенні вони включають різні об'єкти (наприклад, lectus, torum - *ліжка, постіль* тощо) у своє значення.

Підгрупа дієслів із значенням горизонтального положення предметів вказує: 1) на положення предмета щодо власного просторового знаходження (перебування); 2)

збереження власного просторового положення щодо іншого предмета - орієнтира (*наверху, зверху, поверх, внизу, близько, впритул* до кого-, чого-небудь; *збоку, на віддалі* і т.п.). Дієслова із значенням горизонтального положення предметів мають також виражену квантитативно-темпоральну характеристику і передають значення: а) протягом певного, нетривалого часу; б) протягом певного, визначеного тривалого часу.

Підгрупа дієслів, що означають сидяче положення в просторі, як і дієслова попередніх двох груп, конкретизують своїм значенням субкатегоріальну семантичну ознаку "опора на поверхню". Проте у цьому випадку мова може йти про специфічне знаходження, що властиве тільки людині і тваринам, - про сидяче положення, для якого характерне вертикальне розташування тулуба з опорою на що-небудь задньою частиною тіла. У чистому вигляді таке просторове положення у латинській мові відбивається у семантиці ядерних дієслів *sedere* (... *proprie est humi, vel in sella, vel in equo natibus insisto, assideo, consideo*. - Forcell. T.5. P. 415-416) - *cidimu* (*in sella sedere, in equo sedere, ad latus alicuius sedere*); *sidere* - *cidamu* (*sidere sub arbore*). Елементами цієї лексико-семантичної підгрупи, незважаючи на її порівняну нечисельність, також диференціюються переважно за ознаками просторової, темпоральної, квантитативної характеризованості; вони можуть містити вказівку на спосіб сидячого положення і под., пор.:...*intravit ipsa una comitata virgine sedensque super torum meum diu flevit* (Petron. Satyr. 17, 1-2). -... у кімнату увійшла сама (господиня) супроводжувана дівчиною, і, *сидячи на моєму ліжку*, довго плакала;...*cum virgo staret, et Caecilia in sella sederet* (Cic. Divin. 1, 46) -...після того як дівчина стала, а Цецілія *сіла у крісло*;...*sedere ad arculas* (Quintil. 12, 3, 4). - ...*cidimu побіля арки*;...*bestiariis meridianis adeo delectabatur, ut etiam prima luce ad spectaculum descenderet, et meridie dimisso ad prandium populo, persederet* (Suet. Claud., 34). -...полудневими побоїщами людей із тваринами захоплювався він так сильно, що з'являвся на видовища рано вранці і *продовжував сидіти* навіть тоді, коли всі інші розходились снідати. В останньому прикладі на базі семантичної ознаки тривалості перебування розвиваються додаткові значення, що відбивають певні наслідки тривалого сидячого положення чи стану, що його супроводжує, а також певну соціальну оцінку цих наслідків. Тривале сидяче положення супроводжується негативною соціальною оцінкою, що пов'язується з пасивним, бездіяльним, марнотратним проведенням (гайнуванням) часу.

Лексико-семантична підгрупа дієслів із значенням сидячого положення вказує на: 1) збереження власного положення; 2) положення живої істоти щодо певного орієнтира (*зверху, поряд, побіля, поблизу, знизу, далеко, на відстані* від кого-, чого-небудь; *на деякій віддалі від* кого-, чого-небудь і т.п.). Дієсловам цієї підгрупи властива також квантитативно-темпоральна характеристика: а) протягом якогось невизначеного часу; б) протягом нетривалого часу; в) протягом певного (визначеного) тривалого часу.

Дієслова, що означають просторову локалізованість без опори на поверхню, конкретизують загальнокатегоріальну ознаку "локалізованість у просторі" як знаходження предмета без будь-якої опори на поверхню і протиставляються за цією ознакою решті дієслів просторової локалізації. Просторове положення без опори на поверхню - це передусім висяче положення, тобто таке положення, коли предмет

перебуває у фізичному контакті з іншим предметом у межах того самого локуму у верхній своїй частині. Подібний контакт може здійснюватися за допомогою спеціальних засобів (гілка дерева, канат, віршовка, нитка тощо). У деяких випадках це - нерухоме "підвішене" положення предметів у повітрі без будь-якого іншого контакту чи опори. Ядро цієї підгрупи творять дієслова: *pendere* - *висіти, звисати, виснути, повиснути, повисати* і *haerere* - *виснути, висіти*. Специфіка дієслів із значенням висячого положення обмежує його дериваційний потенціал (див. схему 3):

Схема 3.

	→ <i>appendere</i>	підвішувати
	→ <i>circumpendere</i>	висіти довкола (кругом)
	→ <i>dependere</i>	висіти, звисати, спадати
	→ <i>dispendere</i>	розпростирати; розставляти
<i>pendere</i> - висіти, звисати →	→ <i>impendere</i>	висіти, звисати
	→ <i>oppandere</i>	розвішувати
	→ <i>praependere</i>	висіти спереду; звисати вперед
	→ <i>propendere</i>	висіти, звисати; нахилитися вниз
	→ <i>subterpendere</i>	звисати донизу (вниз)
	→ <i>superpendere</i>	нависати
	→ <i>suspendere</i>	підвішувати; вішати

Дієслова *suspendere* - *вішати, підвішувати, повішати* і його зворотний корелят *se suspendere* - *вішатися, повішатися* додатково означають позбавлення життя (у тому числі й самого себе) через повішання (*suspendere e collo* - *повішати на шию*; *suspendere aliquem arbori infelici* (loc.) - *повішати кого-небудь на шибениці*; *se suspendere de (sive e)* - *повішатися на фіговому дереві*).

Додаткові просторово-характеризуючі значення дієслів цієї підгрупи виявляються у непоодиноких випадках зумовленими їх семантикою висячого положення. Залежність просторово-дериваційного потенціалу дієслів від їх інваріантної семантики можна побачити висяче положення (*dependere* - *звисати, спадати*; *praependere* - *висіти спереду, звисати вперед*; *subterpendere* - *звисати донизу (вниз)*; *superpendere* - *нависати* над ким-, чим-небудь і под.). Дієслова - *звисати, нависати* означало розташування над ким-, чим-небудь чогось громіздкого: *saxum impendet Tantalum* - *скеля нависала над Танталом*; *saxa, quae impendet mare* - *скелі, що нависають над морем*.

Дієслова цієї лексико-семантичної підгрупи вказують на: 1) модифікацію значення орієнтованості власного перебування (над ким-, чим-небудь; перехилившись через що-небудь і под.); 2) місцезнаходження, місцеперебування одних предметів щодо інших (під чим-небудь; низько над ким-, чим-небудь і т.п.). Вони відзначаються квантитативно-темпоральною характеристикою: 1) протягом якогось часу (недовго; протягом тривалого часу); 2) позначення якогось терміну, часових рамок перебування; 3) довше, триваліше, ніж необхідно, і потенційно з небажаними наслідками.

Отже, дієсловами просторової локалізації у латинській мові позначається не тільки просторове розташування (перебування), його зміни - вони здатні позначати

позицію локалізованого предмета (стоячу - нерухому, лежачу, сидячу, висячу) і його місцеперебування щодо інших предметів, а також до самого простору (всередині, зовні, на поверхні, близько, впритул, на віддалі і т.п.). Окрім того, у семантиці описаних дієслів відбивається єдність просторового і часового параметрів світу: вони здатні виражати не тільки абсолютний час у його локалізованості в минулому, теперішньому і майбутньому (у відповідних морфологічних формах часу і у поєднанні із спеціальними лексичними засобами вираження темпоральності), але й давати просторовому перебуванню об'єктів конкретніші відносно-часові, а тому часто квантифіковані характеристики. Центральна роль дієслів просторової семантики в полі локативності знаходить відбиття в їх високому дериваційному потенціалі, а також у здатності групувати довкола себе інші мовні засоби вираження просторового значення (лексичні, морфологічні, словотворчі), об'єднувати їх в одиницях синтаксичного рівня.

-
1. Бацевич Ф.С. Російське дієслово в функціонально-ономасіологічному аспекті вивчення: Автореф. дис... докт філол. наук. К., 1995.
 2. Бацевич Ф.С., Космеда Т.А. Очерки по функциональной лексикологии. Львов, 1997.
 3. Васильев Л.М. Теория семантических полей// Вопросы языкознания. 1971. №5. С.105-113.
 4. Гайсина Р.М. К семантической типологии глаголов русского языка// Семантические классы русских глаголов. Свердловск, 1982. С.145-153.
 5. Гак В.Г. К проблеме семантической синтагматики// Проблемы структурной лингвистики, 1971. М., 1972. С. 367-395.
 6. Дэнкс Э.Н., Кузнецова Э.В. Библиография советской литературы по лексико-семантическим группам глаголов (словообразование)// Семантические классы русских глаголов. Свердловск, 1982.
 7. Ибрагимова В.Л. Семантика глаголов пространственной локализации в современном русском языке. - Уфа, 1992.
 8. Караулов Ю.Н. Общая и русская идеография. - М., 1976.
 9. Клименко Н.Ф., Пешак М.М., Савченко І.Ф. Формалізовані основи семантичної класифікації лексики. - К., 1982.
 10. Русский семантический словарь. - М., 1982.
 11. Сенів М.Г. Функціонально-семантичний аналіз системи просторових і часових відношень (на матеріалі латинської мови): Монографія. - Донецьк, 1997.
 12. Филин Ф.П. О лексико-семантических группах слов// Ф.П.Филин. Очерки по теории языкознания. - М., 1982. С.227-239.
 13. Шведова Н.Ю. Лексическая классификация русского глагола (на фоне чешской семантико-компонентной классификации)// Славянское языкознание. IX Международный съезд славистов: Доклады советской делегации. - М., 1983.
 14. Щур Г.С. Теория поля в лингвистике. - М., 1974.
 15. Stolz F., Schmalz J., Leumann M., Hofmann J.B. Lateinisch Grammatik. - 5. Aufl. - München, 1928.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- Apul. Met. - Apulei P.M. *Metamorphoseon libri XI*// Recensuit R. Helm.-Lipsiae: Teubner, 1907. - VIII, 296 p.
- Cic. Divin. - Ciceronis M.T. *Opera philosopha et politica* / Recognovit I.G. Baiter. - Editio stereotypa. Lipsiae: Tauchnitz, 1863. Vol. 1. XXXII. 403 p.; 1864. Vol. 2. - XXIV, 292 p.; 1865. - V. 3. - XXXVI. 312 p.
- Forcell. - *Totius Latinitatis Lexicon* / Opera et studio Aeg. Forcellini et in hac editione post tertiam auctam et emendatam a I.Furlanetto. - Prati:

- Aldinianis, 1858 - 1860. - Vol. 1. - CCLI. 596 p.; 1861. - Vol. 2. - 892 p.; 1865. - Vol. 3. - 830 p.; 1868. - Vol. 4. - 1021 p.; 1871. - Vol. 5. - 808 p.; 1875. - Vol. 6. - 780 p.
- Peregr. Aeth. - Silviae S. Quae fertur Peregrinatio ad loca sancta / Edidit P. Geyer. Wien, 1898. XVII. 480 p.
- Petron. Satyr. - Petronii A. Satyricon / Introduc., ed. Critica e commento di C. Pellegrino. Roma; Ateneo, 1975. 459p.
- Pl. Ps. - Plauti T. M. Comoediae / Recognovit brevique adnotatione critica instruxit W. M. Lindsay. Oxonia, 1912. 538 p.
- Quintil. - Quintiliani M. F. Institutionis oratoriae libri XII / Edidit E. Radermacher. Lipsiae: Teubner, 1959. XL. 464 p.
- Suet. Claud. - Suetoni T. C. Quae supersunt omnia / Recensuit C. L. Roth. Editio stereotypa. Lipsiae: Teubner, 1904. CIV. 357 p.

A FUNCTIONAL-SEMANTIC STUDY OF SPATIAL VERBS IN LATIN

M. Seniv

*University In Donetsk
Universytetska str, 1, Lviv, 79000*

The issue of lexical groupings in Latin verbs within locative constructions is considered. Spatial verbs are the most common ones within the field of location. They are also very active derivationally forming an inter-level union with other means of rendering the meaning assigned to them.

Key words: lexical groupings; Latin; verb; locative constructions; derivationally forming

*Стаття надійшла
до редколегії
08.08.1999*

УДК

**ПРОТОРОМАНСКАЯ СИСТЕМА ВРЕМЕН
(НА РАННЕМ ЭТАПЕ РАЗВИТИЯ)**

В. Томашпольский

Свердловский пединститут

Украина, 91034, Луганск, квартал Молодежный, 20 а

В "Протороманской морфологии" (третьем томе "Сравнительной романской грамматики") Р.А. Холл предлагает свой вариант реконструкции протороманской глагольной системы [21; С. 47-100; 14]. Основное внимание американский романист сосредоточивает на словоформах. Систему протороманских парадигм он представляет в виде следующей таблицы (см. табл. 1):

Таблица 1

Протороманские времена (Proto-Romance tenses)

Tense	Time-Reference	Steam A	Steam B	Steam C
Non-Past	Not restricted to past	faket 'he does'	-	fě^kerit ¹ 'he might do'
Past	Restricted to past	faké^bat 'he was doing'	-	fě^kit 'hi did'
Pre-Past	Before the past under discussion	-	-	fě^kerat 'he had done'
Timeless "Subjunctive"	Time non-relevant situation might be different	fak(i)at '(that) he do'	făkeret 'he might do'	fe^kisset '(that) he did'
Imperative	Present or future	făke 'do' (2. sg.)	-	-

Нетрадиционные термины в некоторых случаях Р. А. Холл переводит в традиционные (для основы А), а всем названиям дает функциональное толкование [21. С. 51-88]:

Непрошедшее А, Презенс индикатива		Отнесенность: к реальности не связанной с прошедшим, а потому относящейся к настоящему (временному или гномическому), иногда к будущему или (в "историческом настоящем") к ситуациям, существующим в прошедшем [21, С. 51, 57].
Прошедшее Имперфект	А,	Отнесенность: связано с прошедшим, относится к ситуации, для которой не характерны определенное начало и конец. С точки зрения семантики, латинский и романский "имперфект" - неточечное прошедшее, поэтому

© Томашпольский В., 1999

¹ В транскрипции Р. А. Холла циркумфлекса, следующий за гласным, обозначает закрытое качество этого гласного.

		он приблизительно соответствует по значению английским was...-ing или used to... [21 С. 62].
Вневременное Презенс конъюнктива	А,	Отнесенность: к реальной ситуации, для которой время не релевантно [21. С.70].
Императив		Образуется (в соответствии со своим значением) только от основы А [21. С.70].
Футурум I ²		Реконструируется только для глагола "быть". Отнесенность: целиком к реальности в будущем [21, с.71].
Вневременное [Имперфект конъюнктива] ³	В,	С отнесенностью не к реальности, а к возможной или вероятной ситуации [21. С.72].
Непрошедшее [Перфект конъюнктива футурум II]	С,	Отнесенность: к ситуации, не связанной с реальностью, но и не ограниченной прошедшим (приблизительно соответствует английским конструкциям с might... или should...) [21. С.76].
Прошедшее [Перфект индикатива]	С,	Отнесенность: к ситуации, не связанной с реальностью настоящего, а ограниченной прошедшим с отчетливым началом и концом (точечное прошедшее по значению) [21. С.82].
Предпрошедшее [Плюсквамперфект индикатива]	С	Отнесенность: ко времени, предшествующему прошедшему, которое уже упоминалось (поэтому не связанное с настоящим) [21. С. 82].
Вневременное [Плюсквамперфект конъюнктива]	С	Отнесенность: к ситуациям, не связанным с реальностью, и время для которых не релевантно [21. С. 88].

Цель этой работы - уточнить состав категории времени и основные функции входящих в нее глагольных элементов в первоначальный романский период на основе сравнительно-исторического метода в его романском варианте (см. об этом [5]), Так или иначе эта проблема уже обсуждалась, но использовался главным образом один из подходов. Для объяснения особенностей романских языков за исходное состояние принималась латинская глагольная система, план содержания которой воссоздавался на основе изучения текстов разных периодов [19; 24. С. 137-389; 28, § 12, 64; 20; 10; 11; 18]. Другая возможность - сопоставление языков и реконструкция их предыстории - использовалась пока недостаточно. Работы, в которых метод реконструкции применяется к романскому глагольному материалу, немногочисленны [13; 2, § 81-93, 203-212; 15; 16; 23; 22, § 787-948; 21. с. 47-100]. Связано это, с одной стороны, с живучим среди романистов недоверием к сравнительно-историческому методу, а с другой, с объективными трудностями, возникающими в процессе реконструкции последовательных изменений форм и

² В таблице 1 футурум не упоминается.

³ Квадратные скобки в данном случае означают, что традиционный термин добавлен нами.

функций. Ограниченность объема статьи не позволяет охарактеризовать все аспекты истории протороманской глагольной системы, поэтому здесь обсуждается лишь первый этап реконструкции ранее прото-романское состояние III - I вв. до н. э.

Для сопоставления глагольных систем удобно воспользоваться общими представлениями о плане содержания категории времени в виде максимальной модели темпоральности, или "дерева времен", т.е. схемы, предусматривающей все возможные временные значения. Эта модель уже обсуждалась ранее [7].

Временные системы романских языков отличаются друг от друга поэтому возникает вопрос, как отделить принадлежащее протороманской системе от того, что относится к региональным вариантам и отдельным языкам. Все языки однозначно свидетельствуют, что протороманская система включала презенс, имперфект и перфект. Для сравнения здесь и далее берется 1 л.ед.ч. каждой парадигмы глагола первого спряжения "петь":

	Презенс	Имперфект	Перфект
Галис., порт.	canto	Cantaba	cantéi
Исп.	canto	Cantava	canté
Кат. (ст.)	cant	Cantava	cantí
Окс. (ст.)	cant	Cantave	cantéi
Фр. (ст.)	chant	Chanteve/oue/eie	chantai
Сельв.	cantel	Cantavel	---
Энгад.	chant	Chantaiva	chantet
Фриул.	cianti	Ciantavi	ciantai
Итал.	canto	Cantavo	cantai
Далмат.	kantaia	Kantua	---
Рум. / молд.	cînt	Cîntam	cîntai
Сард.	canto	Cantabo	cantai
Протором.	*kánto	*kantába	*kantá(u)i

Очевидно, что презенс употреблялся как настоящее по отношению к моменту речи, имперфект и перфект в первичных функциях обозначали один и тот же временной период абсолютного прошедшего, различаясь видовой характеристикой (длительность/ недлительность, линейность / точность и т.п.). Конечно, в конкретных условиях, перечисленные формы могли получать не только первичные, но и вторичные контекстно обусловленные функции для выражения нелокализованного действия, значений других времен и модальной семантики, но мы рассматриваем их только в первичных временных функциях, ради которых данные формы существуют в языке. Та же оговорка должна быть сделана в отношении обсуждаемых ниже других форм и перифраз.

Сопоставление романских рефлексов плюсквамперфекта индикатива дает еще одну простую форму протороманской временной системы:

Галис., порт., исп., старокат.	Cantara
Гаскон. (Pays de Barèges)	Que canteri
Староокс.	Cantara/era
Старофр.	*chantère cf. Eulalie, 22 rouèret
Франкопров.	(laisire 3 ^e p., La Somme du Code 19, c. 147)

Далмат.	Kantura/e/o
Староит.	Cantara
Южноит. (Калабрия)	Cantara/arra/era/erra
Сард.	^x cantara cf. Condagne di S. Pietro di Silki 28 levarat
Протором.	^x kantara

Принадлежность плюсквамперфекта индикатива протороманскому не вызывает сомнений. Она доказывается соответствиями во всех областях, кроме Балкан. Рефлексы неоднозначны. Анализ показывает, что они употребляются во временных функциях предпрошедшего и прошедшего, а также в модальных значениях ирреалиса в прошедшем и настоящем. Временные употребления в качестве предпрошедшего отмечаются в галисийском, португальском, испанском, староокситанском, старофранцузском, сардинском, значение прошедшего - в португальском, испанском, старофранцузском, сардинском, модальные значения - во всех языках и диалектах, где засвидетельствованы рефлексы плюсквамперфекта.

Например, в старофранцузском:

Primera'l uit sancta Mariae

De cui sep'diabiles fors medre. (Passion, 420)

"Первой его увидела святая Мария ["Магдалина,] из которой он изгнал семь бесов"

Di nos, prophete, chi t'o fedre? (Passion, 188)

"Скажи нам, пророк, кто тебе это сделал [дал пощечину]?"

Melz ti fura non fusses naz,

Que me tradas per cobetad. (Passion, 151)

"Тебе было бы лучше не родиться, чем предать меня из корысти".

В первом примере обнаруживается значение предпрошедшего, во втором - прошедшего, третье употребление модальное [25; 4]. Какие функции относятся к протороманскому состоянию? Прямого ответа на этот вопрос в литературе не найти. Авторы в абсолютном большинстве считают исходной романской латинскую форму, отмечая, что она, кроме основного значения предпрошедшего, может выражать прошедшее, а также получает модальные значения [2. С.115; 22, § 828; 26. С. 176; 27, § 301]:

4. Themistocles fecit idem, quod viginti annis ante fecerat Coriolanus. (Cicero. Laelius s. De amictia, 42)

"Фемистокл сделал то же, что за двадцать лет до этого сделал Кориолан"*

5. Pyrrhi temporibus iam Apollo versus facere desierat. (Cicero, De divinatione, 2, 116)

"Во времена Пирра Аполлон уже перестал сочинять стихи".

6. Viceramus nisi Lepidus recepisset Antonium. (Cicero. Epistulae ad familiares, 12, 108)

"Мы победили бы, если бы Лепид не принял Антония".

В четвертом предложении значение предпрошедшего, в пятом - прошедшего, в шестом - ирреалис в прошедшем.

Только Р.А. Холл рассматривает функцию протороманского плюсквамперфекта индикатива в отличие от латинского. Называя это романское время "Pre-Past C", он определяет его как предшествование прошедшему, а появление

значений прошедшего и модальности относит к региональным вариантам и отдельным языкам [21. С. 82].

Опираясь на романские соответствия, латинские данные к закономерности развития значений глагольных форм, можно уточнить соотношение первичных и вторичных функций протороманского плюсквамперфекта индикатива. Во-первых, ему были свойственны три функции: предпрошедшего, прошедшего и ирреалиса, т.е. те же, что и в новых романских языках. Соответствие протороманских и новых романских значений может объясняться влиянием латинского языка, взаимовлиянием романских языков или действием общих тенденций эволюции. Однако совпадение романских значений с латинскими показывает, что вероятнее всего они являются результатом развития из общего источника. Во-вторых, три функции не были равноправны. Очевидно, что предпрошедшее первично, прошедшее и ирреалис вторичны. Прошедшее развивается вследствие нейтрализации семы предшествования в контексте, где эта сема не реализуется (ср. пример 5). Модальная функция ирреалиса образуется в результате употребления плюсквамперфекта в гипотетических придаточных предложениях, употребления модальных глаголов "мочь" и "иметь" в форме плюсквамперфекта [22, § 87], а также, вероятно, из-за формального сходства с имперфектом конъюнктива и перфектом конъюнктива-будущим II [6; 8; 9]. Эти процессы соответствуют закономерностям эволюции значений в романских языках и подтверждаются распределением функций плюсквамперфекта индикатива в классической латыни.

Почти во всех романских языках засвидетельствованы причастные перифразы со вспомогательными глаголами "иметь" и "быть", наряду с другими значениями, они выражают предшествование/прошедшее. Разумно предположить, что эти перифразы возникли не независимо в отдельных языках или ареалах и не под влиянием одних языков на другие; они относятся к общему источнику романских языков:

Галис.	-	-	-
Португ.	hei/tenho cantado	Havia/tinha cantado	-
Исп.	he cantado	Habia cantado	hube cantado
Кат.	he cantat (vaig cantar)	Havia cantat (vaig haver cantat)	haguí cantat -
Старофр.	aï chanté	Aveie chanté	oi chanté
Окситан.	aï canta	Aviéu canta	aguère canta
Сельв.	hai cantau	Aviéu canta	-
Верхнеэнг.	d'he chanto	Avaiva chanto	avet chanto
Нижнеэнг.	n'ha chanta	Avaiva chanta	avet chanta
Фриул.	aï ciantât	Vevi ciantât	-
Итал.	ho cantato	Avevo cantato	abbi cantato
Далмат.	-	-	-
Рум./молд.	am cîntat	(cîntasem)	-
Сард.	appo cantau	Aio cantau	-
Протором.	*á(i)o kantátu	*abéba kantátu	*ábui kantátu

Есть основания вслед за Г. Лаусбургом [22 § 857] полагать, что первоначально перифраза с глаголом "иметь" была ограничена в употреблении

переходными глаголами с прямым дополнением по типу **á(i)o kantátu kántu* "я спел песню". Затем она была распространена на все случаи абсолютного безобъектного употребления переходных глаголов, например **á(i)o kantátu* "я спел", а потом и на многие непереходные глаголы, как во франц. *j'ai couru* "я (про) бежал". Глагол "быть" использовался сначала с непереходными глаголами движения и состояния. Из-за распространения "иметь" между вспомогательными глаголами возникла конкуренция. Для большинства языков конкуренция завершилась вытеснением глагола "быть". Некоторые языки сохранили сочетаемость "быть" с узким кругом глаголов. Речь идет об употреблении типа франц. *je suis venu* "я пришел" в староиспанском, окситанском, французском, сельвском, энгадинском, итальянском и сардинском [28, т. 2. С. 108-113; 22, § 858]. Предложение о том, что перифраза с глаголом "быть" является поздней инновацией романского периода, так как встречается только на западе Романии [23. С. 124], нуждается в дополнительной аргументации. Употребление вспомогательного глагола "держат" вместо "иметь" не имеет общероманского значения, так как локально ограничено Пиренейским полуостровом. Предлагаемая реконструкция подтверждается достаточно большим количеством латинских соответствий, отражающих явления романской речи. Вот некоторые из них:

7. *Iliaec omnia missa habeo quae ante agere occiperi.* (Plautus. Pseudolus, 602)

"То все оставлено мною, что раньше делать я начал".

8. *Quam [fidem] habent spectatum iam etcognitum.* (Cicero. Divinatio in Caecilium, 11)

"Которую [честность] они уже заметили и узнали".

9. *Equitatumque omnen [...] quem ex omni provincia [...] coactum habebat, praemittit.* (Caeser. Bellum Gallicum, I, 15, I)

"И всю конницу, которую со всей провинции я собрал, послал вперед".

10. *Matthaeum quem ante te ibi missum habui.* (Acta Andreae, 36, 6 [27, с. 140])

"Матфея, которого до тебя я туда послал".

11. *Mihi consilium captum iamdiu est.* (Cicero. Epustulae ad familiares, 5, 19, 2)

"У меня решение уже давно принято".

12. *Galli Romam captam incensamque tenuerunt.* (Orosius. Historiarum libri, 3, I,

I)

"Галлы захватили и сожгли Рим".

Для определения функции романских прототипов можно опираться на значение их компонентов, латинских примеров, засвидетельствованных романских рефлексов, а также на представления о развитии значений подобных явлений в различных языках. Анализ данных показывает, что перифраза со вспомогательным глаголом в настоящем времени проходит три стадии, получая три значения: 1) презентное значение: компоненты перифразы сохраняют самостоятельность и по времени относятся к настоящему; 2) перфектное значение: перифраза выражает предшествование настоящему, или завершенность с результатом в настоящем; глагол в личной форме теряет самостоятельность, становясь вспомогательным; 3) претеритальное значение: перифраза превращается в аналитическую форму, относит действие к прошедшему абсолютному, не связанному результатом с настоящим [28, Т.2. С. 110 –III; 22, § 855; 12. С. 139-140].

Презентное значение с сохранением самостоятельности глагола "иметь" наблюдается а латинском примере 7, завершенность с результатом в настоящем при утрате самостоятельности - глаголом "иметь" в предложении 8, то же значение у перифразы с глаголом "быть" в примере 11, наконец, результат в прошедшем - в примерах 9, 10, 12. Претеритальное значение латинским примерам не свойственно. Ясно, что в контексте воплощается одна из трех перечисленных функций, но для образования нового значения утрата исходного смысла не обязательна. Форма становится многофункциональной, изменяется положение функций в системе, вторичные функции выходят на первое место, первичная отступает.

Изучение романских рефлексов в сравнении о латинскими данными позволяет сделать вывод, что в реконструируемом протороманском III-і вв. до н.э. перифраза *á(i)o kantátu имела первичное видо-временное перфектное значение. Временной компонент может быть охарактеризован как предшествование настоящему (преднастоящее). При этом не исключено вторичное презентное употребление а претеритальная функция, скорее всего, появляется позднее. В связи с тем, что основное значение перифразы не совпадает со значением ее компонентов, представляет собой преобразованное грамматическое значение, перифразу можно считать морфологизованной. Она отличается по функции от перфекта индикатива, который выражает и результат в настоящем и абсолютное прошедшее (претеритум). Можно согласиться с теми учеными, которые считают, что перифраза потеснила перфект, так как он развивался в сторону ослабления результативности и усиления претеритальности [2. С. 103; 3. С. 122].

Две другие перифразы во временном плане выражали предшествование прошедшему (предпрошедшее). Чередование перфектной и имперфектной форм вспомогательного глагола может быть простым формальным варьированием, но не исключено, что эти варианты не совпадали в аспектной характеристике или соответствовали неодинаковым контекстам, обозначали разный временной интервал. Тем самым они отличались от синтетического плюсквамперфекта индикатива. Он, как известно, не дифференцирован ни виду, безразличен к временному интервалу и контексту, и к тому же смешивается с некоторыми другими праформами: имперфектом конъюнктива и перфектом конъюнктива-будущим II [6; 8; 9].

Следование и будущее в романских языках выражаются инфинитивными перифразами или их рефлексами с несколькими вспомогательными глаголами. Ни одна из перифраз не распространена по всей Романии, поэтому сопоставление свидетельств не дает протороманских образцов для периода III-I вв. до н.э. Что касается поздних романских прототипов следования и будущего, то мы рассмотрим их в другом месте.

На рис. 1, где суммируются итоги обсуждения, видно, что в эпоху зарождения романской речи в ней преобладали прошедшее и предшествование. Протороманская система включала четыре простых времени к три морфологизованных причастных перифразы прошедшего относительного, опирающихся в основном на вспомогательный глагол "иметь" (прототипы 4-7 на рис.1). В ней не было особых средств одновременности и панхронии. Не было и специальных парадигм будущего но понятно, что при необходимости эти значения выражались другими способами.

Чтобы яснее показать особенности реконструируемой протороманской системы, ее удобнее всего сопоставить с классическими латинскими временами. Они представлены на рис. 2. Сравнение дает возможность сделать следующие выводы: 1) простые формы - презенс, имперфект, перфект и плюсквамперфект - в латинском (1-3, 6) и в протороманском (1-4) совпадают; 2) направление развития систем противоположно: в литературной латыни распространяются средства выражения следования и будущего (7-9, 11-13), в раннем протороманском средства выражения предшествования и прошедшего (5-7); 3) латинские простые формы прошедшего (1,2,6) представляют временной план недифференцированно: предшествование настоящему и результат в настоящем передаются той же формой, что и настоящее абсолютное (1), предпрошедшее любого типа выражается одной специальной формой, (6); романские средства (1, 2, 4-7) недифференцированы, они передают понятия предшествования, результативности и временного интервала в прошедшем и настоящем; 4) латынь располагает простыми формами будущего и перифразами следования (4, 5, 7-9, 11-13), ранняя протороманская система не имеет эквивалентных специальных средств;

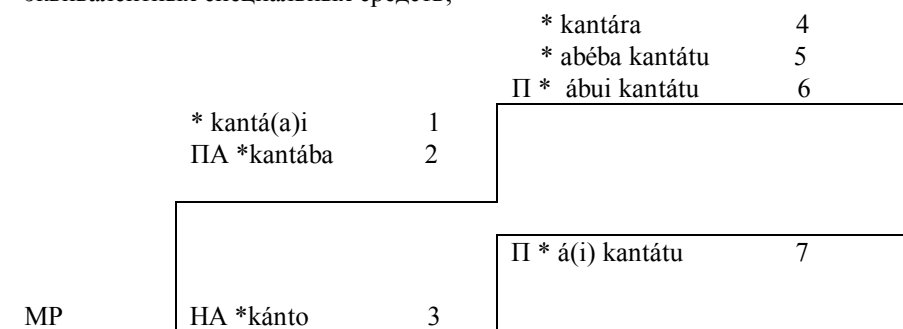

Рис. 1. Категория темпоральности в раннем протороманском III-I вв. до н.э.

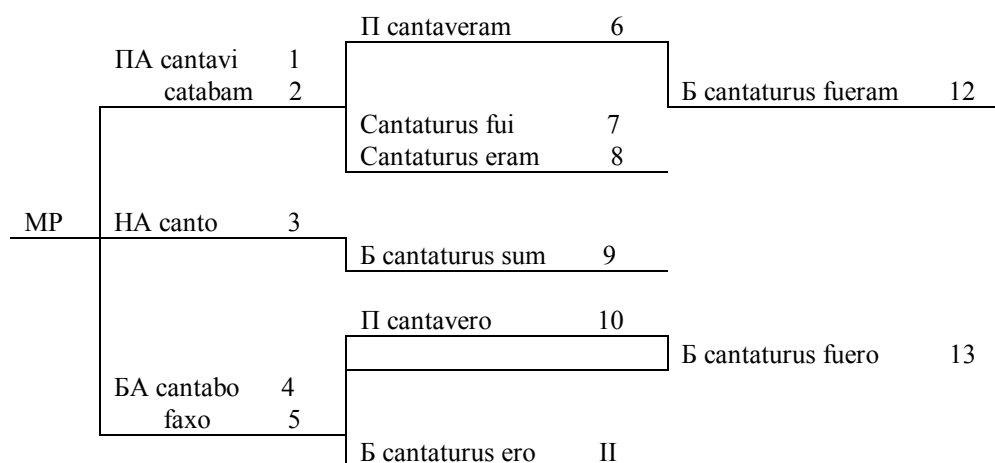

Рис. 2 Категория темпоральности в литературном латинском языке I в. до н.э.

5) латинские перифразы опираются на вспомогательный глагол "быть", основной романский вспомогательный глагол - "иметь". Это последнее различие могло бы показаться малозначительным. В действительности оно связано с фундаментальными типологическими свойствами языковых систем, с так называемыми категориями "бытия" и "обладания" [1. С. 203-204] и, следовательно, показывает, что расхождения между литературной латынью и протороманской речью глубже, чем это принято считать.

Принятые сокращения

Б	будущее
БА	будущее абсолютное
Верхнеэнг.	верхнеэнгадинский
Галис.	галисийский
Далмат.	далматинский
Исп.	испанский
Итал.	итальянский
Кат.	каталанский
Молд.	молдавский
МР	момент речи
НА	настоящее абсолютное
Нижнеэнг.	нижнеэнгадинский
Окс.	окситанский
Порт.	португальский
П	прошедшее
ПА	прошедшее абсолютное
Протором.	протороманский
Рум.	румынский
Сард.	сардинский
Сельв.	Сельвский
Ст.	старый / старо-
Староит.	староитальянский
Старокат.	старокаталанский
Староокс.	староокситанский
Старофр.	старофранцузский
Фр.	французский
Франкопров.	франкопровансальский
Фриуль	фриульский
Энгад.	Энгадинский
Южноит.	южноитальянский

-
1. Бенвенист Э. Общая лингвистика. М., 1974. 2. Бурсье Э. Основы романского языкознания. М., 1952. 3. Сергиевский М. В. Введение в романское языкознание. М., 1954. 4. Томашпольский В. И. Категориальные значения синтетического плюсквамперфекта в глагольной системе старофранцузского языка // Лексическая и грамматическая семантика романских языков. Калинин, 1980. С. 117-128. 5.

Томашпольский В. И. Общероманский глагол: реконструкция системы окончания. Свердловск, 1987. 6. Томашпольский В. И. Реконструкция прароманских парадигм имперфекта конъюнктива // Методы изучения системы и эволюции языка. Свердловск, 1988. С. 95-101. 7. Томашпольский В. И. Система времен балтийских и романских языков в типологическом освещении // Типологические черты языка в контрастивном аспекте. Рига, 1988. С. 191-201. 8. Томашпольский В. И. Первоначальные парадигмы перфекта конъюнктива-будущего II: италороманские варианты // Парадигматические отношения в языке. Свердловск, 1989. С. 8-20. 9. Томашпольский В. И. Первоначальные парадигмы перфекта конъюнктива-будущего II: балканороманские варианты // Парадигматические отношения на разных уровнях языка. Свердловск, 1990. С. 13-26. 10. Anderson J. M. Rochet B. Historical Romance morphology. Ann Arbor, 1979. 11. Andersson R. H. Evolution of the past tense in Romance // Studia linguistica. 1979. Vol. 33. N 2. P. 120-129. 12. Berschin H. et al. Französische Sprachgeschichte. München, 1978. 13. Burger A. Sur le passage du système des temps et des aspects de l'indicatif du Latin au roman commun // Cahiers F. de Saussure. 1949. N 8. P. 21-36. 14. Bussche H. van den. Proto-Romance inflectional morphology: Review of: R. A. Hall Jr. Proto-Romance morphology // Lingua. 1958. Vol. 66. N 2/3. P. 225-260. 15. Dardel R. de. Le parfait fort en roman commun. Genève, 1958. 16. Dardel R. de. Application d'un principe statistique à la reconstruction du roman commun (à propos du parfait fort) // XVI Congrès international de linguística: Actes. T.2. S.1. Palma de Majorca, 1985. P. 75-84. 17. Duraffour J. La survivance du plus-que-parfait de l'indicatif latin en franco-provençal // Romania. 1934. Vol. 60. P. 145-152. 18. Fleischman S. The future in thought and language. Cambridge, 1982. 19. Foth K. Die Verschiebung lateinischer Tempora in der romanischen Sprachen // Romanische Studien. 1876. Bd. 2. S. 241-336. 20. Gamilscheg E. Studien zur Vorgeschichte einer romanischen Tempuslehre. Wien 1913. 21. Hall A. Jr. Proto-Romance morphology. Amsterdam; Philadelphia, 1983. 22. Lausberg H. Romanische Sprachwissenschaft. Berlin, 1962-1967. 23. Maurer T. H. Gramática do latim vulgar. Rio de Janeiro, 1959. 24. Meyer-Lübke W. Grammatik der romanischen Sprachen. Bd 2; Formenlehre. Leipzig, 1894. 25. Moignet G. La forme en "re(t)" dans le système verbal du plus ancien français // Revue des langues romanes. 1958-1959. Vol. 73. P. 1-65. 26. Togeby K. Le sort du plus-que-parfait latin dans les langues romanes // Cahiers F. de Saussure. 1966. Vol. 23, p. 175-184. 27. Väänänen V. Introduction au latin vulgaire. P., 1967. 28. Zauner A. Romanische Sprachwissenschaft. Berlin; Leipzig, 1921.

THE PROTOTYPES OF THE SYSTEM OF ROMANCE TENSE FORMS AT THE EARLIEST STAGE OF ITS EVOLUTION

V. Tomashpolsky

Pedagogical University In Sverdlovsk

The problem of the reconstruction of the proto-Romance verbal system has been considered. A comparative study of Romance languages has led to the reconstruction of the tense system of the indicative mood. A typological discussion of the Romance data is

furnished with the data from Latin. The differences are found to be rooted in the fundamental notional categories of “being” and “existence”. The divergences between Latin and proto-Romance speech are shown to have been going much deeper than previously believed.

Key words: proto-Romance; verbal system; comparative study; tense system; indicative mood; Latin

*Стаття надійшла
до редколегії
11.02.1999*

УДК

ДЕМІНУТИВНИЙ СУФІКС *-ULU-* У ПІЗНІЙ ЛАТИНІ

Домбровський Р.

Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000

Згідно з загальноприйнятою думкою латинський демінутивний суфікс *-ulu-* становить подальший етап розвитку індоєвропейського демінутивного суфікса *-elo-*, який існував в багатьох індоєвропейських мовах, наприклад: ст.-і. *vřšalás* від *vřšan*, ст.-гр. *ῥκτῦλοφ* від *ῥκρτοφ*, гот. *magula* від *magus*, лит. *ductēli* від *ducte*, ст.-нім. *burgila* від *burg* і ін. В результаті фонетичних перетворень в ранній латині суфікс *-elo-* набрав вигляду *-olo-*, а потім *-ulu-*. Це – нормативна форма даного суфікса в латині класичного періоду, а також в післякласичній і пізній письмовій латині. Його первісним і основним значенням є демінутивність, яка складається із з'єднання в різних пропорціях в залежності від контекстуальних умов сем міноративності і афективності.

Подібно як в ранній і класичній латині, так і в пізній суфікс *-ulu-* був найбільш поширеним демінутивним суфіксом. Але його долі склалися по-різному в традиційній письмовій і живій розмовній мові. В традиційній письмовій мові, факти якої піддаються обліку, суфікс *-ulu-* кількісно переважає над усіма іншими, також і над суфіксом *-culu-*, з яким він знаходиться у відношенні комплементарної дистрибуції. Про це можуть свідчити такі статистичні дані. Словник пізньої латині А.Саутера [9] подає 250 утворень з суфіксом *-ulu-*, що складає 34% від загальної кількості демінутивів цього словника. Відповідні цифрові показники для інших суфіксів: *-culu-* – 196, тобто 27%, *-ellu-* – 87, тобто 12%. Приблизно подібне співвідношення спостерігається і в окремих пізньолатинських авторів і пам'ятниках: “Appendix Probi”, кін. III – поч. IV ст. [2. Т.4. С.193-204 I]: *-ulu-* – 7 – 37%, *-culu-* – 6 – 32%, *-ellu-* – 4 – 2%, “Mulomedicina Chironis”, IVст. [6]: *-ulu-* – 28 – 27%, *-culu-* – 28 – 27%, *-ellu-* – 16 – 16%, “Peregrinatio Aetheriae”, др. пол.IVст. [8]: *-ulu-* – 5 – 28%, *-culu-* – 5 – 28%, *-ellu-* – 3 – 17%, Св.Ієронім, 340-420pp. [7]: *-ulu-* – 73 – 43%, *-culu-* – 53 – 31%, *-ellu-* – 6 – 4%, Григорій Турський, VIст. [3]: *-ulu-* – 47 – 36%, *-culu-* – 27 – 21%, *-ellu-* – 19 – 15%, і т.д. Ці дані можна вважати до деякої міри дійсними і для народної латини імператорського періоду, тому що до краху римської держави не слід перебільшувати розходження між письмовою і розмовною мовою в галузі морфології і, тим більше, словотворення. Але все ж таки позиція *-ulu-* як ненаголошеного суфікса була слабою. Цього факту не спростовує високий відсоток утворень з *-ulu-* у Ієроніма, тому що мова цього християнського ерудита близька до класичної. В розмовній, і, тим більше, у власне народній латині мав місце деякий регрес продуктивності суфікса *-ulu-*. В етимологічному словнику романських мов В.Мейєра-Любке [5] утворення з суфіксом *-ulu-* займають тільки друге місце – 112 одиниць, а перше – 114 одиниць – утворення з суфіксом *-ellu-*. Цей процес особливо посилювався після краху римської імперії у зв'язку з активізацією синкопи **u** і зв'язаних

з нею асиміляційних і палаталізаційних процесів, які призвели в кінцевому рахунку до десемантизації і деморфологізації суфікса *-ulu-*.

Крім фонетичних причин деградації суфікса *-ulu-* були й інші і, в першу чергу, конкуренція наголошених суфіксів, які знаходилися в сильній позиції і володіли більшою експресивністю. Суфікс *-ulu-* замінюється, як правило, суфіксом *-ellu-*, який зберіг свій морфемний склад навіть у французькій мові, недивлячись на його пізніші перетворення. Але це явище вже не стільки пізньолатинське, скільки перехідного романського періоду (VIII – IXст.).

Дистрибуція суфікса *-ulu-* у пізній латині не зазнала серйозних модифікаційних змін і залишалася в загальних рисах такою, якою вона була в ранній і класичній. Найбільш загальне правило, сформульоване ще пізньолатинським граматиком Прісціаном, свідчить про те, що суфікс *-ulu-* приєднується до основ на *-a*, *-o* (I і II відміна), а суфікс *-ulu-* утворює демінутиви від іменників інших відмін [2. Т.2. С.102-103]. Однак це правило не було настільки беззаперечним, щоб не допускати відхилень. З 250 дериватів, утворених демінутивним суфіксом *-ulu-*, що зареєстровані у словнику пізньої латині А.Саутера, власне пізньолатинських утворень, тобто які зустрічаються тільки після Пст., є 193.* Всього ненормативних утворень 32, тобто 13%, з них пізньолатинських 24 (12%). Якщо врахувати неминучі неточності підрахунків, викликані не завжди ясною дериваційною структурою або сумнівами відносно їх семантики, то можна сказати, що кількість відхилень від норми залишається приблизно стабільною на протязі тривалого часу. Становить інтерес вивчення динаміки даного явища. З цією метою складено таблицю частотності ненормативних утворень з демінутивним суфіксом *-ulu-*, виявлених у найбільш презентабельних у мовному відношенні авторів різних епох – Плавта, Ціцерона, Апулея, Григорія Турського.**

Автор	Загальна кількість утворень	Кількість ненормативних утворень	Відсотки
Плавт, III – II ст. до н.е.	78	14	18
Ціцерон, I ст. до н.е.	100	14	14
Апулей, II ст. н.е.	118	18	15
Григорій Турський, VI ст. н.е.	47	10	21

Зіставлення даних таблиці з відповідними даними словника А.Саутера свідчить про приблизно однакову і відносно стабільну дистрибуцію демінутивного суфікса *-ulu-* на протязі всієї історії латинської мови. Привертає все ж таки увагу деяке збільшення кількості ненормативних утворень у Григорія Турського. Григорій

* Відсутність даного слова у більш ранніх текстах ще не свідчить про те, що його не було у мовному вжитку. Воно могло не потрапити у збережені тексти. Але все ж таки більшість цих слів з огляду на їх зміст і сфери вживання, напр.: церковна латина, технічна термінологія і подібні, можуть вважатися пізньолатинськими утвореннями.

** Ми скористалися матеріалами суцільної вибірки демінутивів, зробленою Й.Ханссеном для найвидатніших авторів архаїчної, класичної та пізньої латини [4].

Турський – це один з найбільш пізніх (VIст.) і одночасно найбільш презентабельний галлолатинський автор, який писав традиційною, що стала вже стандартною, латинською мовою, в якій виявляється певна кількість народнолатинських елементів. Можливо, що і ненормативні утворення з демінутивним суфіксом *-ulu-*, відсутні у інших письменників, є результатом впливу розмовної (народної) латини. Але слід відзначити, що дані етимологічного словника романських мов В.Мейера-Любке (112 – 13 – 12%) не говорять на користь припущення, ніби-то в пізній народній латині ненормативних утворень з суфіксом *-ulu-* було більше, ніж у письмовій.

У всіх відзначених ненормативних утвореннях суфікс *-ulu-* приєднується до основ, що закінчуються на приголосний, у більшості на *c* [k], рідше на *t*, *d* або інші приголосні, що створювало значні фонетичні труднощі для приєднання в таких випадках демінутивного суфікса *-culu-*. Особливий інтерес становлять демінутиви, утворені від основ на *c*. Якщо в таких словах як *calculus*, *picula*, *facula* і ін., розглянутих на фоні однокорінних утворень, чітко виділяється основа на *c* і суфікс *-ulu-*, то в демінутивах, утворених від дво- і більше складових основ, таких як *nutricula*, *matricula* і ін. внаслідок перерозкладу, який відбувся ще в долітературній латині, виділився суфікс *-culu-*, а пізніше і більш ускладнені суфікси. Наприклад: *nutric-is* – *nutric-ula* > *nutri-cula* > *nutr-i-* *-cula*. Про перерозклад утворень *c + ulu* писав А.Ерну [1. С.112], і якщо перерозклад і не був першоджерелом цього суфікса, то він значно збільшив кількість утворень суфіксом *-culu-*. Частина винятків пояснюється тим, що приєднання *-culu-* до основ, які закінчуються на приголосний *i*, тим більше, на два приголосні, затруднено, у зв'язку з чим і з'являються такі демінутиви як *adulescentulus*, *capitulum*, *infantulus*, *paupertula*, *regulus*, *ungula* і ін. Деяку роль, крім фонетичних умов, зіграла, без сумніву, і аналогія. Якщо від основи *cot-* (*cos*, *cotis*) поряд з раніше засвідченим демінутивом *coticulus* утворився демінутив *cotulus*, то тут діяла аналогія багаточисленних демінутивів на *t + ulu*: *vetulus*, *catulus*, *ratulus* і ін. *Avula* утворено по аналогії з *parvula* від основи *av-*, яка виділилася в результаті перерозкладу *av-icula*, але існувала у варіантній формі *au-* з найдавніших часів. Без сумніву, аналогічними утвореннями є *corbula* і *sedula*. В *corbula* (*corbis*) *-ulu-* приєднується до основи *corb-*, яка виділилася в *corbicula* також в результаті перерозкладу: *corbi-cula* > *corb-icula*. **Sedula* могло виникнути під впливом *sedulus* від основи *sed-*, яка виділилася в *sed-eo* і багатьох похідних.

Наведені факти свідчать про те, що кількість влачне ненормативних утворень на *-ulu-* у пізній латині незначна. Первісна дистрибуція *-ulu-* в основному збережена. Але намічена вже в ранній латині тенденція до ослаблення активності словотвірної моделі з суфіксом *-ulu-* прогресувала у зв'язку зі структурним і семантичним спрощенням демінутивів та збільшенням продуктивності розширення суфіксів, які вже не володіли вибірністю первісного *-ulu-*.

-
1. Ernout A. *Senex et les formations en -k- du latin* // *Bulletin de la Société de linguistique de Paris*, 1940. T.41.
 2. *Grammatici Latini* / Ed. H.Keil. Lipsiae, 1855 - 1880. V. I – VII.
 3. *Gregorii Turonensis Opera* / Ed. W.Arndt et Br.Krusch. Hannoverae, 1855.
 4. Hanssen J. *Latin diminutives: A semantic study*. Bergen, 1953.
 5. Meyer-Lübke W. *Romanisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg, 1911.
 6. *Mulomedicina Chironis* /

Ed. Eug. Oder. Lipsiae, 1901. 7. S.Eusebii Hieronymi Opera omnia / Recognoscente J.P.Migne. Parisiis, 1845 – 1846. T.I-X. 8. Silviae vel potius Aetheriae peregrinatio ad loca sancta / Hrsg. V .H.Haraeus. Heidelberg, 1908. 9. Souter A. A Glossary of Later Latin to 600 A.D. Oxford, 1964.

THE DIMINUTIVE SUFFIX –ULU IN LATE LATIN

R. Dombrovsky

*Ivan Franko National University In Lviv
Universytetska str, 1, Lviv, 79000*

The suffix **–ulu** proves to have been the most commonly used diminutive formative both in early and late Latin. Yet it tended to decrease its relative productiveness owing to the structural and semantic simplification of diminutive coinages which was in effect beginning with early Latin. At that time the extended suffixes prove to have become ever more productive losing the kind of selectiveness of the primary suffix **–ulu**.

Key words: suffix diminutive formative; Latin; structural and semantic simplification; productivity

*Стаття надійшла
до редколегії
12.09.1999*

УДК

**LE PROBLEME DE LA PARUTION DES VOYELLES ANTERIEURES
LABIALES EN FRANÇAIS**

I. Babinetchouk

*Université National de Lviv Ivan Franko
1, rue Universytetska, 79000*

Il semble que ce soit surtout la palatalisation du u latin en ü, qui ait retenu l'attention des linguistes et provoqué des divergences d'opinions. La thèse la plus répandue et la plus controversée, en ce qui concerne l'explication des causes de l'antériorisation de u, est celle qui lie ce processus à des facteurs externes, en l'occurrence à l'influence du substrat celtique. Le premier à avoir formulé cette thèse fut G. I. Ascoli [11,100]. Albert Dauzat considère la palatalisation de u > ü comme un des celtismes les plus caractéristiques du phonétisme français [4, 60]. Ce phénomène d'après A. Dauzat, a englobé toute la Gaule (à l'exception de la région de la Catalogne), le nord-ouest de l'Italie et l'ouest de la Réthie, régions de diffusion de la colonisation gauloise. Cette thèse celtique a été critiquée par Gaston Paris dès sa parution et est ensuite devenue pendant longtemps l'objet d'une vive discussion de la part de H. Schuchardt, R. Thurheyssen, G. Gröber, W. Meyer-Lübke, A. Meillet, H. Suchier, C. Goidanich, W. v. Wartburg, E. Gamillscheg, E. Bourciez, A. Piguet, C. Jacobi, J. D. M. Ford, C. Bertoni et autres [11, 100; 21, 37-48]. Cette discussion s'étend depuis la fin du XIXe s. sur toute la première moitié du XXe siècle.

D'autres linguistes se sont efforcés d'expliquer ces phénomènes à l'aide de facteurs internes de la langue. Par exemple, selon A. G. Haudricourt et A. G. Juilland, représentant de la linguistique structurale, le passage u > ü aurait été provoqué par le désir d'éviter un danger de confusion de u et de o fermé. Selon eux, l'espace articuloire des voyelles antérieures est plus grand que celui des voyelles postérieures, ce qui serait causé par l'assymétrie anatomique des organes de la parole. Le u se serait donc déplacé en avant, se transformant en ü, tandis que le o fermé se serait rétréci en u, occupant la place vide de u. Si cette thèse était fondée, alors comment expliquer qu'en français contemporain, nous avons de nouveau la série postérieure: u, o fermé, o ouvert, a [11, 100-113].

Par contre, l'évolution et la transformation de o ouvert et de o fermé dans la voyelle antérieure labiale œ n'a suscité aucune polémique. Selon la plupart des linguistes du XIXe et la première moitié du XXe s., le développement de o ouvert accentué libre s'effectuait d'une manière très simple: o > uo > ue > œ.

Comprenant le caractère quelque peu insolite d'un tel schéma, des romanistes plus récents ont essayé de mieux étayer par certains détails hypothétiques, non confirmés dans les textes, cette évolution du o ouvert. Par exemple, d'après G. Zink, on a:

$\acute{o} > \text{IV}^1 \acute{u}o > \text{v. VII}^? \acute{u}o > // \text{XI-XII}^1 \acute{u}\epsilon > \acute{u}\epsilon > \acute{u}\epsilon > // \text{XII}^2 \acute{w}\acute{e} > // \text{XIII} \acute{e}$
> // $\text{XVII}^1 (\acute{e})$. [20, 55]

D'après N. Laborderie, cette évolution est plus détaillée:

$\delta > \acute{o} > \text{IVe } \acute{u}\acute{o} > \text{v. VIIe } \acute{u}\acute{o} > \text{XI-XIIe } \acute{u}\acute{e} > \acute{u}\acute{e} > \text{XIII}^1 \acute{u}\acute{e} > \acute{w}\acute{e} > \acute{e} > \text{XVII}^1 \acute{e}/\acute{e} \text{ [14, 26].}$

Il nous semble que le défaut principal des hypothèses avancées de l'évolution phonétique de l'ancien français consiste, avant tout, dans la séparation et l'isolation du développement de chaque son. Autrement dit, le o ouvert, le o fermé, le e ouvert, le e fermé se seraient développés, chacun à part, d'après des lois qui seraient propres essentiellement à chacun d'eux. Mais dans chaque langue existent des tendances générales, englobant tout le système phonétique, que l'on ne peut et que l'on ne doit pas ignorer.

Si nous prenons, par exemple, le développement du o ouvert en gallo-roman et en ancien français, nous constatons que, d'après la plupart des linguistes, il se serait transformé en uo vers le VIIe s., et en ue au XI-XIIe s. Or, le même résultat est atteint à la même époque par le e fermé dans son évolution:

$\acute{e} > \text{VIe } \acute{e}\acute{i} > \text{XIIe}^1 \acute{e}\acute{i} > \text{XII}^2 \acute{u}\acute{e} \text{ [14,27].}$

Mais ensuite, et on se demande pourquoi, le ue, issu de o ouvert, évolue en: ue > ü > wo > wö > o, avec la labialisation de e sous l'influence de u de la diphtongue ue. Alors comment accorder cette évolution avec celle de ue, issu de e fermé, qui, lui, évolue d'une manière plus logique et surtout plus conforme à la tendance du français à la simplification/réduction des groupes de voyelles et de consonnes: ue > wé > wé > e/wa [14,27]. La diphtongue ue, issue de e fermé, s'est logiquement réduite/simplifiée en e ouvert ou sous l'influence de la tendance qui existe dans le francien, et plus concrètement dans le parler parisien, du passage de a > e et e > a, il s'est produit le remplacement de e ouvert par a: we > wa. Ainsi donc, d'après la logique des choses, l'évolution de la diphtongue, issue de o ouvert, avait le choix entre ue > e ou ue > ua, ce qui n'a pas eu lieu.

Il en est de même, en ce qui concerne l'évolution du o fermé. D'après G.Zink, on aurait eu l'évolution suivante:

$\acute{o} > \acute{o}\acute{u} \text{ (VIe s.)} > \acute{e}\acute{u} \text{ (XI}^2 \text{ s.)} > \acute{e}\acute{u} \text{ (XII}^1 \text{ s.)} > \acute{e} \text{ (XII}^2 \text{)} > \acute{e} \text{ (XVI}^1 \text{)} \text{ [20,60].}$

Laborderie donne à peu près la même chose:

$\acute{o} > \text{VIe } \acute{o}\acute{u} > \text{XI}^2 \acute{e}\acute{u} > \text{XII}^1 \acute{e}\acute{u} > \text{XIII}^1 \acute{e} > \text{XVII}^1 \acute{e} / \acute{e} \text{ (d'après la loi de position) [14, 28].}$

Cette hypothèse d'évolution est sujet à caution, car:

1° l'évolution la plus probable de ou aurait dû être la contraction de cette diphtongue en u (ou > u), comme cela s'est passé avec la diphtongue, issue de:

- AUGU: traugum > tróu > tru (trou);

- AVU: clavu > klawu > klóu > klu (clou)

- la vocalisation de l devant une consonne: ültra > **oltre** > óutre > utre (outre); caulis > chols > chóus > chu (chou).

Pourquoi alors, **FLÖRE** > flour aurait ensuite donné fléur et non flur, comme s'est le cas dans les dialectes français de l'ouest et en Wallonie? [9, 13e fasc., carte N° 582: Les fleurs].

2° Si la tendance était à la transformation de la diphtongue éu en œ, comment expliquer la transformation des adjectifs qualificatifs: seür (< securus), meür (< matorus), des participes passés: deüt (< +debutu < debitum), eüt (< abutu < habitum), pleü (< placutu < placitum), seü (< +saputu < +sapitum), teü (< tacutu < tacitum), beü (< bevutu < +bebitum), creü (< credutu < creditu), receü (< receptu < receptum), du substantif: bleceüre (< francique +bleitjan), en: mür, sür; du, eu (ü), plu, su, tu, bu, cru, reçu et blessure, et non pas en: meur, seur; deu, eu, pleu, seu, teu, beu, creu, receu; blesseure, avec le son œ. Pourquoi la diphtongue éu, issue de o fermé, s'est-elle transformée en œ et ne s'est pas réduite en u ou ü?

Kr. Nyrop souligne que le développement de l'o fermé gallo-roman en vieux français est embrouillé. Il signale qu'il s'écrit dans les textes soit avec o: flor, dolor, lor; u (surtout en normandie): flur, dolur, lur (dans la Vie de Saint Alexis nous avons: colur (4), honor (69), seiner (155) et dans la Chanson de Roland: li proz (176), seignors(180)); ou: flour, dolour, lour. Kr. Nyrop souligne que cette dernière graphie, dont il y a déjà des exemples dans la Séquence de Sainte-Eulalie (bellezour, soue) et Jonas (correcious, v° 3; cf. lor, v° 4), a fait croire à l'existence d'une diphtongue; mais, quelque tentante que soit cette hypothèse, surtout à cause de la comparaison avec le développement de l'e fermé, il lui paraît plus prudent d'admettre que l'o fermé latin est resté monophthongue et s'est conservé tel quel jusque dans la plupart des dialectes (excepté le lorrain ou le bourguignon), change de lieu d'articulation et, en passant probablement par une étape mixte ("mid-mixed") aboutit à la palatale arrondie correspondante ("mid-front-round"): flor > fleur, dolor > douleur, sol > seul, nevou > neveu. Il en conclue que l'o fermé n'a donc pas suivi le développement de l'e fermé, mais celui de ü [16, 199-200]. Cependant Kr. Nyrop se montre sceptique en ce qui concerne l'origine celtique du ü. Pour lui la voyelle ü ne peut être due à une influence celtique, mais elle peut aussi bien s'être développée spontanément [16, 203].

Il y a encore une circonstance que l'on doit prendre en considération lors de la solution de ce problème. Celle-ci est liée avec les méthodes d'investigation. Comment s'effectue d'habitude l'étude de l'évolution du système phonétique du français? Evidemment d'après les textes qui nous sont parvenus et on allègue le plus souvent la graphie comme preuve de l'existence de tels ou tels sons et de leurs évolutions. Mais ces textes sont-ils absolument crédibles, c'est-à-dire reflètent-ils exactement la prononciation des mots. Ne possédant pas d'autres sources nous nous voyons obligés de les considérer comme tels. Mais est-il possible de dire exactement quels sons représentaient les différentes combinaisons de lettres?

C'est alors que nous nous trouvons en présence de la première particularité de ces textes. Lorsque le chroniqueur Nithar note dans son "Histoire des divisions entre les fils de Louis le Débonnaire" le "Serment de Strasbourg" de 842, prêté en roman français, il le fait bien maladroitement à l'aide de l'alphabet latin nullement adapté à cette tâche. Cet alphabet avait été élaboré pour noter les sons du latin, et il était incapable de transcrire les sons de cette langue nouvelle, qu'était le français, surtout ses innovations phonétiques: ü antérieur labial, ɛ caduc, les voyelles nasalisées, l'aperture des voyelles o et ɛ; les consonnes palatales ɲ et ʃ, les affriquées ts, tch et dj et enfin les chuintantes ch et j inexistantes en latin. Par exemple, l'e muet est rendu par Nithar soit par a: aiudha, cadhuna, fradra; soit par ɛ: fradre, Karle; soit par o dans: damno, Karlo, suo, poblo,

nostro. On ne peut donc juger à coup sûr de la prononciation des mots dans les textes de l'ancien français et il faut le faire avec beaucoup de précautions.

La deuxième particularité des textes de l'ancien français est qu'ils ont un caractère dialectal et on est enclin parfois à l'oublier lors de l'étude de l'évolution du français. Au début, le français n'existe que sous formes de dialectes et il n'y a pas encore de langue française générale. On a tendance à oublier ce caractère dialectal des textes de l'ancien français et à considérer les diversités phonétiques que l'on peut observer d'un texte à l'autre du point de vue uniquement chronologique, puisque ceux-ci ont été composés à différentes époques, et non du point de vue géographique. Très souvent les linguistes considèrent les diversités de notation des sons comme la manifestation d'une évolution chronologique et non comme le reflet de particularités dialectales de la région où les textes ont été composés ou copiés.

Tous les textes et monuments littéraires français qui nous sont parvenus sont écrits dans des dialectes. L'origine de la langue du texte du "Serment de Strasbourg" n'a pas encore trouvé de solution définitive. Le deuxième texte, que nous possédons, qui, lui, a un caractère littéraire, la "Cantilène ou Séquence de Sainte Eulalie", a été composé vers 880 dans l'abbaye de Saint-Amand au nord de Valenciennes, c'est-à-dire au nord de la France. Le troisième connu, "La Passion du Christ" (fin du Xe s.), comme l'indique F. Brunot [7, 146], est écrit dans "un dialecte, qui mêle les formes de la langue du Nord à celles du midi". Quant au monument littéraire suivant, "La Vie de Saint Léger" (Xe s.), l'auteur en est "probablement un Bourguignon, le scribe un Provençal". La langue de la "Vie de Saint Alexis" (1040-1050) porte à croire qu'elle a été écrite en Normandie, dans une région limitrophe de l'Ile-de-France, et que c'est plus ou moins de l'anglo-normand [5, 29]. La "Chanson de Roland" (1130-1150) est également écrite en anglo-normand. Quant aux autres oeuvres de l'ancien français, elles ont été composées soit dans le nord, le nord-Est, l'Ouest ou le Centre de la France. La langue de leurs textes est soit du normand, de l'anglo-normand, du champenois, du picard ou un dialecte de l'Ouest de la France. Comme le souligne Hermann Suchier, il ne nous est parvenu aucun manuscrit écrit dans l'Ile-de-France, c'est-à-dire en francien, avant 1204, année de la réunion de la Normandie à la France [18, 3].

C'est le francien qui, en fin de compte, prendra le dessus et deviendra la base de la formation du français écrit littéraire. Mais jusqu'au début du XIIIe s. il reste dans l'ombre. Son émergence était liée avec le renforcement du pouvoir royal pendant les règnes de Philippe-Auguste (1180-1223), de Louis IX ou Saint Louis (1226-1270) et de Philippe IV le Bel (1285-1314) et la transformation de l'Ile-de-France en centre de l'unification de la France et d'attraction des activités culturelles et littéraires.

Or, il est à remarquer que tous les changements importants, qui distinguent le système phonétique de l'ancien français de celui du moyen français, ont eu lieu tous en même temps à la fin du XIIe s. ou pendant le XIIIe s. En particulier, N. Laborderie, résumant l'opinion de la plupart des auteurs, signale que les diphtongues sont réduites / se réduisent vers l'an 1200 (2e moitié du XII s. - 1ère moitié du XIIIe siècle) [14, 25]. Mais 1200 est en même temps la date de la parution des premiers textes en francien. Il semble donc que les transformations du système phonétique de l'ancien français, datées de la fin du XIIe et du commencement du XIIIe s., soient liées avec l'émergence du francien dans la circulation. Après avoir été ignoré au profit du normand, de l'anglo-normand, du

champenois, du picard ou autres dialectes du Nord ou de l'Ouest de la France, le francien fait son apparition et a très vite tendance à supplanter les autres dialectes. Ce fut un long combat qui sera couronné par la victoire du francien grâce à l'ordonnance de Villers-Cotteret (1539), décrétant le français, à vrai dire le francien, langue officielle de l'état français.

Les changements, que l'on constate dans le système phonétique au XIIe et XIIIe siècles, ne sont pas une étape de l'évolution de l'ancien français, mais des particularités du développement du latin populaire dans la région de l'Ile -de-France et avec pour résultat la formation du francien, qui avait ses particularités linguistiques, au même titre que le normand, l'anglo-normand, le champenois et le picard.

A notre avis, il faudrait chercher la solution du problème de la parution des voyelles antérieures labiales dans une des particularités fondamentales du vocalisme du français. Le français est une langue de prononciation antérieure. Comme le note N. A. Chigarevskaïa, les "voyelles antérieures sont de beaucoup les plus nombreuses, il y en a 9 sur 15 voyelles en tout" [8, 55]. La tendance à l'antériorité de la prononciation française est tellement forte que même les voyelles postérieures ou, o ouvert et o fermé sont "très avancées" [8, 55]. N. A. Chigarevskaïa signale une chose encore plus importante: "Les voyelles antérieure sont non seulement beaucoup plus nombreuse dans le système phonétique du français, mais elles sont encore de beaucoup les plus fréquentes dans la chaîne parlée, constituant de 72 à 74 % de voyelles employées dans le texte, les voyelles antérieures nasales y compris" [7, 56]. Il faut supposer que cette tendance à l'antériorité du vocalisme français était également une des particularités essentielles du francien. C'est pour cela qu'il nous semble que la palatalisation ou antériorisation n'avait pas seulement touché la voyelle u, mais également toutes les voyelles postérieures non accentuées. Cette palatalisation se serait effectuée en même tempsa que celle de u et de a. Elle aurait eu pour résultat la formation de deux nouvelles voyelles antérieures labiales: $u > \ddot{u}$ et $\text{ø}/\text{ø} > \text{œ}$. Cette palatalisation aurait également touché le a accentué libre, qui serait passé à æ ($a > e$).

A la différence du u, qui se serait palatalisé dans n'importe quelle position, la palatalisation de $\text{ø}/\text{ø}$ et de a se serait effectué uniquement en position libre et accentuée, tandis que $\text{ø}/\text{ø}$ et a accentuées entravés et inaccentuées restaient intacts ou s'affaiblissaient pour o/o en u et pour a inaccentuée parfois en e. il est intéressant que le passage de $\text{ø}/\text{ø}$ en u s'effectue dans le deuxième moitié du XIIe s., d'après N. Laborderie [14, 40-41] et au XIIIe s., d'après M. Borodina [6, 56-57]. Il y aura longtemps hésitations jusqu'aux XVIe et XVIIe s. entre o/u en position accentuée entravé, comme il y avait hésitation entre a/e.

Puisque le francien était longtemps resté dans l'ombre et n'aurait émergé sous une forme écrite qu'à la fin du XIIe et au commencement de XIIIe s., il est évident que ces changements étaient restés longtemps méconnus. Nous sommes en droit de supposer que ces particularités existaient depuis une date fort éloignée, c'est-à-dire depuis la formation du francien comme dialecte à part.

En ce qui concerne les causes de cette palatalisation / antériorisation, elles seraient dûes au substrat celtique. Pour plus de détails sur le rôle de la celtisation dans le processus de la formation des langues romanes et de leurs dialectes nous renvoyons à notre article

[1] et aux données dialectologiques pour le portugais [15, 95-96; 17, 325] et l'italien [10, 74-75; 19, 399].

La confirmation de ce que la palatalisation / antériorisation avait touché en même temps les voyelles postérieures u et o / œ et avait eu lieu dans les aires de l'expansion des Celtes, nous est fournie par l'analyse des cartes de l'Atlas linguistique de l'Italie et de la Suisse méridionale de K. Jaberg et J. Jud [12]. Par exemple, le son ü d'après la carte 1582 (DURO, DURA, DURI), se rencontre dans la partie occidentale de l'Italie septentrionale, à l'ouest d'une ligne formée par les points suivants de l'Atlas de K. Jaberg et J. Jud: 189, 453, 464, 454, 443, 413, 286, 278, 267, 258, 259, 248, 249, 340, 341, 238, 330, 333, 323, 322, 311. Ce sont les régions du Piémont, du Val d'Aoste, de la Ligurie, de la Lombardie, de la moitié occidentale de l'Émilie, du Trantin, du Haut-Adige et de la partie méridionale de la Suisse. On a le même ü avec les mots italiens: BRUTTO (=laid) [carte 183], LA CARNE CRUDA (=la viande crue) [carte 993], dans la même aire que pour DURO. Ce qui prouve qu'on est en présence d'une régularité établie et non d'un fait aléatoire. Mais ce qui est de beaucoup plus intéressant et important, c'est qu'on a, dans presque absolument la même aire que le ü, la présence de o > œ: la carte 137: IL CUORE (=le coeur). Dans la partie septentrionale de la Suisse, on trouve o, excepté près de la frontière avec l'Italie, dans la partie ouest, où l'on trouve œ. Mais le plus étonnant, c'est que dans le reste de l'Italie, en Sicile et en Sardaigne, on trouve o. C'est uniquement dans la partie centrale de la Toscane qu'on rencontre la diphtongue uo dans le mot CUORE. On a la même chose avec les mots: IL GIUOCO (=le jeu) [carte 740], VUOTO (=vide) [carte 1681], NUOVO (=neuf) [carte 1579], L'UOVO (=oeuf) [carte 1132], IL BUE (=le boeuf) [carte 1042]. Ainsi donc, les aires de ü et de œ coïncident dans la partie ouest de l'Italie septentrionale, qui était également l'aire centrale de la celtisation de l'Italie. Ce qui signifie que la palatalisation de u et de o s'était effectuée en même temps dans les dialectes italiens du Nord-Ouest. Ce qui avait dû se produire également en francien.

Il est également intéressant qu'en italien o fermé s'est rétréci en u dans les aires du ü et de l'œ. Par exemple: VEDOVA > viduva [carte 77], ASPETTATE ALMENO UN'ORA (> ura) (=attendez au moins une heure) [carte 1643], UN FIORE > fyur / fyu (=une fleur) [carte 1357]. Mais l'aire de o > u est plus étroite que celles de u > ü et o > œ.

Notons également que la palatalisation n'a pas touché le a accentué qui s'est maintenu intact dans la zone étudiée [carte 5: IL PADRE, carte 8: SUA MADRE]. La voyelle a se conserve également intacte après les consonnes palatales: LA CARNE CRUDA (=la chair crue) [carte 993], LO SCALINO (=marche d'escalier) [carte 873], LA CAPRA (=la chèvre) [carte 1079], IL CANE (=le chien) [carte 1097], LA GATTA (=la chatte) [carte 1115].

Il est important également de signaler que l'Atlas linguistique de J. Gilliéron et E. Edmond ne nous donne pas dans l'aire du français aucuns restes des diphtongues uo/ue ou ou/eu. Par exemple, la carte pour LES FLEURS (<flōres) ne cite dans le domaine du français que les formes: le floer, le floe, le fyœr [fasc. 13, carte 582]. Il en est de même pour le mot AVEUFLE (<+ab-oculis), qu'on trouve dans la "Vie de Saint Alexis" sous la forme: avuegle. Cette oeuvre provenant de Normandie, on devrait s'attendre à trouver cette

forme dans cette région au moins dans un point. Dans aucuns points du Nord de la France, on ne rencontre de forme avec la diphtongue ue ou uo: les seules formes représentées sont avogl, avoeg, avoel, avoej, avug [fasc. 2, carte 80]. De même la carte de FEUILLE (< fōlia) ne donne nulle part dans le Nord de la France de forme à diphtongue (feuille) à l'exception de 2 points de l'Ouest de la France: fwej (points 411, 412) et une avec: fwaj (315) [fasc. 12, carte 559]. La carte 692: UNE HEURE (< hōra) présente partout dans le Nord, dans l'aire du français la forme œr, tandis que dans le Sud, dans l'aire de l'occitan, on trouve les formes: uro, oro.

1. Бабінчук І. І. Роль кельтизації в процесі утворення романських мов та їх діалектів у світлі даних ареальної лінгвістики // Іноземна філологія, 1981, 64. С.97-103. 2. Бурсьє Э. Основы романского языкознания. М., 1952. 3. Вольф Е.М. История португальского языка. М., 1988. 4. Доза А. История французского языка. М., 1956. 5. Шишмарев В. Книга для чтения по истории французского языка: IX-XV вв. М., Ленинград, 1955. 6. Borodina M. Phonétique historique du français. Léningrad, 1961. 7. Brunot F. Histoire de la langue française des origines à 1900. T.1: De l'époque latine à la Renaissance. P., 1905. 8. Chigarevskaja N. Traité de phonétique française: Cours théorique. M., 1973. 9. Gilliéron J. et Edmond E. Atlas linguistique de la France. P., 1902-1910. 10. Grassi C. Elementi di dialettologia italiana. Torino, 1937. 11. Haudricourt A. G. et Juilland A.G. Essai pour une histoire structurale du phonétisme français. P., 1949. 12. Jaberg K. und Jug J. Sprach- und Sachatlas Italiens und der Süd-Schweiz. Bern, 1956-1960. 13. La Chaussée Fr. de. Initiation à la phonétique historique de l'ancien français. P., 1974. 14. Laborderie N. Précis de phonétique historique. P., 1994. 15. Leite de Vasconcellos J. Esquisse d'une dialectologie portugaise. P., 1901. 16. Nyrop Kr. Grammaire historique de la langue française. T. 1. 3e éd. rev. et augm. Copenhague, 1914. 17. Rohlfs G. Manual de filologia hispanica. Guia bibliográfica, crítica e metodica. Bogota, 1957. 18. Suchier H. Les voyelles toniques du vieux français langue littéraire (Normandie et Ile-de-France). P., 1906. 19. Tagliawini C. Le origini delle lingue neolatine. Introduzione alla filologia romana. 6-a ed. Bologna, 1971. 20. Zimk G. Phonétique historique du français. P., 1986. 21. Wartburg W. v. La fragmentation linguistique de la Romania. P., 1967.

THE PROBLEM OF APPEARANCE OF THE FRONT LABIAL VOWELS IN FRENCH

I. Babinetchouk

*Ivan Franko National University In Lviv
Universytetska str, 1, Lviv, 79000*

The hypothesis of the appearance of the front labial vowels not confirmed by textual data of Old French period is the matter of concern in the article. All important changes in the phonetic system of old French language took place either in the end of the XIIth or at the beginning of the XIIIth centuries. The author pays special attention to the fact, that

Old French texts are at large of dialectic character and their phonetic differences are to be researched both from chronological and dialectic points of view.

Key words: Old French; front labial vowel; diachrony; phonetic system

*Стаття надійшла
до редколегії
01.09.1998*

УДК

ІЗ ІСТОРІЇ ДОСЛІДЖЕНЬ КАТЕГОРІЇ ДЕТЕРМІНОВАНOSTІ / НЕДЕТЕРМІНОВАНOSTІ У ФРАНЦУЗЬКІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

М. Попович

Чернівецький університет

Кожна мовна категорія – це продукт людського мислення, що формується віками, і, нарешті, починає сприйматися й усвідомлюватися як характерна ознака, без якої мова як така перестає бути сама собою. Мова зазнає змін: змінюється її якісний стан, змінюється її функціональний характер, вона набуває дещо іншого вигляду у формальному вираженні. Прикладів таких мовних трансформацій історія мовознавства знає багато.

Саме тому вивчення граматичних категорій у плані діахронії є цікавим, проте водночас і складним заняттям. Складність полягає насамперед у тому, що наукова бібліографія кожної мовної категорії охоплює величезну кількість досліджень, часова й просторова розпорошеність яких не дає змоги охопити їх повністю, врахувати всі точки зору й міркування щодо природи кожної з них і, опираючись на які, можна було б виробити чітку програму подальшого наукового аналізу їх мовної сутності.

Природно, в такій ситуації дослідник опиняється перед проблемою вибору – що розглядати спочатку, а що пізніше чи, можливо, й зовсім не згадувати, які лінгвістичні праці вважати авторитетними у висвітленні цього питання, а які менш авторитетними, відповідно, свідчення яких авторів є характерними для того чи іншого історичного проміжку часу й достовірнішими тощо.

Це стосується, безперечно, й категорії детермінованості / недетермінованості (далі Д/Н).

Найбільша складність історичного опису категорії Д/Н полягає в тому, що вона жодного разу ще не була безпосереднім об'єктом дослідження. В історії мовознавства категорія Д/Н розглядається переважно як деякий понятійний контекст детермінативів іменника, і все, що говорить про неї, трактується тільки як їхня семантична функція. І тут ми повністю погоджуємося з думкою Г.М.Габучяна, який, розглядаючи синтаксичні проблеми арабського артикля, доходить висновку, що для загальної теорії артикля властиво оперувати поняттями “означеність” і “неозначеність”, хоча дослідження їх мовної сутності “займає в проблематиці теорії артикля незначне місце” [4. С. 8].

Справді, що стосується історії розвитку категорії Д/Н, тобто історії формування й семантичного структурування її мовного змісту, а відтак вироблення семіологічних умов її комунікативного вираження, то цей аспект проблеми або взагалі не розглядався в історії мовознавства, або так затінений описами зовнішніх формальних ознак, що явище детермінації реально не сприймається як самостійна понятійна сутність, природа якої первинна стосовно до усіх можливих формальних засобів її вираження.

Проте, з іншого боку, не можна ігнорувати й того очевидного факту, що категорія Д/Н у процесі свого мовного формування настільки тісно переплелася зі своїми формальними засобами вираження, серед яких артикль відведена головна роль, що практично не можливо висвітлити історію її становлення, не торкаючись питання про теорію артикля. Як правильно зауважує Г.М.Габучян, розгляд основних напрямів теорії артикля дає можливість “простежити історію вивчення категорії означеності – неозначеності” [4. С. 8].

Стаючи на цю точку зору, ми апріорі дотримуватимемося думки, щоб не опинитися в концептуальному полоні тієї чи іншої з відомих нині у загальній лінгвістиці теорій артикля (див., наприклад, праці Г. Габучяна [4], В. Гака [5], Ж. Клейбера [20], Б. Серебреннікова [12], С. Фібера [14]), що є характерним явищем для абсолютної більшості праць, присвячених цій проблемі, що жодна із цих теорій не відображає адекватно мовну сутність категорії Д/Н. На наше глибоке переконання, яке склалося на ґрунті критичного осмислення, без перебільшення сказати, декількох сотень праць наукового та прикладного характеру, артикль та інші детермінативи іменника, будучи лиш одним із мовних засобів вираження категорії Д/Н, [21. С. 9], допомагають з'ясувати деякі моменти в галузі мовного функціонування категорії Д/Н, проте не є ні першопричиною її творення ані джерелом її семантичних виявів. Як зазначав відомий французький мовознавець-психоаналітик Г.Гійом, немає форм, які б мали семантичне походження. Всі вони завдячують своїм існуванням механічним факторам [18. С. 41]. Основне наше завдання – висвітлити історію становлення категорії Д/Н у французькій мові в плані еволюції її категоріальних значень, а не граматичних форм їх вираження у мовленні, що уже, на нашу думку, описано достатньо.

Лінгвістична наука з моменту свого зародження послуговується терміном “категорія” як інструментом понятійного аналізу об’єктивно-суб’єктивної сутності мовних явищ. Термін цей, як і загалом вчення про мовні категорії, увійшов у лінгвістику, за твердженням С.Бенвеніста, з філософських праць Аристотеля. [2. С. 163].

Десять категорій мислення, які виділив й описав античний філософ сформували початкову категоріальну структуру граматики старогрецької мови, яка згодом стала зразком наслідування усіх інших європейських мов. Генетична спорідненість граматичних категорій із логічними, з одного боку, свідчить про їх нерозривний зв’язок із мисленням людини, а з іншого боку, вводить їх у коло тих наукових проблем, що стосуються вивчення процесів мислення, тобто вивчення того матеріально-ідеального субстрату, який дав життя людському слову і одухотворив його значенням. Як і в багатьох інших наукових напрямках гуманітарного циклу, поняття “категорії” стало в лінгвістиці універсальним інструментом опису й тлумачення мовних фактів різних структурних рівнів, що й послужило підставою твердити, що мова – це сукупність категорій, а граматики, по суті, зводиться до опису існуючих у мові категорій.

Зберігаючи постійним деякий структурний принцип свого творення, кожна окрема категорія наповнюється різним семантичним змістом, що впливає із змістових та формальних ознак категоризованих мовних одиниць, фактів, особливостей їх мовленнєвого функціонування тощо. Це що стосується природи

мовного субстрату. Крім того, в категоріальних поняттях знаходить своє відображення позамовний світ, пропущений через призму світосприйняття носіїв мови, що й зумовило поділ категорій на об'єктивні та суб'єктивні.

Понятійний зміст кожної мовної категорії не є сталою семантичною величиною, раз і назавжди заданою. Думка, що набула категоріального оформлення – це динамічна семантична сутність, яка розвивається й змінюється разом із розвитком мови. Це, так би мовити, об'єктивний шлях розвитку граматичної категорії, прокладений у площині діахронії. Поряд з ним чи паралельно до нього існує ще й суб'єктивний шлях розвитку граматичної категорії – це шлях пізнання її енергетичного потенціалу. У наукових працях, об'єктом дослідження яких є та чи інша мовна категорія, постійно уточнюється її змістова, формальна й функціональна природа. І часто такі уточнення у результаті приводять до переосмислення понятійної суті мовної категорії та її функціональної переорієнтації на інші мовні факти. На нашу думку, показовою у цьому аспекті є історія розвитку саме категорії Д/Н.

Основоположником вчення про категорію Д/Н можна вважати Арістотеля, бо саме в його працях знаходимо початкове понятійне тлумачення явищ “означеності” і “неозначеності”¹. Щоправда, у його працях з логіки, об'єднаних загальною назвою “Органон”, немає прямого твердження, що ця логічна категорія настільки ж об'єктивно властива законам людського мислення, як і категорії сутності, кількості, якості, процесу, відношення тощо. Проте у них є достатньо свідчень того, що античний мислитель роздумував над понятійною природою цієї категорії. Найяскравіше це доводять його “Аналітики” й “Категорії”. Наведемо декілька міркувань ученого, з цього питання.

“Усяка сутність, – пише Арістотель у “Категоріях”, – треба думати, означає дещо означене. Що стосується перших сутностей², то безперечно й істинно, що кожна із них означає дещо означене. Те, що вона виражає, є дещо одиничне і одне у числі. Що стосується других сутностей, то через форму іменування здається, ніби вони в тій же мірі означають дещо означене, коли, наприклад, говорять про “людину” або про “живу істоту”; проте це не правильно. Вони швидше означають деяку якість, адже на відміну від перших сутностей підмет тут не дещо одно: про багатьох кажуть, що вони люди і живі істоти” [1. С.59] (переклад автора).

Думки, співзвучні цій, висловлено і в “Аналітиках”: “Посилка є мовлення, що стверджує або заперечує щось стосовно чогось. Вона буває або загальною, або окремою, або неозначеною. Загальною я називаю (посилку) про притаманне всім або не притаманне жодному, окремою – про притаманне або не притаманне декотрим, або не притаманне не всім, неозначеною – про притаманне або не притаманне без зазначення того, загальна вона, чи окрема...” [1. С. 119] (переклад автора).

“Бути можливим” означає дещо неозначене, те, що може бути так і не так (...), засновок же про неозначене зворотний у засновок про те, що в однаковій мірі може бути і так і інакше” [1. С. 143] (переклад автора).

¹ Це питання є предметом детального обговорення у філософських працях П. Візира [3], В. Готта [6, 7], Л. Курчикова [11], А. Дорожкіна [9], Б. Чендова [15] та ін.

² Під поняттям “перша сутність” Арістотель розумів конкретний об'єкт номінації, як наприклад “окрема людина”, “окремий кінь” (1. С. 55-56).

Отже, у розумінні Арістотеля “означеність” – це дещо конкретно суще, одиничне, що існує окремо від іншого, на що можна вказати як на “ось це”. “Неозначеність” – це дещо ймовірно суще, статус існування якого не визначений, як і не визначеною залишається його предметна (понятійна) віднесеність. Останнє підтверджує автор, на думку якого вислів “не-людина” є “неозначеним іменем, тому що він однаково підходить до чого завгодно – до існуючого і до неіснуючого” [1. С. 94].

Підсумовуючи міркування античного вченого, зробимо два узагальнення:

1. У логічній концепції Арістотеля понятійне поле терміна “означеність” формують такі характерні семантичні ознаки: предметність (субстантивність), екзистенційність, конкретність, одиничність, неатрибутивність. Понятійне поле терміна “неозначеність” складається з таких семантичних ознак: ні загальне / ні окреме; характерне / нехарактерне, можливе / існуюче / неіснуюче.

2. В інтерпретації Арістотеля поняття “означеність” / “неозначеність” мають двояку природу: з одного боку мова йде про означеність / неозначеність чогось об’єктивно існуючого, тобто того, що лежить поза межами мовно-розумової діяльності людини, а з іншого боку, йдеться про означеність / неозначеність як результат пізнавальної (мовної) діяльності людини. Іншими словами, Д/Н має два різних генетичних джерела: 1) відповідний реальний стан предметів (явищ) об’єктивно існуючого світу; 2) інтелектуально-пізнавальну діяльність людини, спрямовану на об’єкти матеріального світу. Однак в першому випадку домінуючою характеристикою є означеність, а в другому – неозначеність.

Скупі і розрізнені теоретичні міркування древньогрецького філософа не дають цілісної уяви про логіко-філософський статус категорії Д/Н. Проте саме вони стали відправною точкою у подальших наукових дослідженнях цієї категорії, метою яких було розкрити її понятійний зміст, описати особливості її функціональної взаємодії з іншими категоріями мислення, визначити її місце та роль у розумово-пізнавальній діяльності людини, встановити способи мовної реалізації тощо. Зазначимо, що цей розгорнутий етап вивчення категорії Д/Н розпочався щонайменше через два тисячоліття після висловлених Арістотелем основоположних ідей. За свідченням історика граматичної теорії Шарля Тюро, вчений світ середньовіччя зміг ознайомитися з працями Арістотеля приблизно у XII ст. [8. С. 215].

У постарістотелевські часи науковий інтерес до понять “детермінованість” / “недетермінованість” поступово локалізувався у граматичних студіях. На відміну від категорій Арістотеля, - пише Ю.С.Степанов, - “вчення стоїків про категорії тісно пов’язане з ученням про висловлювання, а точніше, із синтактикою висловлювань” [13. С. 142].

Згідно з їх поглядами, над категоріями “субстрат”, “якість”, “стан” і “відношення” “панує ще одна, вища – “дещо неозначене” (...), якісно не визначена матерія (...) [13. С. 143]. “Вища категорія “дещо неозначене”, підмет - субстрат, якісно невизначена матерія, - це дещо, існуюче до і поза всяким висловленням, до співвідношення із висловлюванням” [Там само].

Прийшовши в граматику, категоріальні поняття “детермінованість” / “недетермінованість” розглядалися початково у взаємозв’язку з окремими часовими формами дієслова [23], а згодом у взаємодії з граматичними функціями артиклів.

Уже у граматиці Аполлонія Дискола (II ст. до н. е.) терміни “finitos” і “infinitos” використовуються для позначення цього граматичного елемента, який, до речі, перебував ще в зародковому стані, ще навіть не відокремився від відповідних йому займенників [25. С. 162].

Згодом, через граматику Прісціана (VI ст. н. е.), яка користувалася незаперечним авторитетом серед мовознавців Середньовіччя, зазначені поняття увійшли в граматичну систему романських мов, де вони знайшли благодатний ґрунт для свого категоріального осмислення. Проте це відбулося не так швидко.

Незважаючи на термінологічні назви “finitos” (“fini”, “défini”) і “infinitos” (“infini”, “indéfini”), процес інтеграції французького артикля із категоріальними поняттями “означеність” / “неозначеність” тривав багато століть. На початку своєї появи він розглядався не як виразник категоріальних значень Д/Н, а як звичайна граматична морфема, значення та функції якої вважалися рівнозначними латинським відмінковим закінченням іменника. Вважається, що такий підхід до оцінки граматичної ролі артикля започаткував ще Діонісій Фракійський (170-90 рр. до н. е.), який стверджував, що “артикль – це відмінювана частина мови, яка знаходиться перед відмінюваними іменниками і після них” [10. С. 221].³

Ця точка зору на мовне призначення артиклів була визначальною у граматичних теоріях авторів Середньовіччя. Автор однієї з перших граматики французької мови Ж.Дюбуа називав артиклі частками, які служать для відмінювання іменників: частки **le**, **la** позначають називний та знахідний відмінок, а частка **du** – родовий [25. С. 166].

Однак існує думка, що Ж.Дюбуа не був послідовним у тлумаченні мовного призначення артиклів.

Відомий спеціаліст з історії французької граматики Ж.Кл.Шевальє вважає, наприклад, що Ж.Дюбуа був близьким до усвідомлення іншої мовної ролі артикля, оскільки в деяких випадках він протиставляв поняття “definitum” і “indefinitum” [16. С. 108].

У міру того як французькі мовознавці заглиблювалися у вивчення рідної мови й, пізнаючи її, формулювали власну граматичну концепцію, яка у багатьох аспектах принципово відрізнялася від усталених класичних канонів античної граматичної теорії, їх погляди на граматичну роль артикля поступово змінювалися. Уже в граматиці Л.Мегре, першій автентичній граматиці, написаній французькою мовою, попри усталену на той час думку, що артикль є засобом вираження відмінків іменника, чи не вперше висловлюється погляд, що цей елемент граматичної системи служить для конкретизації значення іменника. Вчений писав з цього приводу: “Il faut noter que ces articles ont quelquefois quelque restriction approchant d’un certain individu: comme **J’ai vu l’homme qui a couru deux cents pas d’un allié; Pierre m’a fait un mauvais tour, Vous connaissez l’homme**” [22. С. 27].⁴

³ Історія розвитку вчення про артикль в античній граматиці детально висвітлена у праці Г.М.Габучяна [4. С. 9-12]

⁴ Орфографію цитати ми осучаснили (М.П.)

Л.Мегре поглиблює висловлену думку в розділі, де він аналізує мовні значення прийменників⁵, до класу яких він відносить і всі злиті форми артикля. На його переконання, відсутність артикля перед іменником надає йому генералізуючого значення, а його наявність, відповідно, індивідуалізує значення іменника. Отже, коли ми кажемо **Il est en cave**, то цей вислів слід розуміти як те, що *хтось знаходиться у якомусь погребі, погребі взагалі*. Але коли ми кажемо **Il est en la cave**, то це викликає у нас бажання дізнатися, *у якому саме погребі він знаходиться* [22. С.168].

Л.Мегре звернув увагу на ще один момент мовної взаємодії артикля й іменника, а саме, що можна виразити частковість й цілісність предмета позначення. Див., наприклад: "**Du et de sont aussi quelquefois partitifs après les verbes: comme Je mange du mouton, de la volaille: là où si nous voulons comprendre le tout, nous dirons J'ai mangé un mouton, ou le mouton, une volaille. Quelquefois ils sont collectifs: comme J'ai mis du brochet, de la carpe dedans cet étang**" [22. С. 164].

Мегре ще не говорить про означеність / неозначеність іменника, яка мала б виражатися артиклями, але перший крок у цьому напрямку уже зроблено. Щоправда, цей крок був таким невпевненим⁶, що залишився майже непоміченим у тогочасній граматичній науці. І ще декілька поколінь лінгвістів, вихованих у класичних традиціях латинської граматики, продовжуватимуть наполягати на думці, що артиклі й прийменники компенсують у французькій мові відсутність латинських відмінкових закінчень іменника. Ціла група мовознавців, серед яких можна назвати Гарньє, П.Рамю, Р.Етьєна, Г.Етьєна, Ж.Ніко, праці яких побачили світ після виходу граматики Л.Мегре, спромоглися тільки повторити окремі його думки стосовно мовної ролі артиклів, але в цілому не зуміли позбутися магії латинської граматичної системи, що сформувала їх як учених. Ось, наприклад, як тлумачив мовну роль артикля Р.Етьєн, граматика якого була видана через більше ніж десять років після граматики Л.Мегре: "Articles sont petits mots d'une syllabe, faisant un mot, desquels on se sert pour donner à connaître les cas des Latins qu'ils appellent nominatif, génétif, datif, accusatif, ablatif" [17. С.18]⁷. Хоча, з іншого боку, він же стверджував, що "ми маємо

⁵ Треба зауважити, що цей розділ присвячений переважно аналізу вживання злитих форм артиклів, які Л.Мегре вважав прийменниками.

⁶ Л.Мегре не був до кінця переконаним у правильності своїх поглядів. Це видно хоча б з того, що, з одного боку, він категорично заперечував наявність відмінків у французькій мові ("Au regard des Cases, la langue française ne les connaît point, parce que les noms français ne changent point leur fin" [22. С. 28]), а з іншого боку, це не завадило йому віднести злиті форми артиклів до категорії прийменників, які, за його словами, є засобом вираження відмінкових закінчень: "Les cas que les Latins appellent génétif, datif, accusatif et ablatifs (...) nous les forgeons tous par les prépositions **de, du, des, a, aus, par** qu'aucuns appellent articles" [22. С. 18].

Гадаємо, що Л.Мегре повторив тут думку Ж.Пальсграва, який двома десятиріччями раніше розглядав злиті форми артиклів як показник відмінкових закінчень іменників [23. С. 66].

⁷ Орфографію цитати ми осучаснили (М.П.)

лиш один відмінок, або закінчення в однині, замість (всіх) шести латинських відмінків” [17. С. 17].

Така невизначеність в інтерпретації мовного призначення артикля пануватиме у французькій граматиці впродовж усього XVII ст., а окремі її відголоски звучатимуть ще й у XIX ст. Зокрема А.Жолі пише у цьому зв'язку: "Si en 1660, Arnauld et Lancelot affirment, d'ailleurs sans succès, que les articles "n'ont point proprement de cas, non plus que les noms" [P.39], cent cinquante ans plus tard, au moment où naissent la grammaire comparée et la grammaire historique, Girault-Duvivier estime utile de développer cette idée dans une longue note où il reprend les arguments avancés entre autres par Dumarsais, Duclos, Beauzée et, plus récemment, par Lévizac, Marmontel et Sicard. **La Grammaire des grammaires** est sans doute un ouvrage de synthèse mais tout de même, si la cause avait été entendue, Girault-Duvivier n'aurait sûrement pas jugé nécessaire de consacrer trois pages à la question Et l'on retrouve effectivement, ici et là, dans une grammaire scolaire ou un manuel d'apprentissage d'une langue étrangère, cette idée ancienne que l'article est une particule "déclinable" [19. С. 18].

-
1. Аристотель. Сочинения. В 4 т. М., 1976. Т.2. 687 с. 2. Бенвенист Е. Общая лингвистика. Пер. с франц. М., 1974. 447 с. 3. Визир П.И. Определенность и неопределенность как категории материалистической диалектики: Автореф. дис... канд. филос. наук. Кишинев, 1972. 26 с. 4. Габучян Г.М. Теория артикля и проблемы арабского синтаксиса. М., 1972. 224 с. 5. Гак В.Г. Теоретическая грамматика французского языка. Морфология: Учеб. - 2-е изд., испр. и доп. М., 1986. 312 с. 6. Готт В.С., Урсул А.Д. О категориях определенности и неопределенности // Вопросы философии. 1971. №6. С.55-65. 7. Готт В.С., Семенюк Э.П., Урсул А.Д. Категории современной науки. М., 1984. 267 с. 8. Грошева А.В. Грамматические учения западноевропейского средневековья // История лингвистических учений. Средневековая Европа. Л., 1985. С.208-242. 9. Дорожкин А.М. О понятии неопределенности // НДВШ. Филологические науки. М., 1978. №2. С.151-154. 10. История лингвистических учений. Древний мир. Л., 1980. 256 с. 11. Курчиков Л.М. Пізнання і невизначеність. К., 1970. 200 с. 12. Серебренников Б.А. Общие вопросы теории артикля и проблема семантики употребления артикля в древнегреческом языке: Дис. ... д-ра филол. наук. М., 1949. 432 с. 13. Степанов Ю.С. О трехмерном пространстве языка. Семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства. М., 1985. 335 с. 14. Фибер Е.В. Употребление артикля в современном французском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Л., 1967. 23 с. 15. Чендов Б. Определенность, неопределенность, модальность, вероятность - категории современного научного познания. София, 1974. 241 с. 16. Chevalier J.-Cl. Histoire de la syntaxe. Naissance de la notion de complément dans la grammaire française (1530-1750). Genève, 1968. 776 p. 17. Estienne R. Traicté de la grammaire Française (1557). Genève, 1972. 110 p. 18. Guillaume G. Le problème de l'article et sa solution dans la langue française. P., 1919. 318 p. 19. Joly A. Le problème de l'article et sa solution dans les grammaires de l'époque classique // Langue française. 1980. №48. P.16-27. 20. Kleiber G. Problèmes de référence. Descriptions définies et noms propres. P., 1981. 538

p. 22. Kramsky J. The Article and the Concept of Definiteness in Language. The Hague - Paris, 1972. 212 p. 23. Meigret L. Le tretté de la Grammere françoeze. Heibronn, 1888. XXX, 211 p. 24. Palsgrave J. L'éclaircissement de la langue française. P., 1852. 1136 p. 25. Yvon H. Etude sur notre vocabulaire grammaticale: le mot "indéfini" // Revue de philologie française et de littérature. 1904. T.18. P. 46-67. 26. Yvon H. La notion d'article chez nos grammairiens // Le français moderne. 23 année. 1955. №3. P.161-172; №4. P.241-255.

**TO THE HISTORY OF THE STUDY OF DETERMINATIVENESS/NON-
DETERMINATIVENESS IN FRENCH LINGUISTICS**

M. Popovych

*Ivan Franko National University In Lviv
Universytetska str, 1, Lviv, 79000, e-mail: kis@franko.lviv.ua
(місце роботи, адреса, e-mail або телефон автора чи авторів)*

The paper offers a historical flashback of the various studies of the category of determinativeness/non-determinativeness in classical and French linguistics.

Key words: category; determinativeness; non-determinativeness; French; linguistics

*Стаття надійшла
до редколегії
12.01.2000*

УДК

КАТЕГОРІАЛЬНІ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЛАСНИХ ІМЕН (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ)

Н. Дмитрасевич,

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000*

Власні назви (ВН) належать до таких назв, які завжди актуальні для людства. Як особливий клас слів ВН вперше виділили ще стоїки (Хриси́пп - приблизно 281–209 рр. до н.е.) Таку точку зору поділяють і деякі сучасні вчені. Зокрема 1995 р. у Москві на міжнародній конференції "Лінгвістика на рубежі ХХ ст. Підсумки і перспективи" деякі лінгвісти запропонували імена людей і живих істот (антропоніми і зооніми) [6. С. 59] не включати до частини мови "іменник". Ці мовознавці наголошують на протиставленні ВН і загальних назв (ЗН), вважаючи ВН особливим класом слів у мові. Вони виходять з теорії Л.В.Щерби, який свого часу відзначав суттєву різницю між ВН і ЗН, вважаючи помилковим аналіз ВН і ЗН в одній семантичній площині [11. С. 172].

Інші дослідники, навпаки, підкреслюють подібність ВН і ЗН. Наприклад. С.Д.Кацнельсон схилився до того, що ВН "все-таки, доводиться вважати називними словами" [3. С. 8].

Загальноприйнятою є класифікація ВН на два великих розряди: 1) антропоніми (власні імена осіб, в тому числі прізвища, прізвиська, псевдоніми) і 2) топоніми (географічні та астрономічні назви). Згідно з ученням А. Доза, саме така класифікація є найраціональнішою [13. С. 4]. У сучасному мовознавстві розуміння терміна "власна назва" значно розширилося. Деякі лінгвісти дотримуються поділу ВН на біоніми (сюди відносять антропоніми, зооніми, фітоніми) і абіоніми (топоніми і стратоніми) [16].

Лінгвісти відзначають відсутність чіткої межі між ВН і ЗН. "З функціональної точки зору зовсім неможливо провести чітку демаркаційну лінію між власними і загальними назвами" [2. С. 76]. У мові між ВН і ЗН є ціле "перехідне поле" ситуативних, okazіональних ВН. Наприклад, la Résistance, la Restauration, la Réforme, la Régence, la Renaissance. Е.Курилович зіставляє ВН тільки з конкретними ЗН [4]. Але, зрозуміло, що ВН можуть стати й узагальненими, тим самим наближаючись до ЗН. Наприклад, вживання 'les tartuffes', 'les harpagons' у множині свідчить про транспозицію цих власних імен у категорію ЗН [14]. Такі транспоновані власні імена літературних персонажів мають метафоричний зміст і широку функціональну сферу.

Іншим прикладом такої транспозиції можуть бути прислів'я:

"Tu l'as voulu, George Dandin, tu l'as voulu" (де ім'я George Dandin означає будь-кого, хто помилився), "Rester Gros-Jean comme devant" (Gros-Jean – будь-хто, хто залишився біля розбитого корита).

Водночас треба мати на увазі і входження ВН в омонімічні процеси, бо слова, які фонетично корелюють, стають піддатливими для семантичної інтерференції. Наприклад, зредуковані форми від ісп. Domingo > Mingo і mingo (булка), Francisco > Frasco і frasco (флакончик) [7, с. 79].

Предметом нашого дослідження є власні імена осіб (ВІ). ВІ вважатимемо такий комплекс як ім'я + прізвище (+прізвисько чи псевдонім), наприклад, Francois Rabelais, Alfred De Vigny, Victor Hugo, Francois Marie Arouet, dit Voltaire, Charles Augustin Sainte-Beuve, Eugene Emmanuel Violet-le-Duc, Antoine De Saint- Exupéry.

Багато мовознавців вважають, що антропоніміка – розділ ономастики, який вивчає іменування людей – вже виділилася в самостійну наукову дисципліну. Наприклад, В.А. Ніконов виділяє три типи значень ВІ, які відображають діахронічний рух імені в суспільстві: доантропонімне (етимологічне), антропонімне (вказівне), відантропонімне. Такий поділ виражає суспільну оцінку носія імені, яка переноситься на саме ім'я [5. С. 25].

У синхронічному плані центральною проблемою ВН є проблема їх лексичного значення [9. С. 69]. Вона є дуже важлива при зіставленні ВН і ЗН, бо від її розв'язання залежить визнання ВН повнозначними словами чи, на відміну від ЗН, віднесення їх до категорії "семантично неповноцінних" слів [10. С. 74].

Складність проблеми значення ВН зумовлена: 1) складністю проблеми значення слова (бо немає єдності у трактуванні терміна "значення слова"); 2) лінгвістичними і нелінгвістичними особливостями самої ВН.

Існує два протилежних погляди щодо питання лексичного значення ВІ: 1) ВІ не мають лексичного значення (Мілл, Ульман, Гардінер); 2) ВІ мають лексичне значення (Щерба, Есперсен, Суперанська, Курилович, Кацнельсон, Моліно, Аллертон). Цей другий підхід містить теорії, що дуже відрізняються одна від одної. Прихильники цієї точки зору розходяться в питанні про те, чи виражають ВІ лексичні поняття. А.В. Суперанська, наприклад, вважає, що "їх понятійність тяжіє до нуля" [9. С. 72]. А.А. Уфимцева вважає, що ВІ "не здатні виражати узагальнене поняття" і що "власні імена, хоч і належать до лексично значущих, однак за їх функціональною сутністю в структурі мови і за типом смислового змісту їх можна було б віднести до категорії "лексично неповноцінних" словесних знаків" [10. С. 80]. Інший різновид другого погляду представляють теорії, які стверджують, що різниця в значенні ВІ і ЗН полягає в смисловому обсязі: одні дослідники стверджують, що ВІ охоплюють більший обсяг значення, інші, навпаки, вважають, що обсяг значення ВІ менший ніж ЗН [17. С. 20]. Проте поки не розроблений точний метод вимірювання обсягу значення, різні тлумачення їхнього смислового статусу будуть існувати. Як будь-які інші повнозначні слова, ВІ поєднуються з іншими словами, граматично оформлені і виконують в реченні певні синтаксичні функції. Денотатом всіх ВІ є "предмет". Це основна ознака, яка дає змогу віднести ВІ до класу іменників. У цьому єдність всіх ВІ: простих (Jean, Paul, Marie), складених (Marie-Thérèse, Marie-Antoinette, Marie-Madeleine, Jean-Jacques Rousseau, Pierre Augustin Caron De Beaumarchais, François René De Chateaubriand), прізвищ у формі транспонованих прикметників (Emile Roux, François Rude, Louis Blanc, Fernand Léger), прізвищ у формі транспонованих іменників (Vincent Voiture < voiture (f)- машина, карета, вагон; Jules Renard < renard (m)- лисиця; Georges Bataille < bataille (f)- бій; Jean Moulin < moulin (m)- млин; Georges

Cuvier < cuvier (m) – цебер; Auguste et Louis Lumière < lumiere (f) - світло; Jean-Philippe Rameau < rameau (m)- гілка), або навіть займенників(André le Nôtre).

З точки зору мови як системи знаків, ВІ є мовним знаком, як і будь-яке інше слово [8. С. 87]. Кожен знак означає позамовну сутність і має два аспекти: матеріальний (форма, звучання) та ідеальний (зміст, значення). На наш погляд, тут доцільно навести думку А.Гардінера, який, даючи визначення ВІ, наголошує на специфіці його звучання: "Власне ім'я є словом, яке ідентифікує свій об'єкт тільки завдяки звучанню... Очевидно, власне ім'я є словом, в якому ідентифікація і, як наслідок, дистинктивна можливість слова-звука виявляється у його найчистішій формі." Гардінер зазначає, що дистинктивність звука є характерною для всіх слів, але він звертає увагу на її "помітну різницю" у формі ВІ і ЗН. Звідси і його визначення ВІ: "Власне ім'я є словом чи групою слів, які вказують чи намагаються вказати на об'єкт чи об'єкти, до яких воно належить тільки через звучання, безвідносно до будь-якого значення, яке це звучання мало спочатку або набуло через асоціації з цим об'єктом чи об'єктами" [15. С. 28].

Виходячи з сучасних теорій ВІ, обґрунтовано вважатимемо ВІ специфічними знаками в системі мовних знаків, специфічними іменниками в лексико-граматичному класі іменників, і ця специфічність, на наш погляд, полягає не лише в звучанні ВІ, але й в їхньому значенні, тобто в обидвох аспектах знака. Отже, можна визначити, що семантикою ВІ є смисловий аспект мовного знака, денотатом якого є конкретний індивідуум чи індивідуальний об'єкт. Зв'язок між звучанням і значенням ВІ є обумовленим, закріпленим [1. С. 30].

Етимологічне значення ВІ не стосується до синхронічного опису. У своєму діахронічному дослідженні ВІ А.Доза показав, що більшість ВІ французької мови походить від ЗН і, отже, ВІ є фонетично і морфологічно мотивовані [13. С. 4]. У зв'язку з цим, твердження деяких лінгвістів про фонетичну немотивованість ВІ необґрунтовані [17. С. 20], хоча трапляються і фонетично немотивовані ВІ. У деяких випадках етимологію встановити легко (Barberousse, Beauvoir, Delacroix, Lebrun, Lemaître, Ledoux, Labiche, Lagrange, Laplace, Lesage, Dupont, Dubois), в інших важче (Réaumur, Regnard, Rabelais, Ricoeur), але походження ВІ з морфем ЗН є очевидним у більшості випадків.

Однак етимологічне значення ВІ ніяк не впливає на їхнє функціонування в мові. Всі дослідники зазначають, що у синхронічному плані значення ВІ не включає своїм компонентом початкове значення, що походить від відповідної ЗН. "Ми не вкладаємо в значення ВІ людей початкове значення загальних назв... Нікому не спаде на думку така нісенітниця – тлумачити імена за їх етимологією" [1. С. 30]. Якщо для особових ВІ характерною є втрата значення ЗН, від яких вони походять, то в прізвищах і прізвиських можна знайти "залишки" етимологічного значення, але вони не відіграють жодної ролі в актуальному значенні ВІ. Винятком є випадки стилістичного використання етимологічного значення письменником, щоб показати деякі приховані риси персонажа. Це також стосується псевдонімів і прізвиць, наприклад, Alexandre le Grand, Antonin le Pieux, Caton l' Ancien, Charles II le Chauve, Charles III le Simple, Charles IV le Bel, Charles V le Sage, Charles VI le Bien-Aimé, Charles le Téméraire, Charles III le Gros, Pierre le Cruel, Jean sans Peur, Jean sans Terre, Pépin le Bref [16]. Отже, особові ВІ в їх нейтральному стилістичному використанні, в

синхронічному плані не мають в ролі значеннєвого компонента свого етимологічного значення тих ЗН, від яких вони походять.

Визначаючи ВІ рівноправними з ЗН лінгвістичними знаками, специфікою яких є виділення в мові індивідуального з загального [15], ми дійшли висновку, що ВІ характеризуються певним обсягом лексичного значення.

Семантику ВІ можна досліджувати методом виділення в ній двох аспектів: денотативного і сигніфікативного. Під денотатом розуміємо "позамовні сутності в їх відношенні до мови" [1. С. 35]. Денотативний аспект семантики слова є екстралінгвальною співвіднесеністю слова з певним класом денотатів. На відміну від ЗН, ВІ співвідноситься не з класом денотатів, а з конкретним, одиничним денотатом. Однак його денотатом може бути і реальна особа, і ідеальний об'єкт (наприклад, літературний персонаж). Денотативна співвіднесеність слова лежить в основі акту номінації. Отже, при розгляді ВІ одного ряду: Eugène Labiche, Paul Langevin, Pierre Larousse, — очевидним є те, що їх всіх об'єднує денотативна спільність у плані означення різних денотатів одного екстралінгвального класу, а саме класу чоловіків. У системі мови денотативна спільність цього ряду ВІ зумовлює подібність цих відношень з синонімічними відношеннями в ЗН. Але ці імена не є синонімами, бо в одному контексті вони ніколи не можуть виступати в відношенні денотативної тотожності за рахунок одиничності їх денотату.

Сигніфікатом є компонент значення слова, який характеризує цей клас денотатів з точки зору їх суттєвих ознак. Сигніфікативний аспект значення ВІ одного ряду (Eugène Labiche, Paul Langevin, Pierre Larousse) містить, з одного боку, сигніфікативну спільність (сигніфікативний інваріант), а з іншого – сигніфікативну специфіку. Сигніфікативна спільність одного ряду ВІ зумовлюється їх номінативною функцією щодо до одного і того ж класу денотатів у системі мови.

Денотативний і сигніфікативний аспекти в значенні слова тісно пов'язані, взаємозалежні, взаємозумовлені і виділяються з єдиної семантики слова тільки з метою аналізу. При цьому денотативний аспект семантики є провідним, він становить основу значення ВІ у слові, зумовлює приналежність ВІ до класу іменників з характерними йому категоріями роду, числа, означеності. Саме на основі денотативного аспекту семантики ВІ можуть виступати конститuentами композитів, фразем.

З'ясування значення ВІ, яке вирішується в плані парадигматики, сприяє справедливому висновку про те, що в мові, в ізолюваному стані ВІ не мають денотативного значення, не мають власного референта, закріпленого в суспільній свідомості. Однак на мовленнєвому рівні ВІ наповнюються змістом, що містить усі знання комунікантів про об'єкт, які відрізняються повнотою якісної і кількісної інформації, але обов'язково містять суб'єктивне ставлення до референта.

Отже, функціонування ВІ у системі мови і мовлення зумовлюється денотативним аспектом його семантики. Сигніфікативний аспект ВІ виступає на перший план у мовленні. Актуалізація сигніфікативної специфіки пов'язана з екстралінгвальними чинниками. Якщо сигніфікативний аспект значення ЗН є видимим у системі мови (деякий зміст є історично закріпленим за деякою конкретною послідовністю (секвенцією) звуків), то у ВІ сигніфікативна специфіка виявляється тільки тоді, коли нам знайомий денотат цього ВІ.

Отже, положення ВІ, у системі мови як підкласу іменників супроводжується та зумовлюється низкою лексико-граматичних ознак, які характерні і для ЗН; щодо лексичного значення ВІ – наявність в семантиці ВІ і ЗН денотативного і сигніфікативного аспектів; щодо граматики – наявність спільних граматичних категорій.

Водночас існує низка особливостей лінгвістичного та екстралінгвістичного характеру ВІ порівняно з ЗН, що і пояснює особливе становище ВІ в мові. Екстралінгвальні особливості ВІ (особливості комунікативної сфери ВІ, наше знання чи незнання денотата ВІ, національний характер ВІ) тісно пов'язані з їх лінгвістичними особливостями і суттєво впливають на положення ВІ в мові.

-
1. Ермаченко М.Н. К общей теории имени собственного//Ученые записки МГПИИЯ им. Мориса Тореза. М., 1970. Т.55. 2. Есперсен О. Философия грамматики. М., 1958.
 3. Кацнельсон С.Д. Содержание слова, значение и обозначение. М. 1965. 4. Курилович Е. Очерки по лингвистике. М., 1962. 5. Никонов В.А. Имя и общество. М., 1974. 6. Подольская Н.В. Словарь русской ономастической терминологии. М., 1988.
 7. Помірко Р.С. Іспанська мова та її діалекти (варіантність слова). Львів, 1996.
 8. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики // Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию. М., 1977. 9. Суперанская А.В. Общая теория имени собственного. М., 1964. 10. Уфимцева А.А. Слово в лексико-семантической системе языка. М., 1968. 11. Щерба Л.В. Избранные работы по языкознанию и фонетике. Л., 1958. 12. Allerton D. J. The Linguistic and Sociolinguistic Status of Proper Names; What are they, And Who Do They Belong To?//Journal of Pragmatics. 1987. Vol.11. 13. Dauzat A. Les noms de personnes. P., 1925. 14. Doubrovine M.I., Antonian A.T. Locutions russes en images. М., 1981. 15. Gardiner A. The Theory of Proper Names. A controversial Essay. London, 1954. 16. Larousse de poche. Dictionnaire des noms propres. Larousse, 1995. 17. Molino J. Le nom propre dans la langue // Langages. 66. 1982.

CATEGORIAL AND CONCEPTUAL PECULIARITIES OF FRENCH PROPER NAMES

N. Dmytrasevych

*Ivan Franko National University In Lviv
Universytetska str, 1, Lviv, 79000*

The article deals with categorical and conceptual peculiarities of French proper names. The position of proper names in the system of language as a subclass of nouns is determined by a string of lexical-grammatic features, which are typical of common names (denotative and significative semantics and grammatical categories). Extra-linguistic peculiarities of proper names are closely connected with their linguistic features and have an essential influence on their position in the language.

Key words: proper name; French; subclass of nouns; common names; extra-linguistic peculiarities.

*Стаття надійшла
до редколегії
28.02.1999*

УДК

ПРАГМАТИЧНА СУТНІСТЬ ТЕРМІНА "НАТЯК" У МОВОЗНАВСТВІ

Р. Хвощевський

Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000

Предметом дослідження цієї статті є явище мовленнєвої діяльності, яке, на жаль, ще не має усталеного термінологічного статусу у мовознавстві, але має сталий понятійний статус у самій мові та у відображеній нею "буденній свідомості". Йдеться про натяк та близькі до нього концепти, які функціонують у понятійних системах різних мов та на рівні підсвідомого сприйняття зрозумілі усім носіям мови.

Таке звернення до інтуїтивного (дотеоретичного) рівня мовної свідомості є актуальним у сучасній лінгвістиці у зв'язку з поглядом на мовлення як на когнітивний, віртуальний процес. Воно також зумовлене тим, що вивчення явища натяку у мовознавстві знаходиться лише на початковій стадії. Це пояснюється передусім нестандартним характером феномена, який важко звести до суми звичних категорій традиційного мовознавства. Досить зауважити, що Дж. Остін, фундаментально досліджуючи мовленнєві акти, говорив про натяк як про "цілий ряд особливих питань" [2. С. 100], котрі, як слід розуміти, потребують особливого вивчення. Питання про те, як саме слід проводити таке вивчення, залишилось відкритим.

У такій ситуації те, що ми знаємо про натяк як про загальноновживане поняття, - це практично все, що ми *напевно* про нього знаємо. Тому зрозуміло, що у дослідженні явища слід враховувати саме цю суму інтуїтивних знань, яка є частиною мовної компетенції мовця.

Крім того, саме положення про те, що натяк має право на термінологічний статус, ще потребує обґрунтування. Адже відомі випадки, коли стійке інтуїтивне поняття не приймалось теорією як термін і розкладалось на конкретніші поняття, або ж навпаки, - розумілось як частина складнішого поняття. Досить навести приклад "слова" (*mot*) (інтуїтивне поняття), яке не знайшло безпосереднього теоретико-практичного тлумачення ні у функціональній теорії Андре Мартіне [8. С.115-117], ні у його послідовників, ні у загальнолінгвістичній теорії. І як підсумок: "Марно було б намагатись дати точніше визначення поняття слова у загальному мовознавстві. Можна спробувати зробити це у межах якоїсь даної мови. Але навіть у цьому випадку застосування строгих критеріїв часто завершується аналізом, який майже не узгоджується зі звичним вживанням терміна." [8. С.115]. Також не можна ігнорувати того факту, що у "буденній метамові" лексема "allusion" (як і близькі до неї концепти *sous-entendu, insinuation, réticence*; дієслова *sous-entendre, insinuer, vouloir dire, avoir en vue*, etc.) функціонує у метамові, формує стійке поняття і навіть має порівняно високу частоту появи у реальному дискурсі. Терміном Allusion з великої літери ми умовно позначатимемо семантичне поле вказаних понять. І тому

констатуємо, що у процесі мовленнєвої діяльності носій мови порівняно часто здійснює мовленнєві дії, які відповідають не-термінологічному поняттю "Allusion". Інколи такий метамовний сигнал експліцитно присутній у самому тексті. Наприклад:

Explique-toi. Je n'aime pas les sous-entendus. (J.-P. Sartre).

Проте переважна більшість випадків це мовленнєві факти, явища, ситуації, які інтентивно можна охарактеризувати однією з лексем семантичного поля Allusion.

Ми приймаємо припущення, згідно з яким *факти мовної свідомості є релевантними при побудові мовної теорії*. Це означає, що мовна компетенція виступає не тільки як *об'єкт*, для вивчення якого будується теорія, але також як *частина*, і деякою мірою - як *суб'єкт* цієї теорії. Суть такого підходу зводиться до того, що семантика Allusion повинна частково визначати теорію allusion як явища мовленнєвої діяльності. А визначити цю семантику можна, досліджуючи функціонування Allusion у дискурсі.

Крайній вияв такого підходу, - метод аналізу "граматики слів" - використав Л. Вітгенштайн у "Філософських дослідженнях". Він, зокрема, зазначив, що "питати треба не про те, що таке уявлення і що відбувається, коли ми щось уявляємо, а про те, як уживають слово уявлення. (...) Суть висловлена в граматичі. (...) Граматика мовить нам про будь-що, до якого виду предметів воно належить" [1. С. 204]. На останньому зауваженні про приналежність до конкретного "виду предметів" слід особливо наголосити. Як показує попередній аналіз, вживання у мові лексеми allusion дозволяє присвоїти їй дві різні інтерпретації: allusion як дія, процес ("натякання") та allusion як об'єкт (фрагмент тексту; висловлювання, його зміст та інтенція). Загалом це зводиться до кореляції процес/об'єкт, або інформування/інформація. Тільки граматика (у розумінні Л. Вітгенштайна) слова allusion дає змогу відповісти на запитання, який з двох корелятивів є домінантою.

Ми не схильні вважати, що вживання у мові, наприклад, слова allusion дозволить *повністю* зрозуміти сутність цього феномена мовленнєвої діяльності. Але ми припускаємо і обстоюємо, що це вживання допоможе нам *краще зрозуміти* цю сутність. У будь-якому випадку, такий підхід є найкращим як початковий, бо ґрунтується на мінімумі стартових припущень і, безумовно, буде корисним як елемент комплексного дослідження феномена. Тому вважатимемо, що будь-який факт/явище мовленнєвої діяльності (langage), який на рівні загальномовного вживання класифікується як Allusion, є матеріалом нашого дослідження. Це ще, однак, не означає, що загальномовному поняттю allusion, чи будь-якій з лексичних одиниць цього семантичного поля, слід беззастережно надавати статусу лінгвістичного терміна.

Так, на інтуїтивному (підсвідомому) рівні абсолютна більшість носіїв французької мови визнає, що коли мовець говорить

(A) Aujourd'hui, le dîner a été bon

маючи на увазі (voulant dire):

(= Les autres jours, le dîner a été mauvais),

то йдеться саме про певний натяк (allusion). Однак такий мовленнєвий факт розглядається як цілком звичний, проте слову "натяк" не надається статусу терміна. Прийнятними у подібній ситуації є такі елементи контексту:

A quoi faites-vous allusion? / Qu'est-ce que vous insinuez? / Que voulez-vous dire par là? / Il est sous-entendu que..., etc.

Ми також свідомо пропускаємо поки що всі (навіть найочевидніші) особливості мовленнєвого акту *A*, як-от ситуацію висловлювання чи усю складність виразу "маючи на увазі". Поки що досить припустити лише те, що подібний акт є звичним фактом реального дискурсу та інтуїтивно класифікується носіями мови саме як натяк. Найтипівішим прийомом дослідження таких ситуацій є якраз порівняння тексту натяку з переданою інформацією [4. С. 463], зв'язок між якими передається виразом *vouloir dire* (мати на увазі, означати).

Розгляньмо інший приклад:

- *Le capitaine vous demande de monter à bord (...)*

(B) - *Dites-lui que nous sommes très bien sur notre bateau.* (*H. Charrière, Le Papillon, p. 97*)

Ґрунтуючись на мовній компетенції, можна проінтерпретувати висловлювання **(B)** так:

Le Papillon insinue que → *il ne veut pas monter à bord parce qu'il ne fait pas confiance au capitaine.*

Методологічний принцип дослідження полягає в тому, що наявність у тексті лексеми, приналежної семантичному полю "allusion", приймається як достатня ознака наявності явища "allusion" у дискурсі. Функціонування лексичних одиниць відображається у їх семантиці, тому доцільно провести аналіз семантичного поля поняття "allusion" на матеріалі словникових визначень. Наведемо як приклад основні з них разом з коротким викладом результатів аналізу:

ALLUSION: Manière d'éveiller l'idée d'une personne ou d'une chose sans en faire expressément mention. V. Sous-entendu. (...) Une allusion claire, transparente. (...) *L'allusion m'échappe.* (*Le Petit Robert 1. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française. Paris, 1991*).

Це визначення дає змогу сформулювати семантичні кореляції allusion-процес (manière d'éveiller l'idée) та allusion-інтенція (expressément).

Інші визначення:

ALLUSION: Mot, phrase, qui évoque une personne, une chose sans la nommer. (*Le Petit Larousse illustré. Paris, 1994. P. 56*). і дуже близьке до нього:

ALLUSION: Parole ou écrit qui éveille l'idée d'une personne ou d'une chose sans la mentionner. *Une allusion perfide. Tu as fait allusion à un aspect de sa vie que personne ne connaît.* (*Hachette. Dictionnaire de la langue française. Paris, 1994. P.31*).

Звідси отримуємо кореляції: allusion-фрагмент тексту (mot, phrase); allusion-процес (qui évoque) та allusion-імпліцитне (sans la nommer).

Крім того:

ALLUSION: 1. Manière de s'exprimer par laquelle on évoque l'idée de qqn ou de qqch sans les nommer explicitement; sous-entendu : *Parler par allusion.* - 2. Parole, propos évoquant une personne, un fait, sans les nommer : *Cette allusion lui a déplu.* - 3. *Faire allusion à*, parler indirectement de qqn, de qqch ou y faire référence rapidement. (*Grand Larousse en 5 volumes. Tome 1. Paris, 1994. P. 101*).

ALLUSION: *Il parle par allusions*: ↑ sous-entendu, insinuation. *Faire allusion à*: V. INDIRECT. (Genouvrier E. et alii. Nouveau dictionnaire des synonymes. Paris, 1994. P. 30).

У цих визначеннях виділимо семантичні компоненти: процес; імпліцитний характер; фрагмент тексту; непрямий спосіб інформування, тощо.

Загалом поданий аналіз семантичного поля "allusion" як метамовного поняття виявляється дуже продуктивним і дає змогу зробити низку висновків вже теоретичного порядку. Як-от: allusion та близькі до нього поняття у кожному випадку появи у дискурсі сигналізують певну *комунікативну ситуацію*. І. М. Кобозева та Н. І. Лауфер, які провели подібне дослідження у російській мові ("намеки"), дійшли висновку, що поняття *натяк* та близькі до нього (...) "узагальнює характерні властивості певного типу ситуацій спілкування" [4. С. 462]. Така подібність висновків цілком зрозуміла. По-перше, вона підтверджує гіпотези мовознавців, які досліджували цю проблематику на прикладі інших європейських мов. А по-друге, - дає змогу говорити про *натяк* як про термін, що тяжіє до критеріїв, які визначають мовну універсальність.

Однак існують певні елементи аналізу, які викликають заперечення. Автори згаданої статті, схоже, розуміють *натяк* передусім як семантичний термін [4. С. 462]. Однак вони цілком слушно кваліфікують його як "спосіб непрямого інформування" та як "певний тип ситуацій спілкування". Однак положення про приналежність терміна (а отже - і явища) до сфери мовної семантики, на наш погляд, є принциповим. Ми не схильні розуміти *натяк* як головно семантичний термін і вважаємо за потрібне визначитись з його статусом відношення щодо міжрівневого поділу "синтаксис / семантика / прагматика".

Наша гіпотеза полягає в тому, що *натяк* як явище мовленнєвої діяльності повністю виявляється лише у прагматичному вимірі і не має строгих обмежень на мовних рівнях.

Аналіз вище наведених визначень (тобто "граматики" Allusion) дозволяє зрозуміти, що саме у французькій мові "мається на увазі" під словом *натяк* (allusion) в узуальному (дотеоретичному) значенні (emploi courant). Результати цього аналізу можна викласти у вигляді окремих положень. Так, зіставний аналіз словникових визначень дає змогу виділити таке семантичне ядро:

ALLUSION= évocation non explicite

(висновок, підтверджений словником А. Dauzat, J. Dubois, Н. Mitterand. Dictionnaire étymologique et historique du français. Paris, 1993. P. 21 - 22).

Пошук загальних і безпосередньо близьких до поняття allusion термінів дає змогу встановити таке гіпо-гіперонімічне відношення:

ALLUSION < 1) Manière de s'exprimer (évocation = action, processus)

< 2) Fragment du discours (évocation = objet (mot, phrase)).

Аналіз безпосередніх контекстів вживання показує, що базовим синтаксичним вираженням слова *allusion* є вільне словосполучення *faire allusion à*.

Тобто, говорячи про *натяк* у французькій мові, мають на увазі 1) у прямому значенні якусь дію / процес мовлення, що переслідує певну комунікативну мету 2) і у похідному значенні (метонімічному) - матеріальний фрагмент дискурсу як результат цієї дії / процесу і як мовленнєвий засіб досягнення цієї комунікативної мети.

Отже, натяк є мовним феноменом, який не корелює зі звичними мовними одиницями типу "об'єкт" (типовий приклад якого - *мовна одиниця, слово, висловлювання*, і якими оперує класична структурна лінгвістика). Натяк - це мовний феномен типу "процес", певний *механізм* мовленнєвої діяльності. В аспекті парадоксу метамови ця теза може бути прокоментована так: метамова (= мова лінгвістичних термінів, яка описує просто-мову) сама функціонує за законами просто-мови; наприклад, метамова ділить свій "світ" (а "світом" для метамови виступає просто-мова) на "об'єкти" (імена) та "процеси" (предикати). Приклад перших - *слово, висловлювання*, той же *іменник*. Приклад других - *говорити, розуміти, натякати*, тощо. Метамовна свідомість носіїв французької мови виділила спочатку явище *натяк* саме як дію / процес *натякання*, і лише пізніше - його корелят у вигляді певного сегмента тексту / дискурсу. Поняття-дієслово "натякати" (*allusion* у контексті *faire allusion à*) є первинним щодо поняття-іменника "натяк" (*allusion*).

Проте слід також зазначити, що класифікація {*allusion* < мовна категорія типу "процес"} не є вичерпною. Порівнянню з такими типовими процесуальними мовними категоріями, як перформативні дієслова, термін "натякання" має істотну відмінність: він не передбачає вживання як перформатива. На відміну від *Je déclare que...*, вираз **J'insinue que...* / *Я натякаю:... є неприйнятним [2]. Дієслівна сфера семантики *Allusion* не передбачає вживання у першій особі, і цей факт також не можна пояснити тільки на рівні семантики. Отже можемо твердити, що ознака імпліцитності є однією з визначальних для натяку, а отже, як явище натяк є значно частотнішим, ніж його експліцитні сигнали у дискурсі.

Як бачимо, навіть найпростіший аналіз явища натяку як факту мовленнєвої діяльності, відображеного у загальному словниковому фонді французької мови, дозволяє зробити висновок про те, що в його основі лежить активний, функціонально діючий мовленнєвий процес, тобто стратегія прагматичного порядку. Це означає, що породження, функціонування і розуміння стратегії натяку може проводитись лише у вимірі "мовець → код - код → адресат". Структурно-семантичні показники натяку при цьому виступають як безумовно важливі та часто іманентні, проте тільки допоміжні.

До цього слід додати, що ми маємо на увазі прагматику у визначенні Чарльза Моріса - як "відношення між знаками та їх користувачами" [6. С. 5], що у сучасному трактуванні розуміється як "використання мовлення у дискурсі" (*Diller-Recanati*, [6. С. 5]).

Семантика розглядає відношення знак-референт і оперує ключовим поняттям *значення*. Повернімося до класичного прикладу *Allusion*:

(A) *Aujourd'hui, le dîner a été bon.*

Справді, не можна не погодитись з тим, що *значення* висловлювання (A) не дорівнює його *буквальному значенню*, тобто феномен має прямий вихід на семантику. Не випадково деякі дослідники (зокрема літературознавці) погоджуються розглядати натяк як перенос значення на рівні висловлювання. [7]. Можливо, що натяк і трактували як семантичний термін саме з огляду на ознаку "непряму" як на основну? Справді, очевидно, що *indirectivité = non-littéralité*. І цілком можливо, що ця ознака справді основна, але вона - не єдина. А присутність вже хоча б однієї прагматичної ознаки автоматично переносить феномен на вищий (прагматичний)

рівень. Додамо також, що як натяк висловлювання *A* безумовно передбачає вживання "у певному контексті". А вже термін "контекст" у широкому значенні передбачає обов'язковий вихід у сферу прагматики. Можна впевнено констатувати, що як явище Allusion виходить за межі мовної системи з її семантичним потенціалом. Розвиваючи цю думку, зазначимо, що натяк як мовленнєва стратегія є можливим завдяки семантичному потенціалові мови, але водночас він і бере участь у формуванні останнього. Ми припускаємо, що стратегія натяку, залишаючись суто прагматичною, має свої переважні тематичні сфери функціонування, свої типові семантичні та синтаксичні засоби реалізації і через останні може впливати на формування семантичної системи мови. Можна припустити, що початково за кожним евфемізмом стоїть мовленнєва дія натяку.

Автори згаданої статті [4] виділяють шість основних властивостей ситуації натяку: інтенціональність, вербальність, непрямий характер, обґрунтованість, можливість виведення та нетривіальність. Усі шість ознак витримують перевірку на матеріалі французької мови. Проте, на наш погляд, ознака "можливість виведення" є надлишковою, оскільки безпосередньо впливає з ознаки "інтенціональність": бажаючи повідомити певну інформацію, мовець обов'язково допускає, що ця інформація може бути виведена його співрозмовником зі запропонованого тексту.

З іншого боку, ознака "обґрунтованість" потребує ширшої експлікації, бо саме в ній закладена релевантна ознака Allusion. Йдеться про відповідь на запитання: Чому мовець вдається саме до такого (непрямого) способу інформування, тобто обирає саме такий зв'язок (*vouloir dire*) між текстом натяку та значенням натяку? Наше припущення полягає в тому, що на теоретичному рівні межа між терміном allusion та суміжними з ним концептами з метамовного поля Allusion проходить саме через ознаку "обґрунтованість". Це означає, що ні текстуальний фрагмент дискурсу, ні його структурно-семантичні ознаки, ні жодні інші *статичні* ознаки явища натяку не є релевантними порівнянню з мотивованістю натяку через інтенцію мовця. Тому розпізнати і зрозуміти функціонування натяку можна не через його зовнішні ознаки, а через причини його виникнення.

Отже, повернімось до терміна "використання". Легко уявити собі ситуацію не-натяку, в якій висловлювання (*A*) використовуватиметься буквально. І тоді жодна ознака семантичного порядку не дозволить зауважити цю зміну у використанні, яка відбувається за участі чинника мовця і ситуації, тобто на прагматичному рівні. А щодо семантичного ефекту (пряме значення), то він також є, але лише як похідний від ефекту прагматичного (пряме використання). Саме тут доцільно згадати зауваження Дж. Остіна, який говорив про натяк в аспекті того, "як ми використовуємо мову", або "що ми робимо, коли говоримо *дещо*" [2]. Говорячи натяками, ми *натякаємо, говорячи* (*en parlant, faire allusion a*), на відміну від інших фізично можливих способів натякнути. Тут і пролягає лінгвістична межа дослідження.

У цій підготовчій роботі ми намагались здійснити певні елементи дослідження явища натяку саме в термінах мови, а не метамови. Мета роботи полягала в тому, щоб виявити ті аспекти, які дають змогу говорити про натяк як про категорію мовної прагматики. Аналіз свідчить, що явище, яке у буденному мовному вживанні позначається лексевою allusion та поняттями, близькими до неї за семантикою, як

мовознавчий термін має прагматико-релевантну сутність. Аналіз семантики Allusion на матеріалі словникових визначень дозволяє констатувати, що явище натяку у французькій мові - це певний мовленнєвий процес/стратегія спілкування, який не обмежується фрагментом тексту та семантичним рівнем. Серед визначальних ознак натяку - небуквальність значення (семантична ознака) та інтенціональна мотивованість (прагматична ознака). Залишаючи осторонь питання про те, яка з вказаних ознак є основною, ми констатуємо, що прагматична ознака належить до вищого рівня і тому є домінуючою. Це означає, що, будучи також феноменом мовного значення, натяк є передусім феноменом мовного використання, а тому його подальше дослідження слід зосередити, зокрема, на категорії мовленнєвої інтенції. Таке дослідження значною мірою є інтуїтивно-узагальненим, і саме з огляду на це і слід розглядати наші висновки. Проте як підготовче воно є, на нашу думку, необхідною ланкою у всьому комплексі вивчення феномена.

1. Вітгенштайн Л. Філософські дослідження. К., 1997. 2. Остин Дж. Л. Слово как действие. //Новое в зарубежной лингвистике. М.,1986. Вып. XVII. 3. Серль Дж. Р. Косвенные речевые акты // Ibid. 4. Кобозева И. М., Лауфер Н. И. Об одном способе косвенного информирования. // Известия АН СССР. Сер. Лит. и Языка. Том 47, N°5. 1988. 5. Хоанг Ф. Семантика высказывания // Новое в зарубежной лингвистике. М., 1985. Вып. XVI. 6. Armengaud F. La pragmatique. P., 1985. 7. Dupriez B. Gradus. Les procédés littéraires (dictionnaire). P., 1995. 8. Martinet A. Eléments de linguistique générale. P., 1972.

THE PRAGMATIC ESSENCE OF THE TERM *HINT* IN LINGUISTICS

R.Khvoshchevsky

*Ivan Franko National University In Lviv
Universytetska str, 1, Lviv, 79000*

The paper deals with the linguistic techniques and notional status of the term *hint* as well as with the factors contributing to understanding covert utterances.

Key words: *hint; linguistics; pragmatics.*

*Стаття надійшла
до редколегії
07.08.1999*

СТИЛІСТИКА. ЛІНГВІСТИКА ТЕКСТУ. СЕМАНТИКА

УДК

ТЕКСТОВЕ ЯВИЩЕ ФРАЗЕМІЗАЦІЇ ТА МІСЦЕ БЕЗОСОБОВИХ ФОРМ ДІЄСЛОВА В НЬОМУ

З. Гетьман

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Володимирська, 64, 01033 Київ, Україна*

На нашу думку, твердження, "що еліпсис - це наслідок взаємодії змістовної структури висловлень і опосередкованій комунікативною інтенцією учасників діалогу" [6. С. 2-3], неправомірне. Йдеться про явище фраземізації, тобто утворення діалогічних фразем, які відповідають логіко-граматичному предикатові. Оскільки логіко-граматичний предикат може бути виражений будь-якою повнозначною частиною мови, то будь-які повнозначні слова можуть функціонувати як висловлення. У фраземах логіко-граматичні суб'єкти представлені у контексті. Саме тому фраземи - одиниці інтеракціональної граматики, крім того, ця теза підтверджує, що інтеракціональна граматика є контекстною. Фраземи мають самостійну цінність лише у системі діалогічного мовлення. Еліпсис - це закономірне явище мови. То ж О. В. Міхєєв змішує ті два явища, стверджуючи, що "еліптичні висловлення становлять комунікативні одиниці, які мають самостійну цінність у системі діалогічного мовлення. Еліпсис загалом слід розглядати як закономірне явище мови, зумовлене безпосередньою формою спілкування у діалозі" [6. С. 3].

Якщо маємо синтаксичну будову з невербалізованим дієсловом, то йдеться про явище фраземізації, тобто утворення специфічних діалогічних конструкцій, що характеризуються фраземічною зв'язністю з попереднім висловленням(и), оскільки у межах діалогічної єдності ці одиниці інтеракціональної граматики формують діалогічну макрофразу.

Отже, фразема є структурою бездієслівною (за винятком усталених фразеологізованих одиниць, прислів'їв та частин складнопідрядного речення, як звичайно, підрядних); предикативну основу фраземи закладено поза її структурою, вона у самій ситуації.

Деякі вчені вважають, що морфологічні форми не можуть стандартизуватися, "вони лежать за межами синтаксису як розділу граматики і не утворюють речення як основну одиницю комунікації" [4. С. 56] (в реальній дійсності або у граматичному контексті - З. Г.).

Явище фраземізації ґрунтується на мовному еліпсисі і є реченнєвим (текстовим) феноменом, тобто, по-перше, мовний еліпсис дає змогу ситуативно "прив'язувати" фразему, по-друге, він є основою для реконструкції невербалізованого дієслова. В утворенні фразем лежить тематичний еліпсис. Розподіл комунікативного динамізму тема-рема спостерігається між повним і неповним реченнями. Тема - повне речення, рема - неповне. Неповне речення може

бути інформативною і (або) емоційною ремою у діалогічній макрофразі. Інформативна рематичність неповного речення визначається характером міжпредикативних кореляцій повного і неповного речень: рема неповного речення є його присудком, стосовно до якого рема - присудок повного речення - виконує роль теми. Присудок неповного речення становить комунікативний центр усієї єдності, його ядро.

Комунікативна значущість реми збільшується відповідно до кількості елементів, належних до реми, або якщо є декілька рем, і, як наслідок, підвищується динамізм діалогічного тексту якщо є фраземи, що є провідними (базовими) ремами у діалогічній макрофразі. Для еліпсиса нема потреби у фонових знаннях. Для фраземізації конче потрібна пресупозиція як сукупність фонових знань, що становлять основу для вичерпної інтерпретації фразем у діалогічному тексті. Еліптичні побудови комунікативно самодостатні лише у контексті. Фраземізація - явище текстове, еліптичність - явище мовне.

Фраземізацію слід розглядати як засіб мовленнєвої взаємодії. Слід зазначити, що фраземізація може бути пояснена потенційним опущенням одного або декількох актантів тієї чи іншої номінативної одиниці. Вона у семантичній структурі містить як номінативні семи, так і релятивні. Останні зумовлюють ту чи іншу їх сполучуваність з іншими номінативними одиницями. У цьому полягає суть валентності: визначення семантичних і синтаксичних структур, які залежать від номінативних одиниць. Реалізація / нереалізація валентності пов'язана з контекстом: елімінуються актанти, пов'язані з темою висловлення, або відносяться до пресупозиції, тобто вони не несуть нової інформації.

Так, за допомогою невербалізованого дієслова у нормативному синтаксисі, тобто еліпсисі ([10. С. 207]: *Le expliqué y él, ni caso | - no le hizo ni caso*) можна формувати сталі, деякою мірою фразеологізовані моделі-відповіді, які навіть фіксуються словниками: *ni sombra, ni por esas, ni mucho, mucho menos* тощо:

Se lo regalo. Ni eso.

При **ситуативній** фраземізації невербалізоване дієслово можна реконструювати лише з позиції ситуації спілкування, що включає як саму діалогічну ситуацію, так і фонові знання співрозмовників. У прикладі *Una peseta de sal-dijo* (M.Delibes) ситуативна фразема адекватно відтворює діалогічну референцію і прагматичну установку: звернення покупця з проханням продати йому сіль на одну песету.

При **контекстуальній** фраземізації невербалізоване дієслово може бути реконструйоване лише з лінгвістичного контексту або попередньої репліки: - *¿Como no, señor Valenzuela (habré de hacerlo)?* [10. С. 204]. Спільним між еліпсисом і фраземізацією є загальний принцип контекстуальної тотожності між кореферентними граматичними структурами, тобто обидва ці явища розглядаються у термінах кореференції: виявляється збіг або незбіг семантичної референції мовця, а також збіг референцій та смислу. Саме принцип контекстуальної тотожності призводить до того, що фраземічні побудови кваліфікуються як еліпсис, хоча і розглядаються як прийом побудови діалогічного тексту [2]. Якщо еліпсис найімовірніший для тих речень, у яких кількість членів найбільша, то явище фраземізації охоплює найменші за обсягом речення: - *¿Vas conmigo?* - *Contigo.*

Некомплетивність полягає у відсутності дієслова в особовій формі, яке виступає ядром у висловленні. Ось чому спостерігається зміщення таких конгруентних понять, як одночленність (називне речення), неповне речення, еліipsis, фразема. Граматичні структури, у яких діє один із цих механізмів, збігаються за місцем у комунікації: вони виконують функцію висловлення. Відсутність дієслова в особовій формі, що об'єднує ці явища, не може бути релевалентною; відсутність темпоральної віднесеності компенсується за рахунок прислівників. Еліipsis є засобом формування фразем, але не засобом чи механізмом формування одночленних або неповних речень.

Механізм утворення фразем на основі компенсаційного еліipsis ґрунтується на виведенні предикації фраземи із попередньої предикації, яка є:

при відповіді на запитання:

Pero para qué te has molestado?

Por verle a él contento (J. A. Zunzunegui);

¿Vas al pueblo?

No, a los baños.

при вираженні сумніву, який потребує відповіді:

Pero usted nunca descansa.

¿Una personalidad, sabe? (J. Garcia Hortelano);

у сталих формулах імперативного характеру: ¡Silencio!

у мовленнєвому етикеті: Servidor de usted;

у прокляттях: ¡Al diablo!

У двох останніх випадках дієслово є невираженим і не виводиться ні з ситуацій, ні з контексту.

Анафоричні фраземи стверджують, заперечують або протиставляють попереднє висловлення. Сюди слід віднести *si-субститути*, *по-субститути* (*si, al contrario, pues si, claro que si* тощо [12, 14]).

Неправомірно ототожнювати фраземи з неповними реченнями. Загальною ознакою еліптичних речень, неповних речень та фразем є невербалізовані компоненти у формально-граматичній структурі, ізоморфній реченнєвій; при цьому повноструктурність і неповноструктурність - це корелюючі поняття. Саме цим зазначені структури відрізняються від називних, тому що у називних реченнях не йдеться про незаміщені синтаксичні позиції, на відміну від структур некомплетивних. Останні пов'язані або з синтаксичним нулем (коли незаміщена синтаксична позиція є граматично облігаторною), або з еліipsisом (коли незаміщені синтаксичні позиції є комунікативно облігаторними [3. С. 300] або факультативними [1. С. 113]). Синтаксичний нуль становить "семантично значущу відсутність лінгвістичного конструкту..., яка не впливає з синтаксичного контексту" [1. С. 113], і не є еліipsisом. Модель з нульовим членом входить у мовленнєву парадигму у той час, коли некомплетивність опираються на парадигматичні зв'язки. Явище синтаксичного нуля - це закріплення мовою некомплетивної реалізації мовної синтаксичної структури. Синтаксичний нуль присутній у багатьох так званих реченнєвих абревіатурах, що утворюють фраземи, та існує у двох формах: бездієслівній та дієслівній: *Buenos dias || Tenga muy buenos dias*. Рекурентною є

бездієслівна форма, але можлива реалізація повної форми згідно з нормою мови. Водночас повна форма є більш емпатичною.

Бездієслівні фраземи, у структурі яких відсутнє дієслово, утворюються при заповненні синтаксичної моделі лексичним матеріалом з опорою на "системні зв'язки дієслів певної семантичної групи з тією або іншою управляючою або прилягаючою формою [7. С. 9]. І. В. Вардуть кваліфікує подібні речення як речення з нульовим присудком: вони не залежать ні від контексту, ні від ситуації [3. С. 310]. Онтологічні ознаки неповних речень, еліптичних речень і фразем можна представити такою схемою:

ДОСТАТНІСТЬ ЩОДО КОМУНІКАТИВНОСТІ

НЕПОВНЕ РЕЧЕННЯ	ЕЛІПТИЧНЕ РЕЧЕННЯ	ФРАЗЕМА
комунікативно достатнє:	комунікативно достатнє:	комунікативно достатня:
-¿Quieres irte?	- Mal pájaro ese.	- ¿Quiénes tardaron en llegar?
-No quiero.	- Malo.	- Los alumnos.
	- Y que todas las noches está ahí.	
	- Todas (C. J. Cela).	

ГРАМАТИЧНЕ ВИРАЖЕННЯ

речення	речення	слово, словосполучення
одна або дві	одна	більше, ніж одна
а) без підмета		
б) без додатка		
в) без обставин		

КІЛЬКІСТЬ НЕЗАМІЩЕНИХ СИНТАКСИЧНИХ ПОЗИЦІЙ

УМОВИ ВИЯВЛЕННЯ НЕЗАМІЩЕНИХ СИНТАКСИЧНИХ ПОЗИЦІЙ

поза контекстом, коли неverbалізовано	поза контекстом	тільки у контексті
блiгаторний компонент речення; у контексті ситуацій, коли неverbалізований факультативний компонент речення		

ЗНАЧЕННЯ НЕБЕРБАЛІЗОВАНИХ КОМПОНЕНТІВ

інформативне	інформативне	інформативне
синтагматика, пресупозиція	парадиг-матика, парадигматика	синтагматика, парадиг-матика, пресупозиція

ЗАСОБИ ВИЯВЛЕННЯ НЕБЕРБАЛІЗОВАНИХ КОМПОНЕНТІВ

Номінативні речення у діалогічному тексті трапляються рідко тому, що вони не є рушійною силою у розвитку теми діалогічного тексту. Вони констатують факт, а не впливають на респондента:

- Un rincón de paz. ¿Qué sucede que hay más gente en tu casa que en la de Marta? Es como un río. Van y vienen (J. Garcia Hortelano).

Вони з'являються як непряма відповідь на запитання:

¿Y como lo sabes? - Un espiá.

Екзистенціальне дієслово припускається:

- ¿Ha pasado algo, Rafael?

- El inspector de policía, que está en la colonia (J. Garcia Hortelano).

До називних належать також імперативні речення типу Para, para, un momento.

Номінативні окличні речення ¡Qué belleza!, на думку деяких учених, є наслідком ситуативного еліпсису [13. С. 335-336], тобто кваліфікуються як речення, у яких відсутній підмет, котрому предикуються якість - краса. Х.Альсіна Франч, Х. М. Блекуа подібні структури розглядають у розділі "Синтаксис фрази" і кваліфікують їх як скорочення [8. С. 1194]. Подібні окличні номінативні речення будуються на основі структурно-синтаксичного еліпсиса й існують як окремий тип простого речення у загальній класифікації. Тобто структурно-синтаксичний еліпсис лежить в основі їхнього походження, структурування. У сучасній іспанській мові він вже не сприймається як просто еліпсис, це своєрідний підсвідомий еліпсис. Йдеться про усталеність синтаксичної побудови: que + іменник. На нашу думку, подібні окличні речення мають у своєму складі підмет (а через те належать до номінативних), оскільки складаються з іменника. Якщо Х. М. Лопе Бланч виходить з трансформації: ¿Qué belleza? - ¿Qué belle es el cuadro?, ми виходимо з іншої трансформації: Es un cuadro bella - ¡Que belleza!:

Muchos millones... de duros. Y en hombres como tu tío, que gasta poquísimos para lo que tiene... "eso se hincha". Nada más con que vivo ocho o diez años, tu tío deja doscientos cincuenta o trescientos millones de pesetas o más.

¡Qué horror! - Horror, no. Para hombres del tipo de tu tío, guardando todas las consideraciones y respetos... que hermosura! (J. A. Zunzunegui)

Віднесемо до номінативних питальні речення-перепитування:

- Estoy buscando al señor N.

¿Al señor N. ?

Емфатичні речення також можуть бути номінативними:

- ¿Y qué crees tu?

- Menuda papeleta la que le espera (J. A. Zunzunegui).

- ¿Qué pasa? le preguntó Lorenzo.

- Mi protegido Claudio, que no marcha bien (J.A. Zunzunegui).

- ¿Qué sabe usted?

- Lo que usted - le contestó sonriendo Lorenzo (J.A. Zunzunegui).

У граматичній науці усталеною є точка зору, що абсолютні звороти з безособовими формами дієслова утворюють двочленні еліптичні речення і кваліфікуються як одне з явищ комплексної конденсації (В. Матезіус). Враховуючи мовну економію у діалогічному тексті, слід пам'ятати, що безособові форми дієслова мають не тільки експресивну, а й інформативну значущість. В інтеракціональній граматиці безособові форми дієслова мотивуються тільки в розв'язуючій або продовжуючій репліці, часто створюючи з ініціюючої питально-відповідну діалогічну макрофразу: безособові форми виступають як взаємодіючі висловлення, посилюючи семантичну і синтаксичну спаяність реплік:

MARCOS. - ¿Y ahora? ¿Qué vas a hacer?

GABRIELA. - *Irme* (A. Sastre).

Серед безособових форм дієслова превалює інфінітив, самостійне вживання якого у діалогічному тексті маніфестує його предикативність, що призвело до констатації антивіртуального характеру [15. С. 99]. Як справедливо зауважує М. Вороніна, предикативний інфінітив - за її термінологією "часовий інфінітив" - вживається лише у прямій мові, а саме в діалозі [5. С. 105]. Вживання предикативного інфінітива у діалогічному тексті слід шукати в так званому історичному інфінітиві [9. С. 139], предикативність якого підкріплюється емпатичним вживанням прономінального підмета *yo, él, ella, usted*. Визначення часової приналежності предикативного інфінітива здійснюється лише якщо є інтерактивний зв'язок, подібний до того, яким визначається часова приналежність історичного інфінітива в приєднальному або протиставному синтагматичному ланцюжку, про що свідчать такі приклади:

SEÑORA. -... ¿Qué dice todavía?

PETRA. - *Que no ha sido ella, y llorar y llorar...* (J. Benavente)

Holá - le saludó secamente la sobrina.

Haber comido tú sola (J. A. Zunzunegui).

Новою є тенденція щодо вживання в діалогічному тексті предикативного складного інфінітива для визначення черговості дій. Хоча не рекурентними, але допустимими у діалогічному тексті є інфінітивні фрази подібні до попередніх:

Vengo reventado - le dije -. Esto del coche se está poniendo cada día peor; he ido a visitar a un señor y ha tenido que estacionar el auto mi mecánico a dos kilómetros de distancia de su oficina; no te exagero.

Haber ido en taxi (J. A. Zunzunegui).

Текстові побудови, в яких предикативну основу становить предикативний інфінітив; не можна віднести до двоскладових речень, не можна їх назвати й еліптичними, який би вид еліпсису до них не застосовувати. Але, на відміну від усіх інших видів фразем, подібні структури є маргінальними між реченням і фраземою. Їх слід кваліфікувати як інфінітивні квазіфрази. Обидва приклади виявляють різну граматичну семантику (значення) інфінітива. У квазіфразі *Haber comido tú sola* складний інфінітив співвідносить дію *comer* з реальним минулим тоді як дія *ir* є нездійсненою дією у минулому (*Hubieras ido en taxi*). Це відношення до дійсності, тобто предикативність, опосередковуються у першому прикладі комунікативною ситуацією, у другому - інтерактивним семантичним зв'язком реплік. Наявність / відсутність прономінального присудка регулюється загальними правилами його вживання в іспанському реченні. Отже, термін "часовий інфінітив" досить вдалий.

Темпоральність інфінітивної квазіфрази визначається формою дієслова (проста, складна) та регулюється:

семою темпоральності ініціюючої репліки:

¿Y qué hace?

Seguir contando cuentos de cacerías de osos con su escopeta de madera (J. A. Zunzunegui);

наявністю адвербіальних маркерів темпоральності:

No, *no morir nunca, nunca* = No morirás nunca, nunca;
 послідовністю дій, одна із яких репрезентується інфінітивом, а друга -
 часовою формою:

¿Bueno, y qué programa trae usted?

Irme a Bilbao dentro de un par de días, pero volveré por aquí para trasladarme a Zaragoza y Barcelona (J.A. Zunzunegui).

Зазначимо, що прийнято констатувати наявність "часового інфінітива" як такого, що "програмується дієсловом *hacer* в питальній формі" [5. С. 105], тобто він є наслідком інтерації. Цей матеріал дає підстави розширити умови вживання предикативного інфінітива:

а) вживання інфінітива в питально-відповідних діалогічних макрофразах для передачі найближчого майбутнього в перифрастичній конструкції при еліпсисі допоміжного або напівдопоміжного дієслова, представленого в ініціюючій репліці:

IGNACIO. - ¿Qué vas a hacer?

SAMUEL. - Bien pensadas las cosas, *quedarme* aquí (M. Aub);

б) за схемою: розповідне речення, яке має в своїй структурі дієслово *hacer*:

- Estando enfermo, no sé que hubiera podido *hacer*.

Lo primero, no *quedarte* *acochinado* en la cama. (J. A. Zunzunegui)

У подібних випадках інфінітивна квазіфраза акумулює у собі дві гілки у розвитку предикативності інфінітива: входження останнього у сферу імператива та *infinitivo historico*. Ось чому попередній приклад можна тлумачити двояко: Lo primero *quo* no hubieras podido *hacer* es *quedarte* *acochinado* en la cama або Lo primero, no *to* *quedes* *acochinado* en la cama. Однозначність тлумачення можлива за наявності широкого контексту та фонових знань;

в) у випадках репрезентативного дублюючого предикативного інфінітива в ролі синтагматичного дублету: виділяється рема висловлення; при цьому синтагматичний дублет не має інформаційної цінності:

- ¿Qué le ocurre?

- Ocurrirle, nada... (J. A. Zunzunegui)

Програмуючим дієсловом є присудок ініціюючої питальної репліки;

г) наявність називного предикативного інфінітива:

- Estoy muy cansado y si no fuera por ti, créeme, no me importaba dejarlo todo y... y morirme. La muerte, a cierta edad y después de haber bregado lo que yo he bregado, tiene que ser un descanso.

- No, no, morir nunca, nunca - aulló la mujer (J. A. Zunzunegui).

Називний предикативний інфінітив у квазіфразах обов'язково є дублюючим, акумулюючим зміст попереднього форматива діалогічної макрофрази через корелюючі поняття. Він стверджує або спростовує зміст ініціюючої репліки;

д) наявність атрибутивного предикативного інфінітива як формального показника інфінітивної квазіфрази при позиційній обумовленості варіантів повноструктурних двоскладових речень як прямих відповідей на спеціальне питання: ¿cual es...? ¿que +subst...? ¿que es...?:

- Bueno, ¿y que programa trae usted?

- *Irme* a Bilbao dentro de un par de días, pero volveré por aquí para trasladarme a Zaragoza y Barcelona (J. A. Zunzunegui).

- ¿Y cual es su trabajo ?

- *Estar durmiendo* las ocho horas... pa... pa probarlos (J. A. Zunzunegui);

е) вживання інфінітива в питально-відповідних діалогічних макрофразах як пояснення раніше висловленої думки:

MERLUZA. -... No deberías hacer eso.

EVA. - ¿Qué cosa?

MERLUZA. - *Comer tanto* (E. Wolff);

є) інформативно-комунікативний дублюючий інфінітив:

RAQUEL. - Quiero *irme*.

ANTONIO. - ¿*Irte*? ¿A dónde? (R.Solana);

ж) полемічний інфінітив:

- Pues, me arrojás de aquí...

- ¡¿*Arrojarte yo*?!

ANGUSTIAS. - Madré, déjeme usted salir.

BERNARDA. - ¿*Salir*? Después que te haya quitado esos polvos de la cara. ¿Suavona? ¿Yeyo? ¡Espejo de tus tias! (Le quita violentamente con un pañuelo los polvos.) ¿Ahora, vete? (F. Garcia Lorca) ;

з) розщеплюючий інфінітив, визначений Й. Дубським [11. С. 55] у зв'язку з так званим морфологічним розщепленням висловлення:

- ¿Qué ocurre, Paco? Qué quieres?

¡*Dejarme*, todos! (Цит. за [16. С. 87].)

Найчастіше йдеться про вживання інфінітива як імператива;

и) біцентричний інфінітив, який утворює квазіфраземи при опущенні модального слова або виразу: *Donde lavarse las manos? Comprar pan? Ayudarte?*

Зважаючи на присутність парцельованої інфінітивної фраземи посилюється зв'язок між формативами діалогічної макрофрази, оскільки йдеться про ліву елімінацію, на відміну від інфінітивною квазіфраземи, в якій інфінітив є ядром предиката. У парцельованій предикативній інфінітивній фраземі інфінітив виявляє предикативну конотацію саме завдяки сепаратизації від першого формативу діалогічної макрофрази як самостійний член останньої. Йдеться про предикативну конотацію, а не про предикативний (часовий) інфінітив:

- ¿Pero para qué te has molestado?

Por verle a él contento (J. A. Zunzunegui).

У таких випадках зв'язок компонентів діалогічної макрофрази здійснюється за допомогою прийменників (прийменникові парцельовані інфінітивні фраземи) або є об'єктом (див. також попередній приклад):

- ¿Y tú, que es lo que sabes?

Quererte (J. A. Zunzunegui).

- Lo crees necesario?

- Sí; *para dar* más seriedad y autoridad al acto (J. A. Zunzunegui).

¿A qué vas?

- *A hacerme* ropa, que estoy desnuda (J.A.Zunzunegui).

Якщо так званий предикативний інфінітив самостійно виявляє три відомі темпоральні площини і корелює з тривалою формою *estar + gerundio*, *Présente de indicativo*, *Pretérito perfecto de indicativo*, *Pretérito indefinido* і *Futuro simple de*

indicativo, а складний інфінітив також акумулює у собі модальні значення, то парцельований інфінітив виявляє свою напівпредикативність і не має темпоральної семи: парцельована інфінітивна фразема підпорядковується в темпоральному аспекті також програмуючому формативу діалогічної макрофрази, між ними встановлюються об'єктні або обставинні синтаксичні відносини в спільній темпоральній площині.

Парцельовані інфінітивні фраземи слід відрізнити від самостійного парцельованого інфінітива, який є компонентом респонсивної репліки і який не тільки дублює присудок ініціюючої репліки, а й присудок респонсивної репліки, заперечуючи його:

P. - ¿Tú crees que *me aburriré*?

R. - *Aburrirte, no te aburrirás* (Цит. за [15. С. 99]).

Виділені випадки діалогічного вживання інфінітива значно розширюють його текстові можливості як самостійного предикативно утворюючого компонента. Теоретичні джерела з граматики та стилістики іспанської мови, як правило, вказують лише на такі випадки: імператив, майбутній час тощо, ексортативні речення, прогнібтивні речення, риторичні питання: [16. С. 87]:

José, ¿compararme con ella?

¿Tener un hijo pronto?

¿Hacerlo después de comer tanto?

¡Reunirlos, a todos! ¡Sin meditar mucho!

Дієприкметникові фраземи мають таку синтаксичну деривацію:

- вживання дієприкметника у репліці, що розвивається або продовжується, внаслідок опущення зв'язкових дієслів у складі іменного присудка і допоміжного дієслова *haber* у складних темпоральних формах дієслова:

D. JUANA. - ¿Está cerrado?

NIETO. - ¿Cerrado? ¿La habéis visto vos? (A. Bubero Vallejo)

EL MARQUES. - Ha muerto.

VELAZQUEZ. - (Descompuesto.) ¿Muerto? (A. Buro Vallejo).

Слід зазначити, що висловлення, граматично оформлене дієприкметником, емоційно забарвлене: воно емпатизує подив, обурення, захоплення і вживається при перепитуванні. Такі фраземи є ознакою іспанського розмовного мовлення і свідчать про його динамізм. Йдеться про мовну надмірність;

- вживання дієприкметника-фраземи як висновку або наслідку. У цьому випадку зв'язок між репліками підсилюється узгодженням у роді і числі з антецедентом, додатком у першому формативі діалогічної макрофрази, йдеться про мовну економію:

- Pedro, *quita las calzas*.

- *Quitadas*.

- *Cierra la cortinilla de atrás*.

- *Cerrada* (F. García Pavon);

- поєднання двох попередніх випадків: опущення зв'язкового дієслова у складі іменного присудку та узгодження у роді та числі з підметом ініціюючої репліки:

- *Y tu marido, ¿qué hace?*

- *Cansado*: esta temporada le encuentro más cansado, si cabe, que nunca... (J.A. Zunzunegui)

Герундіальні фраземи утворюються у таких випадках: вживання герундія при еліпсисі дієслова в герундіальних перифразах: *¿Cómo estas?* - *Tirando*. Елімінуються переважно напівдопоміжні дієслова *estar* та *ir*. Важливо, що герундіальні фраземи вживаються як в ініціюючій, так і в респонсивній репліках:

- *¿Bien, eh? ¿Los negocios marchando, eh, Siriaco?*

- *marchando...*

- *Lorenzo te dirá cómo van* (J. A. Zunzunegui);

- вживання герундія у респонсивних репліках як пояснення способу реалізації дії:

Pero aún estas a tiempo de salvarte y de cortar tus ligaduras.

- *Casándome*, claro.

- *Eso es, haciéndolas más hondas* (J. A. Zunzunegui);

- вживання герундія в ініціюючих питальних репліках: *¿Conduciendo tu?*

- як еквівалент імперативного речення: *Trabajando, trabajando;*

- для вираження емоційного стану: *... yo siempre perdonando, y él... engañándome.*

-
1. Апресян Ю.Д. Идеи и методы современной структурной лингвистики. М., 1966. 2. Арнольд Й.В. Импликация как прием построения текста и предмет диалогического изучения// Вопросы языкознания. М., 1977. 3. Вардоль И.Ф. Основы описательной лингвистики. (Синтаксис и супрасинтаксис.) М., 1977. 4. Васильева-Шведе О.К., Степанов Г.В. Теоретическая грамматика испанского языка. Синтаксис предложения. М., 1981. 5. Вороніна М. М. Про одну особливість вживання інфінітива в сучасній іспанській мові (до питання про нефлексивну морфологію)// Питання романо-германської філології та методики викладання іноземних мов. К., 1976. Вип. 3. 6. Михеев Л. В. Лингвистический статус эллипсиса в тексте: Автореф. дис.... канд. филол. наук. М., 1983. 7. Оковородников А.П. Эллипсис как стилистическое явление современного русского литературного языка. Красноярск, 1978. 8. Alcina Franch J., Blecua J.M. Gramatica española. Barcelona, 1979. 9. Alonso M. Gramática del español contemporáneo. El lenguaje del hombre de hoy. Madrid, 1968. 10. Beinhauer W. (2) Estudios y ensayos. Madrid, 1973. 11. Dubsky J. Introducción a la estilística de la lengua. Santiago de Cuba, 1970. 12. Kalveram C. Diccionario de ideas y expresiones afines. Madrid, 1956. 13. Lope Blanch J.M. El concepto de oracion en la lingüística española. México, 1977. 14. Moliner M. Diccionario de uso del español. Madrid, 1986. T. 1, 1986. T. 2, 1986. 15. Narbona Jiménez A. Sintaxis coloquial: problemas y métodos // Linguística Española Actual. 1988. № 10 (1). 16. Shishkova T. N., Popok J.C.L. Estilística de la lengua española. Минск, 1989.

**THE ROLE OF THE NON-FINITE FORMS OF THE VERB IN THE DISCOURSE
PHENOMENON OF PHRASEMIZATION**

Z. Getman

*Taras Shevchenko National University In Kyiv
Volodymyrska str, 64, Kyiv, 01033*

The article is dedicated to the transposition of language units in the dialogue. The elementary changes in colloquial syntax are researched. The article is also dedicated to the exploration of the factors regulating the grammar of the text of a dialogue as the interactive grammar.

Key words: transposition; dialogue; colloquial syntax; grammar, Spanish

*Стаття надійшла
до редколегії
22.02.1998*

УДК

"ТІЛЕСНА" МЕТАФОРА В НАЇВНІЙ ТЕОРІЇ ЕМОЦІЙ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ)

І. Ласка

Запорізький педагогічний університет

Предметом розгляду у пропонованій статті обрано так звану тілесну метафору, що функціонує у сфері репрезентації емоцій у щоденному мовленні. Матеріалом дослідження послужили метафоризовані слововживання і фразеологізовані словосполучення сучасної французької мови, які стосуються тіла людини як природного "місця" емоцій. Весь ілюстративний матеріал подається за словником Petit Robert [19] та фразеологічним словником А.Ре [18].

Загальнонауковим контекстом для дослідження обрані сучасні філософські і соціопсихологічні напрями, зокрема етнометодологія, які проявляють інтерес до проблеми конструювання буденної свідомості у соціальних інтеракціях [10 та ін.].

Лінгвістичні пошуки останніх років теж орієнтуються на антропологічний принцип і реальну щоденну комунікацію. Із французьких публікацій такого спрямування варто назвати дослідження Бергера, Лукмана, Бре та Сальєнга. Традиційна філософсько-лінгвістична проблема "мова і відображення світу", поставлена ще в античності, розроблювана В. Гумбольдтом, Е. Сепіром і Б. Уорфом, у розвідках нового спрямування інтерпретується як проблема наївної [мовної] картини світу. Під мовною картиною світу мається на увазі "та частина концептуального світу людини, яка має "прив'язку" до мови і переломлена через мовні форми" [5. С. 112]. При цьому проблема мовної картини світу трактується як "проблема внеску мови і мовних категорій у вироблення і створення глобальних принципів сприйняття і членування світу" [5. С. 170]. Таким чином, кожна природна мова відображає певний спосіб сприймання і концептуалізації дійсності. Значення, зафіксовані в одиницях мови, укладаються в певну єдину систему поглядів, своєрідну колективну філософію, обов'язкову для всіх носіїв мови [2. С. 39].

Невід'ємною складовою частиною мовної картини світу є народна психологія, що узагальнює наївні уявлення про внутрішній світ людини, зокрема, про емоційні стани. Дж. Р. Серль, що присвятив цій проблемі спеціальний розділ у своїй новій книзі [21. С. 92-99], вважає, що народна психологія, попри всю різницю між її баченням внутрішнього світу людини і науковими здобутками професійної психології, довела у щоденній життєдіяльності й спілкуванні людей істинність та ефективність своїх інтерпретацій внутрішніх ментальних і емоційних станів (вірувань, бажань, надій, страхів тощо.)

Д. Лакоф, М. Джонсон вважають, що реальна картина дійсності залежить від того, як людські істоти її концептуалізують, основне місце у "творінні" цієї щоденної реальності вони відводять процесам метафоризації [6. С. 143-144]. Метафора пронизує все наше повсякденне життя і виявляється не тільки в мові, а й у в мисленні і практичній діяльності. Більшість понять, що функціонує у щоденному

мисленні і впорядковує реальність, яку сприймає людина, мають метафоричний характер.

Наша щоденна понятійна система метафорична за своєю суттю і спирається на лінгвістичні дані - такий загальний висновок зробили дослідники [7. С. 387-388]. Метафори, що визначають будову концептуальної системи людини повністю конвенціоналізовані у щоденному мовному вжитку [6. С. 136]. У них наука останніх десятиріч вбачає ключ до розуміння основ мислення, свідомості, представлення знань, репрезентації світу. Ю.С. Степанов пише з цього приводу, що метафора є фундаментальною властивістю мови, не менш фундаментальною, ніж опозиція елементів мови. Через метафору мовець послідовно вичленовує зі світу визначеного координатами "я-тут-тепер" - із тісного кола, що оточує його тіло і збігається з моментом його мовлення, інші світи [9. С. 229]. Розвиваючи цю думку, Н.Д. Арутюнова підкреслює, зокрема, що без метафори не існувало б лексики "невидимих світів" [внутрішнього життя людини], зони вторинних предикатів, які характеризують абстрактні поняття [3. С. 9]. За свідченням Х. Ортеги-і-Гасета, майже вся сучасна психологічна термінологія - це чиста метафора: слова з конкретними значеннями пристосовані до того, щоб позначати явища психологічного порядку [8. С. 76]. Сила метафори якраз полягає у тому, що, будучи матрицею для фігуративних представлень, вона дає змогу передавати абстрактне через конкретне, невидиме через видиме [16. С. 35]. Це стосується передусім інтроспекції емоційних станів, які можуть бути концептуалізовані лише метафоричним шляхом.

Питання про роль метафори у семантичному представленні емоцій обговорювалось останнім часом у статті В.Ю. Апресян, Ю.Д. Апресяна [1. С. 27-35], де робиться цікава спроба поєднати семантичний принцип зведення емоцій до прототипів, запропонований А. Вежіцькою ще в ранніх працях [22; 23], з метафоричним підходом Дж. Лакофа і М. Джонсона і створити на цій основі схеми лексикографічного тлумачення емоцій, які б легко піддавались формалізації. Автори статті обмежуються аналізом так званої симптоматичної лексики [*похолодеть от страха, покраснеть от стыда* і т.п.] і виділяють фактично один тип базової метафори, яку вони називають "телесная метафора состояний души". Суть справи зводиться до зближення внутрішніх емоційних станів з фізичними відчуттями і до знаходження аналогів для тілесних емоцій: *страх-холод; огида- неприємний смак; жаль - фізичний біль; пристрасть-жар* і т.п. У пізнішій програмній статті Ю.А. Апресяна, де узагальнюються принципи реконструкції образу люди за даними мови [2. С. 37-67], в описанні емоційної системи загалом збережено цей же підхід.

Базова тілесна метафора в принципі відображає природний мовний шлях концептуалізації емоцій і не викликає заперечень. Однак насторожує спроба авторів відкинути всі інші метафори, як довільні та випадкові, на тій підставі, що вони відносяться до надто різних галузей природи і діяльності людини і не укладаються ні в яку єдину картину [1. С. 33]. Подібне намагання виявити єдиний принцип метафоризації у мові веде до методологічного словотворення мовної картини емоційного світу, яка починає уявлятися одновимірною, ніби вона будувалась одним архітектором і за єдиним планом, тоді як для мовної картини світу природна відома аналогія з стихійною і живописною забудовою середньовічного міста,

запропонована Л. Вітгенштейном. Можливо, цей редукціоністський підхід частково вмотивований у рамках вузького прикладного завдання, поставленої у статті, однак такий шлях абсолютно неприйнятний для реалізації ширших описових завдань. Значно продуктивнішим здається принцип, сформульований А. Вежбіцькою і підтриманий Ж. Клебером, згідно з яким з усього розмаїття енциклопедичних знань до лінгвістичного опису слід залучати ту його частину, що має комунікативне спрямування, "те, що звичайно мають на увазі, коли думають і говорять про емоції" [14. С. 110]. Цей принцип послідовно втілює у своїх семантичних дослідженнях Ж. Пікош, наполягаючи на правомірності і необхідності включення до лінгвістичних визначень знань, лексикалізованих у щоденно вживаних сполученнях слів [17. С. 123]. Отже, основна теза, яку буде розвинено у практичній частині дослідження на прикладі французьких метафоричних слововживань і фразеологічних виразів, що стосуються тіла людини як природного "місця" емоцій, може бути сформульована так: метафоричний простір емоцій у наївній мовній картині світу є багатовимірний і не може бути зведений до якоїсь однієї метафори. Шлях до його реконструкції лежить через максимально повне врахування всієї різноманітності метафор, що використовуються у щоденному мовленні.

Відповідно до релігійних і філософських дуалістичних уявлень в образі людини, закріпленому у щоденній мові, протиставляються два начала: *âme* і *corps*, а цілісний індивід є їх єдністю, що відображено у виразі *s'adonner corps et âme à qqch*. Душа безсмертна і міститься в тілі, у ній людська сутність, до неї належать психічні функції організму: дух, думки, воля, моральна свідомість і принципи, всі внутрішні ментальні і емоційні стани. Тіло - лише видима зовнішня оболонка. До сфери тіла відноситься все, що пов'язане з фізіологією, функціонуванням органів. У цьому образі людини душа виступає як ідеальне вмістилище "високих" емоцій і почуттів, а тіло - як місце маніфестації "низьких" емоцій, головню як сфера вияву емоційних станів. Тіло, що втратило душу, втрачає позитивні емоції: *comme un corps sans âme* - (як у воду опущений). Протиставлення душі і тіла у наївному мовному образі людини відносне. Душа - ідеальне начало особистості - наділяється деякими фізичними властивостями: *une âme noire, une âme dure, une âme froide, une âme de cristal, une âme faible* і т.і. Її можна піддавати деяким фізичним діям: *toucher, déchirer, fendre, transpercer* тощо. Зрозуміло, що всі ці фізичні властивості, приписувані душі, інтерпретуються метафорично. Цілком тілесний орган *coeur* у багатьох словосполученнях вживається у значеннях "*le siège des sensations et émotions*", "*le siège de l'affectivité*" і утворює довгу серію виразів паралельних до *âme*: *âme double - coeur double, au fond de l'âme - au fond du coeur, fendre l'âme - fendre le coeur, mettre l'âme à l'envers - retourner le coeur* і т.і.

Тіло людини у мовній картині світу представлено міфологізовано, оскільки мові і міфів властива одна і та ж тенденція до метафоризації концептуальних форм, на яку вказував ще Е. Касієр [4. С. 33]. Міфологічно-ритуальна сегментація тіла, виділення в ньому тих чи інших важливих органів, приписування їм тих чи інших властивостей, що часто не узгоджуються з даними анатомії чи фізіології, має чітко виражений етно-культурний характер [13. С. 52].

Матеріал французької фразеології та метафоричного слововживання показує, що афективна сфера охоплює практично повністю тіло людини від волосся:

s'arracher les cheveux, faire dresser les cheveux sur la tête, être comme un crin, до кінцівок: *couper bras et jambes, se ronger les poings* і до пальців на ногах: *courir sur le haricot à qqn*. До цієї картини включаються і деякі органи, метафорично запозичені у тварин: *rester le bec dans l'eau, la peur donne des ailes, s'en aller la queue basse* та ін. Що більше, емоції виходять за межі тіла в найближчий простір: *rayonner de joie, être hors de soi*. Одяг, що прикриває тіло, теж втягнуто у сферу концептуалізації емоцій: *avoir la tête près du bonnet, trembler dans sa culotte*.

На французькій анатомічній карті емоцій особливо виділяються кілька активних зон і кілька "органів" емоцій. Головна із зон концентрації емоцій - **poitrine**. Центральне місце в ній займає серце: "C'est au *coeur battant* que la langue française attribue tout ce que le sujet peut ressentir d'affectif". [17. С. 124]. Саме тут людина відчуває широку гаму позитивних і негативних емоцій: *faire mal au coeur, avoir le coeur lourd, gros, triste, léger, dilaté, serré, gai, avoir la rage au coeur, déchirer, fendre, percer, blesser le coeur, s'en donner à coeur joie* та інші. У цій функції **coeur** виступає парасинонімом душі і, залишаючись соматичним органом, протистоїть тілу. Друге важливе протиставлення по одній із ліній просторової метафори **fond** - **surface**. Серце розташоване в глибині грудної клітки і ототожнюється з душею. Емоції не просто тут знаходяться, вони глибоко заховані: *au fond du coeur, refouler son émotion*. Знайти туди шлях не просто: *on ne voit pas les coeurs*. Це сфера сокровенного, забороненого для інших: *le coeur a ses secrets*, архітектоніка його ускладнюється потаємними куточками: *compartiments du coeur, détours du coeur, les plis et les replis du coeur humain*, які потребують спеціального дослідження: *sonder les coeurs*. Відкриваються вони не кожному, лише довірений особі, з якою говорять *à coeur ouvert* і якій можна сказати те, що йде *du fond du coeur*. У тих, кому є що приховувати, серце має подвійну структуру: *un coeur double*, а іноді ще складнішу, коли йдеться про любовні справи: *un coeur d'artichaut*. Загалом наївна народна психологія настроєна песимістично щодо можливостей пізнання ближнього: *le coeur d'un homme est un abîme*. *Coeur* як потаємний сховок емоцій протиставляється поверхневим, "тілесним" їх виявам: *face rayonnante, trembler de tous ses membres, avoir les nerfs à fleur de peau, donner la chair de poule*. Причому зовнішні вияви емоцій можуть бути оманливими, а почуття, що йдуть з глибини серця, щирі: *le cri du coeur* [un cri absolument sincère].

Серце має добре визначене місце, і коли воно там, де повинно бути, це рівнозначно хоробрості: *avoir le coeur bien placé* протиставляється *avoir le coeur mal placé*. Зміщення положення серця у французькій фразеології йдуть по вертикальній лінії, де **haut** має позитивну конотацію, а **bas** негативну: *avoir le coeur bas, hauts les coeurs*. **Coeur** як метонімічний синонім **estomac** теж має властивості підніматись по вертикалі, але з іншою конотацією: *soulever le coeur, avoir le coeur dans la gorge*. Відхилення від вертикалі для слова **coeur** пов'язані з уявленнями про емоції і почуття як "гуморальні" рідини, що переповнюють серце і можуть вихлюпнутись через край: *épencher le coeur*. Серце як компонент фразеологічних сполучень може опинитись досить далеко за межами свого природного місцезнаходження: *avoir le coeur sur la bouche, avoir le coeur sur la main*, що пов'язується з відкритістю, щирістю. По вертикалі **coeur** протиставляється **tête** [розумові]: *mauvaise tête bon coeur, mettre son coeur dans sa tête*.

У метафоричному світі наївної теорії емоцій серце постає перед нами як міфологізований об'єкт, наділений різноманітними фізичними властивостями. Воно може бути з різного матеріалу, змінювати розмір, щільність, температуру, розташування в просторі. Воно має масу: *avoir le coeur épais*. Його якісно-оцінна кваліфікація змінюється залежно від матеріалу. Воно тверде: *avoir le coeur ferme*, але його твердість має межі, за якими воно стає жорстким: *avoir le coeur dur*, кам'яним: *coeur de caillou, de roche*, набуває якостей металу: *coeur de bronze, coeur d'airain, coeur d'acier, se bronzer le coeur*, стає холодно-мармуровим: *coeur de marbre*. Воно може бути крихким і розбитись: *le coeur brisé* (існують навіть професіонали від розбивання сердець: *casseur de coeur*), або надто розм'якнути: *avoir le coeur en marmelade*. Емоційність залежить від температурних коливань, яким піддається серце. Воно може стати холодним, як лід: *avoir un glaçon au lieu du coeur*, його можна зігріти: *chauffer le coeur de qqn*, воно може спалахнути: *avoir le coeur combustible*, бути "палким мов жар": *son coeur est un brasier*. У рамках цієї температурної метафори **coeur** як центр протиставляється периферійним точкам *tête, mains, pieds*: *avoir les mains froides, le coeur chaud; les pieds au chaud, le coeur au frais*.

У наївній теорії емоцій **coeur** як містилице емоцій та почуттів може міняти свій об'єм, стискаючись або розширюючись: *gonfler le coeur, dilater le coeur, avoir le coeur serré* (причому емоція в одному випадку діє зсередини, а в другому ззовні), характеризуватись епітетами **grand, petit**, що отримують оцінну інтерпретацію: *de grand coeur, mon petit coeur*. Причому зміни в розмірах не пов'язані з аксіологічною орієнтацією самих емоцій: *gonfler le coeur de tristesse, dilater le coeur de joie*, тоді як зміни у вазі безпосередньо залежать від знака емоції: *avoir le coeur léger, en avoir gros sur le coeur*. Серце - посуд може наповнюватись через край емоцією-рідиною: *avoir le coeur plein, un coeur débordant de tendresse*. Серце, орган емоцій, може мати навіть смакові якості: *bouche de miel, coeur de fiel*, зрозуміло, що йдеться про солодкі слова і почуття протилежні за знаком.

За цією широкою гамою якісних фізичних видозмін, що інтерпретуються метафорично, просвічують багатовимірні й асиметричні емоційно-оцінні шкали.

Як біологічний орган серце наділене низкою функціональних властивостей, які переносяться метафорично на світ емоцій. Поки б'ється серце, людина живе і відчуває. Серце тріпоче, вискакує з грудей, сповільнює свій ритм або завмирає зовсім залежно від емоційного стану: *le coeur battant, palpitant, le coeur mort, cela fait bondir le coeur, son coeur bat la chamade, être aux cent coups*. Воно функціонує нормально, або погано: *avoir le coeur bien accroché, le coeur lui manque*. Воно надзвичайно вразливе: *avoir le coeur sensible, délicat*, його легко поранити: *blesser qqn au coeur, avoir le coeur percé, crever le coeur*. Серцеві рани можуть бути меншими або більшими залежно від використаного знаряддя: *déchirer le coeur, avoir une épine dans le coeur, enfoncer un poignard dans le coeur*. Серце можна гризти, терзати, розіп'яти на хресті, вирвати з грудей: *se ronger le coeur, crucifier le coeur, arracher le coeur*; для цього є навіть спеціальний інструмент: *l'Arrache-coeur* (заголовок відомого роману Бориса В'яна). У груди людини фразеологія вкладає серце певних тварин, що інтерпретується відповідно до традиційної етно-культурної

анімалістичної символіки: *coeur de lion*, *coeur de tigre*, *coeur de vipère*, *coeur de poule*.

Народна розмовна мова додає до цієї метафоричної образності свій неповторний колорит: *avoir gros sur la patate*.

На мовній анатомічній карті емоцій серце розташоване у грудях. У старофранцузькій мові для позначення цієї частини тіла вживалось інше слово **ventre**, до нашого часу зберігся вираз *avoir du coeur au ventre* (порівн. також розмовне *avoir qqch dans le buffet*). Безпосередня близькість серця до іншого органу - **estomac** зробила можливим метонімічне перенесення функцій: *ça me lève le coeur*, *j'ai mal au coeur*, *cette injure m'est restée sur le coeur*. Отже, фізіологічне відчуття нудоти поширюється на афективну сферу. До XVI сторіччя **estomac** мало значення "poitrine; coeur; esprit; intelligence", які пізніше перебрало на себе слово **coeur**. Від старого вживання залишилось кілька зворотів: *à l'estomac* ("en profitant de la surprise"), *avoir qqn à l'estomac* ("intimider"), у яких слово **estomac** сприймається у його сучасному значенні.

Estomac як місце емоцій з точки зору сучасної мови належить уже до абдомінальної зони, де теж локалізуються емоції і яка позначається у щоденній мові терміном **entrailles**. У класичній літературній мові високого стилю слово **entrailles** часто вживалось для передачі ідеї емоційної чутливості: *homme sans entrailles* за визначенням А.Ре "est non seulement sans coeur, mais sans contenu secret et précieux, sans fécondité sur le plan des sentiments" [18. С. 472]. Це значення збереглося у сучасній мові. Подібно до **entrailles**, **tripes** з грубуватим реалізмом, характерним для розмовної народної мови, відображає соматичний аспект афективності: *remuer les tripes à qqn*. **Entrailles**, **tripes** вписуються у одне з осьових семантичних протиставлень у структурі просторової метафори: **fond-surface**.

Наступним спеціалізованим органом, у якому наївна народна психологія локалізує емоції, є печінка: *avoir les foies blancs*, *donner (ficher, foutre) les foies à qqn*. За традиційними донауковими анатомічними уявленнями, **le foie** - орган, що виробляє кров і має темно-червоний колір: *foie noir* протиставляється легеням: *les foies blancs* для позначення легень вживалось у діалектах. З багатьох варіантів виразу з епітетом, що мали передавати хворобливі зміни кольору (**bleu**, **vert**, **tricolore**) і температури (**froid**, **frileux**) збереглися *avoir les foies* (без епітету) і рідше вживані *avoir les foies blancs* і *avoir les foies tricolores*. Епітет **tricolore** в останньому звороті має яскраво виражений етно-культурний характер і не позбавлений іронії.

У старій традиційній медицині селезінці теж приписувалась властивість притягати або виробляти "чорну жовч" ("*la bile noire*"), що вважалась причиною меланхолії, а також здатність очищати кров. Звідси походить кілька виразів: *décharger sa rate*, *dilater sa rate* (особливо часто у римованій формі: *j'ai ma rate qui s'dilate*).

Отже, наївній народній психології властивий плюралізм у розв'язанні проблеми локалізації емоцій. Серії метафор, пов'язаних з окремими внутрішніми органами, взаємно доповнюються, розширюючи можливості репрезентації емоцій.

Важливе місце у мовній картині емоцій відводиться також метафоричним словосполученням з іменником **tête**. **Tête** концептуалізується насамперед як орган мислення (думок, пам'яті, судження) і тим самим протиставляється **coeur**, що

виступає містилицем емоцій. Однак протиставлення не абсолютне, ці два начала можуть зблизитись і погодитись: *mettre son coeur dans sa tête* ще однією примхою просторової метафори. **Tête** виступає крім того у значенні "le siège des états psychologiques" [19], зокрема станів, пов'язаних з емоціями. Оскільки розум керує поведінкою людини, то *perdre la tête (la boule), n'avoir plus de (plus sa) tête (à soi)* означають втрату контролю над своїми емоціями. Ці втрати розвивають характерну для наївної теорії емоцій метафору "розчленованого тіла". Різні ушкодження голови, зовнішні та внутрішні порушення метафорично переносяться на сферу емоцій. Вираз *tête fêlée* ("un peu folle") розробляє традиційну жартівливу метафору, що лежить в основі етимологічного значення слова **tête** < lat. **testa** "vase de terre cuite". Вираз *casser la tête*, що належить до цієї ж метафоричної парадигми, втратив усілякий стосунок до інтелекту, його синонімом став *casser les pieds*. Ще емоційнішим відтінком безсилої логі відрізняється *se taper la tête contre le mur*. Метафора удару лежить також в основі звороту *se mettre martel en tête*, в якому різниця у просторовій орієнтації (удар з середини) і кратності спрямовує метафоричну семантику до значення "inquiétude obsédente".

Усіляке втручання у внутрішнє функціонування голови може мати метафоричні емоційні наслідки. У наївній психології емоцій воно набуває форми сторонніх істот - комах, що символізують негативні емоції: *avoir une araignée dans la tête, la mouche lui monte à la tête*. У другому виразі метафоричний образ комах, що символізує роздратування, доповнюється метафорою, вираженою дієсловом **monter**, що передає нестримний, "вибуховий" характер емоції. Порушення нормального функціонування голови може бути зумовлене температурними змінами, що стають знаками емоційних станів: *échauffer la tête (les oreilles) à qqn, tête chaude, tête brûlée*. Зворот з протилежним на температурній шкалі прикметником: *avoir la tête froide* не утворює прямої антонімічної пари з попередніми і має ширше значення.

Важливим засобом метафоричної символізації емоцій виступає просторова орієнтація голови. Манера "нести" голову відображає внутрішній емоційний стан. Семантичне протиставлення йде в цьому випадку по вертикальній осі **haut-bas**: *la tête haute, porter haut la tête, la tête basse, plier la tête*. Просторове переміщення по вертикалі лежить також в основі виразів: *se monter la tête, monter la tête à qqn, avoir la tête en l'air*. Внутрішнє відчуття запаморочення також стає знаком певних емоційних станів: *la tête lui tourne, faire tourner la tête de qqn*. Втрата орієнтації у ментальному просторі через якусь інтелектуальну перешкоду може призвести до емоційної розгубленості, відчаю: *ne pas savoir où donner de la tête*. Вираз *de derrière la tête* теж стосується до топографічної організації ментального простору в горизонтальній площині. Не дивно, що думки, локалізовані в цій неконтрольованій зоні, підвладні не стільки розумові, скільки емоціям і тому здаються несподіваними і дивними.

Отже, топографічна організація внутрішнього ментального простору і просторово-рухова орієнтація голови у зовнішньому просторі виступають важливими чинниками концептуалізації емоцій.

Цей перелік можна було б продовжити аналізом надзвичайно багатой метафорики, пов'язаної з обличчям, яке функціонує як "вітрина символічного тіла" [15. С. 48] і очима, що є, як відомо, дзеркалом душі.

У символічній архітектурі людського тіла, зафіксованій у мові, чітко протиставляється **façade-derrière, haut - bas**. Задня частина тіла, що є одночасно нижньою, має негативну конотацію [15. С. 42]. Саме в цій анально-генітальній зоні наївна народна психологія розташовує голздебільшого "низькі емоції". Функціонування органів цієї зони пов'язане з сильними соціальними табу, які стали основою процесів метафоризації. Інтенсивний страх найчастіше асоціюється з неконтрольованим відправленням природних потреб, що передаються в менш-більш евфемізованій формі: *avoir les jetons, faire dans sa culotte, mouiller son froc*. Скатологічну тематичну лінію продовжує вульгарно-просторічне *faire chier qqn*. Тремтіння від страху теж локалізується в цій негативно маркованій зоні: *trembler dans sa culotte* або більш образно в арготичному звороті: *avoir les miches qui font bravo*. Менш пейоративний образ засвідчує: *avoir chaud aux fesses*. Хоробрість або її відсутність пов'язуються безпосередньо з анатомічними ознаками чоловічої статі: *avoir les couilles au cul, avoir du poil aux fesses, les avoir à zéro*. Сексуально-еротичні у народно-розмовних мотиви виражені з грубою безпосередністю зворотах з дієсловами **casser, peler**: *peler les baloches, les bonbons à qqn*. Більш імпліцитно метафоричні образи цього плану проглядають у *en être (rester) baba en boucher une tissure*. Зміна звичайної просторової орієнтації частин тіла цієї зони по осі **devant - derrière** свідчить про ненормальний емоційний стан: *se lever le cul devant*. Грубуватий раблезіанський гумор, характерний для французького просторіччя, виявляє себе з великою винахідливістю у цій серії метафоричних образів.

Емоції у наївній картині внутрішнього світу людини часто представлені як фізичні ураження, пошкодження тіла, окремих його органів. Найбільшою експресією відзначаються вирази, побудовані на основі нав'язливого метафоричного фантазму "розчленованого тіла", який став справжнім колективним архетипом щоденної розмовної мови. А.Ре вбачає у них "образи від різника" ("*images de boucherie*") [18. С. 280]. За своєю різноманітністю та садистською витонченістю вони нагадують сцени середньовічних тортур. Ураження емоційно найчутливішого органу-серця символізують моральні страждання: *déchirer, fendre, percer le coeur*. Калічення інших органів дає менший, але відчутний ефект: *casser les pieds, casser bras et jambes*. Цей же метафоричний образ лежить в основі значення дієслова **épater**: виразів *casser les pattes, faire de l'épate (des épates)*. **Casser** може замінитись на **peler**: *peler le nez à qqn*. Метафоричну уяву вражає як сам інструмент різання, так і дія, що ним виконується: *monter une scie à qqn, scier qqn*. Навіть просте наступлення на палець ноги дошкуляє відчутним болям і прочитується метафорично як каузація емоційного стану: *courir sur le haricot à qqn*. Відчленування кінцівок унеможлиблює всілякий рух, робить безсилим і символізує крайнє здивування: *couper bras et jambes, avoir les jambes coupées, les bras m'en tombent*. Особливо дошкульні для тіла опіки метафорично передають крайню тривогу, неспокій, відчуття небезпеки: *être sur la braise (des braises), être sur le grill*. Фізичні ураження, що символізують внутрішні емоційні відчуття, можуть мати характер ужалень: *piquer au vif, darder un regard*. Фізичних тортур може завдавати не тільки

зовнішній чинник, а й сам мазохічний суб'єкт емоцій, коли вважає себе винним і карає за щось: *s'arracher les cheveux, se mordre les doigts, se ronger les poings*. Внутрішні емоційні стани можуть мати наслідком аномальне зміщення органів: *avoir le coeur dans la gorge, avoir les yeux qui sortent de la tête, rire à se décrocher la mâchoire*. Дія емоцій настільки сильна, що прирівнюється до смерті. Метафора умертвіння передає передусім негативні емоції: *mourir de peur, plus mort que vif, s'ennuyer à mourir*. Фантазія живої мовної стихії в цих серіях метафоричних виразів невичерпна.

Наведений аналіз невеликого фрагменту наївної мовної теорії емоцій звичайно не повний, але достатній для висновку, що метафоризація емоцій не йде в одному напрямі і не укладається в єдину картину. Метафоричний простір емоцій у мові багатовимірний. Метафори різного походження, різні за своєю образністю і експресією, нашаровуються одна на одну, суперечать між собою, переливаються різними барвами і попри скарги на нездатність мови виразити всі порухи душі, забезпечують ефективне щоденне спілкування. Навіть конвенційні антропоморфні метафори, що ґрунтуються на здоровому реалізмі, своєрідно переломлюються через призму кожної мови і мають свою неповторну етно-культурну специфіку.

Наївна мовна картина внутрішнього світу є результатом спроб багатьох поколінь знайти спосіб категоризувати і соціалізувати у щоденному мовленні внутрішній індивідуальний досвід, невичерпаний за своєю суттю. Вона є результатом багатовікових блукань довкола невловимого внутрішнього денотату, невинних намагань наблизитись до нього. В цьому жива креативна сила мови, що не перестає дивувати.

-
1. Апресян В.Н., Апресян Ю.Д. Метафора в семантическом представлении эмоций // ВЯ. 1993. №3.
 2. Апресян Ю.Д. Образ человека по данным языка: попытка системного описания// ВЯ. 1995. №1.
 3. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс // Теория метафоры. М., 1990.
 4. Кассирер Э. Сила метафоры // Теория метафоры. М., 1990.
 5. Кубрякова Е.С. Роль словообразования в формировании языковой картины мира // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. М., 1988.
 6. Лакофф Д., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем // Язык и моделирование социальной действительности. М., 1987.
 7. Лакофф Д., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем // Теория метафоры. М., 1990.
 8. Ортега-и-Гассет. Х. Две великие метафоры/ Теория метафоры. М., 1990.
 9. Степанов Ю.С. В трехмерном пространстве языка. М., 1985.
 10. Berger P., Luckmann T. La construction sociale de la réalité. Trad. de l'amér. P., 1992.
 11. Bres J. Récit oral et production de l'identité sociale. Montpellier, 1995.
 12. Calvet L.-J. Les voix de la ville. Introduction à la sociolinguistique urbaine P., 1994.
 13. Goffman E. La mise en scène de la vie quotidienne. T.2. Les relations publiques. P., 1973.
 14. Kleiber G. La semantique du prototype. P., 1990.
 15. Lafont R. Il y a quelqu'un. La parole et le corps. Montpellier, 1994.
 16. Molino J, Soublin F., Tamine J. Problèmes de la métaphore // Langages. 1979. 54.
 17. Picoche J. Combien y a-t-il de *coeur[s]* en français // Langue française. 1995. 105.
 18. Rey A., Cantreau S. Dictionnaire des expressions et locutions. P., 1989.
 19. Robert P., Le Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française. P., 1986.
 20. Salings G.

D. De. Une approche ethnographique de la communication. Rencontres en milieu parisien. P., 1988. 21. Searle J. R. La redécouverte de l'esprit. Trad. de l'anglais. P., 1995. 22. Wierzbicka A. Dociekania semantyczne. Warszawa, 1969. 23. Wierzbicka A. Semantic Primitives. Frankfurt, 1972

**THE SOMATIC METAPHOR IN THE NAIVE THEORY OF EMOTIONS AS
REFLECTED IN FRENCH PHRASEOLOGY**

I. Laska

Pedagogical University In Zaporizya

Metaphors and idioms containing somatic terms as means of rendering an emotive coloring of the utterance are shown to occupy a noticeable place in French lexicon. The semantization of the said items in French lexicography has also been traced.

Key words: metaphors; idioms; somatic terms; French lexicon; semantization

*Стаття надійшла
до редколегії
25.01.1999*

УДК

PRODUCTIVIDAD DE LAS VÍAS GENERATIVAS ENTRE LOS ADJETIVOS DE “RELACIÓN”

M. Klevtsova

Universidad Nacional Iván Frankó de Lviv

Sin duda es el adjetivo esa parte de la oración que, teniendo a su disposición un buen arsenal de medios formalizadores, tiende a su multiplicación con marcada frecuencia en casi todos los registros de la lengua: por ej.: generacional, antidictatorial, posbélico, neutrónico, programático [17].

Como elemento calificativo que es, el adjetivo pertenece a una de esas partes de la oración que de más demanda goza; “en cualquier momento – hace notar Gómez Torrego – puede aparecer algún adjetivo nuevo”[22. P.50].

Claro que, el grado de productividad no es el mismo para todos los adjetivos, varía según la clase. Tradicionalmente, las gramáticas consideran dos clases de adjetivos: calificativos y determinativos [21, 32, 36, 37]. Por su parte, Gómez Torrego en su clasificación semántica reconoce cuatro clases de adjetivos: calificativos, de relación o pertenencia, gentilicios y cuasideterminativos [22. P. 51]. Lo importante de esa clasificación es que ocupan en ella el lugar que les corresponde con pleno derecho, los así llamados “adjetivos relativos”, o como los llama el autor, “de relación o pertenencia”. Hablando del adjetivo como de “una clase abierta” (siempre dispuesta a multiplicarse), entre los ejemplos que da el autor, su mayoría: “peatonal, parolímpico, cibernético” son de la clase de los relativos o “de relación”.

Hay que notar que, a costa de nuevos adjetivos de este tipo se enriquecen los terminosistemas particulares, por. ej.: el de la publicística: coyunturalal, organizativo, **de cuadros**, **de masas**, masivo, bélico, etc.[17]. En los subsistemas, cuyo lenguaje se basa en nominaciones de carácter filosófico-conceptual, la generación de adjetivos es espontánea e inmediata: computacional, estatificacional, facético, **de programación**, cognitivo [10].

El alto grado de actividad generativa se lo deben los adjetivos de relación a su naturaleza semántica. Modificando al sustantivo lo hacen en forma indirecta, por alusión al nombre de otro fenómeno real que se vincula con él de modos muy distintos. Por intermedio de los adjetivos relativos se refleja en el idioma la regularidad del vínculo existente entre las cosas de la realidad: la banca comercial, estructura sectorial, periódico quincenal [17]. Otro de los rasgos característicos del adjetivo relativo reside en lo específico de su funcionamiento. Concretizando al sustantivo, no sólo lo va determinando, sino que, no pocas veces, puede también, a través de la relación, calificarlo, y eso es gracias al “rodeo” de la “vinculación”, que le permite nombrar con el nombre de otra cosa, cuyo sentido directo o “figurado” es aludido, por ej.: metodología **erosiva** [17], trabajo **de zapa**, vida **de perro**.

Esta particularidad de los “relativos” de actuar como “relativos” propiamente dichos o como “calificativos” ya fue apreciada en su tiempo por el investigador

V.V.Vinogradov, quien consideraba que “el límite gramatical entre los adjetivos calificativos y los relativos es bastante movido y convencional” [41. P.170]. Estos criterios fueron apoyados por V.Sshvede y G.Stepanov con muy apropiados ejemplos, entre ellos: “el dolor le pellizcó su **infantil** conciencia de hombre (J.M.López)” [39. P.87].

Respondiendo a las incesantes demandas de nominaciones vinculativas, el *funcionamiento* de los adjetivos de relación se complica considerablemente. Más de una vez se traspasan los límites que son exclusivamente de las funciones de adjetividad. Así, las *funciones de vinculativo* pueden tornarse en *calificativas*, o bien pasar a ser puramente *nominativas*, y también de carácter *descriptivo-pintoresco*; pueden mostrarse con función *denominativa, terminológica, fraseológica*.

No menos complicado se presenta el aspecto del *valor de relativo*, tan susceptible a la menor manifestación de nuevas variedades de vinculación que propone tan seguido la realidad objetiva de los últimos tiempos.

Por lo visto, el aspecto del *valor de relativo* tiene mucho que ver con el tercer aspecto, el *formal*. Las particularidades de formalización son bien concretas ya que le ha tocado a la categoría de “relación” seguir un largo camino evolutivo, partiendo de aquellas situaciones, cuando ya la lengua latina en ese entonces echaba las bases de futuras vías de generación.

Observando los matices de *valor* en el área de la adjetivación relativa, puede notarse que, aunque no son pocos, para cada uno de estos matices (o para dos o tres o más), se vislumbra una vía propia de generación. Teniendo cada valor su propia forma interior, resulta lógico que cada una de ellas esté acomodada en un tipo de formalización determinado. No son pocos los tipos de relativo que tienen un encuadre regular que se repite sistemáticamente. Un tipo de estos está bien ilustrado en una de las descripciones que hace Hernán Cortés en sus cartas de relación: “...joyas **de oro y de plata, de plomo, de latón, de cobre, de estaño, de piedras, de huesos, de conchas, de caracoles y de plumas**” [28. P.97].

Si se presta atención a otros ejemplos de la misma obra, tales como: “**ave de rapiña, verbas medicionales**, palmitos **de tierra**, bestias **marinas**, gato **cerval**, oso **hormiguero**, cosa **del diablo**, etc, notamos que a la adjetivación de “relativo” le es característico formalizarse por dos **vías esenciales**: la **sintética**, es decir, dentro de los límites de la palabra, y la analítica (descriptiva), cuando el “relativo” se forma a costa de recursos fuera de los límites de la palabra.

Hoy día, cuando la producción de adjetivos relativos está en pleno auge y va marcando una línea de ascenso con tendencia a abarcar todos los niveles del habla posibles, desde el lenguaje familiar pintoresco hasta el de las más intrincadas ponencias científicas de contenido filosófico-conceptual, pasando por todos los subsistemas particulares hasta el lenguaje publicístico y de la prensa periódica, se atisban caminos nuevos de generación, muy esporádicamente, pero con capacidad de responder a necesidades actuales de producción.

Si bien algunos autores [24. P.37; 25. P.40; 39. P.85] consideran que los adjetivos de este tipo no son muchos en el idioma, la expresión viva de los distintos subsistemas, revelan que la cantidad de neologismos en actividad es impresionante, que prácticamente son estos la única clase de adjetivos de reproducción práctica evidente. Puede compararse la presencia de los “relativos” en los distintos registros, por ej.: en el de *Biología*: **cerebral**,

larval, ninfal, imaginal, hepático, pulmonar, pineal, bronquial, esqueletal, ventral, cuticular, esofágico, etc [5].

En el área de las Matemáticas: algebraico, radical, numérico, factorial, profesoral, cúbico, fraccionario [Algebra, Baldor]. En el género de las ciencias sociales: inflacionario, cósmico, “schumpeteriano”, financiero, frontal [17], neofirthiano [10. P.204], existencial, antropomórfico, teilhardiano [31].

Como lo muestran los ejemplos, la vía de generación sintética se distingue por una productividad medida pero segura. La prosperidad que por esta vía se produzca en mucho se debe a la existencia de dos canales posibles: el de la vía sufixal culta (pulmonar) y el de la sufixal popular (tabacal).

Se deben tener en cuenta también ciertos factores de importancia, como el que la vía culta se enriqueció en su tiempo gracias a las formas “heredadas” (metálico) y no derivadas, y a otras formaciones de carácter “libresco” (cineamatográfico), que se concentran en radicales de composición culta.

Eso quiere decir que la vía sufixal se confirmó teniendo que salvar obstáculos infranqueables como el de la coyuntura de morfemas dentro de los límites del vocablo. La presencia de dos morfemas participes en el acto derivativo de “relación”: el radical y el terminal formalizador, supone siempre una concurrencia ideal entre ambos: tanto fonética como morfológica y de propiedad. Si eso no puede ocurrir por causas de incompatibilidad profunda o externa, la concurrencia resulta ser conflictiva y se desvanece. En tales casos la sufixación se orienta hacia aquellos radicales que mejor se adapten a tal o cual formalizador.

Se sabe que, entre los morfemas radicales, potencialmente, son accesibles a la generación unos cuantos tipos:

El que es radical hispanizado por el idioma en evolución, por ej.: *lech(-e)*.

Es heredado, como por ej.: *metál(-ico)*, bien compatible con el sistema fónico español.

Es radical culto, tomado por vía libresca, por ej.: *lact(-eo)* comunmente con alto grado de compatibilidad.

Es un tipo de radical prácticamente artificial, compuesto por vía científico-libresca, como por ej.: *endoscóp(-ico)* de < endoscopio < del gr. endon (dentro) y skopein (examinar). Es una base compatible.

Radicales vocablos. Son formas hispanizadas en su integridad, de lo más compatibles con los morfemas terminales que se integran sin dificultad al proceso derivativo adjetival. Por ej.: *educacion-al*, *frecuenci(a)-l*, *transformacion-al*, *policia(-l)*, *sector-ial*. La fusión ocurre automáticamente, casi sin esfuerzo acomodativo, salvo casos del tipo exponen(te) > exponen(-cial).

Aun teniendo a su disposición gran variedad de recursos acomodaticios la derivación de adjetivos (tanto culta como vulgar) sufre restricciones de productividad. Una de las causas, como se ha visto, es de carácter estructural y reside en la incompatibilidad de morfemas. La segunda causa es de “valor”, cuando la carga de “pertenencia” es más que evidente, o sea, es de tipo “genitivo”. En estos casos la generación se resuelve por las vías analíticas.

En lo que se refiere a la productividad, la primacia le pertenece a la sufijal. Armada de un buen arsenal de sufijos, está en condiciones de activizarse de inmediato y crear esferas de influencia sufijal.

En el grado de productividad de cada sufijo en particular influyeron considerablemente las herencias obtenidas por la sufijación que fueron en morfemas radicales y morfemas terminales, con lo cual se le dio vía libre a la producción de adjetivos relativos, en primer término, a los de vía sufijal culta: sulfúrico, férrico, bórico.

El sufijo -ico es entre otros, uno de los más productivos. En los derivados que con él se forman es posible verificar en qué medida se conjugan los sufijos con ciertas regularidades de “relación” en el campo nominativo. Así, una de ellas permite constatar que, el sufijo -ico se ha fijado entre los nombres de combinaciones químicas con el valor de “mayor valencia” del componente químico esencial: cúprico, sulfúrico y, en general, de combinaciones químicas: ácido láctico.

Como -ico goza de gran capacidad de empalme estructural, en particular, con radicales cultos, consigue formar largas hileras nominativas de adjetivos que se refieren a ciencias: geográfico, geológico, matemático, botánico, filosófico, etc; de adjetivos que indican referencia a uno u otro fenómeno que es objeto de estudio de una ciencia, por ej.: de morfología > morfologógico, asimismo, morfémico, silábico, numérico, rítmico, etc., pero, siempre que haya correspondencia formal.

El sufijo -ico compagina estructuralmente con radicales breves: de Orfeo > órfico; de mito > mítico. Del mismo modo: cárnico, cíclico, y aun, de fauna > fáunico [18].

El alto grado de efectividad que caracteriza el funcionamiento de otro sufijo productivo, el sufijo -al, se debe no sólo a su perfecta acomodación morfémica, con esferas de acción aseguradas, sino a la creciente demanda de relativos que se observa en los subsistemas conceptuales, cmpse.: política educacional, lingüística computacional; teoría estratificacional [10].

No menos notoria es la actuación del sufijo -ino, compatible en estructuras y de actuación inmediata con nombres terminados mayormente en consonante, o vocal, por ej.: isabelino, andino, alpino, cristalino, cervantino, uterino, marino ambarino, lepantino.

El problema del acomodamiento de estructuras se resuelve también a costa del gran arsenal de sufijos de que dispone la derivación adjetival relativa: oficinesco, incaico, demoníaco, circularar, deportivo, apolíneo, ambrosiano, etc.

Las vías sufijales, tanto culta como popular, aun respondiendo a las leyes del menor esfuerzo y mayor provecho, se debilitan considerablemente cuando la incompatibilidad de estructuras es infranqueable. Por variado que sea el arsenal de sufijos, puede llegar a ser insuficiente. El problema de la compatibilidad debe de ser de carácter no solamente *formal*, sino también de *fondo*. Y en este sentido la existencia de otras vías de generación puede tomarse como alternativa a la vía sufijal y al mismo tiempo puede considerarse que responde a la presencia de otros *valores* vinculativos, de otras modelaciones de la *forma interna* de “relación” o “pertenencia”.

Resulta pues, que los esquemas [Rad(cul) + suf] y [Rad(pop) + suf] de los vías sufijales no son los únicos en materia de derivación relativa.

“La relación de propiedad, posesión, pertenencia o materia, - escribe S.Gili y Gaya, - que en castellano expresamos con la preposición de se expresaban en latín por medio del caso genitivo...”[21. P.212].

El esquema [**de** + *S*] al cual se refiere el autor, es justamente el que corresponde al de las vías generativas analíticas.

La vía descriptiva-preposicional [**de** + *S*] es una de las variantes. En uno de sus valores “propio de” como en otros también puede hacerse equivalente al proceso sufixal con este mismo valor. He aquí el ejemplo que propone S.Gili y Gaya: “El amor *de madre* es equivalente al “amor *materno*”[21. P.212].

A la vía descriptiva-preposicional se le reservan tipos de valor “relativo” adjetival bastante definidos, algunos, exclusivamente propios: pelota **de trapo**, casa **de madera**, turno **de tarde**, vestido **de noche**, sombrero **de copa**, farmacia **de turno**.

El analitismo de esta vía, que para algunos casos de “relación” puede ser la única, ha sido claramente definido por Gili y Gaya: “ La preposición y su término forman un concepto adjetivo que califica al sustantivo al cual complementa”[21. P.212]. Estos “conceptos adjetivos”, junto al sustantivo al cual se refieren, pueden alcanzar un alto grado de fusión denominativa, es decir, que, ya no sólo son inseparables [**de** + *S*], sino que todo el grupo nominal [*S* + **de** + *S*], el cual se convierte en denominación íntegra. Estas integraciones se hacen posibles gracias a la equivalencia funcional del grupo [**de** + *S*] y los relativos de “sufijación”. He aquí los ejemplos que da Gili y Gaya: “**lengua de buey**” (planta), “**cabello de ángel**”[2. P.212] (en Arg. es el nombre de una variedad de fideo fino). Otros ejemplos: “**ojo de buey**” (ventanilla en el casco de los barcos), “**diente de perro**”, “**pata de gallo**” (puntos usados en la costura a mano).

Mostrando con mucha evidencia y regularidad su valor adjetival de “relación”, el esquema [**de** + *S*] suele ser el único para indicar adjetivamente algunas determinaciones, tales como:

1. La composición material de las cosas: vestido **de lana**, reloj **de oro**, dulce **de leche** (pero, **pan lactal**, cuando la leche es tan sólo un aditivo).
2. El vínculo temporal de las cosas: abrigo **de invierno**, escuela **de noche**, ropa **de entretiempo**, dama **de noche** (nombre de flor), vacaciones **de verano**.

De funcionamiento relativo adjetival propio, las formaciones analíticas de este tipo pueden alinearse paralelamente a las sintéticas, venidas por vía sufixal culta: vasos **de vidrio**// paisajes **vítreos**; noche (claro) **de luna**// paisaje **lunar** (forma heredada); hospital **de niños**// parálisis **infantil**. La usualidad libresca propia de las formas sintéticas es también uno de los rasgos que las diferencian de las analíticas [**de** + *S*].

De estructura más amplificada es la vía descriptiva-genitiva [**de** + *Art* + *S*], haciendo recordar los grupos genitivos de especificación sintáctica, por ej.: industria **del azúcar**, industria **de la carne**, eje **de la tierra**. Se caracteriza por su aire de terminación *formal* y *de valor*. Por medio de la relación se alude a un fenómeno único en la especie: fases **de la luna**, con tendencia a quedarse fija: la pulga **del hombre**, dispuesta para convertirse en denominación propia: “Cruz **del Sur**”, Tierra **del Fuego**, Mar **de los Sargazos**”, etc [23].

Actuando con marcado valor adjetival de “relativo” en todos sus matices: problemas **de la bolsa**, colores **de la tarde**, bicho **de la madera**, el esquema [**de** + *Art* + *S*] no está privado de sufrir desplazamientos a otros niveles de funciones: calificativa, por ej.: chicos **de la calle**, denominativa, por ej.: carretera **del Sur**.

Como respondiendo a las necesidades simplificadoras del habla, siempre en busca del medio más económico y eficaz, se vislumbran en ciertos ramos de la literatura técnica rudimentarios ejemplos de una vía generadora que podría ser representada con el esquema [(S) + S], por ej.: manteca **cacao**. Semejantes combinaciones de relativo, propias del idioma moderno, son resultado de una simplificación del componente “relativo”, en el cual ha caído la preposición “de”: “manteca (de) cacao” [13. P.538]. Poniéndose al descubierto, el componente sustantival (aquí: “cacao”) no pierde su funcionamiento de concepto adjetival de “relación”. Es decir, la vía generativa evolutivamente cambia de configuración sin cambiar de funciones.

La vía de esquema [(S) + S], que podría llamarse “simplificada sustantival” se presenta como un tipo de formalización adjetival relativa que se constituye como tal no de golpe, sino paulatinamente, pasando por todas las pruebas que le impone el uso, un uso severo y competente, que va borrando el componente preposicional “de” a raíz de haber ido perdiendo toda su utilidad funcional, y eso, independientemente, en cada caso particular.

De aquí proviene la baja productividad de esta vía de generación. El acto de “vinculación”, como regla se concentra en nombres de fenómenos únicos en su especie y en la realidad objetiva, de tal modo que, con un solo sustantivo de alusión [S], la función adjetival de relativo queda cumplida. Está claro que, los procesos simplificativos de este tipo no son frecuentes en el sistema formador de adjetivos relativos.

Para cada componente [S] de esta vía generativa, prácticamente inseparable del nombre [S] al cual determina, existe una historia aparte que lo convierte en “relativo”.

Así, por ejemplo, el grupo de “relativo” “**baño maría**” llegó a su estado actual pasando por distintas representaciones gráficas, que reflejan las peripecias evolutivas que le ocurrían a los miembros de este esquema generador. Su estructura inicial debió ser “**Baño de María**” como la encontramos en el diccionario Sopena [13, ed.1956]. En el recetario de I.Domenech [14, ed.1923], en la mayoría de las veces [14. P.34, 36, 40, 52, 58, etc], encontramos una ortografía avanzada: desaparece la ‘eme’ mayúscula: “**baño de maría**”, lo que es muy propio de los relativos que aluden a nombre propio. En el manual de P.C.de Gandulfo [27. P.15, ed.1951] leemos “**Baño-María**”, es decir, con un esquema que ya ha perdido la “de”, pero en su lugar aparece un guión que subraya la presencia de dos componentes distintos, el segundo de los cuales conserva la mayúscula inicial. Algo parecido encontramos en el Recetario Maizena (ed.1954): “**baño María**” [35. P.24]. En el recetario de L.Real [34, ed.1952], cada vez figura como **bañomaría**, o sea marcando una fusión total, que en la realidad del habla no existe. El vocablo “**baño**” tiene que tener en este caso su determinante y él es “**maría**”. Por eso la estructura simplificada, pero expresa en sus dos componentes que quedan, es la más correcta: “**baño maría**” y así la encontramos en Y.Domenech [14. P.74].

Algo semejante pasa con otras formaciones de este tipo: “**salsa de soya**”, en I.Domenech “**salsa soya**” [14. P.15]; “**año de luz**” [13. P.214]; **año luz** o **año-luz** [2. P.246]. En el habla cotidiana, las simplificaciones de esta clase no se hacen esperar: “**cebolla verde**”, “**viento norte**”, **color limón**, etc. El nombre de una marca de té paraguayo “**Cruz de Malta**”, en el lenguaje hablado bonaerense se usa como “**Cruz Malta**”.

Cada una de las vías de generación adjetival de “relativo” actúa en el idioma según las regularidades del acomodamiento tanto de *forma* como de *fondo* y se desenvuelven en el marco de modulaciones vinculativas adecuadas para una u otra combinación de elementos integrantes.

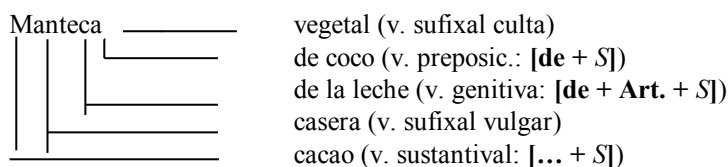
No son pocos los casos, cuando para un mismo núcleo de “relación” se le acomodan esquemas propios de distintas vías de generación, surgiendo así gran variedad de modelos “vinculativos”, según la *forma* y según el *valor* de fondo que los alienta, cmpse.:

Oficio **perro**; vida **de perro**; la pulga **del perro**; hambre **canina**; torta **perruna**.

Color **carne**; extracto **de carne**; industria **de la carne**; ácido **cárnico**; amor **carnal**.

Noche **de luna**; fases **de la luna**; paisaje **lunar**.

Por otro lado, un mismo determinado puede verse modificado por “relativos” venidos de distintas vías de generación:

Ultimamente se reviven canales de generación que son poco productivos, algunos ni siquiera son habituales en el lenguaje cotidiano. No obstante, siendo propio de los “relativos” determinar por rodeo vinculativo, los límites de tales rodeos pueden ensancharse considerablemente cuando se forman alrededor de la suma de rasgos que se encierran en los nombres propios de personalidades destacadas y mayormente conocidas en los amplios círculos de la comunidad. Muchos de ellos están fijados por el diccionario: **órfico** (de Orfeo), **horaciano** (de Horacio), **apolíneo** (de Apolo), etc. Otros, tardan en llegar a ser conocidos, por ej.: **kafkiano** [17. P.94], **beethoveniano** [8. P.99], **fáustico** [8. P.98], **tolstoiano** [11. P.518], si bien son de uso frecuente entre especialistas y en obras de distintos géneros del estilo libresco: “lenguaje y estilo **cervantinos**” [11. P.218], “la victoriosa gesta **sanmartinana**” [29. P.45] y no pocas veces se oyen en el habla popular: “color **isabelino**”. Entre los relativos de última hora pueden encontrarse también algunos de este tipo, claro, siempre que no haya problemas de incompatibilidad: **chomskvano** [10. P.238], **bloomfieldiano** [10. P.367]. Ya se ve en los ejemplos que la vía que se activa es exclusivamente la sufijal hispana, y en la mayoría de los casos (cerca de un 60%) con la actuación del sufijo **iano**, el más productivo en condiciones de apellidos extraños a la estructura radical castellana.

Siendo todo nombre de las cosas un potencial promotor de la alusión vinculativa, le corresponde a cada uno de ellos una determinada capacidad distributiva en el campo de las estructuras y en el de los *valores* de relación. Una más plena realización de tales capacidades, la tenemos entre los que surgen por las vías sintéticas, cuando alrededor de un nombre pueden agruparse radicales de estructura propia, con lo cual se forman nidos de carácter supletivo: **lech-**, **lact-**, **jurid-**, **judic-**, **for-**, **perr-**, **can-**.

Si entre las sintéticas es aprovechada la capacidad distributiva de las estructuras productoras, entre las analíticas el provecho reside en la estabilidad componencial de la vía generadora. Las formalizaciones, que son más bien extensas, y los *valores*, de

manifiesto contenido de pertenencia, condicionan ulteriores ampliaciones de relación. Recogido en estructuras invariables, el *valor* de “pertenencia” realiza su potencial distributivo hasta el punto de alcanzar las esferas de los sentidos figurados, más bien propios del lenguaje literario que de los *valores* gramaticales de “relación”, por ej.: “pendenciero **de cantina**” [19. P.242], “sueño **de piedra**” [19. P.206]. Las alusiones por rodeo de “relación”, que tienden a convertirse en propiamente pintorescas, abundan no sólo en obras literarias sino también, en las de género publicístico: “conversador **de café**” [17. P.61]; son frecuentes en el habla cotidiana: “cabeza **de remolacha**”, “manos **de oro**”, “pan **de dios**”.

Como se ve, la creación de adjetivos relativos es un proceso linguo-mental constante, complejo de *forma* y de *fondo*, y, puede ser resultado de los más inesperados tipos de “vinculación” adjetival: “una noche **de tinta**” [20. P.67], “una linterna... que parecía **de juguete**” [20. P.226]. Funciona como un mecanismo de alternativas, de regulación inmediata para vías generativas: “**secular**” – “**de siglos**”; “**de masas**” – “**masivo**”; “**de mar**” – “**marino**”.

A pesar de que la actividad generadora de adjetivos de relación es en la actualidad una de la más efectivas, pueden sufrirse altibajos que son originados por circunstancias no sólo de índole estructural.

Así, por ejemplo, la vía libresca se caracteriza por las limitaciones que le pueden imponer dos factores. Primero: si su actuación generativa es secundaria cuando le toca partir de un sustantivo-base motivante formado por derivación. Eso significa que, a esa base es preciso acomodarse: componencial de <componente. Segundo: las sufijaciones de relación” de ese tipo son poco demandadas pues responden a necesidades de muy limitado interés general.

Salvo casos parecidos, la regulación de las cargas productoras para cada procedimiento la determinan los mismos valores de “relativo” que se revelan en la realidad presente de las vinculaciones, sea cual fuere su naturaleza.

Lo que permite asegurar la productividad de tal o cual mecanismo generador, es el grado de demanda vigente. Si una denominación requerida no encuadra en las estructuras de ofertas generativas, otras vías paralelas se encargan de formalizar aun los casos de total incompatibilidad entre los elementos partícipes; más aún, un mismo concepto de vinculación puede ser plasmado por varias vías en acción. Las agrupaciones de aparente sinonimia relacional que se crean no hacen más que enriquecer el idioma en un tan útil hoy ramo de generación adjetival.

-
1. Ajmánova O.S. Diccionario de términos lingüísticos. M., 1966.
 2. Almendros H. Lecturas ejemplares. La Habana.
 3. Alonso A., Henríquez Ureña P. Gramática castellana. La Habana, 1968.
 4. Aristos. Diccionario ilustrado de la lengua española. Vedado. Habana.
 5. Bianchi Lischetti A. Curso de Zoología. Buenos Aires, 1947.
 6. Boletín salesiano. Buenos Aires. Junio 1996. Nº538.
 7. Carpentier A. El Reino de Este Mundo. La Habana, 1964.
 8. Carpentier A. Los pasos perdidos. La Habana, 1969.
 9. Cury R. Mineralogía y geología. Buenos Aires, 1951.
 10. Černý J. Historia de la Lingüística. Cáceres, 1998.
 11. Darnet de Ferreyra A.J. Historia de la Literatura Castellana. Buenos Aires.
 12. De Galiana Mingot T. Pequeño Larousse de Ciencias y Técnicas. La Habana,

1968. 13. Diccionario Enciclopédico Ilustrado de la lengua española. Barcelona, 1956. 14. Domenech I. La cocina vegetariana moderna. Barcelona, 1923. 15. Dvoretzkiy I.J. Diccionario latino-ruso. Moscú, 1976. 16. Estrella Gutierrez F., Suárez Calimano E. Historia de la literatura americana y argentina. Buenos Aires, 1953. 17. Estudios políticos-económicos-filosóficos-culturales del Uruguay. Diciembre, 1984. №92. 18. Flora y Fauna. K., Noviembre, 1996. 19. García Márquez G. Cien años de soledad. La Habana, 1969. 20. Garcini M. del C., Matus E. Antología del Cuento Hispanoamericano. Habana, 1963. 21. Gili y Gaya S. Curso superior de sintaxis española. Vedado. Habana, 1971. 22. Gómez Torrego L. Gramática didáctica del español. Madrid, 1998. 23. H.M.E. Geografía y Atlas. Libro tercero. Buenos Aires, 1943. 24. Litvinenko E.V., Vicente A.S. Gramática de la lengua española. K., 1969. 25. Litvinenko E.V. Gramática de la lengua española. K., 1976. 26. Magnus. Diccionario ilustrado de la lengua castellana. Buenos Aires, 1951. 27. Manual de Repostería Royal. Buenos Aires, 1951. 28. Matus E. Literatura hispanoamericana de la Conquista y la Colonia. Antología. Tomo I. La Habana, 1963. 29. Mortillaro G. Argentina. La Habana, 1965. 30. Pisano N.J. Historia Antigua y Medieval. Buenos Aires, 1951. 31. Pizán M. El joven Unamuno. Madrid, 1969. 32. Ragucci R.M. El habla de mi tierra. Buenos Aires, 1953. 33. Real Academia Española. Esbozo de una nueva gramática de la lengua española. Madrid, San Petersburgo, 1997. 34. Real L. Recetario Royal. Buenos Aires, 1952. 35. Recetario Maizena. Buenos Aires, 1954. 36. Roca Pons J. Introducción a la gramática. Tomo I. La Habana, 1968. 37. Seco R. Manual de Gramática española. La Habana, 1972. 38. Vasilieva-Shvede O.C., Stepanov G.V. Gramática de la lengua española. M., 1963. 39. Vasilieva-Shvede O.C., Stepanov G.V. Gramática teórica de la lengua española. Morfología y sintaxis de las partes de la oración. M., 1972. 40. Vastus. Diccionario enciclopédico ilustrado de la lengua castellana. Buenos Aires, 1944. 41. Vinogradov V.V. La lengua rusa. M., 1972. 42. Wolf E.M., Narúmov B.P. y otros. Dicionário inverso da língua portuguesa. M., 1971.

THE PRODUCTIVENESS OF RELATIVE ADJECTIVES IN SPANISH

M. Klevtsova

*Ivan Franko National University In Lviv
Universytetska str, 1, Lviv, 79000*

Even though the coining of adjectives meets the needs of speech communication it is not always very productive. The most productive of all happen to be the derivational patterns abiding by the maximum compatibility alongside with the laws of economy and the least effort. Synthetic and analytical means of creating relative adjectives entail suffixation and descriptive prepositional patterns respectively. However, currently the relative adjectives are a sufficiently powerful class possessing sufficient resources for overcoming structural incompatibility.

Key words: relative adjectives; suffixation; Spanish; prepositional patterns

*Стаття надійшла
до редколегії
02.10.1999*

УДК

ЕМОЦІЙНО-ОЦІННА КОНОТАЦІЯ ЗВЕРТАННЯ

Т. Лещинська

Запорізький педагогічний університет

Звертання містить в собі, крім об'єктивного, і суб'єктивний зміст, виражений оцінним та емоційно забарвленими значеннями.

Будь-який акт пізнання передбачає суб'єктивно-об'єктивне відношення, тобто відношення суб'єкта до об'єкта, на який спрямовано його пізнавальний інтерес. У кожному висловлюванні завжди взаємодіють два моменти - логічний та експресивний, які існують в єдиній основі, в мисленні. Всі висловлення з емоційними відтінками французький лінгвіст Ш. Баллі інтерпретує як вираз суб'єктивної оцінки мовцем адресата [3. С. 256].

Звертання здатні передавати різні чуттєво-модальні відтінки: а) ставлення мовця до адресата (фамільярне, шанобливо-лагідне, офіційне тощо); б) психологічний стан мовця, його почуття, побажання, настрої (радість, збентеженість, схвилюваність); в) суб'єктивну оцінку мовця (негативна або позитивна оцінка); г) волевиявлення мовця (прохання, примус).

Неможливо уявити процес комунікації, обмежений лише передачею інформації та ізольований від усіх ознак, притаманних суб'єктові мовлення. Дослідження показують, що прагматична значимість емоційно-оцінних одиниць наочно виявляється в описі емоційно-психологічних станів суб'єкта. Емоції відіграють важливу роль у життєдіяльності людини і відображають специфіку конкретної діяльності.

Дефініції категорії емоцій по-різному розглядали учені, оскільки ця категорія є предметом дослідження одночасно кількох наук: фізіології, психології, філософії, логіки та лінгвістики. Більшість дослідників дотримується точки зору, що емоції є важливим чинником регуляції процесів пізнання, а також мають "чітко виражений ситуаційний характер, тобто передають оцінно-особистісне ставлення..." [8. С. 37]. Емоції притаманні людині, і в цьому сенсі вони суб'єктивні. Найважливішою формою виразу емоцій у людини визнається мовлення.

Емоції прийнято ділити на вищі (соціальні) та нижчі (біологічні), позитивні та негативні, активні (стенічні) та пасивні (астенічні), тривалі та короточасні, спрямовані (відображають емоційне ставлення мовця до певних ознак навколишнього середовища) та неспрямовані (відображають внутрішній стан мовця).

Досліджуючи емоційно-оцінну конотацію звертання, ми обмежуємося простим та загальноприйнятим поділом емоцій на позитивні та негативні і розглядаємо емоції як особливу форму відображення зовнішнього світу або внутрішнього стану людини, пов'язаного з задоволенням або незадоволенням його органічних або соціальних потреб, із реалізацією або втратою його життєвих цілей.

Що стосується лінгвістики, почуття тільки тоді набувають значення, коли вони передаються мовними засобами. Проблема відображення емоцій в мові здавна привертала увагу мовознавців. Упродовж тривалого часу традиційна лінгвістика розуміла емотивність як феномен, який перебуває на периферії лінгвістичної системи. На необхідності вивчати проблеми відображення емоцій у мові неодноразово наголошували вітчизняні лінгвісти, але в галузі лексикології та стилістики ця проблема належить до малодосліджених. Чимало авторів вважають, що потрібно врахувати чинники емоційності та експресивності в дослідженнях мовного спілкування [10. С. 195]. Інші лінгвісти зазначають, що поняття емотивності, методи виявлення та репрезентації емотивного субстрата в текстах ще недосліджені [9. С. 106].

Деякі дослідники трактують "емотивність" дуже широко і вважають, що практично будь-яке висловлення має емотивний аспект, бо повідомлення про будь-який факт щось змінює у психічному стані слухача, викликає в нього відповідний емоційний стан [5. С. 24]. Першим у лінгвістиці поняття "емотивність" та "емоційність" почав розрізняти В. Шаховський, стверджуючи, що емотивність - це психологічний аспект категорії емоційності, а емоційність - це психологічна характеристика особистості, стану та рівня її емоційної сфери [11. С. 22]. Можна стверджувати, що на мовному рівні емоційність як психологічна категорія трансформується в емотивність.

Проблема співвідношення експресивного та емоційного досить суперечливо вирішується у слові. Одні лінгвісти ототожнюють ці категорії, інші розмежовують поняття "експресивність" та "емоційність", але більшість дослідників поєднує їх, суміщаючи поняття емоційного з поняттям експресивного. О. Ахманова визначає експресію як "виразно образотворчі якості мови" [2. С. 524]. Ми дотримуємось точки зору, що категорії емотивності та експресивності тісно пов'язані між собою, але відрізняються одна від одної: якщо емотивність - це висловлювання почуття людиною, її ставлення до явищ дійсності, то експресія - це виразність, пов'язана з вражаючою силою висловлення, яка надає йому образності та емоційної забарвленості.

В основі емоцій лежить оцінка. На тісний зв'язок емоцій з оцінкою вказує Б. Додонов, вважаючи емоцію не тільки результатом, а й процесом діяльності "оцінювання інформації, яка надходить у мозок про зовнішній та внутрішній світ і яку почуття та сприйняття кодують у формі його суб'єктивних образів" [6. С. 29]. Тезу про нерозривність емоцій та оцінки експериментально підтвердила Є. Мягкова: "Будь-яка емоція є оцінною, а будь-яка оцінка супроводжується емоційним ставленням" [9. С. 95]. Будь-який вид емоційного ставлення до об'єкта є оцінним.

У лінгвістиці під оцінкою розуміють вираження ставлення суб'єкта до об'єкта засобами, які має мовна система. Оцінка може бути раціональною та емоційною, позитивною та негативною. Раціональна та емоційна оцінки - два різновиди оцінного відображення об'єкта. Якщо раціональна оцінка пов'язана з інтелектуально-класифікуючою діяльністю людського пізнання, то емоційна - з афективним аспектом психічної діяльності та зумовлена не об'єктивними ознаками означуваного, а ознаками, які приписуються йому творчим мисленням людини. Емоційна оцінка повинна змінити емоційний стан співбесідника і викликати у нього відповідну

реакцію, а раціональна розраховує на згоду із висловленою думкою. Поділ оцінки на емоційну та раціональну може бути лише умовним, коли необхідно визначити в кожному конкретному випадку перевагу емоційного або раціонального. Виділяють два види емоційного ставлення особистості до різних явищ та фактів дійсності - позитивне та негативне. Одним із видів позитивної оцінки можна вважати схвалення ("bravo" - молодчина), а також висловлення ласки ("solecito" - сонечко, "palomita" - голубочка). До негативної оцінки можна віднести вирази зневаги ("adulador" - підлабузник), презирства ("baboso" - слюняк), лайливості ("mastuerzo" - балбес), іронічності, жартівливості ("conquistador" - серцеїд), докору ("sinvergüenza" - безсоромник).

Оцінне значення звертання, яке характеризується ознаками позитивності (+) або негативності (-), визначається переважно контекстом (ситуацією). Вираз оцінки адресата мовцем може бути представлений трьома способами: семантичним, семантико-прагматичним та прагматичним. Семантичний спосіб виразу ставлення мовця до адресата реалізується за допомогою онтологічних оцінних одиниць мови. Семантико-прагматичний спосіб є змішаним, тому що для нього характерні деякі особливості як семантичних, так і прагматичних методів передачі значення оцінки. В прагматичному способі мовець спирається на контекст (ситуацію спілкування) та на стереотипні уявлення в суспільстві про негативні та позитивні аспекти життєдіяльності людини. Залежно від способу висловлення негативної та позитивної думки мовцем можна виділити два типи звертань: 1) звертання, які характеризують адресата, та 2) звертання, які характеризують ставлення мовця до адресата. Перший тип звертань поділяється на декілька підгруп: 1) звертання, які характеризують риси зовнішності адресата ("jorobado" - горбун, "gordiflon" - товстун, "narigudo" - носатий); 2) внутрішні риси особистості ("egoista" - егоїст, "cobarde" - боягуз, "ignorante" - невіглас); 3) уміння та здібності ("trabajador" - трудівник, "perezoso" - ледар та ін.); 4) ментальні здібності адресата ("tonto", "bruto", "imbecil" - дурень).

Немає єдиної точки зору у визначенні поняття емоційної лексики. Деякі вчені до емоційної лексики відносять слова, які називають емоції та почуття. Інші лінгвісти вважають, що такі слова не входять до складу емоційної лексики. На думку І. Арнольд, слова, які називають емоції та почуття, висловлюють емоції тільки понятійно, тобто називають емоції, але не передають їх (1. С. 94). Такого ж погляду дотримується В. Шаховський, який вважає, що в плані емотивності знаки, які безпосередньо висловлюють емоції, емотивами не є, хоч і кваліфікуються як асоціативно-емотивна лексика, оскільки вони не висловлюють емоцій, а лише асоціативно відсилають свідомість співрозмовників до сфери емоцій [11. С. 14].

Загальновідомо, що мова є не тільки важливим засобом передачі мислення, а й засобом виразу емоцій. Але деякі вчені обмежують лексичне значення слова понятійно-предметним змістом, ігноруючи питання про відношення емоційної оцінки до лексичного значення. В. Звєгінцев, аргументуючи думку про виведення емоційної оцінки за межі лексичного значення, стверджує, що предметно-логічний зміст слова є об'єктивним планом у мові, а емоційна оцінка - суб'єктивним [7. С. 49]. Протилежну думку висловлює В. Виноградов: "Слово є одночасно знаком думки мовця, і ознакою всіх інших психічних переживань, які входять в завдання та намір повідомлення" [4.

С. 25]. Предметно-логічне значення кожного слова оточене особливою експресивною атмосферою, яка змінюється залежно від контексту (ситуації).

Отже, кожне слово за певних обставин може перетворитися на носія емоційного заряду. Така теза впливає з того, що слова, позбавлені мовної емоційної оцінки, в процесі комунікації та при індивідуальному вживанні здатні набути мовну (контекстну / ситуативну) емоційну оцінку. На наш погляд, до мовних засобів, за допомогою яких досягається емоційно-оцінна виразність, можна віднести: емоційно забарвлену лексику (слова, в лексичному значенні яких міститься оцінка предметів та явищ,); слова, емоційна значущість яких утворюється за допомогою суфіксів суб'єктивної оцінки; слова, вжиті в переносному значенні, вигуки та ін.

У функції емоційно-оцінних звертань у сучасній іспанській мові використовуються два типи лексем: лексеми з власне емоційним значенням та лексеми, які набувають значення емоційності лише в позиції звертання. Обидва типи відносяться або до розряду антропонімів, або до групи зоонімів.

У деяких випадках референти можуть мати афективний відтінок. Під афективністю в лінгвістичній літературі розуміють оцінне висловлення, яке не стільки описує стан речей, скільки підкреслює, що суб'єкт висловлювання зацікавлено ставиться до подій, про які йдеться. Наприклад, слова niño (a), muchacho (a), які містять сему "юний вік", можуть змінювати своє значення в позиції звертання, якщо ці слова адресовано дорослій людині. Священик, звертаючись до дорослої дівчини, використовує лексему niña:

Oiga usted, niña, – repuso Currito, - la voy a regalar para endulzarla la boca una merenga y un cachondo (P.B., 51).

Змінюють своє значення також слова, які називають родинні стосунки, назви професій або вид занять, коли вони не відповідають прямому значенню цих лексем і в деяких випадках набувають значення приниження або жартівливого характеру. До цієї категорії лексем можна віднести слова tío та primo, які вказують на родинні стосунки. В іспанській мові вони вживаються з деякою обережністю, тому що часто передають додаткове значення "зневаги", яке має перевагу над основним значенням.

В афективних ситуаціях часто використовуються такі лексичні форми звертання, як hombre та mujer. Звертання hombre має свої специфічні особливості. Ця форма може вживатися з фамільярним відтінком навіть у зверненні до людей похилого віку. Така форма вживається як звертання не тільки до чоловіків, а й до жінок, осіб похилого віку, до молодих людей і навіть до звірів. Так, в Іспанії для того, щоб підбадьорити бика під час кориди, глядачі вигукують: ¡ muy bien, hombre, muy bien !

Що стосується звертання mujer, то ця форма, на відміну від звертання hombre, вживається лише у зверненні до комунікантів жіночої статі. Поле діяльності цієї форми необмежене, воно поширюється на всі вікові категорії, починаючи від особи жіночої статі похилого віку і закінчуючи новонародженою дівчинкою.

Особливістю звертань є широке використання оцінних номінацій, які емоційно і естетично збагачують мовну палітру. Для оцінних номінацій характерна метафоричність, яка надає об'єктові деякої невластивої для нього ознаки, яка приписується йому через подібність за аналогією. Основна функція таких слів оцінна, а не номінативна, хоча остання також реалізується.

Значне місце серед звертань з емоційно-оцінними характеристиками посідають зооніми, що в деяких контекстах означають людину. Основною рисою зоонімів є їх використання як символу людини з характерною для неї ознакою: рисою характеру, манерою поведінки, особливостями зовнішності. Метафори-зоосеми охоплюють тих звірів, які, згідно з фольклорними традиціями, були наділені відповідними негативними та позитивними рисами. На цій підставі виділяють метафори-зоосеми з негативним та позитивним забарвленням. Наприклад, жінка в стані обурення висловлює своє негативне ставлення до чоловіка, використовуючи метафору-зоосему "puerco" - "свиня, боров":

La anciana: ¡ Cállate, puerco ! (H.Q.:381).

Серед великої кількості звертань, які мають зафіксоване словниками переносне значення, вдалося виділити групу найуживаніших зоонімів, які формуються на основі порівняння ознаки, яка лежить в їх основі (узуальні зооніми) такі, як : animal, cochon, mono тощо, а також оказіональні зооніми-звертання, до складу яких можна віднести прізвиська. На відміну від узуальних зоонімів-звертань, в оказіональних зоонімів-звертань та прізвиськ емотивність та оцінність визначаються лише умовами їх функціонування в позиції звертання. Звертання-прізвиська вносять сильний елемент оцінності, переважно негативний (образливо-зневажливий, грубий, іронічний). Типовими прізвиськами-звертаннями є: retaco, chancho, chulla ojo, mudo, gallo, pájaro, ardilla та ін..

До емоційно забарвленої лексики відносимо звертання, виражені прикметниками та сполученнями прикметника з іменником, які характеризують людину, до якої спрямована мова, і приписують їй ті чи інші ознаки, суттєві з точки зору людини, яка її оцінює. Серед них особливу прагматичне значення мають різноманітні прикметники на позначення кольору, які відображають цілу палітру ознак, дають змогу судити про зовнішність, стан та риси характеру, притаманні конкретній людині. Основне значення прикметника у функції звертання або зовсім не реалізується, або використовується дуже рідко і характеризується використанням прикметників в афективному значенні, наприклад:

- ¡ Coño, negro, que gusto me da verte ! (J.E.V., 187).

Прикметник querido (a) може виражати протилежні афективні відтінки: 1) пестливий ("querido"- жаданий, любий); 2) іронічно-негативний ("querido"- дурень, обмежений).

Прикметник "viejo" ("старий", "старина") вживається у функції звертання як з іменниками, які викликають позитивні асоціації, так із іменниками негативної оцінки. У першому випадку значення віку, притаманне прикметникові "viejo", може зберігатися або втрачатися (при зверненні до приятеля приблизно одного віку). Син звертається до свого батька з почуттям поваги та любові:

Anselmito, (sonriendo.) Pero, viejo, si yo no sé cantar. (H.Q.:75)

Юнак в запалі гніву та роздратування звертається до своєї сусідки:

El joven. ¡ Salga, vieja usurera ! (H.Q.:355).

Дуже часто афективні форми звертання вживаються у мові закоханих та дітей. З точки зору семантики цікавою є форма звертання gico(a). Вона може використовуватися для позначення і дітей, і дорослих. Інколи ця форма передає іронічне ставлення особи антипатичної або невродливої. Так, у деяких ситуаціях

юнаки із сарказмом вітають непривабливу дівчину: ! adió, rica ! Слід зауважити, що афективні іронічні форми звертання відіграють особливу роль у мові, вони розкривають насмішкуватий характер іспанського народу. До афективних форм звертання можна також віднести таку форму, як simpatico(a), яка найчастіше вживається у звертанні до дітей, інколи до жінок похилого та середнього віку. В деяких випадках ця форма використовується у звертанні до осіб чоловічої статі і набуває відтінку "лукавства".

Як свідчить аналіз, афективний відтінок здатні передавати також присвійні займенники, головною рисою яких є уточнення відношення між адресатом та мовцем. Вживання присвійного займенника у сполученні з іменником може вказувати на чемне ставлення до співбесідника та дотримання відповідної дистанції, незалежно від віку мовця. Здебільшого вживання присвійного займенника є показником позитивних емоцій (ніжності, симпатії, інтимності у стосунках: amor mío, hija mía та ін.), але інколи присвійний компонент набуває іронічності, жартівливості тощо. Присвійний займенник впливає на лексичне значення основного компонента і надає йому емоційного забарвлення.

Більшість авторів вважає, що передача емоційної забарвленості може бути досягнута не лише лексичним, а й граматичним шляхом, тобто за допомогою суфіксів. Звертання з суфіксами емоційної оцінки передають різні значення. Зменшувальні суфікси здатні передавати значення пестливості (mamaita, papaito), зневаги (jovenzuelo); суфікси збільшеності - значення зневаги (grandote, cabezota). Крім того, в іспанській мові виділяють суфікси, які безпосередньо передають значення зневаги (barbudo, larguirucho).

Найчастіше зменшувальні суфікси з значенням пестливості у звертанні вживаються із власними іменами (Pepita, Teresita) та словами, які передають родинні стосунки (hijito(a), papaito). Ці форми використовуються у звертанні до знайомих і мають відтінок дружньої фамільярності, завдяки чому створюється атмосфера невимушеності.

Отже, емоційно-оцінна конотація є невід'ємним компонентом психологічної структури значення слова. Компоненти емоційно-оцінної конотації можуть розрізнятися за ступенем інтенсивності, виражаючи при цьому негативне або позитивне значення. У деяких контекстах висловлювати емоційно-оцінне значення здатні всі слова.

-
1. Арнольд И.В. Лексикология современного английского языка. М., 1959.
 2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. М., 1969.
 3. Балли Ш. Французская стилистика. М., 1961.
 4. Виноградов В.В. Русский язык. Грамматическое учение о слове. М., 1986.
 5. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки. М., 1985.
 6. Додонов Б.И. Эмоция как ценность. М., 1978.
 7. Звегинцев В.А. Экспрессивно-эмоциональные элементы и значение слова. // Вестн. Моск. ун-та. 1955. №1.
 8. Леонтьев А.А. Потребности, мотивы, эмоции. // Психология эмоций. Тексты. М., 1984.
 9. Мягкова Е.Ю. Эмоциональная нагрузка слова: Опыт психолингвистического исследования. Воронеж, 1990.
 10. Носенко Э.Л.

Эмоциональное состояние и речь. Киев, 1981. 11. Шаховский В.И. Категория эмоций в лексико-семантической системе языка. Воронеж, 1987.

У статті використано твори художньої літератури:

1. Justo E. Vasco, Daniel Chavarría Primer muerto... La Habana, 1986. (J.E.V.). 2. Hector Quintero "Teatro" La Habana, 1978. (H.Q.). 3. Pío Baroja La feria de los discretos. Colección austral. Madrid, 1977 (P.B.).

**THE EMOTIONAL-EVALUATIVE CONNOTATION OF THE UTTERANCES
EXPRESSING ADDRESS**

T. Leshchynska

Pedagogical University In Zaporizya

Adjectives and participles functioning within the attributive constructions are shown to be in syntactic agreement with the noun varying as to rendering the meaning of process.

Key words: Adjectives; participles; attributive constructions.

*Стаття надійшла
до редколегії
02.03.1999*

УДК

ПОВТОР ТА МОРФО-СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАНЦУЗЬКИХ ПРИСЛІВ'ІВ ТА ПРИКАЗОК

І. Мандзак

Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000

Об'єктом дослідження цієї статті є мовностилістичні особливості французьких прислів'їв та приказок. Лінгвістичний словник визначає прислів'я як виражений структурою речення влучний образний (підкреслення наше. - І.М.) вислів, який формує певну життєву закономірність або правило, що є широким узагальненням багатомісних спостережень народу, його суспільного досвіду [2. С. 223]: *Tel ouvrage, tel ouvrier* [3. С. 14]. Приказка ж трактується як стійкий образний вислів лаконічної будови, що влучно (підкреслення наше. - І.М.) характеризує якесь життєве явище, але (на відміну від прислів'їв) не формує якоїсь закономірності чи правила [2. С. 217]. Оскільки нашою метою є дослідити мовностилістичні особливості французьких прислів'їв та приказок, проблеми розмежування цих двох видів образного висловлювання не порушуватимуться у цій статті. Нас цікавлять окремі стилістичні та морфосинтаксичні елементи, які, крім лаконічності, влучності та образності висловлювання, є спільними для прислів'я та приказки. Саме проблемам структурної будови прислів'я і приказок (ПП) присвячена наша розвідка.

Аналіз матеріалу показує, що у ПП часто використовується такий мовностилістичний засіб, як повтор. Для позначення цього поняття у французькій мові послуговуються низкою термінів, серед яких: *répétition* (повторення), *reprise* (повторення, взяття назад), *anticipation* (повторення, випередження), *anaphore* (анафора), *redite* (повторення, ствердження), *redondance* (багато-слів'я), *verbiage* (марнославство, базікання, пустослів'я), *remplissage* (заповнення), *longueurs* (довготривалий, непотрібний розвиток суджень), *tautologie* (тавтологія) і т.п. Одні з цих термінів позначають мовностилістичні засоби, які використовуються в межах мовних норм, щоб досягнути деякого стилістичного ефекту у висловлюванні. Це такі як: *répétition*, *reprise*, *anticipation*, *anaphore*. Інші ж (*redite*, *redondance*, *verbiage*, *remplissage*, *longueurs*, *tautologie*) служать для визначення надмірного, довготривалого або непотрібного багатослів'я (вживання зайвих повторювальних слів), яке веде до "перевантаження" висловлювання. Оскільки ПП відрізняються з-поміж інших висловлювань своєю лаконічністю, правомірно стверджувати, що такі засоби повтору, як *redite*, *redondance* і т.і., для створення образності та влучності вислову в них не використовуються. Цей висновок підтверджується результатами практичного аналізу об'єкта дослідження. У такому специфічному способі висловлювання, як ПП, ефектним є повтор, визначений терміном *répétition*. За ним йдуть реприза (*reprise*), анафора та інші. Детальніше зупинимось на проблемах повтору (*répétition*).

Повтор – це стилістична фігура, що полягає в повторенні (підкреслення наше. - І.М.) однакових слів, виразів, звуків чи звукосполучень у певній послідовності [1. С. 327]. Виходячи з цього, розрізняють: 1) повтор лексичний, який ґрунтується на повторенні слова, слів чи словосполучень; 2) повтор синтаксичний, який полягає у повторенні одних і тих самих синтаксичних конструкцій; 3) повтор фонетичний, який виникає в результаті повторення звуків (звукосполучень). Ці види, поєднуючись у контексті, утворюють лексико-синтаксичний, лексико-фонетичний та лексико-синтаксико-фонетичний комбіновані різновиди повтору. Ось кілька прикладів:

1) лексико-синтаксичний повтор: Qui m'aime, aime mon chien (повторюються дієслово aime та сполучення aimer qn); 2) синтаксико-фонетичний повтор: Bouche de miel, soeur de fiel (повторюються N de N та звукосполучення "de" та "iel"); 3) синтаксичний повтор: Paroles de saints et griffes de chats (повторюється синтаксична рамка N de N); 4) фонетичний повтор:

C'est mal achat de chat en sac *) (повторюються звуки [a / s /] та звукосполучення [ʃɑ], які милозвучні в словах mal, achat, chat, sac).

Приклади свідчать про різноманітність структурної будови повтору, яка не притаманна звичним, стилістично не забарвленим мовним конструкціям. Детальний аналіз структури цих видів (різновидів) виявив низку особливостей фонетичного, лексико-морфологічного та синтаксичного рівнів, а саме: 1) перевагу повторень звукосполучень (складів) над одиничними звуками (Autres temps, autres moeurs); 2) вживання одно- та двоскладових слів як один із засобів досягнення лаконічності висловлювання (Il n'est si bon cheval qui ne devienne rosse); 3) еліпсис елементів висловлювання різного рівня: а) морфологічного (Noire poule pond blanc oeuf - відсутні артиклі перед іменниками poule, oeuf); б) синтаксичного (Premier levé, premier chaussé - порівняймо з повним реченням Qui est le premier levé est le premier chaussé), який часто веде до утворення еліптичних конструкцій з сурядними зв'язками та семантичною рівністю членів ПП: Provision, profusion (Від надлишку – марнотратство!); 4) вживання складних фраз за схемою "підрядне речення + головне речення" (Quand l'arc est trop tendu, il casse), хоча конструкція "головне + підрядне речення" також доволі поширена (La femme rit quand elle veut et pleure quand elle peut. Або ж: Un homme qui se noie s'attache à un brin de paille); 5) вживання інверсійного порядку слів на рівні головних членів ПП: а) без утворення питання (A tard se repent le rat quand par le col le tient le chat); б) з утворенням питання (Qu'a de commun l'âne avec la lyre?); в) вживання інверсії на рівні другорядних членів ПП (Tendresse maternelle toujours se renouvelle); 7) одночасне вживання інверсії на рівнях, вказаних у пп. 5-6 (Toujours va qui danse, порівняймо з Qui danse va toujours); 8) використання різних стилістичних фігур, наприклад, метонімії, для позначення загального (множинного) через одиничне (Noire poule pond blanc oeuf, що означає Toutes les poules noires pondent des oeufs blancs). Ось приклади ПП з метафорою: 1) L'oisiveté rouille l'esprit; 2) Parole jetée prend sa volée.

З цих прикладів випливає, що у структурі ПП нерідко складаються незвичні морфо-синтаксичні комбінації, які з точки зору нормативної граматики можна

*) Приклади ПП цитуються із збірника О.В. Критської [3].

визначити як синтаксичну деформацію або відхилення від звичних мовних норм. Розгляньмо детальніше деякі особливості ПП.

Отже, використання інверсії в комбінації, наприклад, з еліпсисом є необхідною умовою утворення короткого, але влучного виразу:

1) *A fou fortune; 2) Où femme y a silence n'y a.* Завдяки еліпсису відбувається перетворення складної фрази в просте речення: *Grande oreille, courte langue ← Celui qui a une grande oreille a une courte langue !* Аналогічний приклад: *Absent le chat, les souris dansent ← Quand le chat est absent, les souris dansent.* Іноді прикметник-означення чи атрибут, який вживається перед іменником (його ж місце в постпозиції), набуває окремо від іменника логічного наголосу, що створює поетико-гармонійний ефект [5. С. 451]. Напр.: *Morte la bête, mort le venin.* Подібний процес відбувається в ПП, в яких прикметник йде за іменником, однак у цьому випадку сила наголосу зменшується на користь іменника. Напр.: 1) *A cheval hargneux, il faut une écurie à part ; 2) A cheval maigre vont les mouches.*

Крім інверсії вказаного типу (тобто *Nom + Adj → Adj + Nom*), широко вживаються інверсії підмета, присудка та різних додатків: 1) *Sujet + Complément + Prédicat* (*Deux chiens à un os ne s'accordent.* Або ж: *Deux moineaux sur un épis ne sont pas longtemps amis*); 2) *Complément + Sujet + Prédicat (+ Complément)* (*Jamais bon chien n'aboie à faux.* Або ж: *A cheval hargneux, il faut écurie à part*).

Експресивність ПП досягається також завдяки сполученню інверсії та еліпсису. Напр.: 1) *Où brebis sont, laine est ← La laine est là, où sont les brebis*; 2) *Deux chiens à un os ne s'accordent ← Deux chiens ne s'accordent pas à un os.*

Здебільшого відсутність артикля в ПП пояснюється також інверсією, але незвичного характеру: іменник у функції прямого або непрямого додатка передує дієслову (присудку) (*Il n'est pas toujours temps de brebis tondre.* Порівняймо з реченням: *Il n'est pas toujours temps de tondre les brebis*). Іноді така інверсія супроводжується еліпсисом підмета (*Celui louer devons de qui le pain mangeons.* Порівняймо з реченням: *Nous devons louer celui de qui nous mangeons le pain*). Аналогічний приклад: *Où femme y a silence n'y a.* У ньому відсутні два граматичні (формальні) підмети *il*, місце яких зайняли логіко-семантичні підмети *femme* та *silence*. Повне речення без інверсії та еліпсису має такий вигляд: *Il n'y a pas de silence où il y a une femme.*

Звичним для ПП є еліпсис другої частини заперечення – *pas*^{*)}. Напр.: 1) *Mauvais chien ne trouve où mordre*; 2) *Il n'est si bon cheval qui ne devienne rosse.* Рідше трапляється пропуск першої заперечної частки *ne*. Напр.: *Ni vu, ni connu.* Цікавим є приклад ПП, в якому вжито два дієслова: одне – в заперечній формі без частки *ne*, друге – з повноцінним запереченням. Напр.: *Lire et rien entendre, c'est chasser et ne rien prendre.* Однак такі елементи заперечення, як *nulle part, jamais, rien, personne, ni ... ni* (тобто такі, що зберегли своє семантичне значення, на відміну від *pas*, яке його втратило) вживаються доволі часто. Напр.: 1) *Jamais bon chien n'aboie à faux*; 2) *La*

*) У розмовній мові спостерігається зворотний процес: у заперечній конструкції *ne...pas* скорочується її перший елемент. Напр.: *Je ne veux pas ? J'veux pas.*

gale ni l'amour ne se peuvent cacher; 3) Une fois en mauvais renom jamais puis n'est estimé bon; 4) Un vieux chien ne s'accoutume point à porter le collier.

Здійснений огляд конкретного мовного матеріалу показав, що інверсія та еліipsis перебувають у тісному взаємозв'язку, часто виконуючи роль основних елементів повтору в ПП. Інші ж структурні особливості, сполучаючись із основними, теж служать для підсилення експресивності та лаконічності ПП. Напр.: Fumée, pluie et femme sans raison chassent l'homme de la maison.

Складові морфо-синтаксичні елементи (компоненти) ПП переважно оформляються як різноманітні синтаксичні рамки симетричної будови. За визначенням, що дає лінгвістичний словник, симетрія є властивістю рівностей членів висловлювання, згідно з якою схема $A=B$ піддається трансформації, в якій $B=A$ [6, с. 473]. Напр.: Bonne terre a besoin de bon cultivateur (A), aussi bonne maison de bon administrateur (B) → Bonne maison a besoin de bon administrateur (B), aussi bonne terre a besoin de bon cultivateur (A). Симетричність в структурі ПП, особливо з повтором синтаксичного типу, існує у вигляді схем, в яких частини $A+B$ "віддзеркалюються" в $B+A$, тобто: $A+B|B+A$. Напр.: Celui qui travaille mange la paille (A), celui qui ne fait rien mange le foin (B) → Celui qui ne fait rien mange le foin (B), celui qui travaille mange la paille (A). Явище симетрії властиве усім трьом видам повтору – лексичному, фонетичному та синтаксичному, а також їх комбінованим різновидам. Ідеальною можна визнати таку симетричність будови ПП, в якій є всі три елементи (лексичні, фонетичні, синтаксичні) як в наступному прикладі: Celui qui veut être jeune quand il est vieux, doit être vieux quand il est jeune. А ось приклад з пропуском ряду конструктивних елементів, які, сконденсовані в структурі "N,N", утворюють симетричну рівність типу $A=B$: Provision, profusion ← C'est le superflu de la provision qui fait la profusion.

Отже, лінгвістичний аналіз конкретного матеріалу показав, що повтор, широко вживаючись у структурі ПП, має низку різних особливостей. Серед головних слід відзначити: 1) взаємодію інверсії та еліipsis на різних рівнях; 2) конденсацію деяких членів ПП як результат еліipsis; 3) утворення симетричних конструкцій у структурі ПП. Ці особливості, однак, не є обов'язковими для всіх ПП. У наступних прикладах дотримано прямого порядку слів і є всі члени висловлювання морфологічного та синтаксичного рівнів з наявністю повторів: 1) L'envie suit la vertu comme l'ombre suit le corps; 2) Les mauvaises nouvelles ont des ailes.

У деяких ПП відсутні повтор, еліipsis та інші вказані особливості морфо-синтаксичного характеру. Ефективність та образність досягаються в них семантико-стилістичним способом, а саме: вживанням метафор, антонімів і т.п. (Le mieux est l'ennemi du bien; Les mauvaises compagnies corrompent les bonnes moeurs).

Зазначимо також, що еліipsis та повтор виконують дії протилежного характеру щодо мовної економії: повтор збільшує кількість слів у ПП, тоді як еліipsis, навпаки, зменшує її. Лише у взаємодії, еліipsis та повтор утворюють лаконічні, точні та образні ПП в рамках необтяжливих синтаксичних конструкцій. Вигідно відрізняючись від інших стилістичних засобів висловлювання, але взаємодіючи з ними, повтор є специфічним засобом творення ПП.

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. М., 1966. 2. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. К., 1985. 3. Критская О.В. Французские пословицы и поговорки. М., 1963. 4. Мельник В.И. Средства выражения противопоставления в афоризмах пословичного типа. АКД. К., 1989. 5. Chevalier J.-C. et d'autres. Grammaire Larousse du français contemporain. Paris, 1973. 6. Dubois J. Dictionnaire de linguistique. Paris, 1973.

REPETITION AND THE MORPHOLOGICAL-SYNTACTIC PECULIARITIES OF FRENCH PROVERBS AND SAYINGS

I. Mandzak

*Ivan Franko National University In Lviv
Universytetska str, 1, Lviv, 79000*

Repetition is a common constituent of French proverbs and sayings. Lexical, syntactic and phonetic repetitions are contributive to the expressiveness of the units studied. They are also characterized by certain morphological-syntactic peculiarities such as a lack of substantive determiners, the grammatical category of singularity expressing the meaning of plurality, inversion of the attribute, predicative or a part of the subject, subject and/or predicate deletion, etc. Repetitions and manifestations of speech economy can be seen as contradictory features of proverbs and sayings revealing a symmetry of their syntactic structure.

Key words Repetition French proverbs; expressiveness; morphological-syntactic peculiarities; speech economy.

*Стаття надійшла
до редколегії
03.03.1999*

УДК

НЕСТАБІЛЬНІСТЬ ГРАМАТИЧНИХ КАТЕГОРІЙ РОДУ ТА ЧИСЛА В ЛЕКСИЦІ АРГО

А. Р. Семів

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000*

У романських мовах із трьох найважливіших граматичних категорій іменника (відмінок, рід, число) у процесі еволюції від синтетизму до аналітизму відмінок архаїзувався остаточно, а категорія середнього роду, яка виявляла функціональну нерегулярність, не зберегла ознак середнього роду.

Вчені-мовознавці XIX - XX ст. намагалися довести, що рід іменників зумовлений існуванням у природі поділом на дві групи: чоловіча та жіноча стать. Вони вважали, що такий поділ можна застосовувати і до назв неістот.

Подібне трактування змісту категорії роду можна зустріти і в наш час. Відомі французькі лінгвісти Ж. Дамурет та Е. Пішон дотримувалися думки, що рід у граматиці служить для метафоричного передання статевої різниці. Саме тому вони запропонували вживати замість терміна "рід" (genre) - термін "подібність статі живої істоти" (sexuisemblance) [6].

Поступово ставав очевидним той факт, що поєднання граматичної категорії роду з біологічною статтю не має підґрунтя. Точка зору на цю проблему таких відомих романістів, як Ш. Балі, А. Мее, Ж. Марузо [1; 8; 9] така: більшість іменників французької мови не має чітко вираженої приналежності до того чи іншого родового підкласу. Рід перетворився у нелогічну граматичну категорію. По суті, французький іменник позбавлений будь-яких ознак роду. У взятого окремо іменника неможливо визначити приналежність до чоловічого чи жіночого роду. Суфікси похідних слів також далеко не завжди дають змогу точно встановити, до якого родового підкласу належить іменник.

Мова спирається лише на власну логіку. У французькій мові, як і в інших романських мовах, рід постає не як граматичне відображення організації всесвіту, а як система класифікації усіх іменників, що позначають істоти чи неістоти. Звідси випливає, що опозиція "чоловік / жінка" в мові виконує дві різні ролі. По-перше, якщо говорити про живі істоти, тоді рід є семантично мотивованим - йдеться про статевий поділ. По-друге, у випадку неістот поділ іменників на чоловічий та жіночий рід є випадковим.

У сучасній лінгвістиці побутує думка, що, з точки зору наявності чи відсутності змісту в граматичній категорії роду, іменники поділяються на дві групи: 1) іменники рід яких мотивований; 2) іменники рід яких немотивований. Отже, граматична категорія роду французьких іменників тісно переплітається з категорією "особа/предмет", тобто у назвах осіб рід, як правило, мотивований, він збігається з природним поділом на чоловіків та жінок.

Очевидно, що у французькому арго, так само як і в літературній мові, існує два роди: чоловічий і жіночий. Зазвичай, основні тенденції категорії роду в арго збігаються з літературними, але є деякі особливості.

В арго відбуваються транспозиції роду, тобто деякі іменники чоловічого роду набувають ознак жіночого роду і навпаки. Це явище можна пояснити низькою освіченістю мовців та численними арготичними трансформаціями та деформаціями слова. Наприклад, закінчення чоловічого роду змінюється на закінчення жіночого роду через арготичні скорочення: апокопа - un avaro ("неприємність") походить від une avarie ("аварія"), un enguelo походить від une enguelade ("суро́ва догана"), un rouspeto ("протест") - une rouspetance ("протест"). Цікавим прикладом є запозичене з італійської слово *sacagne*, яке вживалося як іменник жіночого роду до 1926 р., а потім стало іменником чоловічого роду, тобто відбулася гіперкорекція роду, адже в італійській мові іменник *zaccan* чоловічого роду.

Під час дослідження роду арготичних іменників виявляється, що саме арго та розмовна мова є джерелами таких феноменів, як називання іменниками жіночого роду суто осіб чоловічого роду, вживання жіночого роду в пейоративах тощо. Наприклад: *une andouille* - дурень, *une fripouille* (походить від *frère*, а 1837 р. перетворюється на *fripouille* під впливом *fripou*) - безсоромник, *une canaille* (походить від італійського *canaglia*, *cane* - пес) - огидна людина, *une arsouille* - негідник. Ці іменники жіночого роду із суфіксом *-ouille* мають своїми референтами особи чоловічої статі. Суфікси *-ouille*, *-aille* (*-caille*) взагалі дуже продуктивні при утворенні лайливих слів, що позначають осіб чоловічої статі, але мають форму жіночого роду. Прикладом продуктивності вільного суфікса *-caille* виступає такий ряд слів, як *bouscaille* - грязюка, *mouscaille* - болото, *roiscaille* - риба, *rechecaille* - риболовля.

Однак у лексиці арго у назвах осіб часто вживається чоловічий рід замість жіночого і навпаки. Причиною цього є формальна аналогія, тобто надання словам роду відповідно до їх закінчення: так, *un légume*, що має чоловічий рід у нормованій мові, в арго та в розмовній мові вживається як іменник жіночого роду: "*une grosse légume*" - велике цабе. Іменник *une beurette* - "дитина іммігрантів" походить від *beur* - араб. Це один із неологізмів мови засобів масової інформації. Такий приклад зустрічаємо на сторінках газети "Le Monde" - "*Beaucoup de "beurettes" font d'ailleurs leur première expérience sexuelle avec un Français et ce n'est pas un hasard*" (Le Monde. 1986/26/II).

Крім того, у французькій мові досить часто, але не завжди, реалізується протиставлення іменників чоловічого роду, що позначають предмети великого розміру, іменникам жіночого роду, що позначають предмети того ж самого типу, але меншого розміру. Це стосується не тільки однокореневих слів: *un camion* – *une camionette*, але і семантично близьких слів, які позначають в чомусь схожі предмети (родо-видові відношення): *un plat* – *une assiette*. Такі ж самі процеси спостерігаються і в арготичній лексиці: *un grenu* - зерно, а *une grenuse* - борошно. Так, синонімічний ряд іменників, що позначає слово "пляшка", в арго має такий вигляд: маленька пляшка – *une chopine*, *une mominette*, велика пляшка - *un cadavre*, *un litron*,

Існують також іменники, які вживаються одночасно в чоловічому та жіночому роді. Наприклад, іменник *un borgnon*, (варіант - *un borgnio*) з 1925 р. також має

паралельно форму жіночого роду *une borgne* - "ніч". Можливо, що форма жіночого роду з'явилася тому, що в нормативній мові "ніч" - жіночого роду - *une nuit*.

Крім того, існує група іменників, які не мають жіночого роду, але аргі вільно утворює деривати із закінченням жіночого роду: *un avorton* – *une avortonne*, *un rejeton* – *une rejetonne*.

На особливу увагу заслуговує питання про визначення роду скорочених арготичних іменників.

Як свідчить К'елман вже наприкінці XIX ст. спостерігалися вагання щодо визначення роду скорочених слів (наприклад, *un/une auto/mobile*). Тепер це стосується таких скорочень, як *mono/cylindre*, *chasse/ant*, *chasse/is*, *video/phonie*. Скорочення призвело також до зміни роду в таких випадках: *une gaspe* - "тюрма" (походить від *un gaspard*), *une renque* - "зустріч" (походить від *un rencard*), *un hero* - "героїн" (походить від *une heroine*), *un rata* - "їжа" (походить від *une ratatouille*) [7].

Внаслідок скорочення іменників з'являються омонімічні ряди апокопованих форм, які різняться тільки родовою приналежністю: *un rédac/teur* – *une rédac/tion*. Часто така опозиція утворюється внаслідок дії еліпса: (*un film*) *porno/graphique* – *un porno/graphie*.

Якщо категорія роду в іменниках, хоч і не у всіх, а лише у деякій їх частині, має зв'язок із дійсністю, відображаючи біологічний поділ живих істот за ознаками статі, то у прикметниках ця категорія взагалі позбавлена будь-якого семантичного змісту.

Значення категорії роду прикметників зовсім інше: займаючи в ієрархії частин мови підлегле становище щодо іменника, вони точно копіюють рід того іменника, до якого належать. Деякі прикметники мають дещо відмінні від звичайних форми жіночого роду, що пояснюється фонетичними змінами в арготичному слові: *m. bizarre* – *f. bizarre*, *m. lof* – *f. lofre*. Намагаючись підкреслити різницю між цими двома категоріями слів, лінгвісти називають рід іменника "внутрішньою", а рід прикметника "зовнішньою" граматичною категорією: адже іменникові рід притаманний внутрішньо, тоді як прикметникові лише зовнішньо - він реагує варіюванням своєї форми на те, що закладене в самому іменнику [2].

Апокопований прикметник здебільшого приймає рід іменника, який випадає внаслідок дії еліпса: (*une armée*) *colo/niale*, (*une brigade*) *territo/riale*.

Категорія числа є найстабільнішою та найпоследовнішою. Але число як генетико-типологічна стабільна константа романських мов все ж у формальному вираженні зазнавала варіативності [3. С. 70].

Подібно до категорії роду, категорія числа може бути морфемно дефектною для одних і послідовно вірною флективному принципу для інших романських мов. Зокрема у французькій мові послаблення флективних морфологічних засобів спричинене затуханням вимови –s призвело до того, що категорія множини розпізнається не за морфемними закінченнями, а за більш релевантним синтаксичним оточенням [3. С. 70].

Як і рід, число іменників у французькій мові сприяє стягненню компонентів речення. Специфікою категорії числа у французькій мові є те, що вона втягує у сферу свого впливу, крім іменника, ще два інших класи слів - прикметник і дієслово.

Розглядаючи проблему категорії числа в аргі, слід звернути увагу на те, що досить велика група іменників на позначення предметів чи істот, які можна полічити, має форми числа справді пов'язані з уявленням про кількість - один / декілька. Але існують іменники, які незважаючи на форму однини позначають множину: велика кількість = "une marmaille", "une floppée", "une tapée", "une foulitude".

В аргі існує група іменників, які вживаються тільки у формі множини. Переважно, це пов'язано із семантикою слова, найчастіше це слова літературної мови, переосмислені метафорично. Іншими словами, однина такого іменника не належить до словника аргі, тоді як форма множини функціонує і в літературній мові і в аргі, але з різними значеннями. Наприклад: les arôtres - означає в аргі "пальці" або "руки", а в літературній мові - апостоли. В аргі таке переосмислення відбулося через те, що в церквах апостолів зображають найчастіше в три ряди - 2, 5, 5. Тому така числова символіка стала основою для семантичного переосмислення цього слова. Наведемо ще декілька прикладів: "arêtes" (арг.) - "спина", а в літературній мові "arête" - риб'яча кістка, "manettes" (арг.) - вуха, а в літературній мові "manette" - "руків'я".

В арготичному словнику досить продуктивною є група слів, у якій спостерігається розрив граматичної співвіднесеності "однина / множина". Тобто йдеться про слова, в яких форма однини семантично відрізняється від форми множини. Здебільшого, такі слова є продуктом індивідуальної творчості і мають досить великий експресивний та образний потенціал. Наприклад: une affaire = справа, des affaires = паспорт, "pote" - друг, "des potes" - парижани, "roucette" - картярський трюк, "des roucettes" - кайданки. Отже, при утворенні нових номінацій в аргі лексичний зміст повністю або частково нейтралізується в множині. На відміну від літературної мови для аргі характерний повний розрив з семантикою однини.

Питання категорії числа скорочених лексем цікаве у плані наявності чи відсутності закінчення "-s" у множині. Слід також звернути увагу на те, що існують скорочення, які вживаються тільки у множині: alloc/ations, contrib/utions, faf/iots, fortif/ications, gog/uenots, roup/ettes, salsif/is, trav/aux.

Якщо число іменника здебільшого служить для вираження реальної різниці між предметами, то число прикметника вже тому, що він як частина мови позначає якість у відриві від предмета, не має опори в об'єктивному світі.

Фонетичне або звукове розрізнення множини, яке ще іноді трапляється в літературній мові, зовсім зникло в арготичних іменниках та прикметниках. Наприклад, іменники що закінчуються на -al і множина яких утворюється на -aux у літературній мові, в аргі залишаються незмінними: amiral – amirals, тобто, якщо в літературній мові зберігається опозиція -al - -aux завдяки нормі, то в лексиці аргі відбулося спрощення: -al - -als.

Розглядаючи систему утворення множини в аргі, можна говорити про переміщення флексії множини з кінця слова на початок для слів, які починаються з голосного або з німого h. Наприклад: homme - hommes [om - zom], oeil - yeux [oj - zjo] [5].

Цікавими також є зміни в категоріях дієслова в арготичній лексиці. Для характеристики напрямів розвитку дієслова в аргі найкраще підходить слово "спрощення" для позначення процесів, що відбуваються. Адже дієслово прогресивно позбувається своїх флексій. Як правило, перша, друга та третя особи однини і третя

особа множини звучать однаково в мовленні. У літературній мові це відбувається лише тоді, коли дієслово починається з приголосної, а не з голосної: *il tombe* - *ils tombent*, але *il écoute* - *ils écoutent*.

Взагалі система дієслова в арго прямує до зникнення флексій, тобто до того, що єдиною вказівкою на особу стане особовий займенник або ж контекст, але не сама форма дієслова [5]. Як стверджує А. Бош, "можливо, що при таких тенденціях розвитку кінцева флексія дієслова буде повністю замінена префіксом, який являтиме собою скорочений особовий займенник" [5. С. 102].

Аналізуючи основні проблеми часів та відмінювання арготичного дієслова, можна дійти висновку, що більшість новоутворених дієслів в арго належать до першої та другої дієвідміни. Є також випадки коли дієслово існує в двох дієвідмінах одночасно: *grinçhir* та *grincher*. Хоча, слід зауважити, що існує група арготичних дієслів, які неможливо віднести до якоїсь із груп. Наприклад, дієслово "*bila*" - йти (існує недеформований варіант *biler*), або дієслово "*riquages*" - красти.

Отже, можемо стверджувати:

1. Категорії роду та числа в арготичній лексиці нестабільні. У багатьох випадках характер граматичних транспозицій непослідовний і пов'язаний з індивідуальним вживанням лексики. Транспозиції роду та числа в арго відіграють значну роль у формуванні лінгвістичних знаків, що характеризує віртуальну ознаку в еволюції семантичної структури слів.

2. Особливістю категорії числа арготичних іменників є наявність слів, що мають різне значення у множині та в однині. У мовленні відбувається переміщення флексії множини з кінця слова на початок для слів, які починаються з голосного або з німого *h*.

3. Категорія роду в арго підтримує тенденції, притаманні мові неосвічених людей: тобто слова що починаються з голосної, мають тенденцію переходити в жіночий рід.

-
1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. – М., 1955. 416 с.
 2. Басманова А. Г., Турчина Б. И. Именные части речи во французском языке. М., 1991. 160 с.
 3. Помірко Р. С. Граматична категорія числа та її семантико-словотвірна функція // Мовознавство. 1992. №1. С. 70-74.
 4. Помірко Р. С. Зредуковані форми слів в еволюції романських мов // Іноземна філологія. 1993. № 105. С. 3-8.
 5. Vauche H. Le langage populaire. Grammaire, syntaxe et dictionnaire du français tel qu'on le parle dans le peuple avec tous les termes d'argot usuel. P., 1951. 231 p.
 6. Damourette J., Pichon E. Des mots à la pensée. Essai de grammaire de la langue française. P., 1952. Vol. 1. 195 p.
 7. Kjellman H. Mots abrégés et tendances d'abréviation en français. 1920. 422 p.
 8. Marouzeau J. Aspects du français. P., 1950. 511 p.
 9. Meillet A. Linguistique historique et linguistique générale. P., 1921. 678 p.

**THE INSTABILITY OF THE FORMAL CATEGORIES OF GENDER AND
NUMBER IN FRENCH ARGOT**

A. Semiv

*Ivan Franko National University In Lviv
Universytetska str, 1, Lviv, 79000*

The paper is concerned with the gender and number transposition of French argot nouns and adjectives. The nature of the said transpositions proves to be inconsistent in many cases. It is rooted in the individual lexical usage. Number transpositions are characteristic of nouns with the varying meanings in singular and plural.

Key words: French; argot; noun; transpositions.

*Стаття надійшла
до редколегії
16.01.1998*

УДК

ASPECTOS BÁSICOS PRAGMÁTICO-FUNCIONALES DE LAS FORMAS LÉXICAS REDUCIDAS EN EL ESPAÑOL DE HOY

Ihor Tsymbalistyy

Universidad Nacional Iván Frankó de Lviv

Este fenómeno es propio no sólo del idioma español, sino, también, de otras lenguas europeas (en el ucraniano es infrecuente y afecta, en la mayoría de casos, a los extranjerismos) [9. P. 5]. Tampoco es nuevo, puesto que ya en 1937 Z. Biaggi y F. Sánchez Escribano dan ejemplos de treinta y tres lexemas abreviados [7. P.83], pero, especialmente en la segunda mitad del siglo XX, esta tendencia ha adquirido un gran desarrollo.

Las causas de la aparición y extensión de este fenómeno siempre han llamado la atención de los lingüistas. Entre ellas destacan, por un lado, la necesidad de la “economía lingüística” [7. P. 83], originada por motivos socioeconómicos, porque “el veloz ritmo de nuestra vida no está de acuerdo con la desmesurada longitud de los vocablos... Se impone abreviar por unos u otros medios” [2. P. 406]; por otro, la búsqueda de nuevas formas para expresar valor apreciativo (juego, afectividad, imaginación...), y, por último, “... la comodidad de la brevedad” [5. C. 203], porque la estructura fonológica del español favorece el acortamiento, ya que la mayoría de los vocablos se compone de sílabas abiertas.

El acortamiento afecta tanto a los lexemas compuestos como a los simples. Por ejemplo, tele ← televisión, taxi ← taxímetro, o, cole ← colegio, peque ← pequeño. En cuanto a las categorías gramaticales, está muy generalizado entre los sustantivos (facu ← facultad, presi ← presidente) y, en menor grado, entre adjetivos y adverbios (ridi ← ridículo, tranqui ← tranquilo, etc.). El acortamiento consiste en la reducción silábica del lexema base, es decir, se eliminan sílabas y nunca segmentos inferiores (propi ← propi-na, saxo ← saxó-fono). Las sílabas eliminadas no se pronuncian.

Este fenómeno es de índole fónica, es decir, la forma oral siempre precede a su correspondiente forma escrita. La ortografía de las formas reducidas no presenta ninguna peculiaridad que pueda llamar la atención: las voces lexicalizadas se escriben según las normas generales del idioma. Mención aparte merece “... la costumbre de entrecomillar, en ciertos textos, palabras como “*peque*”, “*profe*”, etc., como si tratara de formas aún no completamente lexicalizadas; sí deben entrecomillarse aquellos abreviamentos esporádicos de voces que normalmente no suelen abreviarse, como “*mani*” por *manifestación*” [4. C. 25].

Las palabras acortadas suelen aparecer en el lenguaje de ciertos ámbitos sociales (juvenil, profesional, de la delincuencia, etc.) y se emplean en situaciones menos formales que sus correspondientes formas plenas. Algunas abandonan el ambiente en el que se originan e, incluso, penetran en la lengua culta, desplazando por completo o parcialmente a las formas plenas. Así, el Diccionario de la Real Academia Española registra tales acortamientos, como: cine (cinematógrafo), bici (bicicleta), estéreo (stereofónico), foto

(fotografía), porno (pornográfico), taxi (taxímetro), tele (televisión), zoo (zoológico) y muchos otros. [10].

“Muchas formaciones han llegado a ser términos internacionales... Sus variantes originales, desplazadas por las acortadas, han dejado de funcionar...” [1. C. 12]. Así, frases como: “Voy al cinematógrafo” o “He venido en metropolitano” han caído, en el español de hoy, en el más completo olvido. No obstante, en la mayoría de casos, tiene lugar la coexistencia de las dos formas, cada una en el ámbito de su registro (coloquial o culto). Los acortamientos más recientes todavía siguen siendo el léxico de un cierto ámbito social en el que se han originado; su uso es muy limitado incluso en el lenguaje coloquial general.

Los acortamientos siempre conservan el significado léxico de sus lexemas bases, aunque, sobre todo en el lenguaje juvenil, a menudo adquieren nuevos matices semánticos: en algunos casos, apreciativos, (seño ← señorita, cole ← colegio, profe ← profesor, boli ← bolígrafo,...), en otros peyorativos (forasta ← forastero, sudaca ← sudamericano, etc.).

En el español de hoy, no obstante, es evidente la tendencia contraria, que afecta a los acortamientos plenamente lexicalizados: la forma reducida pierde algunos matices expresivos, propios de su equivalente completo, y adquiere un significado más neutro y general. En este caso se trata de acortamientos como *cine, tele, metro, foto, taxi, auto*, etc., en los que la forma plena adquiere un carácter afectado. Esta tendencia es universal y es está generalizada en otros idiomas románicos (francés, portugués, italiano).

Las formas acortadas siempre conservan la categoría gramatical y el género de sus equivalentes plenos (el frigo ← el frigorífico, la mili ← la milicia, el/la compa ← el compañero, la compañera). Aunque cabe mencionar que algunos acortamientos llegan a cambiar su categoría gramatical. Así, las formas sustantivas: la depre (la depresión), la neura (la neurastenia), han llegado a usarse como adjetivas (estar depre, neura).

La pluralización de los acortamientos no presenta ninguna particularidad: siguen las normas generales del español, añadiendo -s, o -es al final de la forma acortada (la moto - las motos, el micro - los micros, el bus - los buses).

Analizando los acortamientos léxicos en el español de hoy se suele hablar de dos tendencias en su creación: tradicional y actual.

La mayoría de las voces acortadas, tanto las que han aparecido hace tiempo, como las recientes, se las puede calificar como tradicionales debido a una serie de rasgos comunes que analizaremos más abajo.

La mayor parte de estos acortamientos se ha formado por apócope (eliminación de sílabas finales), por una razón muy simple, ya que la raíz es poseedora de la carga semántica de la unidad léxica. Por ejemplo, el cole (el colegio), la seño (la señorita), el profe (el profesor), la bici (la bicicleta), el boli (el bolígrafo), el auto (el automóvil), la propi (la propina), la mili (la milicia), la tele (la televisión), el corto (el cortometraje), el trole (el trolebús), la uní (la universidad), el micro (el micrófono), la moto (la motocicleta), la mani (la manifestación), peque (pequeño), repe (repetido), ridi (ridículo), tranqui (tranquilo), etc.

Los casos de reducción por aféresis (eliminación de sílabas iniciales) o por síncope (sílabas intermedias) son muy infrecuentes: aféresis — el bus (el autobús, ómnibus), el chelo (el violonchelo), el/la chacho/a (el/la muchacho/a), síncope — Barna (Barcelona) [6. C. 5078].

Independientemente de su aceptación social y difusión, los acortamientos tradicionales se los puede caracterizar de la manera siguiente:

1) el resultado del acortamiento suele ser lexema bisílabo (salvo excepciones como otorrino "otorrinolaringólogo", anfeta "anfetamina", bus, y algunas otras).

2) es evidente la tendencia a la sílaba abierta, fenómeno que se debe no sólo a la naturaleza silábica de la reducción, sino también al intento de adaptar las voces acortadas a las normas generales del español (por ejemplo, la eliminación de la consonante en las reducciones que terminan en sílaba trabada: dire (direc-tor), neura (neuras-tenia) [6. C. 5078], aunque, en algunos casos la consonante se conserva: díver (divertido), estupen (estupendo) [6. C. 5078]; mención aparte merece la coexistencia de dos formas acortadas de la palabra *facultad*: abierta — *facu* (la consonante final eliminada) y trabada — *facul* (dicha consonante se conserva);

3) el lugar de la eliminación no siempre coincide con el punto de unión de las partes de palabra (prefijo, raíz, sufijo): cole ← *coleg*-io.

4) en la mayoría de formaciones está presente la dislocación acentual: prófe ← profesór, própi ← propína, sátis ← satisfêcho, etc. Esto es propio, hasta, de los lexemas que en su versión primitiva acentúan sílabas que no se someten a la eliminación (bóli ← bolí-grafo, táxi ← taxi-metro). Es evidente la búsqueda de comodidad en la pronunciación, se tiende a formar voces llanas, que son mayoría en el español.

5) no se altera el final de la forma acortada salvo en los casos analizados en el apartado 2, aunque esto se oponga a las normas generales. Este hecho ha favorecido el aumento de lexemas con la *-i* final, inusual en el español (la bici (la bicicleta), el boli (el bolígrafo)), que, según algunos lingüistas (por ejemplo, R. Pomirko [1. C. 42], E. Nández [8. C.106-107]) testimonia la formación de un auténtico sufijo en el español actual.

Al lado de los acortamientos tradicionales, y sobre todo en la lengua de algunos sectores juveniles, se ha formado otro tipo distinto de reducción al que se suele denominar "acortamiento actual". A este tipo pertenecen: analfa (analfabeto), ecolo (ecologista), anarco (anarquista), forasta (forastero), cátedro (catedrático), machaca (machacante), educa (educación), paraca (paracaidista), diputa (diputación), proleta (proletario), masoca (masoquista), sudaca (sudamericano), etc. [7. C. 88].

Según M. Casado Velarde [7. C. 89], dichos acortamientos se diferencian de los tradicionales:

1) por su trisilabismo;

2) y porque en muchos casos la vocal final no coincide con la correspondiente vocal del lexema base (llama atención la aparición de la *-a* final en las voces de género masculino).

Aunque la formación de las voces acortadas actuales, igual que en las tradicionales, se produce por apócope, hay que resaltar el caso de *sudaca*, formado por apócope y sincopa simultáneamente.

El acortamiento, desde el punto de vista morfológico, es un fenómeno opuesto a los procedimientos tradicionales de formación de palabras (composición o derivación) puesto que la voz formada es menor que su lexema base. Sin embargo, cabe mencionar que, a medida que se lexicalizan y pasan al registro culto, los acortamientos llegan a tomar parte activa en la formación de nuevas unidades léxicas. Así, los términos como *tele*, *foto*, *auto*, *cine*, han originado toda una serie de compuestos:

auto: autobomba, autocar, autovía, auto-stop, autopista, autotrén, autoventa,...
 foto: fotocomposición, foto-finish, fotoperiodismo, fotonovela,...
 tele: telenovela, teleserie, telediario, telecámara, teledrama, teledicto,...
 cine: cineclub, cinefórum, cinerama, cinecámara, etc. [11].

Además, hay casos, aunque infrecuentes, de la “fusión de acortamientos” [4. C. 23], cuando dos voces acortadas, uniéndose, forman nuevos compuestos: autocine, metrobús, polimili, ...

La tendencia al acortamiento está avanzando en el español de hoy. La reducción de palabras no sólo es una necesidad de ahorro de espacio y tiempo o un nuevo medio de expresividad, sino, una modificación de la estructura de la lengua, enriqueciendo ésta con nuevos elementos y fenómenos que no existían antes (sufijo *-i*, aumento de lexemas de género masculino con la *-a* final, cambio de categoría gramatical, etc.). Como la siglación y acronimia, el acortamiento “...está en relación con la preferencia por un tipo de lenguaje sintético, acorde con los nuevos estilos de vida” [3. C. 262].

-
1. Р. Помірко, Іспанська мова та її діалекти. Варіантність слова, Львів, 1996.
 2. Lapesa Rafael, Historia de la lengua española. Madrid, 1991.
 3. Mervyn F. Lang, Formación de palabras en español. Madrid, 1992.
 4. José Martínez de Sousa, La abreviación en español // Diccionario Internacional de Siglas y Acrónimos. Madrid, 1984.
 5. Ramón Almela Pérez, Procedimientos de formación de palabras en español. Barcelona, 1999.
 6. Manuel Casado Velarde, Acortamientos, formación de siglas y acrónimos // Gramática descriptiva de la lengua española. Madrid, 1999.
 7. Manuel Casado Velarde, Tendencias en el léxico español actual. Madrid, 1985.
 8. E. Nájuez, La lengua que hablamos. Creación del español actual. Santander, 1973.
 9. Н. Гула, В. Жайворонок, Л. Жарова, Словник скорочень в українській мові. Київ, 1988.
 10. Real Academia Española, Diccionario de la Lengua Española, Madrid, 1992.
 11. Manuel Seco, Olimpia Andrés, Gabino Ramos, Diccionario del español actual. Madrid, 1999.

THE MAIN PRAGMATIC FUNCTIONAL ASPECTS OF REGRESSIVE LEXICAL FORMS IN MODERN SPANISH

I. Tsybalistyy

*Ivan Franko National University In Lviv
 Universytetska str, 1, Lviv, 79000*

Regressive word-formation is highly productive in present-day Spanish. The paper examines the pragmatic and lexical essence of reduced lexical forms. The rise of these forms in the lexicon is shown to exert some influence on the morphological structure of the language

Key words: regressive word-formation; pragmatic; reduced lexical forms; Spanish

*Стаття надійшла
 до редколегії
 12.05.1999*

УДК

LE CHAMP SÉMANTIQUE DES SENTIMENTS DANS LA THEORIE DES ACTES DE LANGAGE

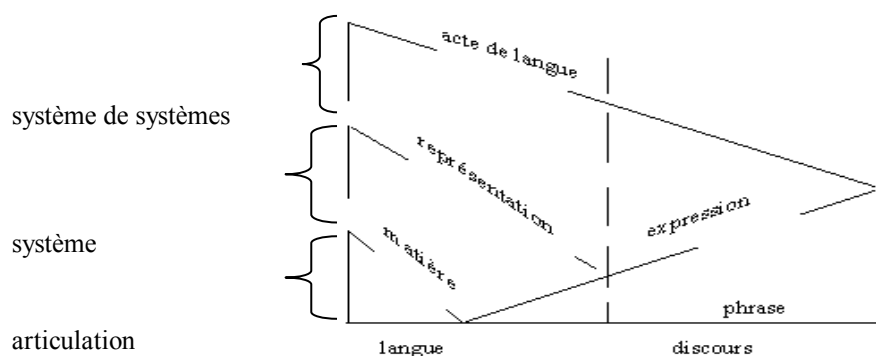
N. Mykolayevytsch

Université Ivan Franko de Lviv
1, rue Universytetska, 79000, Lviv

Le langage est inséparable de l'homme, toujours présent dans le moindre de ses actes. C'est le langage qui donne forme à sa pensée et à ses sentiments comme à ses actes. C'est lui qui est méditation de l'influence qu'exerce l'homme et de celle qu'il subit. Selon Hjelmslev, " le langage n'est pas un simple compagnon qui nous fait escorte au long de notre route, mais un fil intimement tissé dans la trame de la pensée, le trésor de la mémoire humaine dont l'individu et sa communauté sont dépositaires, leur conscience vigilante qui se souvient et exhorte..." [4. P. 9-10]. Ainsi, le langage humain constitue un univers qui est à la fois familier et étrange. Familier, parce que l'homme ne se conçoit pas autrement que comme sujet parlant; étrange parce que le langage nous offre aujourd'hui encore autant de mystères de problèmes résolus. Tout change et évolue; comme dit V.Hugo : " Les langues ni le soleil ne s'arrêtent pas. Le jour où elles se fixent, c'est qu'elles meurent "[7. P. 98].

Parler une langue, c'est réaliser des actes de langage, des actes comme : poser des affirmations, donner des ordres, poser des questions, faire des promesses, exprimer des attitudes et des sentiments, etc. Ces actes sont en général rendus possibles par l'évidence de certaines règles régissant l'emploi des éléments linguistiques, et c'est conformément à ces règles qu'ils se réalisent. Toute communication linguistique n'est pas - comme on le suppose généralement - le symbole, le mot ou la phrase ni même une occurrence de symbole, de mot ou de phrase, mais bien la production ou l'émission du symbole, du mot ou de la phrase au moment où se réalise l'acte de langage. Les actes de langage sont les unités minimales de base de la communication linguistique.

Tout énoncé a une valeur d'acte, partie constitutive de son sens. Pour l'examiner, nous vous proposons le schéma, réalisé par R.Valin et B.Poittier [5. P. 7] :

D'après ce schéma nous pouvons souligner que le langage est représentation avant d'être expression. Et c'est grâce à des représentations que s'établit la communication. Il faut lier la langue à la pensée afin que le langage humain soit bien interprété dans son rôle fondamental : échanger des discours qui ont un sens. " La pensée fait le langage en se faisant par le langage "[4. P. 9-10], comme le dit C. Baylon.

L'un des auteurs qui ont le plus contribué à imposer l'idée des actes de langage est le philosophe anglais J.L. Austin. Elle est le point d'aboutissement de l'étude des performatifs à laquelle est consacré l'ouvrage intitulé " How to do things with words ", qui représente un recueil de douze conférences publié en 1962.

Nous allons donner un aperçu de la démarche d'Austin, en analysant surtout les actes expressifs et s'appuyant sur des analyses linguistiques récentes. Cet aperçu nous donnera une idée de ce que peut être l'apport de la philosophie du langage à la linguistique.

Les mots se relient à la réalité de la façon que, lorsqu'un locuteur se trouve face à un auditeur, et qu'il émet une séquence acoustique, puissent se produire des faits aussi remarquables que les suivants: le locuteur a l'intention de signifier quelque chose, les sons qu'il émet signifient quelque chose, l'auditeur comprend ce qu'on a voulu lui signifier, le locuteur affirme, pose une question ou donne un ordre. Alors il y a une relation entre ce que j'ai l'intention de signifier lorsque je dis quelque chose et ce que ces paroles signifient, indépendamment du fait qu'il y ait ou non quelqu'un pour les prononcer. Donc les mots renvoient aux objets. Mais nous nous demandons ce que c'est pour une chose être vraie ou fausse. C'est la philosophie du langage qui a pour objet l'étude de telles questions.

John Searle fait une distinction nette entre la philosophie du langage et la philosophie linguistique. La dernière a pour but de résoudre certains problèmes philosophiques particuliers en examinant l'emploi courant de certains mots ou de certains éléments à l'intérieur d'une langue donnée. Quant à la philosophie du langage, elle se propose de donner une description significative du point de vue de la philosophie, de certains traits généraux du langage, tels que la référence, la vérité, la signification et la nécessité.

Le terme philosophie linguistique désigne essentiellement une méthode; la philosophie du langage, elle est le nom d'un sujet d'étude. La linguistique a pour objet la description des structures - phonologiques, syntaxiques et sémantiques - réalisées dans les langues naturelles.

Comme remarque M. Bakhtine, " chaque acte de création individuelle, chaque énonciation, est unique et non réitérable, mais dans chaque énonciation on trouve des éléments identiques à ceux d'autres énonciations au sein d'un groupe de locuteurs donné "[2. P. 80]. Ce sont justement ces traits identiques, qui sont de ce fait normalisés pour toutes les énonciations - traits phonétiques, grammaticaux et lexiques qui assurent l'unicité d'une langue donnée et sa compréhension par tous les locuteurs d'une même communauté. Pour toute énonciation on accomplit à la fois une activité d'ordre phonétique / articulation de certains sons selon les règles de la phonologie française /, une autre d'ordre grammatical / on combine des morphèmes selon les règles de la syntaxe française /, et enfin, une opération proprement sémantique / on cherche à exprimer, à l'aide d'un

énoncé, une certaine signification /. J.L.Austin appelle, respectivement, phonétique, phatique et rhétique ces trois aspects de l'acte locutionnaire[1. P. 109].

Tout acte de langage, réalisé ou réalisable, peut donc, en principe, être déterminé de façon univoque à partir d'une phrase donnée, ou d'un ensemble de phrases / si l'on admet que le locuteur ne veut pas dire autre chose que ce qu'il dit, et que la situation s'y prête/. Et c'est en cela qu'une étude de la signification des phrases ne se distingue pas d'une étude des actes de langage. Si l'on a bien compris ces notions, elles ne forment plus qu'une seule et même étude. Puisque toute phrase douée de sens peut, de par sa signification même, être utilisée pour effectuer un ou une série d'actes de langage réalisable peut en principe recevoir une formulation exacte à l'intérieur d'une ou plusieurs phrases / en admettant que la situation le permette /, il s'en suit que l'étude de la signification des phrases et des actes de langage ne forment pas deux domaines indépendants, mais seulement deux aspects différents.

On peut distinguer au moins deux tendances dans les travaux contemporains de philosophie du langage - l'une est centrée sur l'emploi des expressions à l'intérieur de situation de discours, et l'autre, sur la signification des phrases - les tenants de chacune de ces deux tendances semblent penser que les deux approches sont irréductibles l'une à l'autre, et ce point de vue se trouve quelque peu renforcé par le fait que les deux tendances ont été associées au cours de l'histoire à des positions incompatibles en ce qui concerne la signification. C'est ainsi que Wittgenstein, par exemple, dans ses premiers travaux, qui relèvent de la seconde tendance, soutient un point de vue qu'il rejettera dans ses travaux ultérieurs qui, eux, appartiennent à la première tendance [7. P. 55]. Cependant, bien qu'historiquement de vifs désaccords aient séparé les tenants de ces deux approches, il est important de se rendre compte que ces deux tendances, conçues non pas en tant que théories, mais en tant qu'orientations données à une recherche, sont complémentaires et non concurrentes. La seconde tendance pose la question : comment la signification des différents éléments d'une phrase détermine-t-elle la signification de la phrase entière. Celle que pose la première tendance est celle-ci : quels sont les différents types d'actes de langage réalisés par les locuteurs lorsqu'ils parlent? En fait ces deux tendances sont nécessairement liées, car à tout acte de langage possible correspond une phrase ou un ensemble de phrases possibles dont l'énonciation littérale à l'intérieur d'une situation particulière constitue l'accomplissement d'un acte de langage.

Quand on parle, on accomplit un acte de langage, et cet acte est sans doute, en bonne part, conditionné par notre situation sociale. Mais ce qui dépend de nous, c'est la nature même de l'acte qu'on a accompli. Selon qu'on a voulu faire plaisir ou être désagréable, vous inquiéter ou vous mettre en garde..., il s'agira d'un acte d'amitié ou d'hostilité, d'une menace ou d'un avertissement. Certes, il faut faire intervenir un conditionnement social pour comprendre pourquoi j'ai voulu accomplir tel acte et non pas tel autre (pourquoi j'ai voulu être agressif et non pas bienveillant), mais le fait même que mes paroles constituent, ceci dépend avant tout de ce que j'ai voulu faire en les prononçant. On peut donc admettre que mon intention individuelle assigne à l'acte d'énonciation sa valeur propre, tout en reconnaissant qu'une causalité sociale explique dans une bonne mesure que j'ai accompli un acte ayant justement cette valeur.

J.Austin et J.Searle découvrent 5 manières générales d'employer la langue, 5 catégories générales d'acte illocutoire (l'acte illocutoire complet, avec sa force illocutoire

et son contenu propositionnel) [6. P.31]. Mais en analysant le discours réel, nous constatons qu'un seul et même énoncé relève souvent de plusieurs catégories.

J. Austin se pose la question: dans quel sens dire une chose c'est la faire? C'est ici qu'intervient la distinction de trois espèces d'actes: illocutoire, locutoire, perlocutoire. L'acte locutoire c'est celui de produire des sons, de combiner des mots dans une construction conforme à une grammaire et douée de signification (3 aspects de cet acte). L'acte illocutoire est celui qu'on accomplit en disant et qui consiste à rendre manifeste comment les paroles doivent être comprises en ce moment. Il a recours à la notion de valeur ou force. L'acte accompli en disant constitue la valeur illocutoire de l'énonciation. L'acte perlocutoire se définit par le fait de dire quelque chose, c'est-à-dire que l'acte donne lieu à des effets - ou conséquences - chez les autres ou chez soi. L'acte perlocutoire se définit par la notion d'effet. Dire quelque chose provoquera souvent - le plus souvent - certains effets sur les sentiments, les pensées, les actes de l'auditoire, etc.

Une critique vient immédiatement à l'esprit: cette notion d'effet est encore bien vague. D'ailleurs elle s'applique tout autant à certains aspects de l'acte illocutoire. Par exemple, à la reconnaissance par l'auditeur (en anglais uptake) de la valeur que le locuteur entend donner à son énonciation; cet uptake est indispensable pour que l'acte puisse être considéré comme accompli. Si on veut avertir, mais que personne ne nous entende et ne prenne notre dire comme un avertissement, nous n'aurons pas averti.

Il faut insister sur le fait que le principe d'exprimabilité n'implique aucunement qu'il soit toujours possible de trouver ou d'inventer une expression dont la forme produira sur les interlocuteurs tous les effets recherchés. Tels sont, par exemple, les effets littéraires ou poétiques, les émotions, les croyances, etc. Il faut savoir distinguer ce qu'un locuteur a l'intention de signifier de certains types d'effets qu'il cherche à produire sur ses auditeurs. D'autre part, le principe d'exprimabilité n'implique pas non plus que tout ce qui peut être dit puisse être compris par d'autres car cela exclurait la possibilité d'avoir un langage à soi, un langage qui soit logiquement incompréhensible pour tout autre que celui qui parle (il se peut fort bien que l'existence du tel langage soit impossible du point de vue logique).

Pour distinguer ce genre d'effet de celui que produit l'acte perlocutoire, on pourra souligner que le second est une conséquence indirecte, variable et imprévisible de l'acte de parole.

Mais en fin de compte la différence qu'Austin semble considérer comme essentielle entre les deux types d'actes, c'est que l'acte illocutoire est conventionnel, tandis que l'acte perlocutionnaire ne l'est pas. La distinction sera souvent difficile à reconnaître, car il faut admettre qu'il n'est pas toujours facile de savoir où les conventions commencent, et où elles se terminent, au juste [1. P. 28]. Le but d'Austin - étudier d'abord l'acte d'illocution, car il croit reconnaître en lui l'acte ou le " faire " essentiel de la parole.

S'il est bien vrai que les énonciations sont des actes, alors elles doivent, en tant que tels, viser à accomplir quelque chose, Austin décide de considérer certains aspects de l'acte lui-même, en espérant y reconnaître l'élément qui lui appartiendrait spécifiquement, c'est-à-dire en tant qu'acte de discours. Une fois cet élément isolé (Austin l'appellera la valeur d'illocution [illocutionary force] de la parole) [1. P.19], il s'agit de discerner tout ce qu'il peut accomplir, en tant qu'il est partie d'un acte. Comme schème conducteur de ses recherches Austin choisit 5 classes générales lui permettant d'ordonner provisoirement tous les verbes contenus dans le dictionnaire, selon la valeur d'illocution

qu'ils possèderaient. Ce sont "5 sens selon lesquels les actes illocutionnaires eux-mêmes peuvent inclure des effets, à savoir: s'assurer d'avoir été bien compris [securing uptake], prendre effet, et inviter à répondre".

Parmi les 5 catégories d'Austin ce sont les comportatifs qui nous intéressent plus particulièrement. Austin lui-même n'était pas satisfait de cette catégorie ("drôle de numéro" [1. P. 153]). Ils incluent l'idée d'une réaction à la conduite et au sort d'autrui, l'idée d'attitudes et de manifestations d'attitudes à l'égard de la conduite antérieure ou imminente de quelqu'un. On relève un rapport évident entre ces verbes et, d'une part, l'affirmation ou la description de nos sentiments et, d'autre part, leur expression, bien que les comportatifs soient des actes distincts les uns et des autres.

Il doit exister une procédure, reconnue par convention, dotée par convention d'un certain effet, et comprenant l'énoncé de certains mots par de certaines personnes dans de certaines circonstances. De plus, il faut que, dans chaque cas, les personnes et circonstances particulières soient celles qui conviennent pour qu'on puisse invoquer la procédure en question.

Lorsque la procédure - comme il arrive souvent - suppose chez ceux qui recourent à elle certaines pensées ou certains sentiments, lorsqu'elle doit provoquer par la suite un certain comportement de la part de l'un ou l'autre des participants, il faut que la personne qui prend part à la procédure (et par là l'invoque) ait, en fait, ces pensées ou sentiments, et que les participants aient l'intention d'adopter le comportement impliqué. De plus, ils doivent se comporter ainsi, en fait, par la suite.

Dans un grand nombre de situations humaines, éprouver une émotion, un désir, adopter une attitude sont tenus, par convention, pour la réponse, la réaction appropriée ou convenable à un état de choses donné. Et cette réponse, qui inclut l'exécution d'un acte, et, dans ces situations, considérée comme naturelle. En ces occurrences, il est possible et c'est même ce qui arrive le plus souvent, en fait - que nous ressentions l'émotion ou le désir en question et comme nos sentiments ne peuvent être facilement perçus par les autres, nous souhaitons habituellement les en informer. On comprend alors qu'il devienne de rigueur d'"exprimer ces sentiments" si nous les éprouvons ; plus : de les exprimer lorsque nous les croyons appropriés, et peu importe que nous les éprouvions ou non.

Voici des exemples où les sentiments font défaut :

Je vous félicite, paroles prononcées alors que je ne me rejouis nullement, alors que je suis peut-être même agacé.

Je vous exprime mes condoléances, alors que je n'éprouve aucune sympathie.

Les circonstances sont appropriées et l'acte a bien lieu, il n'est pas nul et non avvenu: mais il est, en fait, insincère.

Dans les analyses linguistiques post - austiniennes on nous fait remarquer 6 problèmes apparentés de la taxinomie d'Austin :

- il y a une confusion persistente entre les verbes et les actes;
- tous les verbes ne sont pas des mots illocutoires;
- les catégories se recouvrent trop largement;
- il y a trop d'hétérogénéité intracatégorielle;
- beaucoup de verbes recensés dans une catégorie ne satisfont pas la définition donnée pour cette catégorie;
- enfin, ce qui est le plus grave, il n'y a pas de principe cohérent de classification.

J.R.Searle nous propose aussi 5 types de buts illocutoires. Nous disons à autrui comment sont les choses (assertifs), nous essayons de faire des choses à autrui (directifs), nous nous engageons à faire des choses (promissifs), nous exprimons nos sentiments et nos attitudes (expressifs) et nous provoquons des changements dans le monde par nos énonciations (déclarations). Comme on peut remarquer les comportatifs d'Austin sont les expressifs dans la classification de Searle. Le but illocutoire de cette classe est d'exprimer l'état psychologique spécifié dans la condition de sincérité vis-à-vis d'un état de choses spécifié dans le contenu propositionnel [6. P. 54].

1. Austin J.L. Quand dire c'est faire. P., 1970. 2. Bakhtine M. Le marxisme et la philosophie du langage. P., 1977. 3. Baylon C., Fabre P. Initiation à la linguistique. P., 1990. 4. Hjelmslev. Prolégomènes des idées reçues sur la langue. P., 1968. 5. Poittier B. Systématique des éléments de relation. P., 1990. 6. Searle J.R. Sens et expression. P., 1982. 7. Searle J.R.. Les actes de langage. P., 1972. 8. Yaguello M. Catalogue des idées reçues sur la langue. P., 1988.

THE SEMANTICAL FIELD OF SENSE IN THE THEORY OF LANGUAGE ACTS

N. Mykolayevytsch

*Ivan Franko National University In Lviv
Universytetska str, 1, Lviv, 79000*

The paper is concerned with the speech acts theory and language pragmatics. The speech act is taken for the minimum unit of communication facilitating, asserting, questioning and expressing one's attitude or feelings. Speech also entails a social coloring influencing interpersonal communication. The complexity of interpreting utterances in terms of speech acts is exemplified.

Key words: speech acts theory; communication; French.

*Стаття надійшла
до редколегії
12.12.1998*

УДК

СЕМАНТИКО-МОРФОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ФРАНЦУЗЬКИХ НУМЕРАЛІЇВ

О. Чапля

Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000

Онтологічна природа числівників виявляється в їх двоплановому модусі існування як віртуальних так і актуальних знаків з особливою квантитативною функцією [4, 15]. Виступаючи універсальним засобом позначення числа, французькі числівники виконують номінативну, когнітивну, словотворчу і прагматичну функції. Вони пройшли складний шлях і характеризуються властивою їм структурою, семантичними тенденціями та функціями [5, 34]. Числівники водночас є носіями лексичного значення, вони відрізняються від інших частин мови і звичайно між собою. Від інших частин мови вони відрізняються основною семою числа та нумеральності. Прийmemo за визначення нумераліїв слова, що позначають кількість. Етапи пізнання квантитативних відношень знаходять специфічне відображення в семантичній еволюції числівників, в поступальних зрушеннях від предметного до кількісного значення, в його циклічності, в універсальному характері, що властивий усім квантитативним одиницям різносистемних мов [3. С. 8]. У зв'язку з цим при аналізі французьких числівників особливе значення приділяється їх словотворчим і семантико-синтаксичним показникам. Словотворча функція, що виявляється в їх дериваційному утворенні, ілюструє їх виробничу силу в процесах деривації і лексикалізації, зумовлених нормами мови і конситуативністю [3. С. 19]. Як і інші номінативні одиниці мови, числівники мають морфологічну будову, яка співвідноситься з їх семантичною структурою. Без сумніву, існує деяка залежність між словотворчими елементами і загальним значенням нумераліїв. Проаналізувати цей взаємозв'язок і є нашою метою.

Числівники найуорядкованіша система одиниць, які мають властивість оказіонального утворення. Нові позначення чисел утворюються повтором старих елементів. У складових позначеннях множин числівники дотримуються принципу слідування цифр, тобто принципу аддитивності. Такий самий порядок зберігається і при утворенні денумераліїв, похідних по змісту і формі одиниць від нумеральних слів.

Утворення нових слів високого порядку відбувається шляхом використання суфіксальних морфем – *iard* та *-ion*: *million*, *milliard*, *billion*, *trillion*, *quadrillion* ou *quatrillion*, *quintillion*, *sextillion*, *septillion*, *octillion*, *nonillion*. А також внаслідок стягнення нумеральних морфем, шляхом простої номінації. Згадані вище суфікси не вносять жодного елементу апроксимації, вони є лише “чистими” словотворчими засобами для позначення великої кількості. Хронологічно — це порівняно недавні утворення, пов'язані з історичним розвитком математики. Їх вихідними тематичними базами є числівники латинського походження. На противагу цим двом суфіксам, інші

словотворчі морфеми надають нумераліям відтінок неточності та різний ступінь конотації. Ці словотворчі форманти, об'єднані загальною функцією квантитативної неточності якраз і складають категорію апроксимації. Апроксимація – приблизне вираження математичних об'єктів через інші простіші, яка часто репрезентує загальномовну категорію кількості [2. С. 58]. Пропонуємо схему поділу французьких нумераліїв, за принципом морфологічної модифікації основи. Ця модифікація реалізується за допомогою лівого розширювача – префікса та правого – суфікса, або обидвох одночасно:

1. Сюди відносяться номіналії, які вказують на кількість: *double, triple, quadruple, quintuple, sextuple, septuple, octuple, nonuple, décuple, centuple*. Корені цих номіналіїв латинського походження, при цьому суфікс *-uple* надає цим числівникам характеру множинності (мультиплікації). Повністю відсутній у французькій словотворчій системі суфікс *-uple (-iple)*, який фігурує тільки у нумеральних запозиченнях з латинської мови. Нумералії з цим суфіксом використовуються, коли потрібно умовну величину подвоїти, потроїти тощо:

“Il gagne le double, plus du double, la vie a augmenté du double” [12. С. 31];

“Le taux de croissance annuelle modeste, mais soutenu: 3,2%, c'est-à-dire presque le triple de celui du Pakistan” [13. С. 2].

Le quadruple de la production d'avant la guerre [10. С. 1478];

“Plus que jamais, ce bilan se résume, dans l'esprit de la plupart de nos contemporains, y compris ceux engagés dans les luttes sociales, à un quintuple échec: démocratique bien sûr, mais aussi économique, donc en dernier ressort social, écologique et humain” [13. С. 23];

douze est le sextuple de dix;

gagner le centuple.

Частотність вживання цих нумераліїв іде по низспадаючій, за винятком останнього *centuple*.

2. Коли йдеться про поділ умовної величини надвоє, натроє чи четверо, то використовуються нумералії: *le demi, la demie, le tiers, le quart*. А також словокомполит *trois-quart*, яке у випадку *on remplit au trois-quart* означає “наповнено три чверті”. Морфологічна структура цих слів є маркером квантитативності. Ці нумералії повністю номіналізувалися, тобто стали звичайними іменниками:

Une pomme et demie;

Commender un demi;

le tiers de la somme;

un quart de brie;

les trois-quarts du temps.

Семантика цих нумераліїв тотожна з семантикою їх етимонів. Їх морфологія майже така ж, вона лише усічена: *demi* < * *dimedius* < *dimidius*; *tiers* < *tertius*; *quart* < *quartūs* [6]. Крім цього квантифікатор *demi(e)* вживається в арифметиці, коли величина не вказана. Наприклад: *quatre plus un demi*. Коли ж величина є вказаною, то застосовують нумералію *la moitié*. Наприклад: *dix francs plus la moitié*.

3. До цієї групи включаємо числівники, значення яких модифіковано за допомогою суфіксів. Це зокрема суфікси: *aine, -ain, -aire, -eron*.

Нумеральні деривати утворені за допомогою суфікса *-aine* мають збірне значення, і найчастіше вказують на кількість апроксимативно. До того ж вони відносяться до найуживаніших номіналів у французькій мові: *huitaine, dizaine, douzaine, quinzaine, vingtaine, trentaine, quarantaine, cinquante, soixantaine, centaine*. Крім цього, у Гревіса знаходимо менш вживані деривати такі як: *sixaine, septaine, onzaine, treizaine, quatorzaine, seizaine* [8. С. 242]. Для прикладу:

Une dizaine d'œufs;

“ *Un jour même, il avait forcé Lydie à voler sa mère, il s'était fait apporter par elle deux douzaines de sucre d'orge que la Pieronne tenait dans un bocal, sur une des planches de sa fenêtre*” [14. С. 267];

“ *Je fais une partie de ma carrière en Chine, et j'ai vu quelques cas à Paris, il y a une vingtaine d'années*” [11. С. 31];

“ *Chaque jour de chômage emportait des centaines de mille francs*” [14. С. 258].

Інші нумералії з суфіксом *-aine* є менш архаїчними, рідкісними, або індивідуального утворення: *quatrain, cinquaine, neuvaine* (так сьогодні називають проміжок часу тривалістю дев'ять днів), *vingt-cinquaine*, і т.д. Додамо, що *trentaine, quarantaine, cinquante, soixantaine* вживаються для того, щоб вказати на вік особи: *Atteindre la cinquante; friser la quarantaine*. Суфікс *-ain (-aine)*, що прийшов у французьку мову через народну латину (*-anu, -ana*) [1. С. 169] зберіг свій адномінальний статус в іменникових і прикметникових утвореннях для позначення походження, національності та політичної приналежності: *nonnain, putain, republicain, romain, vilain*. Спеціалізація цього суфікса в утворенні числівників пройшла через заміну колишнього *-ein (<enu)* [7. С. 79].

Суфікс *-eron* вживається в значенні малої кількості: *un quarteron de mécontents* [10. С. 1146]. Цікаво, що суфікс *-eron* утворює *quarteron*, який означає в окремих регіонах Франції двадцять п'ять (*un quart d'un cent*): *un quarteron d'œufs* [8. С. 239]. Потрібно зазначити, що це дуже рідкісний за частотою вживання суфікс зі значенням демінутивності. Порівняймо: *aileron, moucheron, puceron*.

Нумералії із суфіксом *-aire*: *quadragénaire, quinquagénaire, sexagénaire, septuagénaire, nonagénaire, centenaire* вказують на вік і означають, що особа має 40, 50, 60, 70, 80, 90, 100 років. Номіналії з цим суфіксом відносяться до рідко вживаних слів. *Trentenaire, quarantenaire, cinquante, soixantenaire* — вживаються з приводу визначних дат. Це можна підтвердити наступними прикладами:

L'anniversaire de son centenaire;

“ *Pour sa part, grand intellectuel palestinien, Edvard W. Saïd, retour d'un séjour en Cisjordanie, à Gaza et à Jérusalem, propose son analyse sur ce cinquante*” [13. С. 12].

Як ми уже наголошували, у французькій мові номіналії утворилися у різний період, внаслідок зміни суфікса. Так номіналія *millénaire* вживається як хронологічний термін для того, щоб позначити проміжок часу в 1000 років:

“ *Comment conceptualiser l'idée d'une société démocratique et socialiste à l'aube du dernier millénaire et après les expériences du 20-ième siècle*” [13. С. 6].

Крім цього на письмі і у мовленні трапляються такі деривати як: *bicentenaire, bimillénaire, tricentenaire, cent cinquante*. Тут префіксальні елементи *-bi, -tri,*

подвоюють, потроюють кількість. Вони також позначають періодичність і дають додаткову інформацію про кількість:

“*Le tricentenaire de la fameuse nuit mystique de Pascal*” [8. С. 240].

У французькій мові багато новоутворень пов'язано з числівником *mille*, який дав в італійській мові *milione* зі значенням “велика тисяча” [6. С. 46], а той перейшов у французьку без зміни значення. І суфікс *-ion* у ньому не сприймається як апроксиматор. Інша справа з нумералією “*millier*”, яка служить для позначення значної, але не визначеної кількості. Тобто суфікс *-ier* змінює значення кореневої лексеми, вказуючи на її апроксимативність.

“*Ces misérables, on les jetait en pâture aux machines, on les parquait ainsi que du bétail dans les corons, les grandes Companies les absorbaient peu à peu, réglementant l'esclavage, menaçant d'enrégimenter tous les travailleurs, des millions de bras, pour la fortune d'un millier de paresseux* (14. С. 239).

Будучи спорідненим з суфіксом *-aire*, як його пізніший просторічний варіант, суфікс *-ier* в числівниках не має нічого спільного з тим же суфіксом у номіналіях, де він означає діяча, інструмент або назви дерев: *chocolatier, couplet, guichetier, encrier, pomier*.

Слово *milliasse* походить від *million* внаслідок зміни суфікса на *-iasse*, який модифікує кореневу лексему. Зауважмо, що це рідкісний за частотою вживання суфікс, проте який надає кореню дуже великий ступінь апроксимації. Деякий відтінок пейоративності, або зневаги все ж залишається за ним:

“*Il y avait dans les rues de cette ville une milliasse de mendiants*” [9. С. 639].

Згадані вище числівники *million* і *milliard* є новоутвореннями, і суфікси *-on* і *-ard* наділяють ці слова нульовою апроксимацією, незважаючи на те, що ці номіналії позначають велику кількість.

4. На окрему увагу заслуговують нумералії *décade* і *décennie*. Різниця між ними полягає у тому, що слово *décade* охоплює проміжок часу десять днів, а *décennie* — десять років. Це можна підтвердити прикладами:

“*En Corée, après des décennies de croissance à deux chiffres, les salaires ont fini par s'aligner sur ceux des principaux pays de l'OCDE*” [13. С. 7].

“*La génération des enfants du siècle a passé par trois décades*” [13. С. 10].

Проте в “*Von usage*” знаходимо протиріччя, стосовно думки якої дотримується Академія наук, що слово *décade* в значенні “проміжок часу десять років” не підходить, і що потрібно вживати в цьому значенні *décennie*, позаяк етимологічно, *décade* (по латинськи *decas, -adis*, запозичене з грецької *δεκάς, -αδος*) нічого не означає, окрім “*dizaine*” і має різне застосування. Для прикладу: *Décade de Tite-Livre* [8. С. 241]. *Décade* і *décennie*, як запозичені слова не сприймаються як похідні лексеми- номіналії. І нарешті можна ще згадати нумералію “*myriade*” греко-латинського походження, яка має явно невиражену семантику квантитативності. Вона може перекладатись як “*тьма*”, “*велика кількість*”:

Des myriades d'étoiles.

“*Des poissons innombrables des myriades et des myriades*” [14].

Ця лексема також морфологічно нерозкладна, у неї великий ступінь апроксимації.

Отже, суфіксальні квантифікатори відрізняються від інших нумераліїв тим, що вони модифікують кореневе значення лексеми вказуючи на її приблизність. Особливу увагу при аналізі французьких нумераліїв ми звернули на їх словотворчі показники та семантичні властивості, і встановили, що існує взаємозалежність між складовими елементами слова і власне семантикою нумераліїв. Вона реалізується за допомогою суфіксів і префіксів, які здійснюють семантичну модифікацію кореня. Не підлягають семантичному аналізу нумералії, складові яких вже не сприймаються як модифікатори кількості. Це готові значення з античних мов. Тобто існує певний дистрибутивний закон вибору суфіксів, які надають нумераліям збірного значення, позначають величину, певний проміжок часу, вказують на вік, на кількість апроксимативно, або точно позначають кількість. Дериваційні елементи, хоч і мають дуже вузьке застосування у мові, проте вони знаходять своє застосування в словах, що позначають кількість. Суфікси мають велику внутрімовну дистрибуцію і служать зв'язуючим компонентом слова. Семантична цілісність композитів-похідних характеризується спаяністю, компресією і узагальненістю. На відміну від афіксації і словотворення інші типи денумерального утворення представлені нерегулярно.

1. Доза, А. История французского языка. М., 1956.
2. Савин А. П. Основные термины. М., 1989.
3. Швачко С.А. Английские числительные и их место в лексико-семантическом поле количества // Автореф. Дис. ... доктора филол. наук. К., 1980.
4. Швачко С.А. Эволюция и функционирование слов-измерителей в системе английского языка // Автореф. Дис. ... канд. филол. наук. К., 1971.
5. Швачко С.О., Медвідь О.М. Когнітивні аспекти квантитативних слів // Вісник КЛДУ. К., 1997. №1. С. 33-40.
6. Dauzat, A. et autres. Nouveau dictionnaire étymologique et historique. P., 1978.
7. Darmestelèr, A. Cours de grammaire historique de la langue française. Formation des mots et vie des mots. P., 1979. 4- ième édition.
8. Grevisse, M. Le bon usage. Grammaire française. // Dixième édition revue. Belgique, 1975
9. Le Petit Larousse illustré. P., 1992.
10. Le Petit Robert // Rédigé par Paul Rober. P., 1977.
11. Camus, A. La Peste. P., 1970.
12. Duras, M. L'amant. P., 1985.
13. Le Monde Diplomatique. Mai 1998; Août 1998.
14. Zola É. Germinal. P., 1972.

A SEMANTIC-MORPHOLOGICAL STUDY OF FRENCH NUMERALIA

O. Chaplya

*Ivan Franko National University In Lviv
Universytetska str, 1, Lviv, 79000*

A study of French notional numerals focuses on their word-building derivation and its semantic potential. A correlation between the word constituents and the meaning of the numerals was revealed. A taxonomy based on the morphological derivation of the stem has been suggested. The non-productive derivational formatives prove to be more frequent within the lexemes for denoting quantity.

Key words: notional numerals; word-building derivation; semantic potential; taxonomy; morphological derivation; derivational formatives.

*Стаття надійшла
до редколегії
17.06.1999*

УДК

**РОЛЬ ФОНЕТИЧНОГО ЧИННИКА У ФОРМУВАННІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ
ОДИНИЦЬ
(НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ ТА ІСПАНСЬКОЇ МОВ)**

Н. Стрілець

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000*

Серед фразеологічних мовних ресурсів особливе місце посідають конструкції, утворені на основі варіантних фонетичних явищ: алітерації, асонансу, рими, ритміки, паронімії, повтору, рівномірного фразового розподілу наголосу, тощо.

Завдяки своїй фонетичній формі фразеологізми відзначаються фіксованістю в мові, стрункістю та легкістю запам'ятовування. Фразеологічні конструкції належать до розряду мовних одиниць, в яких найповніше виявляється національний характер носіїв мови, а саме: менталітет, світобачення народу - творця. Фонетична оболонка слова та виразу є підсвідомим вираженням своєрідності мислення народу.

Мета цієї статті - на матеріалі французької та іспанської мов проілюструвати роль фонетичного чинника як цільнооформлюючу і смислооформлюючу. Як ілюстрації буде розглянуто різні класи фразеологізмів: одно- і двовершинні некомунікативні одиниці (фраземи), а також комунікативні фразеологізми.

У працях більшості фразеологів основна увага зосереджена на семантичних особливостях стійких виразів. Це, наприклад, проблема класифікації складних слів, які також можна трактувати як фраземи: це слова типу *gratte-ciel* та *rouge-gorge*, поява яких, на думку Ф. де Соссюра, зумовлена явищем аглютинації, чи, як вважає Сешей (Sechehaue) -синтезу. [17; 18. С. 34, 45]. Проте питання взаємозалежності фонетичної та семантичної оболонки слова також було об'єктом вивчення багатьох лінгвістів. Зокрема, німецький фразеолог Георг фон дер Габеленц у розділі про значення символізму звуків ("Das lautsymbolische Gefühl" [8. С. 34]) наводить приклади фразеологічних виразів і пропонує цікаве психологічне пояснення одного з чинників формування і фіксації згаданих одиниць. На його думку, існує деяка тенденція об'єднувати в стійкі словосполучення слова, які уподібнюються фонетично і пов'язані семантично. Семантичний зв'язок може виявлятися у подібності або контрасті. Іспанський лінгвіст А.Сулуага також виділяє фонетичний чинник як такий, що сприяє фіксації, збереженню та пропагуванню фразеологічних одиниць (*acuñación, conservación y propagación de las expresiones fraseológicas*) [18. С. 35-36].

Мішель Бреаль у "Нарисі з семантики", описуючи фонетичні явища чергування (*altération*) та редукції у сталих виразах, особливо в формулах звертання, вважає їх результатом діахронічного розвитку, кульмінацією якого є поява нового слова, з точки зору як його матеріальної форми, так і значення. (Таким виразом є, наприклад, *vuestra merced* (ісп.), вираз, який у результаті фонетичної редукції і лексичного перетворення (граматикалізації) дав народження слову *usted*). Але перетворення

такого типу не розглядатимуться у цій статті, предметом уваги у якій є насамперед фонетичні явища як чинник формування фразеологічних виразів, а не слів.

Деякий ряд фразеологізмів утворений на основі **алітерації** (збігу звуків або звукосполучень на початку слова). У французькій мові **sain et sauf** - цілий і неушкоджений, **de bric ou de broc** - як-небудь, звідусіль потрохи, **prendre la balle au bond** - спіймати на льоту; **promettre monts et merveilles** - обіцяти золоті гори; **à cor et à cri** -(demander, réclamer) - голосно, з шумом; **la bailler belle** - обманювати, морочити голову. В іспанській: **santo y seca** - пароль і відгук, **de rompe y rasga, (adj)** - повний рішучості, **de pe a pa** - повністю, **poner pies en polvorosa** - втікати щодуху (мовою XVII ст. "polvorosa"- вулиця, дорога, звідси значення: втеча злочинця після скоєння злочину); **de viva voz** - усний (на відміну від письмового) наказ, розпорядження.

Інші фразеологізми будуються на основі **асонансу** - фонетичного прийому, який полягає в збігові кінцевих звуків чи звукосполучень в елементах фразеологічного виразу франц.: **sans feu ni lieu**- бездомний, безпритульний, **être Gros-Jean comme devant** - бути при розбитім кориті; **au fur et à mesure** - в міру того, як; ісп: **a diestra y a siniestra**- направо і наліво, не перебираючи; **corriente y moliente** - банальний, повсякденний; **hecho y derecho** - зрілий, сформований; **ir de la ceca a la Meca** - (**ceca f** - монетний двір, **Meca**- мусульманська святиня, місто паломництва - звідси значення: впасти в крайнощі, вдаватися до дій чи заходів настільки протилежних, як монетний двір, що символізує комерцію, лихварство, та Мека - святе місце для побожних мусульман - релігію); **de cabo a rabo** - цілком, повністю.

Інший чинник формування фразеологізмів - **ритмовано-фіксована мова**, в якій наголоси і тони розподіляються менш-більш регулярно на приблизно однакових відрізках мовлення. Це мовлення, яке виникає завдяки підсвідомому прагненню всіх народів до ритму і мелодики мови і яке механізується пам'яттю і звичаями. До цього типу належать сентеції, афоризми, формули привітання, прохання. Найчастіше такі римовані фразеологічні одиниці існують у формі двочастинного вислову, розбитого паузою, наприклад у французькій мові: **L'appétit vient en mangeant // et la soif s'en va en buvant** - апетит приходить під час їжі, а спрага зникає під час пиття; **Bouche de miel, // coeur de fiel** - на язика мед, а в серці лід; **Aide - toi, // le ciel t'aidera** - береженого Бог береже; **Gouverne ta bouche // selon ta bourse** - розраховуй свої можливості; **Qui va à la chasse, // perd sa place** - хто залишає своє місце, той його втрачає. В іспанській мові : **En esta vida caduca // el que no madruga no manduca** - хто рано встає, тому Бог дає; **Cabeza loca // no quiere toca** - дурням закон не писаний; **Olivo y aceituno // es todo uno** - це одне й те ж. **Cada oveja // tiene su pareja** - подібний шукає подібного; **Hablando por el rey de Roma, // por la puerta asoma** - про вовка промовка, а вовк у хату; **Delante hago acato // y por detrás al rey mato** (acato m - шана, повага) - служити і вашим і нашим (дослівно: спереду (в очі) вшановую, а ззаду вбиваю короля).

Як у французькій, так і в іспанській мовах багато фразеологізмів побудовано на прийомі **повтору** одного з елементів виразу, причому в такій конструкції одночасно рівномірно розподіляється і наголос, і так створюється певна ритміка:

Франц.

oeil pour oeil

Ісп.

ojo por ojo

dale que dale

<i>dent pour dent</i>	<i>diente por diente</i>	<i>golpea que golpea</i>
<i>coûte que coûte</i>	<i>erre que erre</i>	<i>suceda lo que sucediere</i>
<i>coup sur coup</i>	<i>de par en par</i>	<i>ocurra lo que ocurriere</i>

Ця ритміка може створюватися як на основі симетричного повтору / _ _ /, /_ _ _ _ /, так і за допомогою градації складів (ісп. gradación silábica). Така градація сприяє не лише такій самій фіксованості фразеологічного виразу, як і повтор, а й підсилення його звучання, повертає до нього особливу увагу слухача.

Крім консонантної рими, яка ґрунтується на збігові останнього складу чи складів римованих слів, на творення фразеологічних одиниць впливає також асонантна рима, характерна тільки для іспанської мови - рима, у якій збігаються тільки голосні звуки: *a toda costa* - за будь-яку ціну, без обмежень щодо витрат чи роботи; *a tontas y a locas*- без порядку, безладно; *ni corto ni perezoso*- рішучий, не сором'язливий; *cortar por lo sano*- різати по живому; *sano y salvo*- цілий і неушкоджений.

Елементи фразеологічного виразу добираються завдяки наявності в них певного звуку чи групи звуків, так, фонетичний, зовнішній бік фразеологізму впливає на формування значення. Зокрема, це виявляється у порівняльних фразеологічних зворотах, наприклад: *manger comme un maçon* - їсти, як муляр (дослівно), *battre comme plâtre* - бити, як гіпс (дослівно), *plat comme une planche* - плаский, як дошка, *à la Saint Glinglin*- на Миколи та й ніколи; *sage comme une image*- тихий, сумирний, як ягня (дослівно: чемний, як картинка). Останні приклади демонструють, що тенденція до алітерації чи асонансу вимагає саме такого, а не іншого добору слів. (Наприклад, лексема "*image*" вибрана мовцем для створення фразеологізму завдяки своїй співзвучності зі словом "*sage*", яке є ядром цього виразу.)

Деяка кількість фразеологізмів утворена на основі явища ономатопеї, причому в словах, включених до складу фразеологічних одиниць, спостерігається значний ступінь лексикалізації. Так, іспанський фразеологічний зворот *estar en un tris* (бути в небезпеці, в непевному становищі) походить від лексеми "*tris*" -ономатопеї, яка в іспанській мові нагадує звук розбитого крихкого предмета, звідси переносне значення: короткий час, який залишається до якоїсь небезпечної події. Аналогічно вираз *armar un zipizape* (вчинити шумну сварку) походить від слова "*zipizape*" - ономатопея, яка імітує бійки котів.

Деякі елементи, які конституують фразеологічні одиниці, що на перший погляд є етимологічно непрозорими, утворені в результаті дії фонетичного явища редукації: *En un santiamén*- в мить ока, походить від слів, які вимовляє християнин, хрестячись: *In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti Amén*. Вираз *toma y daca* (ти мені, я тобі; послуга за послугу) виник у результаті редукації речення *Toma y da acá - "toma"* -бери, "*da acá*"- дай тут же, дай сюди. Сучасний іспанський вигук *Ojalá* (хоча б тільки) виник на основі феномена редукації виразу *wa-sa Alláh* (= *y quiera Dios*) - нехай захоче Аллах. Звичайно, такий вираз міг сформуватись лише на іспанському ґрунті, в соціокультурній ситуації середньовічної Іспанії.

Часто співзвучне звучання елементів фразеологізму може створювати своєрідні стилістичні ефекти, наприклад, ефект гри слів у виразі *Primero se coge al*

mentiroso que al cojo - брехнею світ пройде, та назад не вернешся (дослівно: раніше спіймають брехливого, аніж кульгавого).

Очевидно, вирази, в яких спостерігаються явища алітерації, асонансу, рими, паронімії, паралелізму, відносяться до розряду найстійкіших словосполучень, оскільки їх римована форма є зафіксованою в результаті багатолітнього вживання, тому елементи цього типу фразеологізмів сприймаються як невіддільні, "невиводимі" компоненти цілого. Така невіддільність досягається завдяки лексичним чи семантичним архаїзмам - словам, які в структурі фразеологізму зберігають своє архаїчне значення, а в сучасній мові набули зовсім іншого значення, яке з'явилося в процесі розвитку слова, або ж це слово зовсім вийшло з ужитку.

Наприклад, у фразеологічному звороті *au fur et à mesure* (в міру того як) лексема "*fur*" не існує в сучасній французькій мові, подібно як "*vau*" - немає сенсу, поза виразом - *aller à vau - l'eau* - піти шкереберть, провалитися (справа, плани).

Нерідко зовнішня оболонка слова відіграє визначальну роль у творенні лексем, які є елементами фразеологічних одиниць. Йдеться про звуконаслідування, вигуки, які включені у вираз, набувають певного значення, тобто лексикалізуються. Таке явище частіше можна спостерігати на прикладах іспанської мови: *sin decir ni oxe ni moxte* - не кажучи ні слова, не просячи дозволу ("*oxte*", "*moxte*" - вигуки, які вживаються в іспанській мові, щоб відігнати людину, яка заважає, набридає); *que papatan que papatan* - беззмістовні теревені, які не призводять ні до яких результатів. Звукосполучення, яке наслідує мову балакучої людини; *a coxcox - "* - на одній нозі (походить від назви дитячої гри) фонетична дефігурація виразу "*a la pata coja; de bóbilis bóbilis* - безкоштовно, без затрат, без праці; *de bolín, de bolán* - (*bolín m - bola de juego*)-бездумно, не подумавши; *al tuntún* - (чинити) не подумавши, не розрахувавши попередньо своїх сил, без знання справи; *estar de cháncharras máncarras* - шукати привід, щоб залишити виконання якоїсь справи. У фразеологічний вираз включено ономапоєю, яка імітує відмовку. *Sudar del hopo y del jopo* - взятися за справу, яка вимагає багато зусиль.

Лексеми-вигуки, включені у фразеологічні вирази, набувають у них лексичного значення, а також зберігають ту емотивну функцію, яку вони виконували, існуючи окремо у вигляді вигуку.

На основі наведених вище спостережень можна зробити висновок про те, що фонетичні явища алітерації, асонансу, рифми (асонантної та консонантної), паронімії, повтору, паралельних конструкцій, ономапої при утворенні фразеологічних одиниць виступають як цільнооформлюючий та смислооформлюючий чинник, а також як такий, що створює додаткові стилістичні відтінки та служить для посилення емотивності цих одиниць.

-
1. Назарян А.Г. Фразеология современного французского языка. М., 1967.
 2. Назарян А.Г., Арутюнова Ж.М. Практическое пособие по фразеологии французского языка. М., 1975.
 3. Вейнтрауб Ф. Некоторые типы устойчивых словосочетаний с предметным значением в современном французском языке. Автореферат дис. на соиск. учен. степ. канд. филолог. наук. М., 1970.
 4. Bally Ch. Traité de stylistique. Vol. I. P. 5.
 5. Casares J. Introducción a la lexicografía moderna. Madrid, 1969.
 6. Chabot F.,

Hernández H. Vocabulaire de l'espagnol d'aujourd'hui. P. 7. Dominguez J.M. Fraseología española en su contexto. Barcelona, 1988. 8. Dugas A., Disciullo M. Le traitement lexical des phrases figées du français, de espagnol et de l'italien. // Actas XVII Cong. Intern. Ling. y Fil. Rom. Madrid, 1983. 9. Dupriez B. L'étude des styles. P., 1970. 10. Hernández E. Palabras del siglo XVI. // Revista de filología española. Madrid, 1992. Tomo LXXII. 11. García Page M. Aspectos fónicos en la configuración de los refranes. Notas y estudios filológicos (UNED). Navarra, 1990. 12. García Page M. Locuciones adverbiales con palabras idiomáticas // Revista Española de Lingüística. Tomo 21. Madrid, 1991. 13. García Page M. Propiedades lingüísticas del refrán. Madrid, 1990. 14. Marsa F. Testimonios sigilográficos de etimología popular. // Revista de filología española. Madrid, 1992. 15. Pénet Ch., Gómez C. Les six mille et une expressions de l'espagnol parlé. P. 16. Rey A. Le lexique. Images et modèles. Du dictionnaire à la lexicologie. Paris, 1977. 17. Saussure F. de. Cours de linguistique générale. P. 18. Zuluaga A. Introducción al estudio de las expresiones fijas. Studia Romanica et Linguistica. Frankfurt-am-Main, 1980. 19. Ганшина К.А. Французско-русский словарь. М., 1977. 20. Испанско-русский словарь. // Под общей редакцией Ф.В. Кельина. М., 1954. 21. Удовиченко Г.М. Фразеологічний словник української мови. Київ, 1984: У 2 т. 22. Diccionario de la lengua española. Real Academia Española. Madrid, 1992. Tomos 1-2.

THE ROLE OF THE PHONETIC FACTOR IN THE FORMATION OF FRENCH AND SPANISH IDIOMS

N. Strilets

*Ivan Franko National University In Lviv
Universytetska str, 1, Lviv, 79000*

The paper is aimed at revealing the varying role of a range of phonemic factors in creating the idiomatic sense in French and Spanish. The said factors have been also tackled as conducive to the stylistic shades and emotiveness of idioms. Within the units studied the intrinsic emotive function of interjections is complemented with their attained lexical meaning.

Key words: phonemic factors; idiomatic sense; stylistic shades; lexical meaning

*Стаття надійшла
до редколегії
15.02.1999*

УДК

ЗМІСТ І ФУНКЦІОНУВАННЯ ОМОНІМІЧНИХ ФОРМ ДІЄПРИКМЕТНИКІВ І ПРИКМЕТНИКІВ У СУЧАСНІЙ ІСПАНСЬКІЙ МОВІ

Г. Сингаївська

Київський державний лінгвістичний університет

Існування кожної граматичної категорії зумовлюється нерозривним зв'язком її змісту та всіх її формальних ознак. Слово, як будь-яка інша субстанція, має зміст і форму. Зміст слова - це діалектична єдність двох частин: матеріальної та ідеальної. Матеріальна сторона змісту полягає у певній сукупності морфем, що, складаються з фонем. Ідеальне в слові - це співвіднесеність його з деяким поняттям, а через нього - з відповідним об'єктом реальної дійсності, а також уся сукупність інформації про зв'язки з іншими словами мови, яку несе з собою слово в мовленні.

Німецький лінгвіст О. Ердманн, аналізуючи значення слова, вказував на ядро значення у граничних з цим ядром зонах. Однак він пропонував потрібний поділ змісту слова: 1) понятійний зміст; 2) супутній зміст, тобто всі супутні та другорядні уявлення, які слово викликає в нашій свідомості за звичкою, мимоволі; 3) почуттєвий елемент, або зміст, пов'язаний з настроєм, тобто всі чуттєві реакції і настрої, який він викликає [11. С. 106].

Основним ядром значення кожного повнозначного слова є його понятійно-предметна віднесеність. Без такої співвіднесеності з певним поняттям слово не було б знаком мови. Головну ідею понятійного наповнення дієприкметника, точніше, його лексичного значення, як і в інших словах, несе коренева морфема. Корінь містить у собі основне поняття - "поняття теми або змісту" [6. С. 223].

Коренева морфема дієприкметника, в якій закладене найзагальніше поняття, ідентична кореневій морфемі співвідносного, мотивуючого дієслова.

Для конкретизації загального значення мова використовує різні словотвірні засоби, що вносять у слово лексичні відтінки і значення граматичних категорій, а часто виконують ще й граматичну функцію оформлення слова, яка визначає його належність до певної частини мови.

В іспанській мові такими морфемами, що зумовлюють належність дієприкметника до окремого класу слів, є дієприкметникові суфікси -ado, -ido. Морфем-флексії (-o, -os, -a, -as) дієприкметника як форманти іменної частини мови - прикметника вносять ознаку якості, а саме зумовлюють назву дії, стану, що пов'язані з предметом як його якість, і вводять дієприкметник у парадигму прикметника.

Наявність у тих чи інших граматичних одиницях неадекватних формі змістовних структур є визнаною особливістю мовного знака.

Подвійна природа дієприкметника як лексико-граматичного розряду слів зумовлює специфіку його категоріального значення, яка полягає в об'єднанні процесуальних і непроцесуальних ознак. Спільним у семантиці всіх дієслівних утворень є вираження динамічної ознаки у її відношенні до діяча і об'єкта дії. На

відміну від тих частин мови, що виражають статичну ознаку (прикметник, прислівник), дієслово (та його форми - дієприкметник і дієприслівник) "вказує на ознаку в її розгортанні, становленні або результаті" [8. С. 299].

Сигніфікативну сутність прямого номінативного значення дієприкметника, тобто той зміст, те розуміння, яке це значення викликає в нашій свідомості, визначають три загальні семантичні категорії: суб'єкт дії - дія в її результативному осмисленні - об'єкт дії. Дієприкметник називає наявну в реальній дійсності ознаку, яку можна визначити як *стан об'єкта дії в результаті дії суб'єкта*: *abrir la ventana - la ventana abierta, engañar al marido - el marido engañado* да ін.

Прикметники називають ознаку іншого роду, а саме: *якість, внутрішню властивість предмета*: *la ventana grande, el marido bueno* та ін.

Як зазначає М. Секо, дієприкметник відрізняється від прикметника не за формою, яка іноді збігається (*honrado* - дієприкметник від дієслова *honrar* та *honrado* - прикметник), а за спроможністю дієприкметника мати додатки, властиві дієслову. Порівн.: *Un hombre honrado por sus superiores* trabajara con mas empeno; *Un hombre honrado* trabaja con empeno. У першому реченні дієприкметник виражає ознаку, актуальну для певного часового проміжку, а також має додаток - діючий суб'єкт - *por sus superiores*. У другому реченні *honrado* є прикметником, бо надає предметові якості, що відрізняє його від інших предметів. Також дієприкметник відрізняється від прикметника за значенням, яке в дієприкметнику показує, що з "сутністю, названою іменником, трапилася дія, виражена дієсловом (*las participaciones han sido vendidas; el hombre ha sido honrado*), в той час, як прикметник має значення чистої якості" [12. С. 130].

Оскільки дієприкметник зберігає особливості дієслівної семантики і має дієслівні категорії, коло іменників, з якими узгоджується дієприкметник, визначається дієсловом (і це є суттєвою ознакою, що відрізняє дієприкметники від прикметників). Прикметник так або інакше орієнтований на семантику іменника, при якому він виступає означенням. Прикметники не мають своєї сфери предметної віднесеності, тобто вони не мають ні денотації, ні, тим більше, конкретної референції. "Їх сферою застосування є все коло денотатів, яким притаманні відповідні ознаки" [1. С. 3]. Тобто сфера денотатів (предметів чи подій), що мають відповідну ознаку, визначає і водночас обмежує вживання того чи іншого прикметника.

Розрізняють означення, виражені власне дієприкметниками, і означення, виражені ад'єктивованими дієприкметниками. Ад'єктивовані дієприкметники є неоднаковими щодо їх зв'язків зі значенням дієслова, а саме: 1) семантично близькими, тобто такими, що утворилися на основі оякіснення ознаки за дією, яку виражає пряме значення дієслова, наприклад: *la ventana abierta; la puerta cerrada*; 2) семантично віддаленими, тобто такими, що утворилися від переносних значень дієслова та за асоціацією, наприклад: *el rostro abierto; el alma cerrada*. Ад'єктивовані дієприкметники першого типу відрізняються від неад'єктивованих тим, що виражають не тимчасову змінну ознаку предмета, а постійну (якісну або відносну), таку, що характеризує предмет як носія цієї якості. У глибині свідомості мовця дія усвідомлюється, але вона вже не домінує в ознаці [2. С. 21]. Часто ця постійна ознака означає результат певної обробки предмета - *unas medias caladas*.

Слід зазначити, що дієприкметники у висловленні відрізняються багатофункціональністю, причому їх функції пов'язані з різноманітними й не до кінця пізнаними аспектами структури контексту. Основні специфічні особливості дієприкметників відносяться до сфери синтаксису, семантики і прагматики.

Очевидно, ад'єктивовані дієприкметники можна розподілити на такі, що позначають тільки ознаку, позбавлену всілякої оцінки, тобто незв'язані з прагматичним аспектом мовлення, і на суто оцінні, інтенсифікатори і модальні, які здебільшого співвідносяться з прагматичним аспектом висловлення.

Більшість дієприкметників поєднує значення ознаки, притаманної предметові чи події, і значення оцінки, що походить від мовця. Оцінка, універсальний елемент висловлення, є цілеспрямованою й адресною. На її формування впливає ставлення суб'єкта мовлення до адресата, розподіл їх соціальних ролей та психологічних статусів. Отже, оцінка залежить не тільки від суб'єкта оцінки, об'єкта оцінки та мотиву, а й від соціально-рольових імплікатур висловлення, які зумовлюють семантико-синтаксичну структуру. Кожне висловлювання є пізнавальним і комунікативним актом, оцінний та емотивний зміст завжди в ньому присутні.

Так, у висловленні *Es una idea equivocada* повідомляється про ознаку ідеї ("помилкова", а не "гарна") і надається її оцінна характеристика - "і це погано". Оцінні характеристики можуть супроводжувати дієприкметник, порівн. *maldito*, *aburrido* ("погано"), *bendito*, *educado* ("добре"), проте оцінні властивості реалізуються тільки в контексті. Наприклад, у висловленні *Él tendio su mano abierta para felicitar me* дієприкметник *abierta* виражає оцінну сему "добре", але в наступному прикладі той самий дієприкметник *abierta* несе ознаку "погано": *Era como si una mano ancha y abierta descendiera del cielo para aplastarme definitivamente contra el suelo de que deseaba huir (Matute)*.

У висловленнях, що містять оцінку, є, очевидно, дві структури, денотативна та кваліфікативна, причому дієприкметник входить в обидві. В одній структурі висловлення, яка належить до його семантичного аспекту і може бути названа денотативною, дієприкметник виступає як семантичний предикат (Порівн.: "Означення, як узгоджене, виражене власне прикметником, так і неузгоджене, виражене іменною групою, є семантичним предикатом, який повідомляє деякі властивості означуваному" [1. С. 170]), надаючи відповідної ознаки предметові або події: *una mano abierta* (*una mano* - актант, *abierta* – предикат (Предикати - це особливі семантичні сутності, їх категоризація є "узагальненням об'єктивних явищ буття" [7. С. 312,323]. Предикати розподіляють на дві великі групи: 1) предикати якості чи властивості, що переважно пов'язані з іменним способом вираження; 2) предикати явищ, пов'язані, хоча й не завжди, з дієслівним вираженням [5. С. 17])).

Крім того, дієприкметник входить і до кваліфікативної структури, елементами якої є суб'єкт, об'єкт, підстава оцінки та ін. Під кваліфікативною структурою розуміємо суб'єктивну частину значення речення, істинність якої є залежною від суб'єкта оцінки, і в цьому розумінні кваліфікативна структура належить до прагматичного аспекту висловлення.

Розгляньмо функціонування дієприкметників та прикметників в атрибутивних конструкціях (далі АК). Атрибутивна конструкція - універсальна синтаксична схема, яка складається з атрибута (він може бути виражений різними класами слів:

прикметником, займенником, дієприкметником, числівником) та іменника, зв'язаних відношеннями синтаксичного узгодження. Найбільш абстрактне значення, притаманне АК, незалежно від властивостей компонентів - атрибутивність.

АК "іменник + дієприкметник" становить мікроконтекст (що реалізує всі категоріальні ознаки дієприкметника), а також елементарну структуру - елемент висловлення - "... самостійний і в самому собі достатній мовний знак, що має свою власну форму і своє власне значення" [9. С. 107].

Єдиною ознакою, що поєднує АК "іменник - об'єкт дії + дієприкметник" з АК, що мають у своєму складі прикметники, є граматичне значення *означальності*. АК "іменник - об'єкт дії + дієприкметник", окрім власне граматичного значення означальності, має також значення *стан суб'єкта дієслівної дії в результаті цієї дії*. Це значення АК формується на підставі мовних засобів її складових (зокрема, відображаючи природу прямого номінативного значення дієприкметника).

З точки зору елементарних структур, що складають речення, АК є самостійною структурою, яка дає підстави визначати додаткове ядро висловлення, мікроконтекст, що виражає особливий зміст - повідомлення – у згорнутому вигляді: *una alquería deshabitada, una barca amarrada, una habitación pintada*.

Такі сполучення є економним засобом передачі мікрозмісту. Мовець не намагається в акті комунікації деталізувати ситуацію, яка є зрозумілою або не суттєвою в даний момент. Проте сполучення може розширюватися - *una alquería deshabitada desde mis abuelos, una barca amarrada al puerto, una habitación pintada de amarillo*. У подібних випадках введені елементи конкретизують, уточнюють поняття, виражене всім сполученням. Цей процес зумовлюється прагматичними факторами комунікації - тим впливом, якого бажає досягти мовець, звертаючись до адресата.

Однією з суттєвих рис, що принципово відрізняють цей тип АК від АК "іменник + прикметник", є дейктичність. Вживання комплексу дейктичних засобів - це результат ролі суб'єкта. Крім так званого первинного дейксиса ситуації спілкування "я - ти - тут - зараз", виділяється уявний дейксису ("іди праворуч"), а також анафора, при якій увага адресата спрямовується на вже зазначений орієнтир. Можна розглянути дейксис як концептуальну оцінку, яка через етап формування анафоричного значення набуває властивостей експресивної та емотивної оцінки. (Порівн. дифузність категорій дейксиса та оцінки в такому функціональному стилі, як мова науки, специфіка якої полягає в тому, що вона є незалежною від безпосередньої ситуації спілкування з адресатом і націлена на об'єктивне викладення фактів).

Дейктичність АК "іменник + дієприкметник" безпосередньо пов'язана з особливостями семантики АК і проявляється в конкретному висловленні. Ця властивість, або "сема" дейктичності, виступає у двох різновидах.

По-перше, АК "іменник + дієприкметник" становить скорочену номінацію ситуації, що описана в попередньому контексті, тобто співвідносить надане конкретне висловлювання з попереднім контекстом.

Наприклад: -... ¿Por qué no me llamaste anoche? - Después de *un día tan agitado* supuse que necesarias descanso (Casona); - Cualquier cosa mejor que ésta *espera desesperada* (Casona); Día a día, Clavero monta en su automóvil y recorre *una ruta determinada*, ofreciendo novedades a los medicos (Espinosa). Попередній контекст може бути різного обсягу - від змісту розділу до попередньої фрази. АК може бути також

"ключовою одиницею", що випереджає перебіг подій, робить обов'язковим розкриття скороченої номінації АК у подальшому контексті:

- No me gusta nada el romanticismo. Es la tristeza organizada como espectáculo público: llantos desmelenados, venenos, adulterios y músicos tuberculosos. No me gusta (Casona).

Отже, АК є одним із мовних синтаксичних засобів, що поєднують частини тексту різного обсягу.

По-друге, АК може співвідносити конкретне висловлювання з ситуацією, яка існує за межами тексту, проте є зрозумілою мовцеві та тому, хто слухає. При цьому ступінь важливості цієї ситуації, з погляду мовця, для акту комунікації може бути різним, часто мінімальним. Для мовця важливо підкреслити результат - стан об'єкта дії. У цьому випадку значення дейктичності знаходиться на периферії смислового змісту АК: *Su puerta pintarrajeada se abrió, y unas manos tendieron al suelo una escalera* (Matute).

АК "іменник + дієприкметник", виконуючи дейктичну функцію (контекстна та ситуативна прикріпленість висловлювання), є одним із елементів функціонально-семантичного поля суб'єктивної орієнтації. Цей синтаксичний знак є засобом суб'єктивної вказівки на просторове та часове взаєморозташування осіб, предметів, подій у конкретному мовленнєвому акті. Ступінь дейктичності АК "іменник + дієприкметник" залежить від суб'єктивної орієнтованості мовця, від його оцінки важливості інформації, що міститься в АК, бажання повторити, підкреслити елементи вже відомого змісту, від співвіднесеності АК лише з позаконтекстною ситуацією або, навпаки, з попереднім чи подальшим контекстом [4. С. 96]. Це залежить й від специфіки лексичної семантики дієприкметника (наприклад, дієприкметники *parado, traído, comprado* та ін. не можуть співвідноситися з позаконтекстною ситуацією).

У реченні АК відіграє роль неактуалізованої пропозиції, яка завжди може бути актуалізована у вигляді дієприкметникового звороту, підрядного означального речення [10. С. 610] та ін., на відміну від АК з прикметниками: *la ventana abierta = la ventana que está abierta; la habitación cerrada = la habitación que está cerrada, un fósforo encendido = un fósforo que fue encendido*. Як бачимо, підрядні означальні речення є тлумаченням АК, що підкреслюють певний зміст, який міститься в ній, а саме - імпліцитну предикативність та перфектність, що завжди притаманні цим мінімальним синтагмам.

Окремим типом прикметникової пропозиції є та, в якій дієслово має форму дієприкметника і виконує функції прикметника: *Las participaciones de lotería vendidas por aquella mujer eran falsas* [12. С. 129]. Дієприкметник, наділений властивостями двох частин мови, як дієслово має додаток - *por aquella mujer*, а як прикметник узгоджується в роді й числі з іменником, до якого приєднується - *vendidas* узгоджується з іменником *las participaciones*. Мінімальною формою таких пропозицій є пропозиція, яка складається тільки з дієприкметника, без додатків: *Las participaciones vendidas eran falsas*. В цьому випадку пропозиція наближається до прикметника.

Безумовним критерієм, що дає змогу відносити такі утворення до дієприкметників, є наявність біля них позиції діючого суб'єкта, вираженого формою

орудного відмінка [3. С. 666]. Наступні приклади підтверджують тезу: Si quisiera conocer a fondo la vida de un barco no me importaría lo que dicen los capitanes; buscaría un libro escrito *por un camarero* (Casona); Se trataba de un sistema inventado *por los alemanes*, que "sabían mucho", y adoptado *por los españoles*, que, al parecer, sabían menos;... (Espinosa).

Семантика АК "іменник + дієприкметник" визначається властивостями дієприкметника. АК "іменник + дієприкметник" може виражати не тільки означальні, але й суб'єктно-об'єктні відношення (відношення дії, об'єкта дії й найбільш абстрагованого суб'єкта).

Знакові значення дієприкметників і прикметників, об'єднані в один клас значень за семою "ознака", належать до різних класів значень на рівні своєї денотативної віднесеності і сигніфікативного змісту (сема "якість, властивість" у прикметників (так само, як і в ад'єктивованих дієприкметників) та сема "стан об'єкта дії в результаті дії суб'єкта" у дієприкметників).

Треба розрізняти означення, виражені власне дієприкметниками, і означення, виражені ад'єктивованими дієприкметниками, бо в останніх актуалізується значення непроцесуальної ознаки.

Найзагальнішими критеріями виявлення ад'єктивованих дієприкметників є неможливість їх трансформувати в конструкцію з особовим дієсловом та неможливість сполучити з залежними словами. При цьому необхідною умовою є застосування цих критеріїв у певному контексті.

-
1. *Вольф Е.М.* Грамматика и семантика прилагательного. М., 1978.
 2. *Гнатюк Г.М.* Ад'єктивация дієприкметників у сучасній українській літературній мові // Мовознавство. 1983. № 1.
 3. *Русская грамматика.* Т. 1. М., 1980.
 4. *Сазонова И.К.* Причастия в системе частей речи и лексико-семантическая деривация // Вопросы языкознания. 1975. № 6.
 5. Семантические типы предикатов. М., 1982.
 6. *Сенур Э.* Язык: Введение в изучение речи. М.; Л., 1934.
 7. *Степанов Ю.С.* К универсальной классификации предикатов. М., 1980. Т. 3.
 8. Сучасна українська літературна мова: Морфологія. К., 1969.
 9. *Шведова Н.Ю.* Место семантики в описательной грамматике (синтаксис) // Грамматическое описание славянских языков. М., 1974.
 10. *Emilio M. Martínez Amador.* Diccionario gramatical y de dudas del idioma. Barcelona, 1985.
 11. *O. Erdmann.* Die Bedeutung des Wörtes. Aufl. Leipzig, 1925.
 12. *Manuel Seco.* Gramática esencial del español. Madrid, 1989.

THE MEANING AND FUNCTIONING OF THE HOMONYMOUS FORMS OF PARTICIPLES AND ADJECTIVES IN MODERN SPANISH

G. Synhaivska

Linguistic University In Kyiv

The problems of the functioning of participles and adjectives in attributive constructions (AC) are in the focus of the analysis in the article. Attributive construction is

a universal syntactical schem, comprising of an attribute (which can be expressed by different classes of words: adjective, pronoun, participle, numeral) and a nous, connected by the rules of syntactical sequence.

In the conclusion, it is argued that the modifiers expressed by the participle itself and the ones expressed by adjective participles (in which the meaning of non-process value is actualized) are to be distinguished.

Key words: attributive construction; participle; adjective; universal syntactical schem

*Стаття надійшла
до редколегії
14.07.1998*

УДК

СЕМАНТИКО–ДЕРИВАЦІЙНА ВІРТУАЛЬНІСТЬ АНГЛІЙСЬКИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У СПОРТИВНІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ

Я. Думашівський

Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000

В останні десятиріччя ХХ століття французька мова, переживаючи “неологічний бум”, зумовлений необхідністю позначення нових явищ, поповнює свій словниковий багаж іншомовними запозиченнями. Тому особливістю мовлення спортивної французької преси є велика кількість слів саме іншомовного походження. Завдяки швидкому поширенню спортивні терміни набули інтернаціонального характеру і почали вживатися поряд із термінами мови-рецепієнта. Часто запозичення виконують роль стилістичних засобів для уникнення повторів одних і тих самих слів. Стилiстичне вживання синонімічних еквівалентів сприяє збереженню усього ряду іншомовних запозичень у французькій мові.

Для спортивної терміносистеми французької мови характерні запозичення як з англійської, так і з інших (японської, корейської, арабської) мов: aikido, sumo, judo, karate тощо. Іноземні спортивні ігри, в основному англійські та американські, приживались та здобували популярність в інших країнах, що призводило до появи відповідних термінів. На відміну, скажімо, від технічних термінів, більша частина яких - американізми, у спортивних запозиченнях французької мови їх перевага не спостерігається. У французькій спортивній термінології більш як 82% становлять запозичення з англійської мови [5]. Це, насамперед, назви видів спорту, амплу спортсменів, спортивні правила, інвентар тощо: football, hockey, basketball, handball, bandy, smash, drive, hook.

Вивчаючи іншомовні запозичення, зокрема, запозичені дієслова руху у французькій спортивній лексиці, необхідно враховувати також обмежувальну тенденцію сучасної французької мови, яка полягає в недопущенні іншомовних слів у її лексичному фонді, скороченні такого роду термінів або їх заміні національними утвореннями [7]. В результаті такої тенденції більшість англомовних запозичень має уже свої французькі відповідники і вплив англійської мови на формування та функціонування французької спортивної термінології з кожним роком зменшується.

Деякі лінгвісти, критикуючи завантаженість французької мови англіцизмами та американізмами, намагаються за будь-яку ціну замінити їх французькими відповідниками. Інші ж дотримуються протилежної думки, вважаючи, що запозичення – явище неминуче і необхідне для будь-якої мови. Представники ще одного напрямку сучасної французької мови (Соважо, Гіро) пропонують контролювати процес проникнення у французьку мову нових спортивних термінів і шукати реальні можливості вираження нових понять за допомогою французьких мовних засобів. Дана течія має значну підтримку у Франції, проте, на наш погляд,

французькі відповідники не можуть відтворити весь той колорит, який містять слова іншомовного походження (пор. football – balle au pied, finish – fin, cognac – coin).

Отже, у сучасній французькій мові є кілька шляхів утворення спортивних термінів:

а) з похідних, тобто шляхом деривації або складання двох слів, наприклад: lancer \wedge lancement, verser \wedge versement, voler \wedge volerie;

б) завдяки появі у слові нового значення: faucher (збити), abattre (повалити), синонімом якого є дієслово renverser;

в) шляхом запозичення з інших мов: start, finish, shot, leader;

У перших двох випадках терміни виникли на основі слів та елементів рідної мови, тобто за допомогою її внутрішніх засобів. Запозичення ж проникають у мову разом з появою у ній нового предмета, нового поняття, виду спорту тощо і підпорядковуються, тою чи іншою мірою, її нормам та законам, втрачаючи при цьому свої окремі конотації та набуваючи нові.

У французькій мові існують і інші поширені засоби словотворення, наприклад: компресія, конверсія, реверсія, метаморфізм. Нерідко зустрічаються випадки виникнення нових значень і внаслідок метонімічних переносів, що ґрунтуються на асоціаціях, на зв'язках між поняттями. Крім того, 1/5 частину усіх лексичних іновацій у французькій мові становлять телескопні слова та ініціальні скорочення.

Щоб зрозуміти причини проникнення запозичень в іншу мову, слід урахувати зовнішні фактори, які стимулюють цей процес, наприклад:

- англійське (американське) походження спортивних ігор та видів спорту;

- популярність того чи іншого виду спорту;

- інтернаціоналізація спортивної термінології;

- певний снобізм у ставленні суспільства до проблеми створення нової спортивної термінології і прагнення дотримуватись принципів так званої “спільної мови”, що особливо виявляється у міжособистісному спілкуванні, зокрема спортсменів [6].

Батьківщиною значної кількості видів спорту та спортивних ігор (хокею, баскетболу, футболу, тенісу) вважаються Англія та США, хоча їх прототипи існували і в інших країнах. Але англійці придумали правила для цих ігор, ввели поняття “чесна гра”, що упорядкувало стосунки між спортсменами, організацію ігор і сприяло переходу спортивної діяльності з індивідуальної форми у колективну. Все це і спричинило таку кількість запозичень з англійської мови, доля яких визначається, загалом, популярністю тієї чи іншої гри. Якщо гра стає дуже популярною, то мова змушена ігнорувати власну термінологію і вдаватись до іншої мовної системи. Наприклад, жодна спортивна гра, яка прийшла до Франції з Англії, не дала французькій мові такого багатства запозичень, як гольф:

links (m, pl), green (m), tee (m), caddy (caddie (m), club (canne (f), to drive – driver (v) [9].

Кількісне співвідношення між іншомовними словами (потенційними запозиченнями), прямими запозиченнями і кальками у терміносистемі певного виду спорту теж змінюється залежно від його популярності [5]. Однак, популярність – явище не постійне. Одні спортивні ігри набувають популярності (теніс, футбол, баскетбол, бокс), інші втрачають її (бобслей, водне поло, риболовний спорт), що

безпосередньо позначається на їхній терміносистемі. Популярність спортивних ігор сприяє інтернаціоналізації термінології і фіксації запозичень в іншій мові, незважаючи на існування національних відповідників: football – balle au pied; score – marque (f); звідси – marquer le but (panier). Найчастіше це стосується загальних термінів, які функціонують у більшості видів спорту: club, champion, final, doping, finish, match, leader, record, start та ін.

Розширення зв'язків між країнами сприяє, з одного боку, стабілізації міжнародної спортивної лексики, а з другого – створенню синонімічних пар, які складаються з інтернаціонального терміна і його національного еквівалента: corner – coup de coin, round – cycle, tour. Таке співіснування двох термінів пояснюється їх дуалістичним характером – національним та інтернаціональним.

У наш час у французькій спортивній термінології все помітнішою стає тенденція заміни запозичень семантичними або деривативними кальками. Розрізняють два їх типи:

семантичні кальки за формою: season – saison, to dribble (вести м'яч) – dribbler, to pass (пасувати, віддавати м'яч) – passer;

семантичні кальки за значенням: goal – but (m), to shoot – tirer [7].

Футбол, як регбі, баскетбол чи хокей, став національним видом спорту більшості країн світу. Популярність його загальновідома. З цієї причини на початку поширення футболу у Франції у спортивному лексичному фонді французької мови вживалися лише англіцизми, але на сьогоднішній день футбольна термінологія майже не містить прямих англійських запозичень. Для порівняння можна навести такий приклад: у термінології гольфу 81,2% лексики становлять запозичення і лише 18,8% - кальки; у футбольній – 94% калюк і лише 6 % прямих англійських запозичень з англійської мови [5]. Протягом останніх сімдесяти років у Франції значна кількість запозичень була замінена семантичними та деривативними кальками; залишились тільки такі англіцизми, як corner, penalty, shot та ін. Отже, у термінології найпопулярнішого виду спорту запозиченнями вважаються лише так звані інтернаціоналізми, які меншою мірою, ніж інші, піддаються процесу асиміляції в інших мовах. Прямі ж запозичення з англійської мови скорочені до мінімуму і відтворюються за допомогою засобів французької мови. Але цей процес має досить обмежений характер, оскільки французькій мові не властиве створення своєї власної спортивної терміносистеми, особливо терміносистеми того виду спорту, який зародився за межами Франції. Остання ж формується на основі спортивних іншомовних термінів.

Асиміляція іншомовних (англійських) запозичень – складний і тривалий процес. Ступінь і характер асиміляції різні. Зазвичай розрізняють дві групи запозичень: 1) фонетично асимільовані; 2) неасимільовані або прямі [6]. Запозичення другої групи поділяються на запозичення загального вживання (football, hockey) і такі, що використовуються лише у мовленні спортсменів. Вони ж часто замінюються французькими еквівалентами.

Для нормального функціонування у системі французької мови іншомовні запозичення зазнають певних фонетичних, орфографічних та морфологічних змін. Фонетична асиміляція передбачає, перш за все, зміну наголосу у чужому слові, наприклад: corner (ko:ne) – corner (korne:r) або (kornoe:r), penalty ('penalti) – penalty

(penal'ti). Морфологічна асиміляція полягає у скороченні іншомовних морфем або їх заміні французькими, наприклад, англійських суфіксів французькими: *placing* > *placement*, *crawler* > *crawleur*. У процесі морфологічної асиміляції запозичені терміни набувають граматичної форми, властивої системі французької мови. Одним із виявів граматичної асиміляції спортивних запозичень з англійської мови є фіксація роду в іменниках, наприклад: *sprinter* – *le sprinter*, *corner* – *le corner*. Дієслова-запозичення також повинні відповідати системі граматичних категорій дієслів французької мови, тобто набувати категорій виду, стану тощо. Крім того, їхні закінчення, хоча б деякою мірою мають також уподібнюватися типовим закінченням однієї з трьох груп французьких дієслів. Найчастіше вони отримують закінчення дієслів першої групи – *-er*, наприклад:

shooter (v), *driver* (v), *smasher* (v), *brasser* (v) тощо.

Лексико-семантична асиміляція – це різноманітні семантичні зміни в характері та мірі поширення, а також в особливостях вживання.

Більшість запозичень англійської мови належить до полісемічних слів. Правда, деколи дієслово-англомовне запозичення має тільки додаткове, специфічне значення, яке стосується суто галузі спорту. Проаналізуємо для прикладу дієслово *sélectionner*, яке, у свою чергу, є похідним від іменника *sélection*, що означає “вибір, генетичний відбір” [3]. З часом дане слово увійшло у фонд спортивної термінології. *Sélection* означає “збірна команда”. Його ж похідне *sélectionner* – “проходити відбір з певної кількості кандидатів” є синонімом дієслова *choisir*.

Багатозначні слова можуть вживатися як терміни у декількох підсистемах мови, напр.: *marcher*, *renvoyer*, *battre*, *renverser* та ін. Подані дієслова є загальноновживаними одиницями, проте у поєднанні з певними іменниковими формами вони стали складовими елементами спортивних словосполучень *relancer* (*renvoyer*) *la balle* - відбити м'яч, *battre le record* – побити рекорд, *renforcer la tension* – посилити тиск тощо. Правда, тут не завжди йдеться про спорт, тобто можна побити рекорд і займаючись якимось іншим видом діяльності. Через полісемічність цих термінів їх значення постійно залежить від контексту, а отже, остаточно може бути з'ясоване лише у певному мовленні.

Велику роль у процесі асиміляції іншомовних слів відіграє мотивованість (немотивованість) термінів. У більшості випадків слова є мотивованими, проте є ситуації, коли ця мотивованість прихована, тобто ускладнена різноманітними чинниками. У ряді термінів мотивованість стерлася (зникла) ще у мові-джерелі. В основному ці терміни мова-джерело запозичила з інших мов, про що свідчать такі слова індіанських мов, як *saпoe*, *bantam* тощо.

Значна частина спортивних термінів-запозичень сформувалась за допомогою афіксальної деривації: їх кількість становить приблизно 74,1% від загальної кількості спортивних термінів [5]. Глибокий аналіз суфіксації засвідчує, що цей засіб є одним з найпродуктивніших у процесі збагачення сучасної французької мови і відповідає загальній картині формування термінологічної лексики. Одним із найпоширеніших та найпродуктивніших суфіксів, які служать утворенню нових дієслів у спортивному мовленні, є інфінітивний суфікс *-er*. У багатьох випадках виникнення неологізма-іменника означає, що невдовзі з'явиться і відповідне, похідне від нього дієслово: *le drive* – *driver*, *le smash* – *smasher*. Тому, найчастіше

спостерігається така деривативна модель даного виду словотворення: N + -er \wedge V: shoot (n) \wedge shooter (vi); smash (n) \wedge smasher (vi); drive (n) \wedge driver (vi); dribble (n) \wedge dribbler (vt).

У свою чергу, ці новоутворені дієслова теж дають похідні, наприклад: smasher - smasheur. Завдяки способу суфіксації у системі спортивної термінології утворюються досить довгі деривативні ряди:

sprint (m) – sprinter (m) – sprinter (vi);

crawl (m) – crawler (vi) – crawler (m).

Поява у французькій мові термінів-іменників із суфіксом -er інколи призводить до конфронтації слів, які маючи ідентичну графічну форму, належать до різних граматичних категорій:

driver (n) – driver (v); sprinter (v).

Таким чином, виникла небажана синонімія, що спонукало французьку мову до пошуку адекватних морфемних форм. Дане явище якраз і пришвидшило заміну -er на чисто французький -eur: crawler, dribbleur тощо.

Дослідження іншомовних спортивних запозичень у сучасній французькій мові дає підстави зробити певні узагальнення:

На першому етапі прості англійські терміни функціонують у французькій мові як прямі запозичення, які пізніше поступово зазнають фонетичної та морфологічної асиміляції, оскільки постійно перебувають в оточенні французьких слів.

На другому етапі асиміляції запозичених термінів дослідники французької мови починають ділити їх на:

а) терміни, які не мають французьких еквівалентів і які залишаються прямими запозиченнями, зберігаючи свою англійську фонетико-морфемну форму, напр.: club, start, swing;

б) терміни, які у своєму основному значенні мають французькі відповідники, тобто є дублетними, але їх другорядне значення служить для позначення певного специфічного поняття: bat (batte (f) – chauve-souris, match (m) – combat, rencontre;

в) англійські терміни, що співіснують на даному етапі з їх французькими еквівалентами: hand – main; lob – chandelle;

г) англійські терміни, еквівалентами яких є семантичні кальки: to pass – passer, to dribble – dribbler.

Отже, значна кількість англійських запозичень уже має відповідні французькі еквіваленти, які витісняють англомовні терміни і, таким чином, перешкоджають їх проникненню у французьку мову.

Проблема “свого” і “чужого” має велике значення у семантико-стилістичному плані. Чуже слово вживається для уникнення порушення, в угоду змісту, прозорості думки (розуміння), для вираження особливих відтінків значення, яких немає у слові рідної мови. Тому, перш ніж знаходити для нього національний еквівалент, необхідно переконатись чи не постраждає від такого перекладу риторична цінність висловлювання. Нерідко чужі слова не перекладаються, тому що у перекладі вони втрачають відтінки своїх значень, пов'язані з життям того чи іншого народу, з певною історичною епохою тощо. Іншомовні слова та вирази зберігають орфографію та орфоепію мови-джерела, що ніби захищає їх від асиміляції запозичуваною мовою. Але у контексті іншомовні слова не випадають із мовленнєвого ланцюга, а навпаки,

підтримують його функціонально-стилістичну єдність. Такі слова запозичуються не лише однією, а кількома мовами, тобто стають інтернаціональним мовним набутком.

1. Акуленко В.В. Вопросы интернационализации словарного состава языка. Харьков, 1972.
2. Зацний Ю.А. Неологізми англійської мови 80-90-років ХХ століття. Запоріжжя: РА "Тандем-У", 1997.
3. Минова Н.П. О новейших кальках английского происхождения в современном французском языке // Коммуникативные особенности английской лексики. Омск, 1988.
4. Пядусова Г.И. Заимствование как процесс взаимодействия двух языковых систем /на материале англицизмов французской спортивной терминологии/. Л., 1971.
5. Пядусова Г.И. Эксталингвистические факторы в процессе формирования французской спортивной терминологии. Вестник ЛГУ, 1968.
6. Семантическая структура англицизмов во французской спортивной терминологии. /Тезисы докладов и сообщений всесоюзной научной конференции по актуальным вопросам терминологии, БГУ 1970.
7. Скородумова Н.Н. Спортивная терминология и ее эквиваленты в английском, немецком и французском языках. М., 1957.
8. Dictionnaire des mots contemporains /Pierre Gilbert/. Paris: Le Robert 1980;
9. Le Petit Robert. Dictionnaire alphabetique et analogique de la langue francaise. Paris, 1990.

SEMANTIC AND DERIVATIVE VIRTUALITY OF ENGLISH LOAN-WORDS IN SPORT TERMINOLOGY SYSTEM OF FRENCH

Y. Dumashivsky

*Ivan Franko National University In Lviv
Universytetska str, 1, Lviv, 79000*

The article considers the problem of loan-words in the french sport press, the means of their penetration and assimilation, the non-possibility, in some cases, of their substitution by the national equivalents etc.

The issue require more detailed analysis from the point of view of the functioning of loan-words as well as their use and peculiarities. The main peculiarity which needs to be considered is the retaining of rhetorical value of expression.

That is why loan-words of sport character became the unseparable part of the lexical fund of French.

Key words: loan-word; french sport press; assimilation; rhetorical value; lexical fund.

*Стаття надійшла
до редколегії
24.04.1999*

УДК

ЯВИЩЕ СЕМАНТИЧНОЇ ІНКЛЮЗІЇ В БАГАТОЗНАЧНИХ СЛОВАХ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ

Г. Снігур

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000*

Загальновідомо, що семантика - це вивчення значення мовних одиниць. Представники кожної лінгвістичної школи дають своє визначення значення слова. Відомий російський лінгвіст Л.М. Васильєв у своїй праці «Сучасна лінгвістична семантика» ділить їх на два основні напрямки :

I - визначення значення як психологічної функції, пов'язаної з емоціями та відображенням інформації, що зберігається в нашій пам'яті. Такі погляди знаходимо в працях Г. Стерна, Г. Кронассера, О.І. Смирницького, А.Н. Леонтьєва, А. Р. Лурії, А. А. Залевської та інших вчених лінгвістів .

II - визначення значення як відношення знака до предмета (денотативне значення), до поняття (сигніфікативне значення), до умов акту мовлення і його учасників (прагматичне значення), до сфери чи ситуації його вживання (стилістичне значення). Цей напрямок пов'язаний в лінгвістиці перш за все з іменами Ч. Пірса, Ф. де Сосюра, Ч. Морріса, Б. Потье та їх знаковими теоріями мови [1, С. 67].

В нашому дослідженні явища семантичного включення ми будемо опиратися на представників саме цього напрямку визначення значення.

В термінології Фердінана де Сосюра лінгвістичний знак - це результат асоціації означального (signifiant) і означуваного (signifié), акустичного образу слова і поняття [9, С.158]. В останньому перекладі праці Ф. де Сосюра К. Тищенко пропонує замінити терміни акустичний образ та поняття відповідно на позначення (сигніфікант) і позначене (сигніфікат) [3, С.89]. С. Ульман вважає відношення між означальним і означуваним не асоціацією, а функцією або законом [11, С.70]. Отже, мова - це система знаків, які передають поняття. Означуване (signifié) являє собою сукупність семантичних ознак, що відносяться до опису сутності, що виражає дане слово. Ці ознаки називають в лінгвістиці семами. Вони і створюють структуру лексичного значення слова.

Явище семантичної інклюзії відоме в мовознавстві як таке, що сприяє розширенню семантичного наповнення знаку. За визначенням Ж. Дюбуа воно полягає у включенні всіх одиниць, що належать підмножині А' у множину А; разом з тим немає жодної іншої одиниці подібної структури А', яка б не була включена у множину А [4, С. 253]. Така інтерпретація даного явища стосується в основному його реалізації у граматичній семантиці. Наприклад, дієслово être - бути у своєму предикативному значенні набуває статусу своєрідного інструменту, завдяки якому відбувається власне включення одиниць тих чи інших підмножин у множини вищого рангу:

Les professeurs sont des fonctionnaires.

Les roses sont des fleurs.

Метою нашої статті є показати дію явища семантичного включення в багатозначних словах французької мови, використовуючи семний аналіз.

Французький лінгвіст Вероніка Шот-Бурже пропонує декілька сем означуваного слова *hirondelle* - ластівка [10, С.19]:

S1 - animal	тварина
S2 - oiseau	птах
S3 - migrateur	перелітний птах
S4 - queue fourchue	вилкоподібний хвіст
S5 - ailes fines et longues	довгі і тонкі крила

Зрозуміло, що S1 є більш важливою ніж S4 і S5.

Аналізуючи семний склад слова *hirondelle*, ми будемо опиратися на теорію М. В. Нікітіна, який розрізняє дві частини серед семантичних ознак слова [2, С. 61]:

I - інтенціонал - ядро лексичного значення;

II - імплікаціонал - периферію семантичних ознак, що оточують це ядро.

Інтенціонал є близьким до поняття про клас в логіці і ділиться в свою чергу на дві частини, пов'язані з родо-видовими взаємовідносинами. Родова частина інтенціоналу називається гіперсемою або архісемою, видова частина - гіпосемою або диференційною ознакою. Таким чином, роблячи семний аналіз слова *hirondelle*, маємо типовий приклад гіперо-гіпонімічних відносин.

Отже, в слові *hirondelle* - ластівка:

S1 - animal - тварина - гіперсема;

S2 - oiseau - птах - гіпосема.

Інші семи (S3, S4, S5) є імплікаційними або периферійними.

У слові *fillette* - дівчинка інтенціонал - дитина жіночого роду, де гіперсема поняття дитини, а гіпосема - поняття жіночого роду.

Сукупність сем кожного слова називається семемою. Таким чином, означуване (*signifié*) кожного слова можна розглядати як семему, що дорівнює сумі сем даного слова:

$S = S1 + S2 + S3 + S4 + S5$ тощо.

Виходячи з попереднього аналізу та опираючись на теорію М. В. Нікітіна, можемо стверджувати, що слово *rossignol* - соловейко має ті ж гіперсеми і гіпосеми, що й слово *hirondelle* - ластівка, але має інші імплікаційні ознаки:

S3 - queue droite - прямий хвіст

S4 - ailes courtes - короткі крила.

Спільні семи, які входять в семему слів одного класу, формують підгрупу, яка включається в кожну семему. Такою підгрупою для класу птахів буде S1 + S2, тварина + птах. Таким чином, ми бачимо, що головна сема, або як її називає М.В. Нікітін - *інтенціонал* - включається в значення всіх слів даного класу і формує його ядро. Ми вважаємо недалекою від позиції М.В. Нікітіна точку зору С.О. Гурського [6, С. 17], який виділяє інтегральну сему як головну і інваріантну, що поєднується зі змінними.

В нашому дослідженні явища семантичної інклюзії ми опираємося на твердження, що слово має тільки одне інваріантне значення, яке включається в інші його варіації і, в поєднанні зі змінними семемами, утворює смисли. Це явище,

безумовно, сприяє розвитку мови. Аналізуючи нижче явище семантичного включення в багатозначних словах французької мови, будемо називати інтенціонал, або суму гіперсеми та гіпосеми, інтегральною або головною семою.

Ще А. Рудскогер, відомий лінгвіст, який досліджував явище полісемії, писав про те, що багатозначні слова утворюють своєрідні семантичні поля, компоненти яких пов'язані одим спільним стержнем [8, С.83].

Багатозначне слово являє собою мікросистему, в якій смисли взаємозв'язані і взаємообумовлені. Наприклад, всі значення дієслова *penser* - думати відносяться до поля мислення, майже всі смисли дієслова *parler* - говорити - до поля мовлення і т.д.

Візьмемо, наприклад, слово *tête* - голова.

В ньому: S1 - *partie, extrémité supérieure et antérieure du corps* - верхня частина тіла - головна інтегральна сема.

Але верхня частина тіла - *голова* - є вершиною, найголовнішою частиною тіла. Тому інтегральна сема включається у всі інші значення цього слова і є центром ланцюжка значень:

la tête des arbres	верхівка дерев
ce tableau est accroché la tête en bas	ця картина висить « догори ногами » чи вниз головою
la tête d'un train	« голова » чи початок поїзда
être à la tête de sa classe	бути першим в класі
être à la tête de l'armée	бути на чолі армії
chercher dans la tête	шукати в голові чи в пам'яті
une forte tête	сильна голова чи розумна людина
la tête de champignon	шапочка гриба
la tête d'ail	головка часника
la tête de clou	головка цвяха
la tête d'un engin propulsé	головка снаряда

Як бачимо, інтегральна сема присутня у всіх смислах слова. Без сумніву, ми враховуємо її при перекладі. Подібний ланцюжок можна простежити, аналізуючи різні значення англійського слова *head* - голова.

У слові *pied* - нога, ступня:

S1 - *partie inférieure de la jambe pouvant reposer à plat sur le sol* - нижня частина ноги, що торкається землі.

В інших значеннях цього слова також присутня ця сема:

au pied d'une haute falaise	біля підніжжя високої скелі
le pied d'une échelle	низ чи основа драбини
le pied d'un escalier	нижня сходинка
le pied d'œuvre	основа будови чи фундаменту
le pied d'un champignon	ніжка гриба
le pied d'une coupe	ніжка фужера
un petit lit avec des pieds à roulettes	ліжечко на ніжках - коліщатах
le pied de table	ніжка стола
mettre sur le même pied (sur le même plan)	ставити на одну ногу
vivre sur un grand pied	жити на широку ногу

en avoir son pied
(en avoir assez)

мати чогось досить
mesurer cinq pieds
одиниця виміру довготи 0,324 м

Розглянемо ще один приклад, який підтверджує правильність нашого дослідження. У слові terre - земля:

S1- toute surface sur laquelle l'homme et les animaux se tiennent et marchent - люба поверхня, по якій ходять люди і тварини. Ознака «поверхня» включається у всі значення цього слова:

la terre entière
Dieu créa le Ciel et la Terre
Terre des Hommes (St Exupéry)
rester sur terre
le tremblement de terre
la terre de bon rapport
la terre vièrge
la terre glaise
la terre végétale
perdre la terre
descendre à terre
les fonds de terre

вся земля чи весь світ
Бог створив Небо і Землю
Земля людей (Сент- Екзюпері)
залишатися на землі (жити)
землетрус
родюча земля (грунт)
цілина
глина
чорнозем
втрачати землю (грунт) під ногами
зійти на берег
земельна ділянка

Підтвердження нашої теорії знаходимо в праці «Зрозуміти лінгвістику», виданій під керівництвом Б.Потьє, де означуване слова розглядається як сума всіх його особливих значень, які воно мало в реченнях і які пов'язані з постійним, незмінним значенням цього слова [7, С. 200-201]. В цій книзі мова йде також про те, що коли в лексикології розглядають значення слова, то мають на увазі значення слова не в контексті, а значення як абстрактне, металінгвістичне поняття. Очевидно, що так і має бути, бо коли в граматиці розглядають запитальну форму чи умовний спосіб дієслів, то мають на увазі також металінгвістичні категорії, а не їх функції в реченнях і тексті. Ті, хто вважає, що слово реалізує своє значення тільки в реченні і що в кожному реченні ці значення інші, мабуть, плутають лексичну одиницю з контекстом [5, С.14]. За їхньою теорією в реченнях:

Ce linguiste est intelligent Цей лінгвіст розумний;
Ce linguiste est beau Цей лінгвіст гарний

маємо два значення слова лінгвіст : linguiste-esprit і linguiste-corps . Таке твердження здається нам абсурдним, бо в обох реченнях головне значення слова лінгвіст або його інтегральна сема - це вчений, людина, яка займається мовознавством. Ця інтегральна сема включається у всі семми слова « лінгвіст ».

Отже, явище семантичної інклюзії допомагає пояснити полісемію слова, а також практично вивчати різні його значенності, враховуючи головне значення, яке обов'язково присутнє у всіх його варіаціях.

-
1. Васильев Л.М. Современная лингвистическая семантика. «Высшая школа».- Москва, 1990. 2. Никитин М.В. Основы лингвистической теории значения. «Высшая школа» . - Москва, 1988. 3. Сосюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики. Основи. -

Київ, 1998. 4. Dubois J. Dictionnaire de la linguistique. Librairie Larousse. - Paris, 1973. 5. Firth J.R. Papers in Linguistics. 1934-1951. Oxford University Press. - London, 1957. 6. Goursky S.E. The idiomatic heart of the English language. "Vishcha Shkola", Lvov University publishing house. - Lvov, 1975. 7. Pottier B. Comprendre la linguistique. Marabout Université. - Verviers, Belgique, 1975. 8. Rudskoger A. Fair, Foul, Nice, Proper. A Contribution to the Study of Polysemy. - Stockholm, 1952. 9. Saussure F. de. Cours de linguistique générale. Payot. - Paris, 1971. 10. Schott-Bourget V. Approche de la linguistique. Nathan. - Paris, 1994. 11. Ullmann S. The principles of Semantics. - Oxford, 1963. 12. Petit Larousse en couleurs. Librairie Larousse. - Paris, 1990. 13. Robert P. Dictionnaire Le Robert. - Paris, 1979.

SEMANTIC INCLUSION OF POLYSEMIC WORDS IN FRENCH

H. Snihur

*Ivan Franko National University In Lviv
Universytetska str, 1, Lviv, 79000*

This article discusses semantic inclusion which is very important for the semic analysis of polysemic words and which helps at understanding of the diversity of their senses. It is possible to say that there exists the inclusion of a sub-group A' in the group A when all the elements of A' equally belong to A and when there are no elements in A' which do not belong to A. The signified of each word is considered to be a sememe or a set of semes : S=S1+S2+S3 etc. Semic analysis is applied in order to determine semantic structure of a lexical unit by means of defining semantic features or semes, the smallest units of signification. A seme (integral or principal seme) which is common to sememes of polysemic words constitutes a sub-group which is included in each of these words.

Key words: semantic inclusion ; semic analysis; sememe ; signification.

*Стаття надійшла
до редколегії
12.12.1999*

УДК

**ESTUDIOS IBÉRICOS Y SOBRE LATINOAMÉRICA EN UCRANIA
(SINOPSIS HISTÓRICA Y DE CONTEMPORANEIDAD)
EN HONOR AL QUINCUAGÉSIMO CONGRESO INTERNACIONAL DE
AMERICANISTAS (WARSAWA 2000 JULIO-JULY 10-14)**

Р. Помірко, І. Оржицький

*Львівський національний університет імені Івана Франка
бул. Університетська, 1, м. Львів, 79000
Харківський педагогічний університет імені Григорія Сковороди*

Ucrania, como país independiente, surgió de los escombros del imperio soviético. Es sabido que la Unión Soviética comenzaba a desarrollar una política latinoamericana coherente con expectativas económicas y políticas en primer lugar. Así, en varios países latinoamericanos nació el movimiento anarquista, encabezado por ex-revolucionarios soviéticos que huyeron de la dictadura de Stalin y encontraron asilo político en varios países de América Latina.

Ucrania, como parte integrante de la Unión Soviética en aquel entonces, no pudo ejercer una relación directa e intensa ni con España ni con Latinoamérica.

Las relaciones económicas de carácter más bien casual sobre todo con Argentina, Brasil, Uruguay, que se mantenían, fueron desconocidas a nivel nacional y se ejercían bajo el lema "soviéticas". Por esta razón política Ucrania, un país de 50 millones de habitantes, se convirtió en un hemisferio periférico para los Estados del Occidente.

Los contactos con la diáspora ucraniana, tan numerosa en Brasil, Argentina, Uruguay no pudieron realizarse de una manera igual a como se organizaron en Polonia, Hungría, República Checa y otros países centroeuropeos. Sin decir más, fue prohibido todo contacto oficial y las relaciones familiares se hacían bajo el control severo de los agentes de la K.G.B.

Las regiones occidentales de Ucrania (Ucrania occidental), que durante un largo período histórico (1772-1878) fue parte integrante del Imperio Austro-húngaro, sacó provecho de esta situación político-social. Los Habsburgos, aunque desconfiaban de la América Independiente, iniciaron con ella las relaciones diplomáticas y comerciales. Así, Brasil, Argentina, México fueron los países con los que la Austria Imperial intentó una nueva política intercontinental y, de hecho, un considerable número de naturalistas, botánicos, zoólogos, arqueólogos de todo el Imperio, incluyendo los ucranianos, recorrían el continente sudamericano con propósitos de investigación y descubrimiento. Para este fin fueron contratados los más importantes sabios y eruditos. Así, comenzó una actividad informativa sobre el continente que, por supuesto, llegó también al territorio de Ucrania occidental. Esto significaba enriquecer en el campo científico las colecciones etnográficas, zoológicas y arqueológicas. Debido a estas expediciones científicas la Universidad de Lviv, como una de las más importantes en el Este del Imperio Austriaco, inició la fundación de

varios museos. Entre ellos, los museos zoológico, botánico y arqueológico son actualmente, por la importancia de los objetos expuestos, unos de los mejores en Ucrania y únicos de esta índole en la enseñanza superior.

Los años 1920-1938 desencadenaron una corriente inmigratoria de ucranianos como en otros países del centro y del Este de Europa. Los inmigrantes eran mayoritariamente de capa social campesina u obrera. No obstante, estos resultados podían verse también en el terreno intelectual, artístico y científico. Varios médicos, juristas y científicos hicieron uso de esta oportunidad. Quien se quedaba en Ucrania, intentaba satisfacer sus deseos publicando sobre España y América Latina obras científicas y diferentes artículos de carácter socio-político, así como histórico y cultural. Este trabajo no fue el comienzo, sino una continuación, pues ya a mediados del siglo XVIII los científicos del colegio Mogyla de Kyiv (actualmente Academia Kyivomoguelanska) comenzaron a interesarse por varias obras españolas sobre teología y retórica. Ya en 1861 fue traducida al ucraniano “Historia de la literatura española”. El genial poeta, filósofo y traductor Iván Frankó, inspirado por las obras de Cervantes, creó en 1881 un poema titulado “Aventuras de Quijote”, basado en varios episodios de la primera parte de la novela. Posteriormente, en 1895, Iván Frankó adoptó para el teatro ucraniano algunas piezas de Calderón, y fue él que tradujo al ucraniano toda una serie de sus romances.

Los motivos de las obras literarias españolas inspiraban también al otro genio del espíritu ucraniano – la poetisa Lesia Ucrainca quien, para escribir su obra dramática “Dueño de piedra”, utilizó muchos motivos de la leyenda española sobre “Don Juan”.

Al cabo de unos pocos años las relaciones culturales entre España y Ucrania adquieren un carácter constante. Se trata de lograr una maximización con la publicación de obras literarias. Así, la traducción al ucraniano de la obra creativa de Blasco Ibañez fue una de las más importantes preocupaciones para la élite ucraniana. Durante el período de 1910-1925 ya fue traducida una buena cantidad de sus cuentos y novelas, entre ellas “La barraca” (1910); “Sangre y arena” (1920); el panfleto “Alfonso XIII sin máscara” (1925) y otros.

Con el transcurso del tiempo, la iniciativa de traducir las obras literarias de habla española se hizo una labor primordial para conocer realmente la historia y la cultura de la América Latina y de España. No obstante, los centros de los estudios sobre América Latina y España fueron concentrados principalmente en Moscú y en San Petersburgo (Leningrado). En 1930, en Jarkiv, capital de Ucrania en aquel período, fue convocado el Segundo Congreso Internacional de Escritores Revolucionarios. En este congreso participaron también los intelectuales izquierdistas de Latinoamérica.

Hay que subrayar que el Jarkiv de los años treinta se consideraba como centro del mundo intelectual de la Ucrania oriental. Fue allí donde, en 1934, apareció la publicación del libro “América del Sur y el Caribe.” La gran parte de este libro fue dedicada a un análisis crítico-literario y a la traducción (al ucraniano y ruso) de las obras de escritores latinoamericanos, tales como Cesar Vallejo, José Rivera, Alejo Carpentier y otros. Durante la dictadura de Stalin y las masacres organizadas contra los intelectuales ucranianos, los redactores de este libro fueron perseguidos y sometidos a represión y a deportación.

Teniendo en cuenta la numerosa inmigración ucraniana y, con el fin de facilitar la rápida integración en las comunidades latinoamericanas, fueron editados manuales de español para los inmigrantes ucranianos en Varsovia (Manual de español para los

ucranianos, Varsovia, 1929), y también en Lviv (Ucrania occidental), en 1932, se publicó en lengua ucraniana el libro de P. Karmanskiy “La escuela ucraniana en Brasil”. Disponiendo de un material histórico abundante, el autor refleja en él los problemas socioculturales de la educación para los ucranianos en Brasil, donde con el tiempo se formó una de las más importantes comunidades ucranianas.

Factores diversos de índole tanto cultural como político-social están en la base de las relaciones de Ucrania con España en los años 1933-35. Se trata no sólo del eco internacional sobre la guerra civil y el régimen franquista, sino de la participación directa de muchos ucranianos en las Brigadas Internacionales. Así, en 1934, en Kyiv fue publicada una colección de novelas y narraciones titulada “España en fuego”, en la cual entraron sobre todo las obras de Ramón J. Sender y otras.

Para fines de los años cincuenta se vislumbran los contornos de una política más bien abierta al occidente. Se crean en diferentes universidades de la antigua Unión Soviética cátedras de filología española. En Ucrania son ciudades de Kyiv, Lviv, Odesa y Kharkiv, en las que los estudios hispánicos se cristalizan para formas especialistas principalmente con el objetivo de enviarlos en calidad de traductores de los mismos a Cuba, Nicaragua, Ecuador, Perú y otros países latinoamericanos. El propósito principal brindar una ayuda a los asesores soviéticos, los cuales en misión oficial o clandestina preparaban condiciones para guerras civiles o revoluciones artificialmente creadas. Paralelamente con el inicio de la enseñanza del español, así como su civilización y literatura, se concretiza la temática de la romanística. Ella es en forma poco ortodoxa como lo fue en los años treinta y rica en sus facetas, trata brillantemente temas latinoamericanos. Por iniciativa de las universidades se juntan alrededor de 800 estudiantes latinoamericanistas de Ucrania, cifra con la que jamás se hubiese contado unos diez años atrás.

Cambios cualitativos se hicieron sentir en la edición de las obras literarias, filosóficas e históricas. Para este fin Ucrania fundó revista “Vsesvit” (Universo) que tiene por fin de publicar en versión ucraniana las obras de la literatura mundial . Así los ucranianos recibieron la posibilidad de conocer mejor el mundo literario hispánico. En varias épocas fueron publicados los sonetos de Luís Góngora, Calderón de la Barca, así como poesías de Juan Ramón Jimenes, Antonio Machado y otros. Fue interesante y muy objetiva también la selección editorial de los escritores latinoamericanos. Se hizo realidad la aparición en ucraniano de las obras de Miguel Anjel Asturias, Gabriel Garcia Márques, Julio Cortazar, Borjes, Nicolás Guillén y otros. Las monografías literarias y de carácter histórico, filosófico, social y ético se editaron principalmente en las ciudades universitarias. Merece la pena mencionar la publicación en los años 70-80 tales como: Yaroslav Pokalchuk “Camino de una nueva conciencia: los obreros como tema literario en la prosa contemporánea.” (Kyiv. 1978. Versión ucraniana), Yaroslav Pokalcuk “La prosa latinoamericana contemporánea.” (Kyiv. 1978. Versión ucraniana), Natalia Alesina “Evolución del castellano en Hispanoamérica” (Kyiv. 1978. Versión española.).

Los trabajos restantes 1990-2000 provienen de las universidades de Kyiv, Lviv, Kharkiv, Simferopol, Lugansk, Donetsk, Dnipropetrovsk y muestran tendencia ascendente en el interés por Latinoamérica. Las monografías se refieren a los problemas económicos (tres), filosóficos (dos), históricos (tres), literarios y lingüísticos (tres), jurídicos (uno),

geográficos (uno), inmigratorios (dos), Las monografías son de carácter diverso, pero no se vislumbra en ellas un punto temático esencial.

Todos estos trabajos excepto uno (Volodymyr Yevtuj - Inmigración ucraniana en América Latina. Academia de Ciencias \ Instituto de Problemas sociales y económicos en el extranjero.1992. Kyiv) son editados en los centros universitarios que generan el mayor porcentaje de la investigación y que cuentan con una dotación significativa de recursos humanos, altamente cualificados.

Con frecuencia los científicos ucranianos publican sus obras y artículos en Rusia. Como ejemplo se puede citar la historiadora Lidia Skripnikova y el lingüista Yuriy Zarenko- especialista de la lengua quetchua. Esto se explica por carencia del centro de Estudios Latinoamericanos en Ucrania y ausencia de una revista especializada en problemas latinoamericanos de la cual dispone Moscú.

En los años noventa se desarrolla también un panorama vasto de intercambio de especialistas y de contactos económicos y comerciales directos, antes jamás realizados por Ucrania. Se observa que si a principios de los años noventa la balanza comercial y económico-técnica fue deficitaria, es decir, negativa, en los años 1995-2000 se intensifica tanto el comercio, como si también actividades de carácter cultural y educacional. No podemos predecir lo que ocurrirá en un futuro, pero es de esperar que si Ucrania supera la crisis económica las relaciones multifacéticas con Latinoamérica tendrán una tendencia a aumentar lo que será para bien de Ucrania y Latinoamérica.

Bibliografía que faltaba

1. Ihor Orshytsky. Literatura de los países andinos en le siglo XX
2. Oleh Quisem. Los países de Asia, Africa y América Latina en vias del desarrollo independiente. Kyiv,1995 (Versión ucraniana)
3. Mykola Kovalchuk. Los mercados regionales latinoamericanos: Curso conciso de conferencias. Kyiv,1998 (Versión ucraniana)
4. Henadiy Omelchenko. Administración de la justicia en la República de Cuba. Kyiv,1990 (Versión rusa)
5. Iván Senyshyn. Un pionero ucraniano en Argentina: con ocasión del centenario de la colonia ucraniana en Argentina (1897-1997). Lviv.1997

The Ukrainians owe their first acquaintance with North American history and culture, early in the 19th century, to dispersed publications in periodicals appearing on the territory of the Ukraine, divided at the time between Russia and Austria-Hungary.

During the Soviet period (1917-1991) the development of North American studies in the Ukraine was handicapped by the fact that the research on ideologically "dangerous" countries (among which the U. S. A. and Canada occupied a choice place) was basically concentrated in Russia, first and foremost in Moscow. However, the diffusion of English (and French) in teaching practice favoured the growth of translatorship, so that a considerable number of North American authors, including Quebec ones writing in French, as well as some contemporary Native American writers, have been translated into Ukrainian.

The main research centres are the Institute of Social and Economic Problems of Foreign Countries and the Institute of Literature of the Ukrainian Academy of Sciences (both in Kyiv Kiev), as well as some university departments in Kyiv and elsewhere.

The bulk of works published in the field of humanities was strongly influenced by the ideological confrontation between the USSR and the U. S. A., and appeared mostly in Russian. In fact, the ideological bias was somewhat less conspicuous only in publications dedicated to the period from the 17th to the 19th century.

As far as the study of literature is concerned, the political commitment was not so blatant, although the language of publications was, once more, predominantly Russian. In this domain the most noteworthy contributions were made by Tamara Denisova, Z. Libman, N. Ovcharenko, Solomea Pavlychko.

In the years following the achievement of independence by the Ukraine (1991), the North American studies gained fresh impetus. No less than 25 doctoral theses were defended in the nineties, among them:

11 in history, including two theses on the policy of the U. S. A. in Latin America, to wit:

Matviyenko V. The policy of the U. S. A. and of Latin American countries with regard to the Central American problem during the eighties, University of Kiev, 1991.

Kyrychenko O. The development of the U. S. A.'s political attitude towards Latin America in the eighties, University of Kiev, 1993.

3 in philology,

3 in pedagogics,

2 in law,

2 in economics,

1 in politology,

1 in philosophy,

and one in art criticism.

In the same period of time were published about 30 monographs on the U. S. A. and Canada, among them:

History:

1. Kalashnikov V. The anti-colonial struggle of North American Indians in the 17th and 18th centuries. Dnipropetrovsk, 1991 (in Russian).

2. Kolomoitsev V. Overcoming the crisis: the experience of the executive power in the U. S. A. The sources and activities of the executive organs in the U. S. A. during the Great Depression of 1929-1932. Luhansk, 1997 (in Ukrainian).

3. Kuchmenko E. The mutual influences of the West and the East in the context of cultural history of Europe and America (18th to 20th century). Kyiv, 1999 (in Ukrainian).

4. Zhuk S. Traditionalism vs. capitalism: early America's social history. Dnipropetrovsk 1992 (in Russian).

Ethnology:

5. Yevtukh V. Some theories of ethno-social development of the U. S. A. and Canada. Kyiv, 1994 (in Russian).

Economics:

6. Klymko H., Ananiin R., Vasiliev O. Economical theory. North American economical integration: an experience for the Ukraine. Kyiv, ??? (in Ukrainian).

Law:

7. Zaichuk O. The U. S. A.'s law system: A historical and theoretical analysis. Kyiv, 1992 (in Ukrainian).

Literature:

8. Denisova T. The novel and the novelists in the U. S. A. in the 20th century. Kyiv, 1990 (in Ukrainian).

Ukrainian emigration:

9. Hryshchenko O. The Ukrainian press in the U. S. A. and Canada (1991-1995). Kyiv, 1997 (in Ukrainian).

10. Shlepakov A. Lepchenko L., Yevtukh V., a. o. The Ukrainian Canadians in their historical ties with the motherland. Kyiv, 1990 (in Ukrainian).

11. Yevtukh V., Kovalchuk O. The Ukrainians in Canada. Kyiv, 1993 (in Ukrainian).

12. Zhluktenko Y. The Ukrainian language on the linguistic map of Canada. Kyiv, 1990 (in Ukrainian).

At present, this kind of research is passing through a stage of intensive development, which is partly due to the existence of a rather strong Ukrainian emigration in Canada and in the U. S. A. On the other hand, a specialized research centre and scientific journal continue to be inexistent.

RESUME TITLE

R. Pomirko, I. Orzytskyi

*Ivan Franko National University In Lviv
Universytetska str, 1, Lviv, 79000*

*Grygoriy Skovoroda Pedagogical University In Zaporizya
Universytetska str, 1, Lviv, 79000*

Latin American and North American studies in Ukraine. Bibliographical and historical research about linguistic and social publications

Key words: Latin America; North America; bibliography.

*Стаття надійшла
до редколегії
13.04.2000*

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК

ПОЕТИКА ПОДІЇ У ФРАНЦУЗЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ XVII СТ.

В. Бурбело

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Володимирська, 64, 01033 Київ, Україна*

Поетична функція виробляється і укріплюється у постійних коливаннях, складній структурі взаємозалежностей між загальною комунікативною ситуацією, паралітературними утвореннями (аутентичні побутові чи культивовані жанри, ігрова творчість, синкретичні, недиференційовані види мовленнєвої діяльності тощо) та іншими мовними функціями. Утворена у такий спосіб жанрово-стильова система періоду розробляє свій особливий образний світ і закономірності його формування та функціонування, породження та сприйняття, інтерпретації й рефлексії, де основне місце посідають процеси становлення, зміни і переносу значення.

Утворення естетично маркованих смислів, образів, формування відповідних парадигм і структур їх синтагматичного розгортання в текстовому та міжтекстовому культурних просторах відбувається як вибір, повторення і закріплення релевантних для даної культурно-історичної, суспільної системи елементів. При цьому обов'язковим моментом є їх співвіднесення з усталеними референційно-ідентифікаційними й аксіологічними моделями чи їх використання як основи або критерію для трансформацій цих моделей, утворення нових. Однак таке співвідношення може бути як конструктивного, так і реструктивного типу. В першому випадку переважає дотримання усталених принципів, відповідність аксіологічно позитивним моделям, що притаманно "серйозним", зазвичай, провідним літературним жанрам. У другому випадку встановлюється негативний тип відношення до усталених позитивних моделей, утворення антимodelей, що властиво пародії, бурлеску, комедії. На основі розробки і взаємодії відповідних концептуально-семантичних полів і їхнього структурування складаються естетично релевантні теми, сюжети, мотиви, система образів і образних засобів, які утворюють уявний світ художньої дійсності.

Визначальним моментом при цьому є вибір "фундаментальних відношень оформлення" [1. С. 10], тобто родів літератури: епопеї (розповідних жанрів), ліричної поезії і драми та їх жанрових різновидів. Основні літературні роди, на нашу думку, на глибинному рівні відтворюють семіотичну структуру знака: розповідні жанри побудовані на референційній домінанті зовнішньо об'єктивованої події (домінанта означеного); переживання події, тобто її суб'єктно-об'єктивне означення характеризує драму (домінанта означального); розкриття відношень між світом дійсності і його суб'єктивним переживанням є основним конструктивним моментом ліричної поезії (домінанта відношення).

Основною особливістю художнього образу є його фундаментальна спорідненість з головними, вихідно побутовими структурами сприйняття і відтворення дійсності суб'єктом, реалізовані в мовленнєвому акті, і доведення цих структур до рівня надпобутового, культурно визначеного в акті творення світу уявного, віддаленого, незримого тощо. На думку В.Шкловського, метою образу є не наближення його значення до нашого розуміння, а створення особливого сприйняття предмета, створення "бачення" його, а не "пізнання" [2. С. 16]. Отже, безліч перехідних моментів поєднують реальність існування і уявний, ігровий, творчий світ фантазії, сприйняття і переживання дійсності реальної і дійсності уявної. При цьому відбувається процес прирощення, розширення, трансформації смислів, формування, зсуву, перетворення значення, що створює поле напруги між очікуваним і непередбаченим, актуальністю тексту і віртуальністю контактних, дистантних, асоціативних, внутрішньотекстових, міжтекстових, міжкультурних зв'язків. Надзвичайно важлива роль у цьому процесі належить структуруванню образу, який має активізувати, вивільнити відповідні структури сприйняття та інтерпретації дійсності. Однією з основних відмінностей художнього образу від інших мовленнєвих і культурно-мовленнєвих утворень є його спрямованість до синкретичної цілісності сприйняття, що досягається різноманітними методами і способами мовленнєвого конструювання дійсності.

Поетична функція як найповніше втілення мовленнєвих потенцій виходить передусім з метафоричного характеру мови як фундаментального типу креативної, у тому числі мовленнєвої, діяльності. Основні процеси трансформації значення, які лежать в основі мовної реалізації, спрямовуються у літературній творчості до досягнення крайніх меж своїх можливостей - від "прозорі" метонімічності прозових, переважно розповідних, жанрів до актуалізації метафорично орієнтованої цілісності мовного знака як результату символотворення у ліричній поезії. Однак не можна протиставляти кордони термінологічної фіксованості значення у деяких стилях і типах дискурсів, до яких наближається оповідь, і семантичної рухомості поетичного образу, бо в основі цих процесів лежить фундаментальний принцип закріпленості, стереотипізації, який зумовлює як можливості побутового спілкування, функціонування наукової чи адміністративно-юридичної сфери, так і принципи літературно-художньої творчості.

У XVII ст., яке посідає особливе місце в історії європейської цивілізації як епоха завершення давніх культурно-мовленнєвих традицій і формування нових, що відкривають шлях сучасним методам та формам художньої творчості, виникають особливі культурно-історичні і соціолінгвістичні передумови формування жанрово-стильової системи й типів культурно-мовленнєвої діяльності, які визначаються специфічним поєднанням цілеспрямованої політики мовного нормування (пуризм), літературно-естетичної регламентації (класицизм) і критично-рефлексивної діяльності. Притаманний цьому періодові "активний" ізоморфізм реальної і художньої комунікації, багатоступінчатість переходів від аутентичного листування, салонної гри, твору -"однорівки" до літературного твору з потенційно великою часово-просторовою, соціальною перспективою, що відбивають сам процес естетизації різних форм і видів спілкування, їх змістово-актантних типів та відношень надзвичайно важливий для розуміння специфіки літературної творчості

епохи. Така установка на естетизацію різних форм буття, соціальних відносин, спілкування виявляється у фокусуванні уваги на показі речі, події, відчуття, відтворенні структурної цілісності їх переживання і сприйняття. Зразком такої естетизації вихідно нелітературних жанрів може служити листування мадам де Севіньє. Оповідь, опис, розкриття психологічного стану сягають тут вершин художнього образу, що виходить з реального, а не уявного світу, сполучаються між собою, переходять один в одне найрізноманітнішими способами, відтворюючи, з одного боку, складність, фрагментарність, психологічну багаторівневість переживання події, власного буття, а з іншого, вибір теми, предмета листування, методів їх вираження, зумовлених конкретно метою спілкування, широким пресупозиційним фоном, тощо. Наприклад, зображення пожежі в листі до мадам де Гріньян: "On voyait dans nos cours, et surtout chez M. de Guitaut, une clarté qui faisait horreur: c'était des cris, c'était une confusion, c'étaient des bruits épouvantables, des poutres et des solives qui tombaient. (...) Pour moi, j'étais comme dans une île, mais j'avais grand'pitié de mes pauvres voisins. Mme Gueton et son frère donnaient de très-bons conseils; nous étions tous dans la consternation: le feu était si allumé qu'on n'osait en approcher, et l'on n'espérait la fin de cet embrasement qu'avec la fin de la maison de ce pauvre Guitaut. Il faisait pitié; il voulait aller sauver sa mère qui brûlait au troisième étage; sa femme s'attachait à lui, qui le retenait avec violence; il était entre la douleur de ne pas secourir sa mère et la crainte de blesser sa femme, grosse de cinq mois: il faisait pitié" [3. P. 77].

Розповідь про подію та її переживання, які є основою роману, драми і передусім трагедії, становлять одну з визначальних доміант художньої дійсності XVII ст. Як уже зазначалося, ці два роди літературної творчості і відповідні методи та лінгвостилістичні прийоми у першому випадку тяжіють до прозорості референтивності, у другому - до суб'єктивного означення події чи стану. Проте у XVII ст. ці типологічні ознаки набувають специфічних рис. Так, концепція мистецтва того часу зумовлює особливі принципи формування художнього референційного простору, який тяжіє до часово-просторової, культурної віддаленості від сучасності у конструктивному типі творчості (трагедія, галантно-героїчний, психологічний роман). Однак така "очуженість" художнього універсуму неодмінно репрезентується через сучасні принципи конструювання і інтерпретації відношень людини і світу відповідно до референційно-ідентифікаційних і аксіологічних моделей (картезіанство, янсенізм, пуризм, естетичні прописи класицизму, тощо). При цьому встановлюється деяка концептуальна, естетична, етична, оцінна дистанційованість між світом сучасності та уявним художнім, яка спрямована до віртуалізації, узагальнення образу як уявлення, концепта. З іншого боку, літературні жанри переважно реструктивної приналежності тяжіють досить своєрідно до відтворення сучасної дійсності ("комічна" комедія, авантюрний, реалістичний роман, бурлескні трагедії). Ці методи втілюються у відповідні мовленнєві процеси, які у зазначений період відіграють все важливішу роль не лише на рівні формотворення, а й як смисловий аспект літературної творчості. Як зазначає М.Фуко, для мови в класичну епоху характерне одночасно панівне і непомітне становище. "Вся класична література, - пише учений, - знаходиться в русі, спрямованому від фігури імені до самого імені, переходячи від завдання іменування іще раз тієї самої речі за

допомогою нових фігур (це вишуканість мови) до завдання іменування за допомогою слів, нарешті точних, того, що ніколи не мало імені чи дрімало в складках далеких один від одного слів: це стосується таємниць душі, вражень, породжених на стику речей і тіла..." [4. С. 131, 181]. Ці творчо-мовленнєві процеси зумовлюють формування відповідних концептуальних парадигм, методи їх структурування, вибір мовленнєвих форм і жанрів.

Оповідь займає одне з провідних місць у різних літературних жанрах цього періоду. Незважаючи на жанрові, стильові, індивідуально-авторські особливості, можна виділити деякі домінуючі тенденції її побудови, функціонування і розвитку. Оповідь сконцентрована на події, проте типологія події, яка йде від зовнішньої, часово і просторово віддаленої від суб'єкта мовлення і тим самим узагальненої й упорядкованої до внутрішньої, пережитої чи такої, яка переживається в момент мовлення, реальної, автобіографічної чи уявної, вигаданої, суттєво змінює її основні ознаки. Оповідь, ідучи від побутових, усних мовленнєвих жанрів, через письмово культивовані (листи, мемуари) до різних родів і жанрів літературної творчості (розповідні, драматичні, ліричні), рухається між полюсами інформативно-референційної об'єктивованої спрямованості повідомлення і означально-суб'єктивним спрямуванням, які відтворюють різні рівні, етапи, способи переживання, психоемоційного включення до позамовленнєвої дійсності і мовленнєвого світу її відтворення чи творення. Саме в оповіді відбувається те основоположне для розвитку художньої функції комунікативно-мовленнєве ускладнення, яке полягає у структуруванні ієрархії мовців (автор, оповідач, персонаж), їх неоднозначності, яка, на думку Р.Якобсона, є природною і суттєвою особливістю поезії [5. С. 371].

У XVII ст. оповідь будується на механізмі все більшого відокремлення, виділення і взаємодії компонентів, елементів, ознак, які становлять цілісність події як основоположного акту трансформації, переходу станів (див. дослідження В.Проппа, А.Греймаса, Ц.Тодорова). Це виділення ознаки в широкому розумінні з цілісності предмета чи уявлення про нього відбувається в процесі розширення семантичного поля поняття, зближення з іншими, взаємодії з ними, ускладнення хронотопу і суб'єктно-об'єктних відношень. У романі, де оповідь є основою жанру, її референційна прозорість, зумовлена об'єктивованим зображенням "ззовні", чіткою часовою, динамічно дієслівною послідовністю, все більше поступається місцем синтетичним мовленнєвим формам, для яких властиві розширення часових і просторових рамок, зміна перспектив бачення, ускладнення об'єктно-суб'єктних зв'язків, посилення описових, аналітичних, рефлексивних елементів. Наприклад, досить типове для авантюрного роману цього періоду зображення події в формі проміжній між оповіддю і динамічним описом у "Комічному романі" Скаррона, в якому досить активно виявляються риси жанру реструктивного типу: "Il vous souviendra, s'il vous plaît, que dans le précédent chapitre, l'un de ceux qui avaient enlevé le curé de Dompfront avait quitté ses compagnons et s'en était allé au galop je ne sais où. Comme il pressait extrêmement son cheval dans un chemin fort creux et fort étroit, il vit de loin quelques gens de cheval qui venaient à lui; il voulut retourner sur ses pas pour les éviter et tourna son cheval si court et avec tant de précipitation qu'il se cabra et se renversa sur son maître. La Rappinière et sa troupe (car c'étaient ceux qu'il avait vus) trouvèrent fort étrange qu'un homme qui venait à eux si vite eût voulu s'en retourner de la même

façon. Cela donna quelque soupçon à La Rappinière qui, de son naturel, en était fort susceptible, outre que sa charge l'obligeait à croire plutôt le mal que le bien. Son soupçon s'augmenta beaucoup quand, étant auprès de cet homme qui avait une jambe sous son cheval, il vit qu'il ne paraissait pas tant effrayé de sa chute que de ce qu'il en avait des témoins" [6. P. 137].

Поряд з типологічно визначальними для оповіді і динамічного опису моментами збігу глибинної денотативної логіко-інформативної основи загальнокомунікативної чи референтивної функції і мовленнєвою структурою висловлення в семантико-синтаксичній конструкції "підмет = живий актант > присудок = здійснена дія > тощо" все активнішу і навіть провідну роль починають відігравати конструкції конотативного дистанціювання події й аспектів її сприйняття та оцінки, що виражається в модальних, перцептивних головних присудках і підрядності їм конструкцій, які об'єктивують активну дію. Складний модальний візерунок та оцінка події будуються на імпліцитних семантичних відношеннях переважно перифрастичного спрямування (літота, евфемізм, гіпербола) чи конвергентних структурно-семантичних зв'язках контактного і дистантного планів (повтори, різні типи розвиваючих семантичних підхоплень, доповнень, трансформацій на фоні складних підрядних і сурядних структур, спрямованих на смислове поєднання різних референційних рівнів і планів зображення).

Посилення інтерпретаційного спрямування у зображенні події притаманне галантно-героїчному і психологічному роману досліджуваного періоду. При цьому відбувається характерний процес авторської об'єктивізації і екстеріоризації суб'єктивного внутрішнього плану переживання події, що веде до посилення деякої віртуалізації образу, наприклад, через рефлексивну типізацію чи показ потенційних, реальних чи нездійснених можливостей її розвитку або сприйняття героєм. Таке авторське об'єктивування суб'єктивного сприйняття події співвідноситься з мовленнєвими процесами все більшої автономізації ознаки і посиленням, завдяки комплексному семантичному збагаченню означального, його референційної спроможності. Це сприяє створенню особливого художнього світу, де мовна призма показу дійсності відіграє роль спеціального коду її сприйняття і тлумачення. Наприклад, у наступній сцені зустрічі Селадона і Астреї чітко виявляються стереотипні моделі розгортання понятійно-семантичних парадигм класицистичної психології, а саме переважання граматичної персоніфікації, активізації психологічних абстракцій, які домінують над реальним суб'єктом, їх носієм: "Ignorant donc son prochain malheur, apres avoir choisi pour ses brebis le lieu plus commode près de celles de sa Bergere il luy vint donner le bonjour, plein de contentement de l'avoir rencontrée, à quoy elle respondit et de visage et de parole si froidement, que l'hyver ne porte point tant de froideurs ny de glaçons. Le Berger qui n'avoit pas accoustumé de la voir telle, se trouva d'abord fort estonné, et quoy qu'il ne se figurast la grandeur de sa disgrace telle qu'il l'esprouva peu apres, si est-ce que la doute d'avoir offensé ce qu'il aimoit, le remplit de si grands ennuis, que le moindre estoit capable de luy oster la vie. Si la Bergere eust daigné le regarder, ou que son jaloux soupçon luy eust permis de considerer quel soudain changement la froideur de sa responce avoit causé en son visage, pour certain la cognoissance de tel effet luy eust fait perdre entierement ses mesfiances; mais il ne falloit pas que Celadon fust le Phoenix du bonheur, comme il

l'estoit de l'Amour, ny que la fortune luy fist plus de faveur qu'au reste des hommes, qu'elle ne laisse jamais asseurez en leur contentement" [7. P. 40-41].

Психологічний роман тяжіє до певної рівноваги у зображенні об'єктивної події і її переживання чи психологічної інтерпретації, намагаючись при цьому здійснювати переходи до зображення цього переживання "зісередини", з точки зору персонажа, застосовуючи ще досить завуальовані форми невластиво-прямої мови. На такому принципі розгортається "парадигма страждання" в романі М.-М. де Лафайєт "Принцеса Клевська": *"Mme de Clèves s'était bien doutée que ce prince s'était aperçu de la sensibilité qu'elle avait eue pour lui et ses paroles lui firent voir qu'elle ne s'était pas trompée. Ce lui était une grande douleur de voir qu'elle n'était plus maîtresse de cacher ses sentiments et de les avoir laissés paraître au chevalier de Guise. Elle en avait aussi beaucoup que M. de Nemours les connût; mais cette dernière douleur n'était pas si entière et elle était mêlée de quelque sorte de douceur"* [8. P. 209].

Драма як переживання події є синкретичним за своєю сутністю видом мистецтва, яке обов'язково поєднує вербальний і невербальний аспекти у репрезентації буття. Проте для трагедії як провідного жанру літературної творчості XVII ст. переважно виступає саме вербальний аспект, зводячи до мінімуму інші сценічні компоненти спектаклю. Однак саме різні види оповіді про подію займають тут одне з провідних місць [9]. Драматична оповідь, передусім оповідь очевидця чи учасника події, органічно переходить і сполучається з її переживанням-інтерпретацією оповідачем, іншими персонажами, тлумаченням цієї інтерпретації тощо. Така оповідь-переживання події може відноситись до досить об'єктивованого типу з переважно імпліцитною інтерпретацією, який будується на тих же засадах комплексного представлення дійсності, який ми відмічали в романі, як, наприклад, оповідь дона Родріго в трагедії Корнеля "Сід":

*Sous moi donc cette troupe s'avance,
Et porte sur le front une mâle assurance.
Nous partîmes cinq cents; mais, par un prompt renfort,
Nous nous vîmes trois mille en arrivant au port,
Tant, à nous voir marcher avec un tel visage,
Les plus épouvantés reprenaient de courage!* [10. P. 199-200].

Водночас розповідь про подію звичайно набуває форми згадки-переживання-інтерпретації, де сама подія стає психологічною субстанцією, яка скоріше описується і тлумачиться, ніж розповідається, як, наприклад, у розповіді Нерона в трагедії Расіна "Британік":

*Excité d'un désir curieux,
Cette nuit je l'ai vue arriver en ces lieux,
Triste, levant au ciel ses yeux mouillés de larmes,
Qui brillaient au travers des flambeaux et des armes:
Belle, sans ornements, dans le simple appareil
D'une beauté qu'on vient arracher au sommeil.
Que veux-tu? Je ne sais si cette négligence,
Les ombres, les flambeaux, les cris et le silence,
Et le farouche aspect de ses fiers ravisseurs
Relevaient de ses yeux les timides douceurs.*

Quoi qu'il en soit, ravi d'une si belle vue,
 J'ai voulu lui parler, et ma voix s'est perdue:
 Immobile, saisi d'un long étonnement,
 Je l'ai laissé passer dans son appartement.
 J'ai passé dans le mien. C'est la que, solitaire,
 De son image en vain j'ai voulu me distraire:
 Trop présente à mes yeux, je croyais lui parler;
 J'aimais jusqu'à ses pleurs que je faisais couler. [11. P. 115-116].

Дистанція між глибинною логіко-інформативною і мовленнєвою будовою зростає, збагачуючи можливості прирощення змісту, який вибудовується в полі напруги між неспівпадінням очікуваних семантико-синтаксичних функцій і їхнім текстовим "наповненням", естетизацією основних комунікативних відношень та відповідних ролей, з якими, через складний візерунок переходів "я - ти - він", ідентифікує себе глядач. Так встановлюється те панування Логосу, слова-дії, яке Р.Барт відзначає у расіновських трагедіях: "Мова тут немов у захваті поглинає всі функції, які звичайно відведені іншим формам поведінки: хочеться навіть назвати цю мову *політехнічною*" [12. С. 205]. У наступному уривку з оповіді Андромахи подібна "підрядність" події її суб'єктивному переживанню та оцінній інтерпретації виражена передусім безособовими формами дієслова і субстантивацією дії, які переводять її у план зафіксованої в пам'яті картини, образу-деталі тощо. Расінові вдається органічно поєднати інтроспективний і спрямований ззовні інформативно-комунікативний ракурси представлення ретроспективної оповіді через особливу модально-спонукальну функцію звертання в монолозі Андромахи. При цьому відбувається зміщення узагальнено-розповідного плану минулого до складного ракурсу сприйняття, спостереження-спогаду. За допомогою перехідних, поліфункціональних форм дієприкметників теперішнього і минулого часів, віддієслівних прикметників відбувається зближення динамічного і статичного опису, яке втілює момент переходу із життя до небуття, від дії до стану в перспективі теперішнього як мальовничого і надчасового "знімка" в свідомості Андромахи:

Dois-je les oublier, s'il ne s'en souvient plus?
 Dois-je oublier Hector privé de funeraillles,
 Et traîné sans honneur autour de nos murailles?
 Dois-je oublier son père à mes pieds renversé,
 Ensanglantant l'autel qu'il tenait embrassé?
 Songe, songe, Céphise, à cette nuit cruelle,
 Qui fut pour tout un peuple une nuit éternelle.
 Figure-toi Pyrrhus, les yeux étincelants,
 Entrant à la lueur de nos palais brulants,
 Sur tous mes frères morts se faisant un passage,
 Et, de sang tout couvert, échauffant le carnage.
 Songe aux cris des vainqueurs, songe aux cris des mourants,
 Dans la flamme étouffés, sous le fer expirants.
 Peins-toi dans ces horreurs Andromaque éperdue [13. P. 40-41].

З іншого боку, комедія підводить до межі абсурду неадекватність інтерпретації, переживання події з її глибинною сутністю, наприклад, через фігуру

градації очікуваного і дійсного, реального і уявного і т.ін., як це відбувається в монологі Гарпагона, який вважає себе обкраденим, з комедії Мольєра "Скупий": "Au voleur! au voleur! à l'assassin! au meurtrier! Justice, juste ciel! je suis perdu, je suis assassiné! on m'a coupé la gorge: on m'a dérobé mon argent. Qui peut-ce être? Qu'est-il devenu? Où est-il? Où se cache-t-il? Que ferai-je pour le trouver? Où courir? Où ne pas courir?" [14. P. 69].

Ускладнення мовленнєвої призми творення і сприйняття поетичного образу як найвищого втілення естетичної функції мови опосередковує світ події радикальним способом, переводячи його в ракурс відношення між суб'єктивним сприйняттям і об'єктивною референцією, при цьому у багатьох поетичних жанрах ця остання немов зникає зовсім, втілюючись в елементах інших семіотичних рівнів, стаючи поетичною подією. Водночас існують такі поетичні жанри, де переважає оповідна основа (як, наприклад, віршовані новели Лафонтена за мотивами творів Аріосто і Бокаччо, наближені до романної оповіді), і ті, де подієва основа відіграє важливу композиційну роль, визначаючи лінгвостилістичну форму твору. На відміну від розповідної поезії, ліричні жанри залежно від типологічних принципів своєї комунікативно-змістової будови своєрідно зображають подію, переводячи її переважно у внутрішній план суб'єктивного відношення. Глибинний семантичний перенос, який втілює це відношення, нерідко використовує традиційні прийоми, такі як метонімічно спрямовані механізми наближення до повного, метафоричного переносу, наприклад, суб'єктивізована персоніфікації місця події у стансах Малєрба "Прозопопея Остенде":

Trois ans desjà passez, théâtre de la guerre,
J'exerce de deux chefs les funestes combas,
Et fais esmerveiller tous les yeux de la terre,
De voir que le malheur ne m'ose mettre à bas [15. P. 35].

У поезії бароко поетичною подією стає сам факт сприйняття чи переживання дійсності в її предметному чи означальному аспекті, як, наприклад, у поемі Сент-Амана "Диня":

Quelle odeur sens-je en cette chambre?
Quel doux parfum de musc et d'ambre
Me vient le cerveau réjouir
Et tout le coeur épanouir? [16. P. 311].

Створюється певний поетичний ракурс відношення до сприйняття / показу дійсності як фрагменту події, якою є людське існування. Суб'єктивна безсуб'єктність наступного опису з сонета того ж автора взаємодіє з виділенням невідповідності глибинної і поверхневої мовленнєвої структур через поступову метафоричну трансформацію референційно-семантичного плану, що актуалізує головний принцип художньої творчості - перетворення світу реального в уявний:

Coucher trois dans un drap, sans feu ni sans chandelle,
Au profond de l'hiver, dans la salle aux fagots,
Où les chats, ruminant le langage des Goths,
Nous éclairent sans cesse en roulant la prunelle [16. P. 315].

Отже, художній образ події як смислового простору актуалізації / віртуалізації мовленнєвого змісту будується у літературі XVII ст. на засадах різних відчужень,

дистанціювання глибинної інформативно-логічної структури висловлення і мовленнєвої форми на рівні загальних денотативно-конотативних відношень, вибору і структурування референційного плану, понятійно-семантичних парадигм і механізмів їх синтагматичного розгортання. При цьому виробляються і фіксуються відповідні моделі, стереотипи зображення події, її переживання та відношення до них, які стають предметом деконструкції у пародійних і бурлескних жанрах. Виділення ознаки, її зростаюча незалежність, переважання конотативного над денотативним аспектом номінації ведуть до створення синкретичної цілісності образу через відтворення складної структури її сприйняття і переживання. Важливу роль у цьому процесі відіграє рефлексивно-критична діяльність, яка характеризується великою суспільною активністю і є своєрідним засобом "включення" читача чи глядача до творчого процесу. У такій взаємодії письменника і читача розробляються певні творчі й інтерпретаційні моделі, які виходять з традиційних античних концепцій та їхнього подальшого розвитку. У цій взаємодії окреслюється і сама сутність художнього образу, яку Ж. де Лафонтен, звертаючись до читачів своїх віршованих новел, визначає так: "ce n'est ny le vray, ny le vray-semblable qui font la beauté et la grâce de ces choses-cy; c'est seulement la manière de les conter" [17. P. 6].

-
1. Théorie des genres. P., 1986. 2. Шкловский В.Б. О теории прозы. М., Л., 1925. 3. Madame de Sévigné. Lettres. P., 1976. 4. Фуко М. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук. М., 1977. 5. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. Львів, 1996. 6. Scarron. Le Roman comique! P., 1981. 7. Urfée H. de. Astrée. T.1. Strasbourg, 1982. 8. Madame de La Fayette. La Princesse de Clèves et autres romans. P., 1972. 9. Ekstein N.C. Dramatic narrative: Racine's recits. - New York etc., 1986. 10. Corneille. Théâtre. T.1. P. 1954. 11. Racine. Britannicus. P., 1970. 12. Барт П. Избранные работы. Семиотика. Поэтика. М., 1989. 13. Racine. Andromaque. P., 1971. 14. Molière. L'Avare. М., 1949. 15. Malherbe. Oeuvre poétique. P., 1972. 16. Anthologie poétique française. XVIIe siècle. T.1. P., 1965. 18. Contes et nouvelles de La Fontaine. T.1. P., 1973.

THE POETICS OF THE EVENT IN THE 17TH CENTURY FRENCH LITERATURE

V. Bourbelo

*Taras Shevchenko National University In Kyiv
Volodymyrska str, 64, Kyiv, 01033*

The 17th century is known to have marked the rise of cultural-historical and socio-linguistic prerequisites for forming a system of genres and styles as well as types of speech activity. They are characterized by a union of purism and classicism being responsible for linguistic and literary-aesthetic codification as well as by critical-reflective activity. The multi-stage transitions from authentic correspondence and literary works of limited temporal-spatial significance to the works with extended spatial-temporal

perspective reflect the process of aesthetization of the varying content-agent kinds and types of communication.

Key words: system of genres and styles; speech activity; literary-aesthetic codification; literature

*Стаття надійшла
до редколегії
01.03.1999*

УДК

**БЕЛЬГІЙСЬКА ЛІТЕРАТУРА І ТАРАС ШЕВЧЕНКО
(ДО 185-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ КОБЗАРЯ)**

Я. Кравець

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000*

Бельгійська Шевченкіана, як і швейцарська чи люксембурзька, на відміну од французької вивчена мало. Досить зазначити, що у бібліографічному покажчику М. Греська "Т. Г. Шевченко французькою мовою (1847-1967)", видання 1967 року, в якому маємо 330 позицій (66 – переклади, 264 – критичні оцінки), відповідно 5 і 9 позицій належало публікаціям, що з'явилися у бельгійських франкомовних виданнях. Така недостатня поінформованість про сприйняття творчості найвидатнішого українського поета у двомовній Бельгії мала свої причини. Насамперед вирішальну роль тут відіграло сусідство потужної французької літератури, сьйвом якої затінювалися інколи не менш значні явища бельгійської літератури. Звідси і деяка негативна традиція ігнорування цієї т. зв. малої літератури. Крім того, далася взнаки і складність, з якою упродовж тривалого часу українські шевченкознавці добували ту чи іншу наукову інформацію, долаючи різні ідеологічні перепони.

Розробляючи розділ про українсько-бельгійські літературні взаємини для т. 3 колективної монографії "Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті", (К.: Наукова думка, 1988), автор цієї статті торкався бельгійської двомовної Шевченкіани на с. 186-187, 214-216. Цю тему він трактував і в статті "Shevchenko and Romance Literatures" з видання "Shevchenko and the World" (К.: Ukraina Society, 1988), а також у матеріалі "Shevchenko in Belgium" (ж. Ukraine. 1991. №3). Ґрунтовніше дослідження невідомих досі українознавчих матеріалів, видрукованих, зокрема, у бельгійській франкомовній і фламандській періодиці, дало змогу скласти повнішу картину рецепції Т. Шевченка письменниками і літературознавцями різних часів і різних мистецько-естетичних уподобань.

Сприйняття літературно-мистецької спадщини Тараса Шевченка в Бельгії у другій половині XIX ст. пов'язане з процесом ознайомлення Західної Європи з літературними досягненнями українського народу, різними аспектами його духовності, історії, політичного становища. Таке ознайомлення відбувалося в руслі великого зацікавлення тогочасної гуманітарної науки слов'янським світом. Слов'янські інтереси, зокрема українські, стають глибшими, набирають певної цілеспрямованості, особливо з 70-х років минулого століття (Витоки українсько-бельгійських літературних взаємин можна, гадаємо, датувати 40-50-ми рр. XIX ст., коли Бельгію, зокрема Брюссель, відвідали спочатку Пантелеймон Куліш, а потім і Марко Вовчок.). Саме тоді, особливо у франкомовній літературі Бельгії, яка зазнавала всепоглинаючого впливу французької літератури, гостро стояло питання про збереження національної самобутності, можливості власного і незалежного розвитку.

У тогочасних бельгійських літературних журналах і газетах, які з'являлися переважно у спільних франко-бельгійських видавництвах, друкується низка статей, присвячених проблемам тогочасної культури та літератури слов'янських народів, окремі етнографічні матеріали, в яких побіжно подавалася інформація і про Т. Шевченка. Так, у статті Antoine Verrier "Les Ruthènes en Galicie", видрукованій у газеті "Le Nord" (Брюссель-Париж) 14 травня 1870 року, писали про "поезії та пісні визначного поета Київської України Шевченка, що саме недавно помер". Уже через дванадцять років у червневому номері спільного бельгійсько-французького журналу "La Revue Britannique" у статті S. Arnaud "Poètes-paysans russes", в якій досить докладно розповідалося про творчість Т. Шевченка, містилися уривки деяких творів українського поета – поеми "Мар'яна-черниця", вірша "Нащо мені чорні брови". Авторка подавала також і дві строфи французького перекладу Шевченкового "Заповіту", що були, певно, взагалі першим, хоч і неповним, французьким перекладом програмного вірша українського поета.

Пропонуючи загальну характеристику Шевченкового поетичного доробку. С. Арно аналізувала такі твори поета, як "Тамалія", "Тайдамаки", а також "Заповіт", порівнюючи його із віршем А. де Мюссе "Mes chers amis, quand je mourrai...". Окрім того, авторка проводила паралелі між Шевченковою Катериною і Маргаритою Гете, а також знаходила для Кобзаревих віршів аналогії у грецькій поезії, підкреслюючи спільні для них "природність, шляхетність, граціозність у найменших деталях". Ми не будемо довше зупинятися на цьому питанні, оскільки про цю публікацію докладно писав у своїй оглядовій статті "Шевченко у французькій мові" до XV тому повного видання творів Шевченка український журналіст, перекладач і літературознавець Іван Дубицький, називаючи статтю С. Арно матеріалом, "навіяним великою прихильністю до нашого поета, як і його батьківщини" [3 с. 173]. На жаль, констатує І. Дубицький, "стаття С. Арно пройшла так непомітно, що навіть ніхто, ні в французькій, ні в нашій пресі, про неї не згадав" [1 с. 175].

Біля джерел дослідження творчості українського поета в Бельгії бачимо Ежена Енса (Eugène Hins) (1839-1923), ученого-лінгвіста, фольклориста і перекладача, автора прозового перекладу поеми Т. Шевченка "Катерина", надрукованого у травневому випуску брюссельського часопису "La Société Nouvelle" ("Нове суспільство") за 1887 рік (Про зв'язки Е. Енса з українською культурою див. також [4]). У передмові до свого перекладу, названій "Un poète oukrainien. Tarass Grigoriévitch Chevtschenko", Е. Енс подавав короткий життєпис поета, – "найславетнішого представника забороненої нині літератури" – розповідав про його дитячі та юнацькі роки, викуп із кріпацтва, діяльність Т. Шевченка в Кирило-Мефодіївському товаристві і заслання на береги Аральського моря. Бельгійський професор писав: "Ціла Україна помістилася в його творчості: героїчна боротьба та славне минуле, нинішні страждання і надія, пов'язана з майбутнім" [6, с. 503-504]. Е. Енс бачив у Кобзарі "найбільшого представника національної за духом народної поезії", зверненої не до вишуканих естетів, як це маємо на Заході, а до "мас, до їхніх почувань, страждань і переживань". Пропонуючи вітчизняному читачеві переклад поеми Шевченка, яка схвилювала його загальнолюдським спрямуванням, бельгійський вчений застерігав їх, що строгою та академічною французькою мовою дуже важко передати звіряння "довірливого серця, зроблені щирим словом".

Цікаво, що перш ніж розповісти про творчий шлях Кобзаря, Е. Енс давав короткий огляд історії України, “першого осередку об’єднання руських міст”, народ якої “мав необережність шукати опіку в московських царів”, а також нагадував про особливості української мови, “якою говорить майже 20 мільйонів”, про її суттєві відмінності од російської. Як зазначав бельгійський учений, джерелом інформації для нього була праця “одного з найшанованіших українських літераторів – професора М. Драгоманова “*La littérature oukrainienne proscrite par le gouvernement russe*”, видана 1878 року в Женеві.

Переклад Е. Енса зацікавив багатьох українських письменників, про нього писали І. Франко, О. Маковей, В. Горленко та ін. І. Франко, зокрема, часто згадував бельгійського вченого і його переклад у своїх шевченкознавчих статтях, трактуючи ці перекладознавчі проблеми, не лише як зразок прозової інтерпретації вірша, але і як факт іншомовного зацікавлення творчістю Кобзаря. Ширші українознавчі інтереси Е. Енса привернули до себе увагу М. Драгоманіва; бельгійський учений листувався з українським професором до останніх років його життя.

Наступні роки та перше десятиріччя ХХ століття дають поки що небагату інформацію для вивчення творчості Шевченка у Бельгії. Та все ж, варто тут згадати дві цікаві українознавчі праці, поміщені в журналі “*La Société Nouvelle*” – “*De la poésie lyrique chez le peuple petit-russien*” (1890) та “*Poésies populaires de l'Ukraine*” (1892), які з’явилися завдяки старанням композитора і музикознавця Леопольда Вальнера (як стверджують, російського походження), який замешкав у Бельгії і популяризував на сторінках франкомовних журналів російську, українську, польську та угорську літератури. Були і поодинокі публікації у періодиці соціалістичної орієнтації, як, скажімо, стаття “*Un Révolutionnaire Ukrainien: La Russie - l'Ukraine*” у бельгійському журналі “*Etudiant Socialiste*” (1902, №3).

Можна вважати, що в поле зору бельгійських вчених і літераторів потрапляли усі значні шевченкознавчі публікації, які з’явилися у ті роки у Франції та Швейцарії, зокрема добре знаний лекційний курс про Т. Шевченка професора Collège de France Луї Леже (Louis Ljger). Читаний у 1905/06 навчальному році окремий курс “*Национальний поет Малоросії. Тарас Шевченко*”, який “залишився й досі одним із головних джерел студювання Шевченка на Заході” [3, с. 179], побачив світ 1906 року у швейцарському журналі “*Bibliothèque Universelle et Revue Suisse*” у Лозанні.

Із двома статтями, присвяченими українській літературі, 1920 року виступає у льєжській газеті “*La Meuse*” бельгійський письменник критик Франц Елленс (Franz Hellens) (1881-1972). Якраз у ті роки письменник цікавився слов’янськими культурами, зокрема українською, деякий час був у приятельних стосунках із скульптором Олександром Архипенком, котрий перебував на еміграції у Франції. Варто додати, що 1927 року журнал “*Гарт*” у № 2/3 публікував інформативно-реферативний огляд статті Ф. Елленса про сучасну літературу Бельгії, а через два роки на сторінках “*ЛНВ*” (кн. 1) друкувався український переклад оповідання “*Руденька*” з роману Ф. Елленса “*Наївний*” зроблений Пражанином.

У першій статті “*La poésie populaire ukrainienne*”, видрукованій у газеті “*La Meuse*” за 21, 22 січня, Ф. Елленс розповідав про те розмаїття поезії (ліричної, епічної, сатиричної), яке досконало відображало глибоку самотність українського народу.

Через три місяці, у березні, письменник публікує у тій же газеті статтю “La littérature ukrainienne”, в якій присвячує цілий абзац Тарасові Шевченкові. Ф. Елленс писав, зокрема: “XIX століття у країні Тараса Шевченка було особливо рясне на прозаїків і поетів. Шевченка слід вважати найбільшим поетом, якого мала українська література за всю свою історію (...) Його ліричні твори оспівують бунт українських селян проти тиранів. Ніхто до Шевченка так досконало не володів мовою; ніхто так безпосередньо не торкнувся найпоетаємніших глибин народної душі”. Статті Ф. Елленса про українську культуру того ж року були передруковані у газеті “France et Ukraine”, розраховані на те, щоб “пропагувати у Франції відомості про демократичну Україну та її домагання...”

Пізнання творчості Т. Шевченка в Бельгії у 20-х роках ХХ століття паралельно відбувається і фламандською мовою. Перша, здається, фламандська публікація про Кобзаря авторства відомого фламандського журналіста і письменника Г. Схамельговта (G. Schamelhout) з'являється 1920 року. У статті “Oekraïnsch en Russisch; twee Talen en twee Volken”, вміщеній у газеті “Ons Vaderland” (“Наша батьківщина” 5-6 жовтня) подавалася характеристика життєвого і творчого шляху Шевченка; дослідник супроводжував статтю власним прозовим перекладом вірша “Заповіт”. Через десять років науковець друкує монографію “De Volkeren van Europa en de Strijd der Nationaliteiten”, у якій не раз звертається до особи і творчості Кобзаря. Фламандський журналіст розповідає про життєвий шлях Т. Шевченка, згадує відомі твори поета, говорить про виданий 1840 року Шевченків “Кобзар”, поему “Гайдамаки” і додає вже знаний читачам свій прозовий переклад вірша “Заповіт”. Густав Схамельговт (1869-1944) був фламандським націоналістом, лікарем, цікавився т. зв. малими, дискримінованими народами Європи, зокрема і українським.

На особливу увагу щодо пізнання Шевченка в Бельгії заслуговує поява 1928 року двох ілюстрованих випусків авторитетного брюссельського мистецько-літературного журналу “La Nergie”, складених, як писалося в тогочасній українській періодиці, “завдяки заходам друзів України в Бельгії, серед яких особливо слід згадати ім'я Симони Корб'ю, що з таким захопленням провадить пропаганду українського мистецтва в Бельгії” [1. С. 8].

Стисла біографія Шевченка, його участь у Кирило-Мефодіївському товаристві, заслання, повернення в Україну, а також основна тематика творчості Кобзаря подавалися франкомовному читачеві у статті П. Филиповича “Сучасна українська література” (пер. Антуана Мартеля); стаття друкувалася у подвійному випуску журналу (IV–V, 1928). Автор статті наголошував, зокрема, на потужному ліричному звучанні віршів Шевченка, народному ритмі його творів, вдалому доборі образів, що забезпечило поетові “особливе місце серед наших письменників”. І трохи далі писав: “З поета народного він став поетом національним, і всі його революційні прагнення, як і сама історія життя, роблять його особливо близьким нашим сучасникам” [7, с. 12]. Особи Шевченка торкається також і авторка розділу “Українське мистецтво”, згадана вже Симона Корб'ю, дослідник-мистецтвознавець, яка тривалий час працювала в музеях Києва і Львова над вивченням українського живопису, архітектури та скульптури. У сьомому випуску того ж журналу, в якому маємо антологію української літератури, серед поетичних і прозових творів різних періодів розвитку української культури містилися “Мар'яна - черниця” (передрук прозового

перекладу Е. Дюрана з журналу “La Revue des deux mondes”, 1876), а також “Заповіт” Шевченка (текст використано з “Антології української літератури” за редакцією проф. М. Мейє, вид. 1921 року). Поява трьох українських випусків літературно-мистецького журналу “La Nerve” дістала схвальні рецензії та відгуки на сторінках тогочасних українських періодичних видань.

Того ж 1928 року, в Бельгії, з'являється і невелика праця отця Р. Маргана “Шевченко, його життя і творчість” (Raymond Marganne. “Chevtchenko, sa vie et son oeuvre”), в якій були вміщені переклади творів українського поета – “Садок вишневий”, “Мар'яна-черниця” (інтерпретація Е. Дюрана), “Заповіт” і фрагмент “Кавказу” (інтерпретація Р. Мартеля). Як свідчить І. Дубинський, це було “літографічне видання праці колишнього місіонера в Галичині, здійснене заходами українських студентів-редемптористів в Боплято” (У Боплято (Beauplateau) давніше був великий монастир українських отців-редемптористів, в якому знаходилася бібліотека і, очевидно, невелика друкарня; згодом той монастир перестав бути осідком ченців, а будинок продали. Усе майно перейшло до м. Турне, де тепер знаходиться головний осідок франкомовних редемптористів. Цією інформацією автор статті завдячує п. Миколі Когутові з бельгійського міста Лувен) [3. С. 182]. На жаль, наші спроби знайти видання у вітчизняних книгозбірнях та наукових бібліотеках франкомовних країн поки що марні. Не вдалося з'ясувати і подробиць, пов'язаних з особою і діяльністю о. Р. Маргана. Роки його життя (1910-1941) подані головним архівістом отців-редемптористів з Риму, потребують документального підтвердження, особливо щодо авторства згаданої книжки. Знаємо лишень, що 1930 року він дав чернечий обіт, був рукоположений 1935 року, а через шість років трагічно загинув на Гаїті.

Наступну бельгійську публікацію, пов'язану із творчістю Т. Шевченка, знаходимо в газеті “La Province de Namur” (№7, 14 липня 1933 року). Автор матеріалу, відомий історик і літературознавець Роже Тіссеран (Roger Tissérand), який неодноразово виступав з українознавчими статтями в енциклопедичних виданнях, супроводжував свою розповідь про Кобзаря віршами “Заповіт” і “Мені однаково...”, передрукованими з його ж монографії “La vie d'un peuple. Ukraine”, виданої 1933 року в Парижі.

Підсумковими у цій серії бельгійської Шевченкіани 30-х років ХХ століття є дві публікації фламандського письменника, літературознавця і перекладача Германа Тієрі (Herman Thiery) (1912-1978), званого в літературних колах як Йоган Дасне (J. Daisne). Починаючи з 1930 року, цей учений-економіст займався дослідженням і перекладанням російської літератури; після війни видав збірку статей і монографію “Van nitsjevo tot choroosjo. Tien seuwen Russische literatuur”. Як журналіст соціалістичної газети “Voorguit” (“Вперед”) 1936 року у складі бельгійської наукової комісії відвідав СРСР. Обидві статті про Т. Шевченка фламандський журналіст видрукував 1939 року.

Перша (“Тарас Григорович Шевченко”) друкувалася у №4 журналу “Leiding” (“Провід”) під рубрикою “Інтелектуальне життя в Росії” разом із статтями про здобутки радянської шахової школи та кіномистецтво СРСР. Стаття лаконічно подавала інформацію про творчий шлях Кобзаря; у ній автор особливо наголошував на сучасному відлунні літературної і мистецької спадщини Тараса Шевченка у світі,

зокрема перекладанні його творів та багатомільйонних тиражах, виданих мовами світу і мовами республік, що входили до складу СРСР. Друга стаття набагато обширніша, була вміщена в одному із квітневих номерів газети “Vooruit” за 1939 рік і теж присвячувалася 125-й річниці від дня народження поета. Ця публікація Й. Дасне складається із трьох розділів: життєвий і творчий шлях Кобзаря; його сприйняття різними національними культурами Європи, Америки та Азії, співзвучність Шевченкової творчості спадщині тих всесвітньовідомих поетів, які становлять “еліту світових поетів громадянського звучання”; перекладання і популяризація спадщини поета напередодні 125-ї річниці від дня народження.

Статті, яким Й. Дасне абсолютно не мав наміру надавати характеру наукових досліджень, є тим однак цікавим явищем у сприйнятті творчості Кобзаря в Бельгії, зокрема фламандськомовною критикою. Вагомість цих публікацій стає очевиднішою, якщо зважати, що перша згадка про Т. Шевченка у цій критиці датується лише 1920 роком.

У фламандській періодиці 1939 року знаходимо і декілька матеріалів інформативного характеру, що стосуються нашої проблеми. В анонімних статтях газети “De Dag” (“День”) за 19 травня і 19 червня містилася інформація про експозицію, присвячену 125-річчю від дня народження Т. Шевченка, в Гентському університеті, а також про святкування пам'яті поета в м. Генті (Східна Фландрія) і урочисте відкриття виставки з нагоди цього ювілею. Про цю ж виставку писала і у своєму літературно-мистецькому розділі гентська газета “Métropole en Vers” (16 травня 1939 року). Стаття “Sjeftsjenko: Bij het jubileum van Taras Grigorjewitsj Sjeftsjenko (1814-1861) de lijfeigene, die Oekraina's grootste dichter” друкувалася в журналі “De Sovjet Unie” за 1939 рік. Її автором був згаданий вже фламандський поет, перекладач і літературознавець Герман Тієрі (Й. Дасне) (Ці відомості ми взяли з бібліографічного покажчика О. Миронова “Шевченкознавство в Данії, Швеції, Норвегії, Фінляндії, Нідерландах і Бельгії” (Харків, 1989). Однак бельгійський літературознавець Вім Кауденіс (Wim Coudenys) заперечує факт появи статті, оскільки, як він стверджує, журнал “De Sovjet Unie” почав виходити лише з 1944 року (див. лист В. Кауденіса до автора цієї статті від 20 березня 1993 року)).

Непересічною працею з українознавчих питань є розділ з бельгійської монографії вже повоєнного періоду доктора політичних наук Марка Тугуші-Гаяне (Marc Tougouchi-Gajannée) (псевд. Михайла Джавакішвілі) “U.R.S.S. Face au problème des Nationalités”, виданої 1946 року в м. Льєж. Українському питанню автор присвятив сорок сторінок дослідження, подавши короткий історичний огляд історії України з давніх часів до 1921 року, (року втрати нею державної незалежності), а також розповідаючи про її багаті культурні традиції. Лише побіжно торкнувшись діяльності Кирило-Мефодіївського товариства, “яке об'єднало патріотів і поставило своєю метою звільнення України”, автор писав, що “такі поети, як Т. Шевченко, Куліш, історик Костомаров та інші привернули до себе симпатію народу, якому вони, незважаючи на поліційні переслідування, прищепили любов до його культури та минувшини” [9. С. 103-104].

Ґрунтовніше про діяльність кириломефодіївців та Кобзаря автор праці писав у розділі, присвяченому культурі та літературі України. “Серед них (інших представників української молоді в Петербурзі – Я. К.) знаходився Тарас Шевченко,

найулюбленіший в народі поет, який незважаючи на своє заслання і смерть у віці 47 років (в автора помилково “у 42 роки” – Я. К.) залишив незабутній спомин у серці кожного українця”. Згадавши про глибоку ненависть Кобзаря до визискувачів рідного краю, до всіх, хто пригнічував його рідний народ (тут автор цитує уривок із Шевченкового “Заповіту”), М. Тугуші-Гаяне писав: “У 1846 році було засновано підпільне Кирило-Мефодіївське Товариство. Натхненне великими принципами Французької революції, воно боролось за ліквідацію кріпацтва, соціальну рівність, права людини, свободу совісті і слова, запровадження виборчої системи. Своєю національною програмою воно обрало створення “Слов'янської Федеративної демократичної республіки”, яка об'єднала б низку республік слов'янських народів. (...) Але 1847 року Товариство зрадили. Цар жорстоко розправився з ним: всі його керівники були заслані в Сибір або ув'язнені, цензура заборонила видавати все те, що могло б відродити патріотичні почуття українського народу” [9. С. 119-120].

Автор праці наголошував на тих недовготривалих уступках національному рухові з боку царату, які настали 1860 року і закінчилися новими репресіями після поразки польського повстання 1863 року. Далі вчений розповідав про Валуєвський та Емський укази, еміграцію української інтелігенції до австрійської Галичини, створення там Наукового Товариства ім. Шевченка, заснування газет “Правда” та “Зоря”, виникнення товариства “Просвіта”, нові ліберальні уступки українському народові, зокрема у справі книгодрукування, що настали в російській частині України 1906 року, і нові репресії внаслідок активізації національно-визвольних рухів у Польщі, Фінляндії, Грузії, Вірменії, серед прибалтійських та мусульманських народів.

Праця М. Тугуші-Гаяне, в якій постать Тараса Шевченка подавалася на широкому тлі українського національно-визвольного руху, є важливою ланкою прочитання літературно-мистецької спадщини Кобзаря в Бельгії, започаткованого українознавчими студіями бельгійського вченого-лінгвіста і фольклориста Е. Енса.

Поштовхом для ґрунтовнішого вивчення і пізнання творчості Т. Шевченка у Бельгії останнього півстоліття стають різноманітні ювілеї українського поета, зокрема 150-річчя від дня його народження та 100-річчя від дня смерті, що широко відзначали в багатьох країнах світу.

Один з таких літературних вечорів з нагоди 86-річниці смерті поета відбувся у Брюсселі у травні 1947 року і мав у своїй програмі декламації творів Т. Шевченка, виконання пісень на слова поета та музичних творів бельгійських композиторів “у пошану Т. Шевченкові”. У грудні того ж року у фламандській газеті “Front” (“Фронт”) (7 грудня) друкуються два переклади віршів Т. Шевченка – “Доля” і “Минають дні, минають ночі...” в інтерпретації Й. Дасне. Наступного року у видавництві “Electa” з'явилося окреме обширне видання поезій, упорядковане Й. Дасне, в якому також містилися і переклади творів Т. Шевченка (с. 63-88).

Наступні шевченкознавчі матеріали пов'язані вже безпосередньо із сотою річницею смерті українського поета. Так, зокрема, у фламандській газеті “Het Laatste Nieuws” (“Останні вісті”) за 17 березня 1961 року друкувалася анонімна стаття “Taras Sjewtsjenko. Oekraiens vrijheidsdichter uit de 19 Eeuw”, в якій подавалася інформація про святкування дня пам'яті Т. Г. Шевченка 18 і 19 березня в культурних центрах Брюсселя, пропонувалися основні відомості про життя і творчість поета. Урочистий

вечір з нагоди сотої річниці від дня смерті українського поета відбувся 19 березня 1961 року в Брюсселі на бульварі Пуанкаре. Реферат “Тарас Шевченко – геній України” виголосив фламандський літературознавець Франсуа де Вінне (Francois de Vinnet).

Поважна інформація-звіт про святкування річниці від дня народження українського поета подавалася в літературному додатку до брюссельської газети “Les Nouvelles” 10 квітня 1961 року. Нагадуючи про те, що в березневі дні українці вшановують соту річницю від дня смерті “свого найбільшого національного поета і найкращого тогочасного художника України Тараса Шевченка”, бельгійська газета інформувала читачів про шевченківський вечір, який відбувся 18 березня у приміщенні Європейського культурного центру [8]. Вечір вступним словом відкрив Генеральний директор центру Реймон Анню (Raymond Hannut).

Член Спілки бельгійських письменників, учений-спелеолог П'єр д'Урсель (Pierre d'Ursel) розпочав свою доповідь “Taras Chevchenko. Chantre de l'Espoir et de la Liberté” з життєпису поета. Письменник зазначив, що перші вірші Т. Шевченка, як і його епічні твори, написані під впливом романтизму, що панував в усій літературній Європі, становлять собою переосмислення фольклорних переказів українського народу. У другій частині виступу розповідалося про ті мотиви, які спонукали поета до гострішого трактування політичних проблем, подавалися відомості про діяльність Кирило-Мефодіївського товариства. “Для поета настало довге десятиріччя страждань, вимушеного мовчання в Оренбурзі, на берегах Аральського моря. Десять років принижень і страждань. Десять страшних років, бо хіба ж не втрачає жадобу до життя поет, позбавлений свого пера?” – запитував письменник д'Урсель. Доповідувач закінчував свій виступ розповіддю про Шевченків “Заповіт”, зачитав повний текст вірша, а також подавав коротку інформацію про перепоховання Кобзаря з Петербурга до Канева. П'єр д'Урсель сказав: “Таким було життя великого українського поета. Творчість його безсмертна, бо в ній відображені прагнення і сподівання України. Але в його віршах згадано і всі ті думи, які тривожать уми людей. Тарас Шевченко є поетом одного народу і поетом цілого світу” (Див. про це [8]). Незадовго, 14 травня 1961 року, виступ літератора був опублікований у недільному номері газети “Le Phare” (“Маяк”) під назвою “Невідома сота річниця. Тарас Шевченко. Співець надії і волі”. Своє слово про українського поета д'Урсель супроводжував розгорнутою цитатою з поеми “Іван Підкова” (у перекладі бельгійського поета Жака Пювреза (Jacques Puvrez), окремими строфами поем “Сон”, “Кавказ” та віршем “Заповіт”. У другій частині вечора з читанням власних перекладів окремих творів Т. Шевченка (“Іван Підкова”, “Мені однаково...”, “Думи мої...”) виступив поет Жак Пюврез.

Заслугує на увагу є також матеріал виставки, яка працювала в залі “Mundaneum” з 9 до 29 жовтня 1961 року і була організована до сотої річниці від дня смерті Т. Шевченка. У вступі до Каталогу виставки, підписаному “Друзі палацу Mundaneum”, зазначалося: “Світова література не знає іншого прикладу, щоб поет, котрий за життя уславився як пророк і мученик, незадовго по смерті став таким втіленням усієї нації, що і вчені, і неписьменні, і городяни, і селяни визнали у ньому самих себе, як найдосконаліший вияв душі усього народу... Народжений кріпаком, він став володарем у світі ідей; проживши майже ціле життя у кріпацтві, казематах

та заслання, він став Учителем, у якого вчилися і вчать найбільші учені. Мало на світі письменників, які б удостоїлись за свого життя такої честі” [5].

У вступній частині до каталогу організатори виставки повідомляли, що зібраний тут матеріал започаткує спеціальний фонд бібліотеки Європейського культурного центру, а також сприятиме створенню в Брюсселі інформцентру “Тарас Шевченко”.

Виставка в залі “Mundaneum” складалася з 23 тематичних вітрин, що охоплювали такі розділи, як поезія Т. Шевченка (оригінальні та перекладні видання), проза, твори живопису, фотокопії автопортретів різних років. У 12-й вітрині були виставлені твори, пов'язані з життям і творчістю Кобзаря – шевченкознавчі статті П. Грабовського, П. Тичини, О. Білецького, Є. Кирилюка та інших дослідників, перекладені французькою мовою. 15-та вітрина знайомила з першими дев'ятьма збірниками праць наукових шевченківських конференцій. Наступні вітрини розкривали зв'язки поета із слов'янським світом, розповідали про світову славу поета; тут також подавалися деякі художні твори про життя Кобзаря, газетні статті, поштові марки та інші речі, пов'язані з ювілеєм видатного українського поета (На жаль, незадовго “Mundaneum” спіткало стихійне лихо і цінну колекцію передали у фонди Королівської Бібліотеки Альберта I у Брюсселі.).

Згадаємо побіжно ще й обширну статтю про Т. Шевченка у т. 3 “Histoire Universelle de la littérature” Едуарда де Тунка (Edouard de Thunc), видану 1961 року спільним швейцарсько – французько – бельгійсько – німецько - австрійським видавництвом. Говорячи про зростання у XIX столітті великої кількості українських письменників, серед яких був і Гоголь, автор статті зазначає, що “слід все ж таки визнати, що певна кількість українців залишалась вірною національній спадщині. Таким був і Т. Шевченко, один із творців української національної поезії”. Розповівши історію життя поета, звільнення з кріпацтва, участь у Кирило-Мефодіївському товаристві, заслання тощо, автор публікації подав короткий зміст таких поем Т. Шевченка, як “Катерина”, “Кавказ”, “Гайдамаки”, пропонуючи разом з тим деякі аналогії із творами Гоголя, Лермонтова, Міцкевича. У статті не оминалася і драматургічна діяльність Т. Шевченка та його автобіографічна проза. Розповідь про Кобзаря розгорталася на тлі багатого матеріалу з історії України, становлення її філософської думки та громадських інституцій, зокрема боротьби за національну мову в австрійській Галичині. Автор енциклопедичної статті значне місце присвятив діяльності “Руської трійці”, а також письменників Буковини і закарпатської України.

Ще одну цікаву публікацію – статтю “Tarass Chevtchenko, grand poète ukrainien” – знаходимо у газеті “Le Soir” (“Вечір”) від 28 травня того ж року. Публікація належить відомій письменниці Вері Фості (Vera Fosty) (1911-1982). Переповідаючи основні віхи життя і творчості українського поета, авторка досить детально висвітлила чільні проблеми його літературних зацікавлень, а також приділила увагу аналізу поеми “Гайдамаки”. Критик зазначила, зокрема, що Шевченковій поезії періоду заслання притаманне особливе відчуття рідної природи – Дніпра, степів, сіл із вишневими садками; все це і надихало його ліричну прозу. Цікавими у статті Вері Фості були міркування про зв'язок творчості поета з фольклором, простоту і музичність його віршів, співзвучність лірики поета душі українського народу. Завершуючи свою розвідку, авторка повідомляла, що “у Франції

силами співвітчизників поета видруковано невелику книжку, яка містить статті про Т. Шевченка, а також переклад окремих його творів” (Певно, йшлося про видання “Taras Chevtchenko. Sa vie et son oeuvre. Edition P.I.U.F.”. 1964)[10].

Варто знати, що Вера Фості, народжена в українському місті Дніпропетровську, є авторкою кількох романів, які побачили світ у брюссельському видавництві “La Renaissance du Livre”; вона активно співпрацювала з бельгійськими та французькими періодичними виданнями, зокрема, “Le Soir” та “Le Figaro littéraire”. Саме на сторінках “Le Figaro littéraire” виступала з оглядом літературних новинок країн Східної Європи та хронікою сучасної російської художньої літератури. Літературну та журналістську діяльність поєднувала з педагогічною роботою як професор російської літератури.

У 70-80-ті роки ХХ століття помітне посилення уваги до Т. Шевченка в літературознавчих статтях, що стосуються окремих постатей української літератури, а також у зв'язку з проведенням літературно-мистецьких вечорів, організованих різноманітними культурологічними товариствами Бельгії.

Бельгійський перекладач української літератури Андрій Свірко (1920-1994), якому належать французькі інтерпретації творів А. Чайковського, І. Франка, Лесі Українки, торкається окремих питань творчості Т. Шевченка у передмовях та вступних статтях до своїх перекладних видань 1969-1973 років. Народжений у Польщі, він у роки Другої світової війни опинився на чужині, а з 1947 року проживав у Бельгії, де знайшов роботу на вугільних копальнях. А. Свірко самотужки взявся за вдосконалення французької мови; з 60-х років, вийшовши на пенсію, зайнявся художнім перекладом. У царині перекладу дебютував 1968 року французькою інтерпретацією повісті Андрія Чайковського “Тривога в степу”, яка дістала схвальний відгук бельгійського літературознавця Жіля Нело у його праці “Panorama du roman historique” (Р., Вг., 1969).

Т. Шевченкові присвячуються окремі абзаци докладних критичних розвідок про життя і творчий шлях українських письменників, переклади яких А. Свірко видавав переважно власним коштом у брюссельських видавництвах (згадана вже повість А. Чайковського, “Касандра” та вибрані вірші Лесі Українки). Задоволи активної перекладацької діяльності А. Свірко нічого із творів Т. Шевченка не надрукував, хоча багато часу віддав інтерпретації Кобзаревих віршів. В одному зі своїх листів до автора цієї статті він писав: “Що ж до Шевченка, то я багато працював над перекладанням його віршів...” (лист від 21 червня 1993). Видання перекладів не здійснилося через фінансові труднощі. Як свідчить пані А. Свірко-де Вольф, вдова перекладача, в родинному архіві є рукопис, а також текст цих перекладів на дискеті, які А. Свірко не встиг, на жаль, остаточно відредагувати.

Ще декілька цікавих фактів, пов'язаних із культом Т. Шевченка серед української діаспори в Бельгії.

19 березня 1989 року в Шарлеруа (Західна Бельгія) (На батьківщині професора Е. Енса) відбулася святочна академія на відзначення 175-річчя від дня народження Кобзаря. На цих торжествах був виголошений реферат “Від кріпацтва до пророцтва”, читалися вірші й виконувалися пісні на слова Т. Шевченка. 22 липня того ж року святочна академія, присвячена 175-літтю від дня народження Тараса Шевченка, відбулася і в Франкополі (провінція Л'єж) з участю СУМу (Спілки української

молоді). На святочній академії читалися уривки з Шевченкового “Послання”, поетова “Розрита могила”. Сценку “Сотник” за однойменною поемою Т. Шевченка поставили сумівці з осередку м. Льєж.

Основну доповідь на тему роковин “Борітеся – поборете!” виголосив Омелян Коваль, голова УДК (Українського Допомогового Комітету) в Бельгії, він звернув увагу на подібність долі Т. Шевченка і долі сучасних борців за волю України, які “караються, мучаться, але не каються”. Це, наголосив доповідач, “є запорукою остаточної перемоги України на шляху до її повної державної незалежності” [2. С. 2]. Як зазначалося в публікаціях з нагоди ювілею генія українського народу, в році відзначення 175-ліття від народження Т. Шевченка треба звернути особливу увагу на плекання української мови в родинях та пізнання його поетичної і мистецької творчості.

Творчість Т. Шевченка належить цілому світові. Така універсальність спадщини Кобзаря спонукає до глибшого прочитання його віршів, зіставлення з тими проблемами, що хвилюють кожную національну літературу. З’являються нові студії, переосмислюються його образи, друкуються переспіви; до нього звертаються у своїх думках поети і прозаїки, пройняті особливо гострим почуттям відповідальності за прийдешність людини і світу, знаходять для себе спільні мотиви у творчості найвидатнішого українського поета. Саме так звернувся до нього віршем “Шевченкові” із двотомника сонетів “Кобзар вигнання” бельгійський священик і поет Жан Кобз (Jean Kobs) (1912-1981), уся творчість якого є відповіддю на запитання: *хто я? чому я прийшов на цей світ? куди я прямую?*

Шукаючи свого глибокого родинного коріння, вже у першій поетичній добірці “Запах мовчання” поет-священик писав, що родина Кобз походить з України, а один із його далеких предків був навіть народним співцем – гравцем на національному інструменті кобзі. Бельгійський поет не лише наслідував деякі мотиви Т. Шевченка, вважаючи свій голос “лише запізнаним відлунням заповіту, проголошеного з високої могили над Дніпром”, але також дав свою інтерпретацію Кобзаревому “Заповіту”, яка, хоч і залишилася ненадрукованою, є ще одним переконливим свідченням невмирущості спадщини Тараса Шевченка.

-
1. Вікна. 1928. №11. 2. Вісті. Двомісячник укр. ДК в Бельгії. 1989. Ч. 5, (вер.-жовт.). С. 2. 3. Дубицький І. Шевченко у французькій мові. Т. XV (“Тарас Шевченко в чужих мовах”) // Повне видання творів Тараса Шевченка. Варшава. Львів. 1938. С. 167-185. 4. Енс Е. З передмови до перекладу “Катерини” // Світова велич Шевченка. Т. 3. К., 1964; Драгоманов М. П. Листочки до вінка на могилу Шевченка в ХХІХ роковини його смерті // Драгоманов М. П. Літературно-публіцистичні праці. Т. 2. К., 1970; Кравець Я. Ежен Енс – бельгійський перекладач “Катерини” Т. Шевченка (невідомі сторінки біографії вченого) // Т. Шевченко і українська національна культура. Матеріали наукового симпозиуму. Львів, 1990. С. 50-51; Кравець Я. Українські зацікавлення бельгійського професора Е. Енса // ХХХ Наукова Шевченківська конференція, 27-30 квітня 1993 р. Тези і матеріали. Донецьк, 1993. С. 194-197. 5. Catalogue de l'exposition documentaire organisée au Mundaneum du 8 au 29 octobre 1961. Br. 1961. 6. Hins Eugène. Un poète oukrainien. Tarass Grigoriévitch

Chevtchenko // La Société Nouvelle. Br., 1887. № 5. P. 501-504. 7. La Nervie. IV-V; VII, 1928. Bruxelles Paris. 8. Le Phare. 14 mai 1961. P. 2-3. 9. Tougouchi-Gaïannée Marc, U.R.S.S. Face au problème des Nationalités. Editions Soledi Liège, 1946. 10. Fosty Vera. Tarass Chevtchenko, grand poète ukrainien // Le Soir. 1964. 28. №5.

**THE BELGIUM LITERATURE AND TARAS SHEVCHENKO (ON THE
COMMEMORATION OF THE 185TH BIRTH ANNIVERSARY OF THE AUTHOR
OF KOBZAR)**

Ya. Kravets

*Ivan Franko National University In Lviv
Universytetska str, 1, Lviv, 79000*

The paper deals with the perception of Taras Shevchenko by the authors contributing to Belgium and Flemish periodicals of the late 19th the early 20th centuries.

Key words: Taras Shevchenko; Belgium and Flemish periodicals; literature.

*Стаття надійшла
до редколегії
19.01.1999*